

Марія Пшепюрська-Овчаренко

Мова українців Надсяння

“Перемиська бібліотека”
Перемиського відділу
Об’єднання українців у Польщі

Том XI

Марія Пшепюрська-Овчаренко

Мова українців Надсяння

Вступ та редакція
Михайло Лесів

Зібрав і до друку підготував
Володимир Пилипович

Перемишль 2007

Вступ та наукова редакція:
Михайло Лесів

Зібрав і до друку підготував:
Володимир Пилипович

Проект обкладинки:
Андрій Кісь

Видавець:
Перемиський відділ ОУП

ISBN – 978-83-914404-1-4

© Вступ М. Лесів, 2007

© Упорядкування В. Пилипович, 2007

Марія Овчаренко

Збірник діалектологічних праць Марії Пшепюрської-Овчаренко
вийшов завдяки фінансовій підтримці д-ра Петра Грицака,
голови Земляцтва «Перемищина» у ЗДА

Михайло Лесів

Професор Марія Пшепюрська-Овчаренко (1909-1998)

Автор наукових праць про надсянські говірки, що поміщені у цьому збірнику, Марія Мирослава Пшепюрська народилася 19 вересня 1909 року в селі Тернавка Переворського повіту (нині: гміна Маркова у Підкарпатському воєводстві РП) в сім'ї греко-католицького священника Андрія Пшепюрського (1874-1945), місцевого пароха, активного громадського діяча, організатора просвітнянського й коопераційного руху, духівника під час першої світової війни Українських Січових Стрільців, та Юлії з дому Рейнарівич¹. *Родина о. Пшепюрського – як писала Ярослава Закревська – належала до найсвідоміших українських родин в окрузі. Це стосується як батьків, так і всіх п'ятьох дітей, трьох синів – Євгена, Богдана і Анатолія та двох дочок – Дарії й Марії, яким довелося пройти хресну дорогу в той трагічний для України час. Син Анатоль помер від червоного тифу ще в 1918 р. Син Богдан і дочка Дарія стали жертвами сталінського терору*².

Про своє рідне село згадує Марія Пшепюрська-Овчаренко у 1986 році: *Для мене, як для уродженки Тернавки Переворського повіту, мова далекого Засяння була наче другою рідною мовою, бо в передишкільному віці зі своїми подругами дитячих забав я розмовляла по-їхньому, а не мовою батька-матері*³.

¹ Див. словникова стаття: *Пшепюрська Марія Мирослава* // Ювілейна Книга Пам'яті Український Інститут для Дівчат у Перемишлі 1895-1995. Дрогобич 1995. С. 76.

² Я. Закревська, *Видатна дочка Надсяння професор Марія Пшепюрська-Овчаренко* // *Перемишль і Перемиська Земля протягом віків*. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції, організованої Науковим товариством імені Т. Шевченка в Польщі, 24-25 червня 1994 року в Перемишлі. Перемишль-Львів 1996. С. 281.

³ М. Овчаренко, *Мова українців Надсяння* // *Ярославщина і Засяння 1031-1947*. Історично-мемуарний збірник. Нью Йорк - Париж - Сідней - Торонто 1986. С. 289.

Після закінчення науки в початковій школі Марія Пшепюрська навчалася в українській жіночій гімназії в Перемишлі, яку закінчила у 1928 році. Відразу після матури почала свої студії на славистичному філологічному відділенні Ягеллонського університету у Кракові, де слухала викладів таких знаменитих тоді вчених мовознавців, як Іван Зілінський (1879-1952), Казімеж Нітш (1874-1958), Тадеуш Лер-Сплавінський (1891-1965), як і літературознавця Богдана Лепкого (1872-1941), де вона здобула ґрунтовні філологічні знання зі славістики й україністики особливо.

Найбільший вплив на розвиток наукових діянь молоді студентки мав Іван Зілінський, який на той час був уже *широковідомим у науковому світі мовознавцем, зокрема фонетистом, діалектологом, засновником української лінгвістичної географії*⁴. На другому курсі університетських студій молода студентка серйозно вивчає говірку села Старяви (тепер Мостиського району Львівської області), в якому мешкали тоді її батьки, і саме тоді вона уже вирішила тему своєї дослідницької праці, про що значно пізніше писала, що її *надсянський говір відкрив вікно у науковий світ*⁵.

Тоді саме проф. Іван Зілінський, плануючи виготовити атлас українських говірок на території тодішньої Польської держави, захопив М. Пшепюрську до записування діалектних матеріалів у місцевостях Надсяння. *Упродовж кількох років, перейшовши пішки 156 сіл у різних повітах Надсяння і Засяння, я записала, як згадує дослідниця, сотні розмов, оповідань, казок та обрядів*⁶.

На основі цих матеріалів М. Пшепюрська написала монографію *Надсянський говір*, яка була видана друком у Варшаві 1938 року у серії «Праці Українського Наукового Інституту».

Після закінчення студій у Ягеллонському університеті в 1934 році М. Пшепюрська працює, як учителька української і польської мов в гімназіях Перемишля і Львова⁷, не припиняючи активної наукової

⁴ Й. Дзендзелівський, *Марія Пшеп'юрська-Овчаренко – дослідниця мови Надсяння* // Записки НТШ. Т. ССXLVI. Праці Філологічної секції. Львів 2003. С. 541.

⁵ М. Овчаренко, *Мова українців Надсяння*. С. 289.

⁶ Там само.

⁷ Докладні дані про це подає Я. Заєрєвська, див. цитована праця. С. 283.

праці, розширюючи й поглиблюючи свої дослідження надсянського говору.

У 1939-1941 роках М. Пшепюрська викладала українську мову у Львівському державному педагогічному та медичному інститутах, працюючи одночасно на посаді молодшого наукового співробітника у філії Інституту мовознавства АН УРСР у Львові.

У 1940 та 1941 році вона виступала у Києві в Академії Наук та в Університеті з доповідями про надсянський діалект, які були добре прийняті київськими мовознавцями в тому числі такими видатними вченими, як Леонід Булаховський (1888-1961) та Агатангел Кримський (1871-1942), про що вона приємно згадує в одному з листів до Я. Закревської, написаного 17 липня 1990 р.⁸

Вона продовжувала дальші дослідження надсянських говірок, це – як писала Я. Закревська – був наступний етап вивчення надсянського говору *додаткове обстеження інших рівнів, зокрема лексичного, оскільки у першій праці головна увага була зосереджена на фонетичних і морфологічних особливостях*⁹. Ці матеріали були основою нової монографії М. Пшепюрської-Овчаренко, виданої уже на еміграції 1954 року¹⁰.

У 1943 році Марія Пшепюрська-Овчаренко опинилася у Празі, де продовжувала на Карловому університеті свої студії і здобула науковий ступінь доктора філософії в ділянці слов'янської філології (1945 р.), в тому часі працювала також як вчителька в українській гімназії в Моджанах¹¹.

В роках 1945-1949 перебуває у таборах для переміщених осіб у Німеччині, де вона також проявляла наукову активність, про що писав Василь Лев до Олекси Горбача¹².

⁸ Там само. С. 283-284; див. Й. Дзендзелівський, цит. праця. С. 545.

⁹ Я. Закревська, цитована праця. С. 284-285.

¹⁰ М. Пшепюрська-Овчаренко, *На пограниччях надсянського говору* // Записки НТШ. Т. CLXII. Збірник філологічної секції. Т. 25. Нью-Йорк - Париж 1954. С. 363-381. Про стосунок цього тексту до того, який був поданий до збірника на пошану проф. І. Зілинського у 1939 р., бо збірник не встиг вийти друком у зв'язку з вибухом війни і пропав, цікаво пише проф. Й. Дзендзелівський, цит. праця. С. 547-549.

¹¹ Я. Закревська, цитована праця. С. 286.

¹² *Ще у Мітєнвальді, під час побуту в ДП таборі, хотіли ми з Овчаренковою перевидати ці дві книжки* [Б. Лепкого і О. Огоновського, – М.Л.], *поповнивши хоч новішими прикладами, див.: Життя не просто існування*. Листування Олекси Горбача (1946-1996). Львів 2003. С. 713.

У 1949 році М. Пшепюрська-Овчаренко емігрує до США, де починається новий етап її дидактичної та наукової діяльності. Як викладач української та інших слов'янських мов працювала у парафіяльній школі св. Миколая в Чікаго (1952-1960), у Ганнісоні в коледжі (1960), в університеті в Новому Орлеані (1961-1964), у Східноіллійському університеті в Чарлстоні (1964-1978), де їй надали 1977 р. почесний титул видатного професора (Distinguished Faculty Member) і в 1978 р. перейшла на пенсію.

Крім цього, під час літнього семестру 1971 р. викладала українське мовознавство у Гарвардському університеті¹³, а в рр. 1972-1985 працювала на літніх курсах українстики в Українському Католицькому Університеті в Римі¹⁴.

В той час одночасно проф. М. Пшепюрська-Овчаренко займалася науковими дослідженнями та популяризацією знань з філології, особливо української. Не могла займатися новими дослідженнями діалектів, могла лише використовувати свої записи говорів, які привезла зі собою за океан. Від мовознавства вона не відійшла ніколи. Цікавила її історія українського мовознавства, писала про творчість таких українських лінгвістів, як Василь Сімович і Іван Зілінський¹⁵. За найважливішу оригінальну працю М. Пшепюрської-Овчаренко з американського періоду можна вважати розвідку з історії української літературної мови п. з. *Мова перекладу Нового Завіту П. Морачевського*¹⁶, яку високо оцінили Йосип Дзензелівський¹⁷ та Михайло Лесів¹⁸.

Багато уваги присвятила професор М. Пшепюрська-Овчаренко – як пише Я. Закревська – *піднесенню мовної культури української еміграції*. Протягом десяти років редагувала вона рубрику п. з. *Мова про мову*.

¹³ Див. «Фонд Катедр Українознавства». Внутрішній обіжник. Ч. 81 (1974). С. 3-4. Там теж фотографія з підписом *Проф. Марія Овчаренко і її студенти*.

¹⁴ Я. Закревська, цитована праця. С. 286.

¹⁵ Там само. С. 287.

¹⁶ Збірник мовознавчої комісії. Праці Наукового Конгресу у тисячоліття хрищення Руси-України. Т. I. Мюнхен 1988. С. 203-248.

¹⁷ Й. Дзензелівський, *Марія Пшепюрська-Овчаренко – дослідниця мови Надсяння*. С. 550-553.

¹⁸ Див. рецензія в «Slavia Orientalis». Т. XXXVIII. Вип. 3-4. С. 656-660.

Сторінки культури української мови у «Свободі» – одному із найстаріших українськомовних американських щоденників. У своїх численних статтях вона пояснювала багато проблем, пов'язаних з чистотою рідної мови, вболівала над проблемами русифікації мови в Україні тощо¹⁹.

Професор М. Пшепюрська-Овчаренко публікувала також статті з обсягу літературознавства: про творчість Павла Тичини²⁰, Юрія Клена²¹ Ліни Костенко²² та інших, про історика української літератури Сергія Єфремова²³, обговорювала також інші ширші справи та мотиви з українського літературознавства²⁴, видала читанку для української молоді п. з. *Золоті ворота*²⁵ тощо.

М. Пшепюрська-Овчаренко була від 1952 р. дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка в США, плідно працюючи особливо у Філологічній Секції цього Товариства²⁶. Була також від 1988 р. дійсним членом Української Вільної Академії Наук в США.

Щоб дати загальну характеристику Пані Професор, наведемо один акапіт зі статті Ярослави Закревської, написаної ще за її життя:

Професор Марія Пшеп'юрська-Овчаренко належить до тих українських учених, справжніх подвижників, які усі свої життєві і творчі

¹⁹ *Страшна правда про російщення України* // «Свобода», 25 лютого 1983. Ч. 36. С. 3; *Складні питання деяких частин мови* // «Свобода», 3 березня 1984. Ч. 60. С. 4; *Деякі питання українського церковно-релігійного мовознавства* // «Свобода», 8 квітня 1986. Ч. 65. С. 6; 6 серпня 1987. Ч. 163. С. 3. Більше про це див. Я. Закревська, цитована праця. С. 287.

²⁰ *Духовна криза Павла Тичини* // «Дзвони» (Рим-Дітройт) 1978. Ч. 2; 1979. Ч. 3-4.

²¹ *Поезія Юрія Клена «Попіл імперії»* // «Овид» (Чікаго) 1959. Ч. 11.

²² *Lina Kostenko. The Poet of the Freedom of Spirit and the Truth of the World* // «The Ukrainian Review» (London) 1976. Vol. 22. № 1.

²³ *Сергій Єфремов як історик української літератури* // Записки НТШ. Збірник на пошану українських учених знищених большевицькою Москвою. Т. 173. Париж-Чікаго 1962. С. 127-184.

²⁴ Напр. *Релігія в творах лавреатів українського літературного фонду в Чікаго...* // «Овид» (Чікаго) 1957. Ч. 2, 3, 4, 5; *Маріологічні мотиви в літературі «Розстріляного відродження»* // *Symbolae in honorem Volodymyri Janiv*. Мюнхен 1983 і ін.

²⁵ *Золоті ворота*. Читанка для української молоді. Склала Марія Овчаренко. Видавництво ОО. Василян. Торонто-Шікаго 1955. 263 с. У цій читанці представлено вибрані поетичні та прозові твори понад 50 авторів від митрополита Іларіона (XI ст.) до XX ст. з короткими інформаціями про них та з поясненнями деяких літературних термінів.

²⁶ Я. Закревська звернула увагу на працю М. Пшепюрської як *відповідального редактора в підготовці та виданні «Збірника на пошану українських вчених, замучених Москвою» (ЗНТШ. Т. 172. 1962 р.)*. Див. Я. Закревська, цит. праця. С. 288.

сили віддавали і віддають Україні, українській науці і культурі, популяризації у світі величезних надбань нашої науки і культури. Такою вона була у різні періоди свого життя – в пору становлення як українського філолога-славіста і в пору творчих злетів як педагога і вченого, добре відомого в Америці і далеко поза її межами, такою вона є зараз, коли за її словами, «підгризає старість», сковують недуги, а розум і серце, як завжди, живуть Україною і для України²⁷.

Мені пощастило бачитись з проф. Пшепюрською-Овчаренко при нагоді ювілейних святкувань Тисячоліття Хрещення Руси-України у Римі у 1988 році. Ми тоді поговорили про наші професійні й усякі інші справи.

Перед тим ми були знайомі тільки листовно. У зв'язку з тим, що я, пишучи цикл статей про українські говірки на території післявоєнної Речі Посполитої для «Нашого слова»²⁸, старався використати усі її праці про надсянські говірки, мені вдалося віднайти її адресу, я написав до неї листа і досить скоро отримав відповідь і так почалася наша кореспонденція, яка тривала кілька років²⁹.

Після нашої зустрічі у Римі Пані Професор писала, що дуже хотіла би поїхати до Польщі, у рідні сторони, але це не сповнилося, бо Вона захворіла і не могла вже подорожувати. Померла 13 січня 1998 року на 89-му році життя у Чарлстоні. Під час похоронних відправ *на українському цвинтарі св. Миколая в Чикаго, Ілл. Покійну на дорогу вічності попросили: від Філологічної секції НТШ і Осередку НТШ в Чикаго Мирослав Семчишин, від учителів «Рідної Школи» – Юлія Назаревич і від колишніх учнів Покійної Роман Завадович*³⁰. Нехай їй легкою буде

²⁷ Я. Закревська, цит. праця. С. 288

²⁸ Пізніше усі ці «Нашеслівські» писання про українські діалекти у Народній Польщі з 1987-1990 років були зібрані у монографічному виданні: Михайло Лесів, *Українські говірки в Польщі*. Варшава 1997. 492 с.

²⁹ Див. поміщені у цьому збірнику листи проф. М. Пшепюрської-Овчаренко до мене. Фрагменти цих листів я цитую у некролозі п. з. *Професор Марія Пшеп'юрська-Овчаренко (1909-1998) // «Криниця» № 2 (16)*. Варшава 1998. С. 5, 8 та *Згадка про Професор Марію Пшеп'юрську-Овчаренко (1909-1998) // «Український Альманах 1999»*. Варшава 1999. С. 426-428.

³⁰ М. Семчишин, *Св. п. д-р М. Овчаренко // «Свобода»* (Parsippani and New York), 3 березня 1998. Ч. 41. Рік 105. С. 3; про її смерть повідомив мене п. Степан Кікта, з яким ми якийсь час обмінялися листами, він також надіслав мені статтю-некролог М. Семчишина та деякі номери «Свободи» зі статтями проф. М. Овчаренко.

американська земля і нехай сниться Їй рідна надсянська земля, для якої вона зробила багато у своєму незвичайно працювитуму житті. А наша пам'ять про Неї залишається у її працях, у дослідженнях, як інформаційний матеріал і приклад солідної роботи³¹.

³¹ Крім цитованих вище праць про Марію Пшепорську-Овчаренко, статті про неї опублікувала ще Ярослава Закревська у «Віснику НТШ». Львів 1994. С. 8-9, та в довіднику *Енциклопедія – Українська мова*. Київ 2000. С. 504.

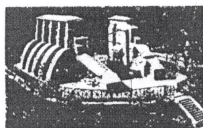
Ш К І Л Ь Н А Р А Д А П Р И У К К А

МАРІЯ ОВЧАРЕНКО

ЗОЛОТІ ВОРОТА

ЧИТАНКА ДЛЯ VII і VIII РОКУ НАВЧАННЯ
УКРАїнСЬКОЇ МОВИ

Четверте поправлене видання

ВИДАВНИЦТВО ШКІЛЬНОЇ РАДИ
НЬЮ ЙОРК 1986

Михайло Лесів

Надсянські говірки в дослідженнях у ХХ ст.

I. Назва і територія поширення надсянських говірок¹

Надсянські говірки займають, загально кажучи, територію над рікою Сяном та його притоками від р. Стрв'яз (Стривігор) на півдні аж до ріки Танви на півночі. За свідченням передвоєнної дослідниці цих говірок М. Пшепюрської, поширені вони були, беручи до уваги міжвоєнний географічно-адміністративний поділ, на території Ярославського та Перемиського повітів, західних частин Мостиського, Яворівського та Любачівського повітів і південної частини Білгорайського повіту².

Більшість території поширення надсянських говірок залишилася після другої світової війни в межах Польщі, де за адміністративним поділом з-перед 1998 р. займають вони вузьку північну окраїну Короснянського воєводства, Перемиське воєводство, південно-західний куточок Замойського та невеличкий південно-західний кусничок Тарнобжеського воєводства³. Надсянські говірки знаходяться більш компактно також на схід від польсько-українського державного кордону на вузькій середній смузі західного пограниччя Львівської області Украї-

¹ Цей підрозділ був надрукований п. з. *Дослідження українських надсянських говірок (до 1988 р.)* у збірнику *Перемишль і Перемиська Земля протягом віків* під ред. С. Заброварного. Перемишль-Львів 1996. С. 60-84.

² Див. карта *Мапа надсянського говору* поміщена у монографії: М. Пшепюрська, *Надсянський говір*. Варшава 1938. С. 87.

³ Тепер після адміністративної реформи 1998 р. це східна частина Підкарпатського та південний кавальчик Люблінського воєводства. Див. М. Ł e s i ó w, *Nowe nazwy województw w III Rzeczypospolitej // Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim*. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Riegerowi. Warszawa 2000. S. 137-140.

ни, а саме в західних частинах Добромильського, Мостиського та Яворівського районів⁴.

Саму назву *надсянський говір* у наукову термінологію ввів, як здається, Іван Зілінський в 1933 році⁵, і утвердилася вона після опублікування монографії М. Пшепюрської п. з. *Надсянський говір* у 1938 році у Варшаві⁶. Цю назву знаходимо в енциклопедії, виданій у міжвоєнний час у Львові, де говориться про західну групу українських говорів і перечислюються такі групи, як південно-волинська, подільська, наддністрянська (опільська), **надсянська**, лемківська, бойківська, середньо-закарпатська, гуцульська і покутсько-буковинська⁷.

З географічної точки зору ця назва найбільш оправдана (говори над Сяном). Аналогічні численні назви говіркових груп це, між іншим, наддністрянські, наддніпрянські, надпрутські тощо.

Прикметник **надсянський** вміщає в собі старовинну назву ріки **Сян**, яка має індоєвропейський корінь зі значенням 'текти' і 'вологість'⁸. У зв'язку з цією назвою Здзіслав Штібер написав у 1936 році окрему статтю, у якій, між іншим, стверджував, що *San w czterech piątych swojego biegu przepływa przez obszar dawnej Rusji Czerwonej, a tylko w jednej piątej przez teren dawnej Małopolski (województwa sandomierskiego)*⁹. З. Штібер доходить також до висновку, після детального фонетичного аналізу вимови **Сян** і **Сан**, що *Polacy wzięli od Rusinów nazwę San dość późno [...]. W codzienne użycie ogółu nazwa ta weszła dopiero wtedy, gdy za Kazimierza Wielkiego Ruś Czerwona została złączona z Polską i gdy polski obszar językowy na większej przestrzeni oparł się o San*¹⁰.

⁴ Див. Карта Львівської області // Українська Радянська Енциклопедія. Т. 8. Київ 1962. С. 276-277.

⁵ І. Зілінський, *Карта українських говорів*. Варшава 1933.

⁶ М. Пшепюрська, *Надсянський говір*. Варшава 1938. Праці Українського Наукового Інституту. Т. XLIV. 88 с.

⁷ Українська Загальна Енциклопедія. Книга знання в 3-х томах. Під гол. ред. І. Раковського. Т. III. Львів 1935. С. 563-565.

⁸ В. Никонов, *Краткий топонимический словарь*. Москва 1966. С. 366-367.

⁹ Z. Stieber, *Polska i ruska nazwa Sanu* // „Język Polski”. XXI, z. 6. Kraków 1936. S. 172-174.

¹⁰ Там само. С. 174. Дивним здається мені факт, що в українських радянських енциклопедіях на заголовному місці ставиться назва у формі **Сан**, напр. УРЕС. Т. 3. Київ 1968. С. 211. Здається, що це не полонізм, а русизм, бо таку назву вживають у російських публікаціях, напр. **Сан** – *правый приток Вислы*. (В. Никонов, цит. праця. С. 366).

У наш час назва *надсянські говірки* появляється уже в усіх монографіях, що обговорюють класифікацію південно-західно-українського наріччя (діалекту). Вживаються також назви *Надсяння*¹¹, *Посяння*¹², *Надсянщина*¹³.

Коли говорити про головні міста й містечка, навколо яких на території Польщі скупчувалися і частково ще й донині можуть бути села, в яких живуть носії надсянських говірок, це Перемишль (головне місто Посяння), Сянік, Ярослав, Березів, Радимно, Тарногород, Переворськ, Лежайськ, Любачів.

Старішою назвою на означення надсянських говірок був *долівський говір*; назву цю впровадив до наукової термінології Іван Верхратський, який перший старався визначити цю діалектну групу як самостійну одиницю у своєму описі п. з. *Про говор долівський*¹⁴. Автор цієї монографії надає говоріві назву *долівський*, посилаючись на факт, що лемки так називали мешканців околиць Перемишля і Ярослава:

Долы місто Доляняне зовуться у західно-галицьких руських гірняків жителі околиць Перемишля і Ярослава¹⁵.

М. Пшепюрська вважала цю назву за не зовсім докладну, бо:

Вона не всюди відповідає географічному виглядові терену. На південь і захід від Перемишля починаються вже підгірські околиці, замешкані населенням цього самого діалекту, отже ні до чого тут назва «Долів» [...]. Ядро нашого говору лежить над рікою Сяном, тому й назва від неї буде відповіднішою й точнішою¹⁶.

¹¹ Напр. у статті М. Овчаренко, *Мова українців Надсяння // Ярославицина і Засяння 1031-1947*. Історично-мемуарний збірник. НТШ. Український Архів. Т. XLII. Нью-Йорк - Париж 1986. С. 289-293.

¹² Напр. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Т. II. Париж - Нью-Йорк 1970. С. 2277: *Посяння, інколи вживана назва для території обабіч р. Сяну на північ від Лемківщини й м. Сянока на українсько-польському етнографічному (до 1946 р.) пограниччі*.

¹³ Напр. **В Надсянщині і Лемківщині цей числівник чол. роду: тисяч** (М. Пшеп'юрська-Овчаренко, *На пограниччях надсянського говору // «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка»*. Т. CLXII. Збірник Філологічної Секції. Т. 25. Нью-Йорк - Париж 1954. С. 94).

¹⁴ «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка». Т. XXXV-XXXVI. Львів 1900.

¹⁵ Там само. Т. XXXV. С. 1.

¹⁶ М. Пшепюрська, *Надсянський говір*. Варшава 1938. С. 1.

Назву *Доли*, *долівський* чи *долиняни* вживали ще й у міжвоєнний період, а навіть після другої світової війни, наприклад, Роман Райнфус писав у 1948 році:

W okolicach Królika Wołoskiego granica Łemków przybiera kierunek południowo-wschodni i biegnie lesistym grzbieciem Bukowicy, oddzielającym siedziby Łemków od tzw. „Dolinian”. Dolinianie, notowani też w literaturze pod nazwą „Dołów sanockich” stanowią ludność ruską o kulturze materialnej zbliżonej do kultury polskich Pogórzan. Teren zajęty przez Dolinian przesiany jest dość gęsto miejscowościami polskimi¹⁷.

Територія поширення надсянських говірок була окреслена М. Пшепюрською порівняно точно і такий територіальний обсяг цієї діалектної групи прийнявся в українській діалектології та існує донині.

Загальне окреслення обсягу надсянських говірок дав також у згаданій монографії Іван Верхратський:

На захід, стикаючись з говором лемківським крок за кроком приймає бесіда Долів прикмети лемківські, на північно-схід поволі розпливається в говорі батюцьким і ополянським, на полуднево-сході ж у бойківським.

Марія Пшепюрська додає ще до цього:

Зasadничо можна прийняти таке загальне означення надсянського говору, але треба додати ще декілька поправок. Не згадує Верхратський про те, що на заході й півночі межує надсянський говір з польськими діалектами, а поминути цього не можна з огляду на взаємні впливи цих говірок на себе. Слід додати, що між надсянським говором і говорами лемківським і бойківським простягається смуга змішаних і перехідних говірок, на території яких зустрічаються із собою елементи цих сусідніх говорів¹⁸.

¹⁷ R. Reinfuss, *Łemkowie jako grupa etnograficzna*. Lublin 1948. S. 99-100.

¹⁸ М. Пшепюрська, цит. праця. С. 2.

Південна границя поширення надсянських говірок збігається з північною межею лемківських та бойківських говірок. Це пограниччя описала М. Пшеп'юрська-Овчаренко у монографії, опублікованій у 1954 році¹⁹. До того часу *ніхто з дослідників Лемківщини не присвятив спеціальної уваги питанню лемківсько-надсянської мовної межі, хоч до висвітлення цього може причинитись подекуди спроба визначення східної границі лемківського говору при допомозі кількох ізофон у праці польського лінгвіста З. Штібера, який стверджує, що на схід від цієї границі є вже перехідні говірки*²⁰. Йдеться тут про північну й східну границю ствердіння **-н', -т', -с'** (**-нь, -ть, -сь**) (лемківська вимова **кін, кіст, днес**) та північну межу вимови лемківсько-бойківського типу **кы, гы, хы**. М. Пшеп'юрська-Овчаренко констатує далі, що *усі матеріяли Бойківщини й Лемківщини в північному напрямі відносяться найдалше до північної частини Сяницького і Ліського повітів та до південної Самбірщини*²¹. На сході надсянські говірки межують з наддністрянськими вже на території західних окраїн Львівської області. Цю надсянсько-наддністрянську мовну границю окреслив Кость Кисілевський так, що наддністрянські говірки переходять у надсянські говірки коло *Билич, Райтаревич, Хлиплів, Рудок*. Цю межу окреслює обсяг надсянських ізолекс **бити** 'бути' та **гадати** 'говорити'. Далше ця межа *йде через Щирець, Оброшин, Рудно, на схід від Янова, де зустрічається з «батюцькою говіркою на лінії Вороців-Крехів коло Жовкви»*²².

Цей же дослідник пише у висновках до своєї розвідки п. з. *Мовні особливості наддністрянського гнізда* (1962):

Наддністрянський говір на заході межує з надсянськими говірками на великому просторі від Добромиля до Жовкви та виявляє острови Надсяння: останки «укання»: **ду школи, пу вечери**; лабіялізацію в двозвучі **а** до **о**; рештки **гадати** в значенні 'говорити', **дзісь**,

¹⁹ М. Пшеп'юрська-Овчаренко, *На пограниччях надсянського говору*. С. 53-95.

²⁰ Там само. С. 53.

²¹ Там само. С. 54.

²² К. Кисілевський, *Мовні особливості наддністрянського гнізда* // Збірник на пошану Зенона Кузеля. Нью-Йорк - Париж 1962. С. 286.

юш, вже-юш, бити в значенні ‘бути’; **зьрідло, вйенци** (полонізами)²³.

На північному сході надсянські говірки межують уже на території Польщі з говірками т.зв. батюків (батьюцькими говірками), описаними І. Верхратським²⁴. Коли прийняти думку більшості дослідників, що ці говори належать до групи наддністрянських говірок, то надсянсько-наддністрянська мовна границя проходить частково вже на території Польщі, а саме: у північній частині Любачівського повіту та на південному крайці Томашівського повіту²⁵. Північно-східну межу надсянського говору можна, отже, проводити лінією на захід від села Верхрата (над р. Ратою, лівою притокою Бугу); та с. Любича (на південь від Солокії, лівої притоки Бугу). Ці дві місцевості, що знаходяться вже на території Польщі, називає серед багатьох інших І. Верхратський, як *батьюцькі*, в яких він записував говірки до своєї монографії ще у 1892 році²⁶.

На півночі надсянські говірки доходять за свідченням М. Пшепурської до р. Танви, правої притоки Сяну, на заході ж сусідують з малопольськими говірками.

Найновіші, уже післявоєнні монографії, що відносяться до опису та класифікації українських говірок, окреслюють поширення надсянського говору більш або менш точно.

Федот Жилко згадує у 1955 році про те, що *основний масив південно-західних діалектів поділяється на кілька груп, в тому числі виділяється група «наддністрянська (опільська) – в басейні верхнього Дністра – в колишній східній Галичині, з надсянськими говірками на правобережжі верхнього Сяну»*²⁷. Але у цій монографії не обговорюються надсянські говірки взагалі, може тому, що в той час говорити про українські говірки в ПНР не було дозволено.

²³ Там само. С. 295.

²⁴ І. Верхратський, *Говір батюків* // Збірник Філологічної Секції НТШ. Т. XV. Львів 1912.

²⁵ M. Lesiów, *Gwary ukraińskie na terenie Polski Ludowej* // „Slavia Orientalis”. R. XXII, nr 1. Warszawa 1973. S. 73.

²⁶ І. Верхратський, *Говір батюків*. С. 8.

²⁷ Ф. Жилко, *Нариси з діалектології української мови*. Київ 1955. С. 90.

У другому виданні цієї ж праці з 1966 року приділено було уже тим говіркам окремий розділ з таким окресленням території їх поширення:

Надсянські говірки (надсянський діалект) поширені переважно на правобережжі р. Сяну від Сянока і на північ від Перемишля (Польща), включаючи басейн р. Вишні (за винятком її найнижчої частини). На території України невеличкою смугою тягнуться вони на заході Городоцького і Старосамбірського районів Львівської обл. Ці говірки мають багато спільних рис з західнокарпатськими (лемківськими), деякими рисами вони спільні з холмськими, північнокарпатськими (бойківськими) і наддністрянськими. Можливо, колись надсянські говірки являли собою виразно визначений говірковий масив, що з'єднував північні говори з карпатськими. Протягом століть ці говірки підпадали впливам польської мови і сусідніх, насамперед наддністрянських говірок. Саме тому межі надсянських говірок мало визначені²⁸.

В іншій праці з 1958 р. цей же дослідник помістив узагальнене твердження, що надсянські говірки, знаходячись *на межі наддністрянських, бойківських, лемківських і західноволинських (говірок), дуже строкаті своїми рисами*²⁹. Тут же старається Ф. Жилко провести межу надсянських говірок:

Південно-східну межу цих говірок провести дуже важко. Як визначають дослідження, пасма ізоглос, що відокремлюють надсянські говірки від бойківських і наддністрянських, можна провести по лінії Кінське-Лімна-Грозева, на північ від Добромилля-Райтарович і на захід від Судової Вишні-Буків. Проте й на південь, а особливо на схід зазначеної вище лінії, є ізоглоси надсянського говіркового типу. На лівобережжі Сяну надсянські говірки – перехідні до лемківських – поширені між Сяном і Руським селом. На території Польщі після Великої Вітчизняної війни не всюди збереглися надсянські говірки³⁰.

²⁸ Ф. Жилко, *Нариси з діалектології української мови*. Вид. II (перероблене). Київ 1966. С. 203-204.

²⁹ Ф. Жилко, *Говори української мови*. Київ 1958. С. 86.

³⁰ Там само. С. 85-86.

Справа в тому, що абсолютна більшість місцевого населення, носіїв надсянських говірок, була виселена у 1945-46 рр. на схід, в Українську РСР, а весною і літом 1947 р. – на територію західних або північних земель Польщі. Носіїв надсянських говірок зустріла така ж сама доля, як і носіїв лемківських, бойківських, холмських і частково підляських говірок післявоєнних громадян Польщі.

Г. Лукашевич писав у 1974 році, що з б. Ряшівського, Люблінського і частково Краківського воєводств було переселено на Україну 483 тис. українців (122 622 родини) з території ПНР³¹, а після березня 1947 року (після трагічної смерті ген. Сверчевського) *przesiedleniem miały być objęte wszystkie ukraińskie grupy regionalne z Bojkami, Hucułami³² i Łemkami włącznie, a także rodziny mieszane polsko-ukraińskie³³*. Планом передбачалося виселення 90 тис. осіб, але *w trakcie realizacji akcji „Wisła” okazało się, że wysiedleniu podlega około 150 tys. osób.*

Від квітня до серпня 1947 року переселено на західні та північні землі ПНР за офіційними даними понад 140 тисяч українців, в тому числі значну частину становили носії надсянських говірок³⁴.

Можна, отже, говорити про те, що надсянськими говірками користуються донині також мешканці північних і західних воєводств сучасної польської держави.

На основі відомих нам наукових праць дослідників надсянських говірок можна назвати населені пункти (місцевості) на території Польщі й України, з яких походять діалектні записи від кінця ХІХ ст. почерез першу половину ХХ ст. аж до нинішніх часів. Мають вони, назагал, уже виняткове історичне значення.

Автор першої розвідки-монографії про частину надсянських говірок, які називав *долівськими*, Іван Верхратський обстежив під кінець ХІХ ст. понад 20 населених пунктів бувших Перемиського,

³¹ G. Łukasiewicz, *Wokół genezy i przebiegu akcji „Wisła” (1947)* // „Dzieje Najnowsze”. R. VI. 1974, z. 4. S. 39.

³² З тими «гуцулами» – то чиясь компрометуюча помилка, бо вони якраз не входили після 2-ої світової війни до складу ПНР.

³³ G. Łukasiewicz, op. cit. S. 41.

³⁴ Там само. С. 45. Згідно з цифрами, поданими у книжці Є. Мисіла *Акежа „Wisła”. Dokumenty* (Warszawa 1993. S. 405-419), з Ярославського, Любачівського і Перемиського повітів виселено тоді було 45 000 осіб.

Ярославського та Яворівського повітів, місцевостей, розташованих над середньою течією Сяну та його такими лівими притоками, як Баричка, Рада, Рокітниця, навколо Перемишля і Радимна. Усі ці місцевості знаходяться на території Перемиського воєводства з-перед 1998 року³⁵.

Марія Пшепюрська робила у міжвоєнний період дослідження надсянських говірок, охоплюючи ширшу територію бувших Перемиського, Мостиського, Ярославського, Переворського, Яворівського, Любачівського та Білгорайського повітів. Частина цих обстежених М. Пшепюрською місцевостей знаходиться тепер у західній смузі Львівської області України, більше половини обстежених нею місцевостей знаходиться сьогодні на території III Речіпосполитої. Маю тут на увазі ті місцевості, які авторка монографії *Надсянський говір* (Варшава 1938) досліджувала з мовної точки зору протягом 1930-1935 рр. і матеріяли ці стали основою названої вище праці³⁶.

Після опублікування монографії п. з. *Надсянський говір* (1938) М. Пшепюрська присвятила свої діалектологічні студії в 1937-38-40 рр. дослідженню географічного поширення в південному й західному напрямі деяких фонетичних, морфологічних і лексичних явищ, що їх уважала я, – як пише авторка, – сутніми для надсянського говору³⁷. Матеріал, що увійшов до наступної монографії М. Пшепюрської-Овчаренко п. з. *На пограниччях надсянського говору* (1954), походить з багатьох сіл бувших Перемиського, Добромільського, Мостиського, Самбірського та Городецького повітів, з яких десь коло половини місцевостей знаходиться тепер у межах Польщі, а половина – на території Львівської області України. Про ці свої досліди писала авторка, що Академія наук у Києві в 1940 році запросила її з доповіддю про надсянський говір. *У Києві була я двічі, – згадує, – й доповідала також у Київському університеті. Розповідь про мову далеких українських пограничних земель [...] полонила киян. Найціннішою була для мене заохота до дальших дослідів таких видатних мовознавців, як*

³⁵ *Верх.* = І. Верхратський, *Про говір долівський* // ЗНТШ. Т. XXXV-XXXVI. Львів 1900.

³⁶ *Пшеп.* = М. Пшепюрська, *Надсянський говір*. Варшава 1938.

³⁷ М. Пшеп'юрська-Овчаренко, *На пограниччях надсянського говору* // ЗНТШ. Т. 162. Нью-Йорк - Париж 1954. С. 54. Цитати з цієї праці означуємо: *Пшеп-Овч.*

акад. А. Кримський і акад. Л. Булаховський. Десь навесні 1941 року я дістала відрядження Академії Наук з дорученням зібрати в терені матеріал для публікації. Але праця, що мала бути надрукована у Києві, вийшла в світ аж в Америці³⁸.

У статті опублікованій в 1986 р., М. Овчаренко згадує ще 8 сіл, розташованих на захід від ріки Сяну, на території б. Короснянського і Перемиського воєводств³⁹.

Деякі місцевості з території поширення надсянських говірок або їх пограниччя були досліджені Стефаном Грабцем у 30-ті роки ХХ ст. (означимо їх скороченням: *Граб.*), а також Янушом Рігером та групою його співробітників у 1974-1979 рр. на території Польщі, у зв'язку з приготуванням до друку *Атласу бойківських говірок*⁴⁰.

Можна ще згадати факт, що на моєму магістерському семінарі написані були праці, що відносяться до опису надсянських говірок кількох сіл Перемиського воєводства⁴¹.

Цікаво буде, на мою думку, перечислити досліджені населені пункти (місцевості), які були досі об'єктом діалектологічних обстежень мовознавців протягом понад століття (від кінця ХІХ ст. донині) на території сучасної польської держави у порядку за теперішнім адміністративним розподілом.

³⁸ Йдеться тут про працю п. з. *На пограниччях надсянського говору* (ЗНТШ. Т. 162. 1954). Цитата з розвідки М. Овчаренко, *Мова українців Надсяння // Ярославщина і Засяння 1031-1947*. Історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк - Париж 1986. С. 289.

³⁹ Там само. С. 290.

⁴⁰ *Граб. і Ріг.* = *Atlas gwar bojkowskich*. Opracowany głównie na podstawie zapisów Stefana Grabca przez Zespół Instytutu Słowianoznawstwa PAN pod kierunkiem J. Riegera. Т. I-V. Warszawa 1980-1985.

⁴¹ *Mag. seminar* = Мову с. Коровиця Лісова описала мгр Мирослава Борцюх у магістерській праці п. з. *Słownictwo gwary ukraińskiej wsi Krowica Lasowa koło Lubaczowa* (1989. UMCS); мову сіл Острів і Заміхів мгр Анна Мацуга у магістерській праці *Słownictwo w zakresie kultury duchowej i społecznej w gwarach ukraińskich okolic Jarosławia (Ostrów, Zamiechów)* (1989. UMCS); натомість мовну систему говірки села Кальників описала д-р Тетяна Колодинська у докторській дисертації п. з. *Opis systemu ukraińskiej gwary nadszańskiej we wsi Kalników w województwie podkarpackim, obronionej na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL w Lublinie 2002 r.*, про надсянські говірки опублікувала вона також кілька статей у варшавських, люблінських і львівських наукових збірниках, м. ін. *O sytuacji gwary ukraińskiej w Kalnikowie // „Roczniki Humanistyczne TN KUL”*, nr 6/1999; *Uwagi o fleksji rzeczownikowej wsi Nienowice // „Slavia Orientalis”*, nr 1/1998; *Rzeczowniki motywowane w gwarze ukraińskiej Kalnikowa // Діалектологічні студії*. Вип. 5. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ. Львів 2005. С. 165-174 та інші.

У межах б. **Короснянського воєводства** були обстежені, як *надсянські*, такі місцевості:

Вара (Овч.), село відоме в записах від 1391 р. (Мак., 173)⁴², в другій половині XIX ст. *Географічний словник Королівства Польського* (SGKP, XII, 946) подає інформацію про те, що село лежить на лівому березі Сяну при гирлі потоку Іздебки до Сяну і що знаходиться там дерев'яна гр.-кат. церква⁴³, нині: Wara, gm. Nozdrzec (WU, III, 516)⁴⁴.

Володж (Овч.), село на правому березі Сяну. SGKP, XIII, 888: *Wołodź z Wołą Wołodźką, wieś, pow. brzozowski; jest tu 564 gr.-kat., 19 rzym.-kat. i 11 izrael. We wsi cerkiew drewniana*. У 1977 р. назву села було замінено на Czechów, gm. Nozdrzec (WU, III, 825).

Войткова (Пиш.-Овч., Граб.), село над р. Вігор, правою притокою Сяну, в якому в XIX ст. мешкало 4777 українців і 182 поляків, була там гр.-кат. парафія (SGKP, XII, 766), сьогодні: Wojtkowa, gm. Ustrzyki Doline (WU, III, 588).

Гломча (Піт.), назва села відома у записах від XV ст., як пише В. Макарський, це *Zapewne osada ruska sprzed r. 1340, wieś o prawie ruskim, leży na obszarze starego osadnictwa ruskiego w dolinie Sanu* (Мак., 70), у другій половині XIX ст. SGKP, III, 77, фіксує цю назву: *Hłomcza lub Hłomcza* та інформує, що в Гломчі мешкало 518 греко-католиків і 30 римо-католиків, на місці ж була греко-католицька парафія і церква. У 1977 році назву Гломча було змінено на Świerczewo, gm. Sanok (WU, III, 812), сьогодні: Hłomcza, gm. Sanok. Матеріяли у селі Гломча записав у 1967 році Іван Співак і вони були включені як 663 номер населеного пункту до 2-го тому *Атласу української мови*. Київ 1988, див. с. 100 цього видання.

Глідно (Пиш.-Овч.), село над р. Баричкою, лівою притокою Сяну, назва відома з записів від XV ст., у зв'язку з цією назвою В. Макарський пише, що в цій назві появлялося інколи початкове в-: *Głodne, Chłodne, Włodne*, що пояснюється так: *w przechodzi w h w wyniku zachwiania repartycji tych głosek w ukraińskim dialekcie nadszańskim* (Мак., 71). У Дру-

⁴² Мак. = W. Makarski, *Nazwy miejscowości dawnej ziemi sanockiej*. Lublin 1986.

⁴³ SGKP = *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. I-XV. Warszawa 1880-1900.

⁴⁴ WU = *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce*. T. I-III. Warszawa 1980-1983.

гій половині ХІХ ст. словник (SGKP, II, 77) подає інформацію, що в селі Hłodno була греко-католицька парафія і мешкало 754 греко-католики та 296 римо-католиків. У 1977 р. була спроба змінити назву на Chłodnik⁴⁵, gm. Nozdrzec (WU, III, 812).

Грозева (Пушен.-Овч.), село у б. Добромільському повіті, в *dolinie Wiary*, була там греко-католицька парафія (SGKP, II, 803), сьогодні: Grażkowa, gm. Ustrzyki Dolne (WU, I, 544).

Добра Шляхетська (Пушен.-Овч.), село над рікою Сяном. Назву знаходимо у записях ХV ст., село ділилося на Добру Шляхетську і Рустикальну (Мак., 57), від 1977 р. офіційно вживається назва Dobra, gm. Sanok (WU, III, 812), загублено додаток Szlachecka.

Іздебки, назва відома від ХІV ст., В. Макарський пише про неї, як про *wieś rusko-polską na obszarze etnicznym polsko-ruskim* (Мак., 78), згідно з інформацією з кінця ХІХ ст., в Іздебках була греко-католицька парафія і 640 мешканців греко-католицького віросповідання, а також 1610 римо-католиків (SGKP, III, 332), сьогодні: Izdebki, gm. Nozdrzec (WU, I, 601).

Квасинина (Пушен.-Овч.), село належало колись до б. Добромільського повіту, нині: Kwaszenina, os. w gm. Ustrzyki Dolne (WU, II, 263).

Кінське (Пушен.-Овч.), село на захід від р. Сяну, на північ від Сянока, записи цієї назви відомі від поч. ХV ст. (Мак., 89). Про село у другій половині ХІХ ст. писалося, між іншим: *Końskie, po rusku Końskoje, wieś na lewym brzegu Sanu, par. gr.-kat. z drewnianą cerkwią, 523 greko-katolików* (SGKP, IV, 356), сьогодні: Końskie, gm. Dydnia (WU, II, 154).

Креців (Пушен.-Овч.), село на схід від Сяну, на північний схід від Сянока. Записи цієї назви pojawiaються у писаних пам'ятках від ХV ст., назва походить від волоського **крец** 'кучерявий' (Мак., 91). У словнику SGKP, IV, 660, є інформація: *Kreców (po rusku Kreciw), parafia gr.-kat w miejscu*. У 1977 р. назву було замінено на: Sady, gm. Tyrawa Wołoska (WU, III, 815), сьогодні: Kreców.

⁴⁵ У критичній статті про ці зміни я писав, між іншим: *Odpowiedniki proponowanych nazw są niekiedy naciągane i stanowią pseudokalki, np. Hłodno zaproponowano zmienić na Chłodnik, a przecież są tu dwa różne rdzenie: 1) glód; 2) chlód* (М. Łesiów, *Urządник zmienia historię* // „Tygodnik Studencki. Politechnik”, nr 34, Warszawa 9.XI.1980, s. 11).

Лісковатий, село на північ від Устрик Долішніх, при самому польсько-українському державному кордоні. У селі греко-католицька церква, у словникові *SGKP*, V, 315, подано також таку інформацію: *Rozmaitości z r. 1836 (Nr 23 s. 186) podają wiadomość, że we wsi osiedlili się dawnemi czasy tatarscy osadnicy, że od nich ma pochodzić rodzina Haklaków i że między ludem krążą podania odnośnie do tych czasów.* У 1977 р. назву змінено на Lisówek, gm. Ustrzyki Dolne (*WU*, III, 816), сьогодні: Liskowate.

Пакошівка (*Pir.*), село на північний захід від Сянока. Сама назва відома від XIV ст., походить вона від давнього слов'янського імені **Пакош** (**Пакослав**), *we wsi w XV w. ludność w przewadze ruska* (*Мак.*, 122). Згідно зі словником *SGKP*, VII, 823, під кінець XIX ст. у селі мешкало 263 русинів-українців та 275 поляків. Сьогодні: Pakoszówka, gm. Sanok (*WU*, II, 672).

Пашова (*Pir.*), назва села від імені **Паш** відома від XV ст. (*Мак.*, 122-123), словник *SGKP*, VII, 894, інформує, що під кінець XIX ст. село *posiada parafię gr.-kat., cerkiew drewnianą, 41 rzym.-kat. Polaków, 803 gr.-kat. Rusinów i 49 izraelitów*, сьогодні: Paszowa, gm. Olszanica (*WU*, II, 695).

Поруби (*Пуен.-Овч.*), місцевість на схід від Сяну (пор. карту у статті М. Пшеп'юрської-Овчаренко), словник *SGKP*, VIII, 822, подає інформацію: *Poręby, wieś graniczy z Jawornikiem Ruskim na wsch., 545 gr.-kat. i 63 rzym.-kat.*; сьогодні: Huta Poręby, gm. Nozdrzec (*WU*, I, 592).

Ропенка (*Грaб.*), назва появляється у документах від XVI ст. в основі слова **ропа** 'goronośny teren, a zarazem płynący przez niego potok' (*Мак.*, 139-140). З кінця XIX ст. подається інформація, що в селі *cerkiew drewniana gr.-kat.*, мешкали в ньому греко-католики (516 осіб) та римо-католики (38 осіб) (*SGKP*, IX, 744); нині: Ropienka, gm. Olszanica (*WU*, III, 138).

Селиська (*Пуен.-Овч.*), село над Сяном на захід від с. Вари. Назву фіксують документи від XV ст. (*Мак.*, 146), словник з кінця XIX ст. подає, що в селі жило *584 Rusinów, 1 Polak* (*SGKP*, X, 512); сьогодні: Siedliska, gm. Nozdrzec (*WU*, III, 209).

Согорів Долішній (*Пуен.-Овч.*), *SGKP*, XI, 166: *Srogów Dolny, wieś, pow. sanocki, mieszkało w 1880 r. 239 gr.-kat., 16 rzym.-kat. i 6 izrael.*; нині: Srogów Dolny, gm. Sanok (*WU*, III, 279).

Тирява Волоська (*Pir.*), назва відома у записках від ХV ст., *zapewne osada ruska sprzed 1340 r., wieś o prawie ruskim*, назва стара і неясна, дехто порівнює її зі старою назвою Дністра **Тирас** (*Мак.*, 146). У другій половині ХІХ ст. були у селі греко-католицька і римо-католицька парафії (*SGKP*, ХІІ, 719), сьогодні: Tuława Wołoska, woj. krośnieńskie (*WU*, ІІІ, 489)

Тирява Сільна (*Pir.*), у селі була під кінець ХІХ ст. греко-католицька парафія, дерев'яна церква, мешкало 755 греко-католиків і 47 римо-католиків (*SGKP*, ХІІ, 719), сьогодні: Tuława Solna, gm. Sanok (*WU*, ІІІ, 489).

Трійця (*Пиш.-Овч.*), у селі церква св. Трійці, 427 русинів-українців, 3 поляків і 7 німців (кінець ХІХ ст.) (*SGKP*, ХІІ, 483), сьогодні: Trójca, os. w gm. Ustrzyki Dolne (*WU*, ІІІ, 469).

Тростянець (*Пиш.-Овч.*), село розташоване біля джерел ріки Ступниці, правої притоки Сяну, словник з кінця ХІХ ст. подає: Trzcianiec, rus. Trostianec, wś. pow. dobromilski, живе у ньому 1011 греко-католиків русинів, 38 поляків, 40 німців, у селі парафіяльна церква (*SGKP*, ХІІ, 539). Сьогодні: Trzcianiec, os. w gm. Ustrzyki Dolne (*WU*, ІІІ, 471).

Юрівці (*Pir.*), назва села появляється в документах від ХІV ст. В. Макарський здогадується: *Jej metryka sięga zapewne okresu staroruskiego, wieś leży na obszarze starego osadnictwa ruskiego wokół Sanoka* (*Мак.*, 84); про це село дає багату інформацію *SGKP*, ІІІ, 637: *Cerkiew tutejsza pod wezwaniem św. Jerzego drewniana zbudowana w r. 1873 staraniem włościan i dworu, należy do najpiękniejszej w okolicy, a urządzenie jej wewnątrz jest nader gustowne. Na cmentarzu cerkiewnym spoczywają zwłoki byłego parocha tutejszego ks. Jana [Aleksandra, – М. Л.] Dobrzańskiego, jednego z najzaczniejszych i najświetlejszych Rusinów galicyjskich, posła sejmowego, wybranego przez włościan powiatu*. Нині: Jurówce, gm. Sanok (*WU*, 1).

Юркова (*Пиш.-Овч.*), село над р. Вирва, правою притокою Сяну; у селі була церква і тартак, жило 388 греко-католиків і 118 римо-католиків (*SGKP*, ІІІ, 630); сьогодні: Jureczkowa, gm. Ustrzyki Dolne (*WU*, І, 668).

Яблунця (*Овч.*), *SGKP*, ІІІ, 341: *Jablonica Ruska (po rusku Jablonycia ruskaja) [...] wedle szematyzmu z r. 1881 417 gr.-kat., 62 rzym.-*

kat., parafia gr.-kat. w miejscu. We wsi cerkiew pod wezw. Kozmy i Damiana. Про цю місцевість згадується уже в 1373 р. Нині: Jabłonica, gm. Dydnia, woj. krośnieńskie (WU, I, 603).

Названі місцевості, що на території б. Короснянського воєводства, становлять перехідну полосу від надсянських говірок до лемківських та бойківських, з перевагою надсянських мовних прикмет.

Одна місцевість з досліджених, як *надсянська*, лежить на території б. **Ряшівського воєводства**, а саме:

Тернавка (*Пуен.*), село, в якому народилася дослідниця надсянських говірок М. Пшепюрська, яка згадує в 1986 році: *Для мене, як для уродженки Тернавки (Тернавки) Переворського повіту, мова далекого Засяння була наче другою рідною мовою*⁴⁶. У XIX ст. словник SGKP, XII, 181, подає інформацію, що *Tarnawka, wieś, pow. łąncucki, par. gr.-kat. w miejscu z cerkwią drewnianą, 860 gr.-kat., 164 rzym.-kat., 42 izraelitów*, сьогодні: Tarnawka, gm. Markowa, poczta Husów, woj. rzeszowskie (WU, III, 447).

На північних окраїнах поширення надсянських говірок розташовані місцевості, що їх досліджувала М. Пшепюрська, як надсянські, уже на території **Замойського воєводства** (нинішнього Люблінського), а саме:

Бабичі (*Пуен.*), село на південь від р. Танви. З кінця XIX ст. маємо інформацію, що в цьому селі *buduje się nowa cerkiew dla ludności rusińskiej* (SGKP, I, 68). У довіднику з 1986 р. пишеться: *5 km na pd. od Łukowej – wieś Babice, osadzona przez pasterzy wołoskich (sic!), położona wśród wzgórz nad doliną rzeki Lubienicy. Działa tu znany zespół ludowy „Babiczanki”. 7.VI.1943 r. wieś była wysiedlona*⁴⁷. Офіційний список місцевостей ПНР фіксує: Babice, gm. Łukowa, woj. zamojskie (WU, I, 93).

Біща (*Пуен.*), село на південь від р. Танви. У другій половині XIX ст. подано факт, що *Biszczka posiada urząd gminy i cerkiew dla ludności rusińskiej* (SGKP, I, 240). Говірку цього села дослідив у між-

⁴⁶ М. Овчаренко, *Мова українців Надсяння*. С. 289.

⁴⁷ W. Wójcikowski, L. Paczyński, *Roztocze. Przewodnik*. Wyd. II. zmienione i rozszerzone. Warszawa 1986. S. 313. У цілому цьому путівнику ані слова про те, що там подекуди мешкали українці, про яких у географічному словнику (SGKP) з кінця XIX ст. писалось чесно *ludność rusińska*.

воєнний час проф. Владислав Курашкевич і результати своїх дослідів представив у статті, опублікованій 1965 р.⁴⁸ Сьогодні: Biszczka, gm. Księżopol (*WU*, I, 93).

Боровець (*Пушен.*), село над р. Танвою. У кінці 1950-х років М. Лесів записував у цьому селі український діалектний матеріал за квестіонаром П. Смочинського⁴⁹ і записи ці було частково використані у деяких його статтях⁵⁰. Нині: Borowiec, gm. Łukowa, p-ta Obsza (*WU*, I, 131).

Вільхівець (*Пушен.*), село на південь від гирла р. Вирової до Танви. *SGKP*, VII, 449, інформує: *Olchowiec, wieś pow. biłgorajski, parafia wschodniego obrządku Babice*. Нині: Olchowiec, gm. Łukowa, p-ta Obsza (*WU*, II, 621).

Воля Обшанська (*Пушен.*): Wola Obszańska, gm. Łukowa (*WU*, III, 596).

Княжпіль (*Пушен.*), село над р. Танвою. У словнику з другої половини ХІХ ст. інформується: *Księżopol, wieś posiada cerkiew parafialną dla ludności rusińskiej, założoną przez Zamojskich w r. 1679* (*SGKP*, IV, 830). Нині: Księżopol, woj. zamojskie (*WU*, II, 242).

Потік (*Пушен.*), село на південний захід від Біщі. *SGKP*, VIII, 866, пише: *Potok Górny al. Ordynacki, cerkiew parafialna, dawniej grecko-unicka istniała do r. 1839*. Нині: Potok Górny, wieś w woj. zamojskim (*WU*, III, 37).

Раківка (*Пушен.*), село, в якому мешканці належали до *parafii obrządku wschodniego Chmielek* (*SGKP*, IX, 516), нині: Rakówka, gm. Księżopol (*WU*, III, 122).

Хмільок (*Пушен.*), село, в якому була *cerkiew parafialna dla ludności rusińskiej* (*SGKP*, I, 578), нині: Chmielek, gm. Łukowa (*WU*, I, 255).

Польський діалектний матеріал з сіл Біща, Боровець, Княжпіль, Потік і Хмільок збирав у 1970-х роках Ян Мазур, використовуючи його до своєї докторської дисертації п. з. *Говірки околиць Білгорая*, опублікованій в 2-х частинах у 1976-1978 рр.⁵¹ У цій праці Я. Мазур відносить-

⁴⁸ W. Kuraszkiewicz, *Uwagi o gwarze ukraińskiej wsi Biszczka pod Biłgorajem* // „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”. T. 5. Warszawa 1965. S. 219-222.

⁴⁹ P. Smoczyński, *Kwestionariusz do Atlasu gwar Lubelszczyzny*. Lublin 1965.

⁵⁰ Напр. у статті: М. Лесів, *Polsko-ukraińskie oboczności leksykalne w gwarach z pogranicza* // „Z polskich studiów slawistycznych”. Seria V. Warszawa 1978. S. 279-286 та в деяких інших.

⁵¹ J. Mazur, *Gwary okolic Biłgoraja*. Cz. 1. *Fonologia*. Wrocław 1976; Cz. 2. *Fleksja*. Wrocław 1978.

ся критично до монографії М. Пшепюрської, хоч признає, що *praca M. Przepiórskiej stanowi dla nas mimo to niezwykle cenne źródło charakterystyki ukraińskich gwar nadszańskich*, продовжує, що *historyczne wzajemne kontakty ludności polskiej i ukraińskiej na tym terenie tłumaczą zarówno opisywane przez M. Przepiórską wypadki polonizacji wielu cech ukraińskich, jak też utrzymywanie się do dziś omówionych już wpływów ukraińskich*⁵².

У своїй критичній рецензії праці Я. Мазура, опублікованій в науковому журналі „Język Polski” М. Лесів писав, між іншим:

Nie należy mieć zbyt wielkich pretensji do pracy M. Przepiórskiej [...], zajmowała się ona tylko gwarami ukraińskimi, tak jak J. Mazur tylko gwarami polskimi. I dlatego, jak pisze autor omawianej monografii w części II na s. 132 „zebrany przeze mnie materiał daje zupełnie inny obraz niż opracowanie M. Przepiórskiej”. J. Mazur badał te gwary w zupełnie innych warunkach, a mianowicie po prawie całkowitym przesiedleniu ludności ukraińskiej ze wschodnich i południowych skrawków badanego terenu, toteż znajdował tylko pewne wpływy istniejących tam nie tak dawno gwar ukraińskich na miejscową wymowę polską⁵³.

У 1950-х роках на території б. Білгорайського повіту місцеві та фізикографічні назви записував з уст народу М. Лесів, асистент в Університеті М. Кюри-Склодовської в Любліні, цей матеріал також зі згаданих вище сіл увійшов частково до його габілітаційної дисертації п. з. *Terenowe nazwy własne Lubelszczyzny* (Мікротопонімія Люблінщини)⁵⁴.

Більшість населених пунктів, обстежених як *надсянські*, від кінця ХІХ ст. донині знаходяться на території б. **Перемиського восводства** сучасної Польщі. Оце їх перелік в алфавітному порядку з деякими важливими інформаціями про ці місцевості:

⁵² Там само. Ч. 2. С. 133.

⁵³ M. Lesiów, (Rec.). J. Mazur, *Gwary okolic Biłgoraja*. Cz. 1-2. Wrocław 1976-1978 // „Język Polski”. T. LIX, zes. 4. Kraków 1979. S. 308.

⁵⁴ M. Lesiów, *Terenowe nazwy własne Lubelszczyzny*. Lublin 1972.

Барич (*Верх., Пиен.*), село відоме з записів від XV ст. (*Мак.*, 37), під кінець XIX ст. мешкало в селі 359 греко-католиків і 11 римо-католиків, церкву було там збудовано в 1691 р. (*SGKP*, I, 114); сьогодні: *Wagucz*, gm. *Stubno* (*WU*, I, 53).

Батичі (*Верх.*), у селі під кінець XIX ст. жило 342 греко-католики і 24 римо-католики (*SGKP*, I, 118); нині: *Batycze*, gm. *Żurawica* (*WU*, I, 55).

Бахів (*Пиен.-Овч.*), назву цю фіксують писані пам'ятки від XV ст. (*Мак.*, 35), у другій половині XIX ст. жило в Бахові 362 римо-католики і 630 греко-католиків; на місці була парафія (*SGKP*, I, 78), село при гирлі р. Ступниці до Сяну; нині: *Bachów*, gm. *Krzywca* (*WU*, I, 35).

Березка (*Пиен.-Овч.*), село над р. Ступницею, правою притокою Сяну, на південь від р. Сяну. У 1418 році було зафіксовано: *villa dicta Berezka 1414 Brzoska* (*Мак.*, 47), село мало греко-католицьку парафію на місці (*SGKP*, I, 139) і було записане як *Berezka* тепер: *Brzuska*, gm. *Bińcza* (*WU*, I, 171).

Берендьовичі (*Пиен.-Овч.*), за свідченням географічного словника з кінця XIX ст. в цьому селі було 132 греко-католики і 2 римо-католики (*SGKP*, I, 139). Нині: *Berendowice*, gm. *Fredropol* (*WU*, I, 63). Назва села пригадує прізвище відомого українського лексикографа Памви Беринди, що стало основою твердження В'єслава Вітковського про можливе надсянське походження цього українського вченого з XVII ст.:

Okazało się, że właśnie o kilkanaście kilometrów na południe od Przemysła leży wieś Berendowice [...] notowane już w połowie XV wieku w postaci Berendeyowicze. Nieco zaś dalej na południe, nad Strwiążem pośród licznych przedmieszczań „rupi Solskiej або Przemyskiej” wymienia lustracja królewszczyzn z roku 1565 Hrycia Berendę⁵⁵.

Бігалі (*Пиен.*), село над р. Любачівкою, правою притокою Сяну. Під кінець XIX ст. назву фіксує словник як *Bichale* та інформує, що жило в ньому 508 греко-католиків і 273 римо-католики, на місці була греко-католицька парафія (*SGKP*, I, 207), у 1977 р. було замінено назву на *Zawodzie* (*WU*, III, 807); сьогодні: *Bihale*, gm. *Wielkie Oczy*⁵⁶.

⁵⁵ W. Witkowski, *O pochodzeniu i nazwisku Pamby Beryndy* // „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie”, Kraków styczeń-czerwiec 1962. S. 169.

⁵⁶ Див. *Województwa Krośnieńskie, Przemyskie, Rzeszowskie*. Мапа Krajoznawczo-samochodowa. Warszawa 1971. Далі: (карта).

Боратин (*Верх.*), село над р. Рокітницею, лівою притокою Сяну, була там греко-католицька парафія (*SGKP*, I, 308); нині: Boratyn, gm. Chłopice (*WU*, I, 120).

Бориславка (*Пір.*), село над р. Вігор, в географічному словнику (*SGKP*, I, 334) зафіксоване як місцевість коло Риботич, але в сучасному списку місцевостей (*WU*) назви цієї не знаходжу.

Брижава (*Пушен.-Овч.*), село за свідченням карти, поміщеної у монографії *Пушен.-Овч.*, знаходиться на захід від Улюча і на схід від Бірчі на території нинішнього Перемиського воєводства Польщі, але в офіційному списку (*WU*) його немає. Словник з кінця XIX ст. фіксує його: *Brzyzawa, wieś, pow. dobromilski, o 10 km od Birczy*, греко-католицька парафія на місці (*SGKP*, I, 429).

Брилинці (*Пушен.*), у *SGKP*, I, 394: *Brylince, wieś, pow. przemyski*, під кінець XIX ст. мешкало у цьому селі 522 гр.-кат., 52 римо-кат. і 15 ізраїльтян, сьогодні Brylińce, gm. Krasieczyn, у 1977 р. назву змінено на Tomczyków (*WU*, III, 808).

Вірко (*Пушен.*), село зафіксоване наприкінці XIX ст. як *Hurko, po rusku Hirko albo Wirko*, жило в ньому 420 греко-католиків, 25 римо-католиків і 45 євреїв, про назву: *Wieś nosi nazwę od książąt Hurkonów na Łysiatyczach* (*SGKP*, III, 221). Сьогодні: Hurko, gm. Medyka, у 1977 р. назву змінено на Graniczne (*WU*, III, 812).

Гнатковичі (*Пушен.*), у словнику з кінця XIX ст.: *Hnatkowice, po rusku Hnatkowyczu*, було в ньому 325 греко-католиків і 81 римо-католик, у 1881 р., *we wsi jest cerkiew pod wezwaniem św. Dymitra. Stąd pochodzili Hnatkowscy herbu Dębno* (*SGKP*, III, 80), сьогодні: Hnatkowice, gm. Orły, у 1977 р. назву пробували офіційно змінити на Ignaców (*WU*, III, 812).

Грушовичі (*Пушен.*), село, про яке у словнику з кінця XIX ст. написано: *w archiwum kapituły gr.-kat. w Przemyślu znajduje się dokument ruski, datowany ze Lwowa w piątek d. 8 października r. 6810 od stowrzenia świata, tj. 1301 po nar. J. Chr., wydany przez kniazia Lwa, syna króla Daniela, który tenże nadaje Hruszowice biskupstwu przemyskiemu* (*SGKP*, III, 191). Сьогодні: Hruszowice, gm. Stubno, у 1977 р. назву змінено на Gruszowice (*WU*, III, 812).

Даровичі (*Пушен.*), з інформації (*SGKP*, I, 906) виникає, що під кі-

нець ХІХ ст. в Даровичах мешкало 196 греко-католиків і 6 римо-католиків. Нині: Darowice, gm. Fredropol (*WU*, I, 297).

Дмитровичі (*Пушен.-Овч.*), про село була згадка у 1383 р., під кінець ХІХ ст. мешкало там 228 греко-католиків, 50 римо-католиків і 70 євреїв (*SGKP*, II, 44), нині: Dmitrowice, gm. Orły, у 1977 р. назву пробували офіційно змінити на : Olszanka (*WU*, III, 810).

Дрогоїв (*Пушен.*), у ХІХ ст. мешкало в цьому селі 587 греко-католиків, 17 римо-католиків і 12 євреїв, на місці була греко-католицька парафія (*SGKP*, II, 158), сьогодні: Drohojów, gm. Orły (*WU*, I, 365).

Дубковичі (*Верх.*), село над р. Рокітницею на схід від Боратина (*карта*), сьогодні: Dobkowice, gm. Chłopice (*WU*, I, 337).

Дубровиця (*Пушен.*), згідно з інформацією *SGKP*, I, 932: *Dąbrowica, wieś, pow. jarosławski, na pd.-zach. od Jarosławia*, мала на місці греко-католицьку парафію; у списку місцевостей ПНР (*WU*) не знайшов я цієї назви.

Дуньковички (*Верх.*), село над р. Радою, лівою притокою Сяну (*карта*), нині: Duńkowiczki, gm. Orły (*WU*, I, 374).

Заболотці (*Пушен.*), село над р. Радою на південь від Радимна, нині: Zabłotce, gm. Radymno (*WU*, III, 667).

Заліська Воля (*Пушен.*), село коло Радимна, нині офіційно: Wola Zaleska, gm. Radymno (*WU*, III, 600).

Заміхів (*Верх., Маг. семінар*), у селі при кінці ХІХ ст. було 325 греко-католиків, 196 римо-католиків і 14 євреїв; *we wsi gr.-kat. kapelanía z cerkwią drewnianą* (*SGKP*, IV, 369), нині: Zamichów, gm. Chłopice (*WU*, III, 718).

Ісканя (*Пушен.-Овч.*), назву фіксують писані документи від ХІV ст., як пише В. Макарський: *Prawdopodobnie osada ruska sprzed 1340 roku, leży na obszarze starego osadnictwa ruskiego w dolinie Sanu, we wsi grodzisko*, назва становить собою старий словотворчий тип від старослов'янського імені Іскан, що від *іскати* 'шукати' (*Мак.*, 76), у селі *Iskań* було при кінці ХІХ ст. 675 греко-католиків, 90 римо-католиків, крім цього, *we wsi jest cerkiew i młyn amerykański*. І таку назву посміли урядники у 1977 році замінити на Рогоń (див. *WU*, III, 813); нині: Iskań, gm. Dubiecko.

Кальників (*Пушен.*), село на північ від р. Вишні, правої притоки Сяну (*карта*), нині: Kalników, gm. Stubno (*WU*, II, 14).

Княжичі (*Пуен.*), село нотоване у *SGKP*, IV, 196: *Kniażyce (po rusku Kniażyczi)*, під кінець XIX ст. у селі мешкало 244 греко-католики і 100 римо-католиків, у селі була церква. Нині: *Kniażyce*, gm. Fredropol, у 1977 р. назву замінено на *Polesie (WU, III, 814)*.

Кобильниця Руська (*Пуен.*), село на північ від р. Скло, *SGKP*, IV, 217, подає інформацію, що в цьому селі *Kobylnica Ruska pospolicie Wielką zwana, erekcja parafii gr.-kat. pochodzi z lat 1634; 1681*, у селі була дерев'яна церква. Нині: *Kobylnica Ruska*, gm. Wielkie Oszy, у 1977 р. була спроба заміни цієї назви на *Kopytów Dolny (WU, III, 814)*, на карті ж: *Kobylnica Ruska*.

Коритники (*Пуен.*), село на західному боці Сяну коло Красичина (*карта*), у 1880 р. жили там 561 греко-католик і 100 римо-католиків, у селі була церква (*SGKP*, IV, 431-432), нині: *Korytniki*, gm. Krasieczyn (*WU*, II, 167).

Коровиця Лісова (*Маг. семінар М. Борцюх*), село на південь від Любачева. *SGKP*, IV, 717, подає *Krowica Lasowa (Korowycia Lisowa)*, у 1880 році було там коло 540 греко-католиків і близько 100 римо-католиків, на місці ж була греко-католицька парафія. Нині: *Krowica Lasowa*, gm. Lubaczów (*WU*, II, 214).

Красичі (*Пуен.*), про село географічний словник *SGKP*, IV, 612, інформує: *Krasice (po rusku Krasyczi)*, у селі мешкали греко-католики і кільканадцять римо-католиків, була там церква. *Wieś jest pierwotnym gniazdem Krasickich*. Нині: *Krasice*, gm. Krasieczyn (*WU*, II, 201).

Кузьмина (*Граб.*), назва села зустрічається у документах від XV ст., походить від імені Кузьма (*Мак.*, 95). Під кінець XIX ст. географічний словник нотував: *Kuźmina (po rusku Kuźmyna)*, більшість було римо-католиків, але в селі була церква (*SGKP*, V, 10). Нині: *Kuźmina*, gm. Birzca (*WU*, II, 260).

Куп'ятичі (*Пуен.*), про це село *SGKP*, IV, 885, пише: *Kupiatycze po rusku Kupiatyczi*, у XIX ст. більшість населення становили греко-католики, у селі була церква; нині: *Kupiatycze*, gm. Fredropol (*WU*, II, 253).

Кусеничі (*Верх.*), село між початковими течіями р. Ради і Рокітниці, лівих приток Сяну (*карта*); географічний словник *SGKP*, IV, 459, подає, що в селі *Kosienice albo Kusienice, po rusku Kusynuczci* жило в 1880

році 729 мешканців, з того 180 римо-католиків, а решта – греко-католики. Нині: Kosienice, gm. Żurawica (*WU*, II, 169).

Липа (*Пишп.-Овч.*), село, в якому в 1880 році мешкало понад 1000 греко-католиків і 160 римо-католиків, у селі була церква (*SGKP*, V, 247), а назва фіксується в документах від XV ст. (*Мак.*, 98), нині: Lipa, gm. Bircza (*WU*, II, 297).

Лівці (*Верх.*), село над. р. Рокітницею, лівою притокою Сяну, на схід від Боратина (*карта*), під кінець XIX ст. у селі мешкало 758 греко-католиків і 260 римо-католиків (*SGKP*, V, 751), нині: Łowce, gm. Chłopice (*WU*, II, 358).

Лімна (*Пишп.-Овч., Пір.*), у селі мешкали в 1880 р. тільки греко-католики, була церква (*SGKP*, V, 691), нині: Łomna, gm. Bircza (*WU*, II, 355).

Ліщава Горішня (*Пишп.-Овч.*);

Ліщава Долішня (*Пір.*), назва була зафіксована вже в XV ст. (*Мак.*, 97). У XIX ст. абсолютну більшість у цих селах становили греко-католицькі русини-українці (*SGKP*, V, 170), нині: Leszczawa Górna, gm. Bircza і Leszczawa Dolna, gm. Bircza (*WU*, II, 281).

Ліщавка (*Пишп.-Овч.*), село над Ступницею, правою притокою Сяну (*карта*), фіксує цю назву *SGKP*, V, 170: *Leszczawka* (*po rusku Liszczawka*), інформує, що більшість населення становлять римо-католики, але в селі є церква св. Михайла. У 1552 році назва цього села була Wolka Leszczawska (*Мак.*, 98); нині: Leszczawka, gm. Bircza (*WU*, II, 281).

Ліщина (*Пишп.-Овч.*), у селі 1880 р. жило 207 греко-католиків і 20 римо-католиків, була церква (*SGKP*, V, 175), нині: Leszczyny, gm. Fredropol (*WU*, II, 282).

Лубна (*Пишп.-Овч., Овч.*), у XIX ст. і сьогодні офіційно назва звучить як Łubno, gm. Dąbów (*WU*, II, 361).

Лукавець (*Пишп.*), село на схід від Любачева (*карта*), у записі XIX ст. *Łukawiec* (*po rusku Łukawiec*) (*SGKP*, V, 815), нині: Łukawiec, gm. Wielkie Oczy (*WU*, II, 364).

Макова (*Пір.*), про це село є цікава інформація, що *w r. 1464 stwierdził Mikołaj z Koniecpola, podkomorzy starosta przemyski wójtostwo czyli kniaźstwo Eliasza Wołocha we wsi Makowa*, а церква була там

віддавна: *cerkiew w r. 1410 erygowana* (SGKP, V, 931), нині: Макова, gm. Fredropol (*WU*, II, 358).

Малковичі (*Верх.*), село на північ від Перемишля. SGKP, VI, 35: *Malkowice, wieś w pow. przemyskim*, у селі церква, 1880 р. було 762 гр.-кат. і 32 рим.-кат. Нині: Małkowice, gm. Orły (*WU*, II, 399).

Малнів (*Пуен.*), село, назви якого не віднотує *WU*. SGKP, VI, 36: *Malnów (po rus. Malniw), wieś w pow. mościckim, 14 km na płn. zachód od sądu pow. i st. kolejowej w Mościskach. W r. 1880 było 1763 mieszkańców obrz. gr.-kat. z wyjątkiem kilku rzym.-kat., we wsi jest cerkiew.*

Мацьковичі (*Верх.*), село над річкою Радою, лівою притокою Сяну (*карта*), у 1880 р. у селі було коло 980 греко-католиків і 63 римо-католики, була церква, давніше село мало назву Macikowice, Manczikowice (коло 1464 р.) (SGKP, V, 886), нині: Maćkowice, gm. Żurawica (*WU*, II, 374).

Медика (*Пуен.*), під кінець XIX ст. жило в Медиці коло 1000 греко-католиків і коло 700 римо-католиків (SGKP, VI, 236), нині: Медука, wieś w woj. przemyskim (*WU*, II, 426).

Милків (*Пуен.*), згідно з картою М. Пшепюрської у праці з 1938 р. село повинно знаходитися на захід від Любачева та північний схід від с. Молодич, у сучасному офіційному списку місцевостей РП не знаходжу цієї назви. Є вона в географічному словнику з кінця XIX ст.: *Milków (po rusku Myłkiw), 20 km na pd.-zach. od Cieszanowa, 169 rzym.-kat. i 320 gr.-kat. We wsi cerkiew* (SGKP, VI, 433).

Мільнів (*Пуен.*), село зафіксоване в SGKP, VI, 349 як *Mielnów (po rusku Milniw)*, подано також інформацію про склад населення у 1880 році: 137 греко-католиків і 33 римо-католики. Сьогодні: Mielnów, gm. Krasiczyn (*WU*, II, 441).

Млини (*Пуен.*), від 1772 року походять найстарші церковні метрики з цього села, в якому під кінець XIX ст. жило 915 греко-католиків і 24 римо-католики (SGKP, VI, 551), нині: Młyny, gm. Radymno (*WU*, II, 467).

Молодовичі (*Пир.*), в географічному словнику з кінця XIX ст. фіксується назва як *Młodowice, rus. Molodowyczi* і подається інформація, що в 1880 р. жило у селі 362 мешканці, з чого тільки 27 римо-католиків. *We wsi cerkiew. Stąd wzięła nazwę jedna dzielnica Fredrów Młodowskich*

Bończów (SGKP, VI, 535). Однак у 1977 році була спроба змінити офіційно назву на *Walterów* (WU, III, 817), у зв'язку з цією офіційно оголошеною зміною видатний польський письменник Ярослав Івашкевич писав у місячнику „*Twórczość*” у 1978 р.: *I jeszcze jedno curiosum: piękną nazwę Młodowice przemianowano na Walterowo. Czyżby na pamiątkę Waltera von der Vogelweide?*⁵⁷

Мощаниця (Пуен.), село на північний захід від Любачева, на північ від р. Вирова, лівої притоки Танви (карта). Під кінець ХІХ ст. більшість мешканців Мощаниці становили греко-католики, в селі була церква (*Moszczanica*, rus. *Moszczanycia*) (SGKP, VI, 727); нині: *Moszczanica*, gm. *Stary Dzików* (WU, II, 487).

М'якіш Старий (Пуен.), село на північ від р. Скло, у ХІХ ст. більшість населення належала до греко-католицького обряду (SGKP, VI, 388); сьогодні: *Miękisz Stary*, gm. *Laszki* (WU, III, 330).

Накло (Пуен.), під кінець ХІХ ст. мешкало у Наклі 520 греко-католиків і 32 римо-католики, у селі була церква (SGKP, VI, 885); сьогодні: *Nakło*, gm. *Stubno* (WU, III, 516).

Негрибка (Верх.), географічний словник з кінця ХІХ ст. інформує про цікавий документ латинською мовою з 1672 р. про село Негрибку, в якому мешкало 600 греко-католиків і 15 римо-католиків (SGKP, VI, 948). У 1977 р. була спроба змінити давню назву *Nehrybka* на *Podgrodzie*, gm. *Przemysł* (WU, III, 818), на сучасній офіційній карті: *Nehrybka*.

Нелипковичі (Пуен.), у кінці ХІХ ст. *Nielipkowice* (SGKP, VII, 79), нині: *Nielepkowice*, gm. *Wiązownica* (WU, II, 530).

Ніновичі (Пуен., *Маг. семінар, Т. Колодинська*), село над р. Вишнею, під кінець ХІХ ст. у селі мешкало 1360 греко-католиків, 39 римо-католиків і 62 євреї, була там дерев'яна церква (SGKP, VII, 102). Нині: *Nienowice*, gm. *Radymno* (WU, II, 532).

Новосілки (Пуен.), у 1880 році мешкало там 1634 греко-католики і 246 римо-католиків, у селі була церква св. Покрови (SGKP, VII, 287). Нині: *Nowosiółki Dudyńskie*, gm. *Fredropol* (WU, II, 538).

Оріхівці (Верх.), географічний словник з кінця ХІХ ст. інформує: *Orzechowice*, rus. *Orichiwci* [...]. *Wieś ta była w XVI w. siedzibą Orze-*

⁵⁷ J. Iwaszkiewicz, *Monitor Polski* nr 21 // „*Twórczość*” nr 1. Warszawa – styczeń 1978.

chowskich h. Oksza, którzy przeniósłszy się z Małopolski na Ruś od tej przybrali nazwisko (SGKP, VII, 609). Сьогодні: Orzechowce, gm. Żurawica (WU, II, 638).

Острів (*Верх.*, *Маг. семінар*), село над р. Рокітницею, лівою притокою Сяну, на захід від Радимна. У селі дерев'яна церква, у 1880 р. мешкало там 957 греко-католиків і 499 римо-католиків (SGKP, VII, 705); сьогодні: Ostrów, gm. Radymno (WU, II, 658).

Павлокома (*Пушен.-Овч.*), село над Сяном на схід від Динова (*карта*), назва відома від XV ст., пов'язана зі словом *волок*, *włoka* або *волокти* 'перевозити' (*Мак.*, 123). Під кінець XIX ст. жило там 676 греко-католиків і 168 римо-католиків, у селі була мурована церква (SGKP, VII, 904). Сьогодні: Pawłokoma, gm. Dymów (WU, II, 698).

Папортно (*Пушен.-Овч.*), SGKP, VII, 849: *Paportno, wieś, pow. dobro-milski. W r. 1880 było 722 gr.-kat., 6 rzym.-kat. У селі церква Успенія МБ.* Нині: Paprotno-Sopotnik, gm. Fredropol (WU, II, 679).

Поздяч (*Пушен.*), село на північ від Медики на самому польсько-українському державному кордоні (*карта*), У 1880 р. жило там 15 *Polaków*, 778 *Rusinów*, 17 *Izrael. We wsi cerkiew św. Bazylego.* SGKP, VIII, 897, подає також інформацію, що *Uchwała sejmowa z 1589 r. wymienia Pozdziacz jako wieś z dawna Przemyślowi naznaczoną na podwoły.* У 1977 р. назву було офіційно змінено на Leszno (WU, III, 819).

Полнятичі (*Пушен.*), село на південний захід від Ярослава. SGKP, VII, 941, фіксує: *Pełniatycze al. Pełnatycze (rus. Połniatycze)*; нині: Pełniatycze, gm. Zarzecze (WU, II, 702).

Посада Риботицька (*Пушен.-Овч.*), село над р. Вігор, правою притокою Сяну (*карта*). Цікаву інформацію про село подає SGKP, VIII, 840: у селі 1880 р. було 443 русинів та 15 євреїв, була церква св. Онуфрія, *cerkiew staroświecka, według podania niegdyś ariańska, starożytna budowla, murowana, tak urządzona, że w górze, na piętrze jest kaplica, w której czernicy schodzili się na modlitwy. W Posadzie Rybotyckiej przebywał ostatni prawosławny biskup przemyski ks. Kopystyński i tu w cerkwi został pochowany.* Нині: Posada Rybotycka, gm. Fredropol (WU, III, 32).

Радимно (*Верх.*), містечко в Перемиському воєводстві при гирлі р. Ради до Сяну, міські права має від 1431 року. Під кінець XIX ст.

у містечку жило 850 римо-католиків, 171 греко-католиків і 898 євреїв (SGKP, IX, 458). У 1983 р. у Радимні було вже 4100 мешканців.

Риботичі (Пушен.-Овч.), село над р. Вігор, яке в 1524 р. дістало як місто *przywilej na targi i jarmarki roczne*, а під кінець XIX ст. мешкало там 839 русинів-українців, 167 поляків та 476 німців, що належали до єврейсько-ізраїльського віросповідання (SGKP, XI, 67). Сьогодні: Rybotycze, gm. Fredropol (WU, III, 171).

Руське Село (Пушен.-Овч.), село над Сяном на південь від Дубецька, географічний словник з кінця XIX ст. інформує: *Ruska Wieś, rus. Ruskoje Selo, wś. pow. brzozowski, cerkiew par. św. Michała, 42 rzym.-kat., 539 gr.-kat., 134 izrael.* (SGKP, XI, 29). У 1968 р. назву Ruska Wieś замінено на Wybrzeże. Нині: Wybrzeże, gm. Dubiecko (WU, III, 626).

Святе (Верх.), село, в якому під кінець XIX ст. жило 739 *gr.-kat., 16 rzym.-kat., 51 izrael.*, де була *szkoła ludowa zorganizowana 1876 r. z jęz. wykładowym ruskim* (SGKP, XI, 693); сьогодні: Święte, gm. Radymno (WU, III, 437).

Селиська (Пушен.), село, в якому було (під кінець XIX ст.) за інформацією SGKP, X, 512, *584 Rusinów, 1 Polak, 33 Izrael.*, сьогодні: Siedlińska, gm. Medyka (WU, III, 210).

Сосниця (Верх.), у селі, розташованому на західному боці Сяну на південний схід від Радимна, *zamek z XV w. zamieszkanu w XVI w. przez Boneę*, церква св. Онуфрія від 1770 р. (SGKP, XI, 88). Нині: Sośnica, gm. Radymno (WU, III, 273).

Станіславчик (Пушен.), про це село цікаву інформацію подає SGKP, XI, 187: *w 1880 r. 192 gr.-kat., 8 rzym.-kat., 7 izrael. wszyscy narodowości rusińskiej.* Сьогодні: Stanisławczyk, gm. Przemyśl (WU, III, 282).

Старе Село (Пушен.), село на захід від Любачева та Олешич (карта), за інформаціями SGKP, XI, 243, у місцевості *Staresioło* мешкало у 1880 р. 2048 русинів-українців, 266 поляків та 162 німці, 116 ізраїльтян та 46 інших віросповідань; сьогодні: Stare Sióło, gm. Oleszyce (WU, III, 319).

Старява (Пушен.), село над р. Вишнею, правою притокою Сяну, при самому польсько-українському державному кордоні: Starzawa, gm. Stubno (WU, III, 336). У 1880 році мешкало в цьому селі *685 Rusinów, 39 Polaków, 34 Niemców.* У селі є церква, а *metryki przechowuje się od*

1733 roku i jest ikonostas starożytny (SGKP, XI, 278). М. Пшепюрська згадує, що свої студії над надсянським говором розпочала в 1930 р. спершу від одного села Старяви, Мостиського повіту, де вона жила від 1925 року⁵⁸.

Стібенко (Верх., Пшен.), у селі мешкало 1880 р. 533 *Rusinów* і 79 *Polaków*, в селі була церква (SGKP, XI, 492); нині: Stubienko, gm. Stubno (WU, III, 367).

Стібно (Верх., Пшен.), назва ця була у 1358 р. записана, як Stobno, у 1880 р. було там 616 греко-католиків, 222 римо-католики та 57 євреїв, в селі була церква св. Димитрія (SGKP, XI, 493), село лежить між р. Сяном і Вишнею і віднотоване в офіційному сучасному списку: Stubno, woj. przemyskie (WU, III, 367).

Суховоля (Пшен.), за інформаціями географічного словника з кінця XIX ст. в Суховолі жило 1067 *Rusinów*, 19 *Polaków*, 7 *Niemców*, була там теж церква (SGKP, XI, 530); нині: Sucha Wola, gm. Oleszyce (WU, III, 371).

Тисова (Пшен.), село *Cissowa* лежить у джерел потоку Глибокої, населення греко-католицьке (782 особи) та 3 *izrael.* (SGKP, I, 708); нині: Cisowa, gm. Krasiczyn (WU, III, 371).

Торки (Верх., Пшен.), про населення цього села в кінці XIX ст. SGKP, XII, 409, пише: 951 *gr.-kat.*, 16 *rzym.-kat.*, 63 *izrael.*, *wszyscy Rusini*; нині: Torki, gm. Медыка (WU, III, 464).

Трійчичі (Пшен.), в селі згідно з інформаціями географічного словника (SGKP, XII, 485) мешкало під кінець XIX ст. 442 *Rusinów* і 76 *Polaków*, в селі була церква. Нині: Trójczysce, gm. Orły (WU, III, 464).

Угники (Пшен.-Овч.), село над р. Вігор, правою притокою Сяну, в 1881 р. мешкало в ньому 269 греко-католиків та 177 римо-католиків, в селі була мурована церква (SGKP, III, 239). У 1977 р. було офіційно замінено дотеперішню назву Нуwnікі, яка є на карті, на іншу: *Wiarska Wieś* (WU, III, 813).

Уйковичі (Верх.), в селі було під кінець XIX ст. 504 *Polaków* і 440 *Rusinów*, *cerkiew* і *kościół* (SGKP, XII, 768). Нині: Ujkowice, gm. Przemysł (WU, III, 496).

⁵⁸ М. Пшепюрська, *Надсянський говір*. Варшава 1938. С. 2.

Хирина (*Пушен.-Овч.*), село над Сяном на захід від Перемишля. Під кінець ХІХ ст. мешкало там 365 греко-католиків і 45 римо-католиків (*SGKP*, I, 669). Нині: Chyrzyna, gm. Krzywczca (*WU*, I, 246).

Хотинець (*Верх., Пушен.*), село коло Радимна (Chotyńiec, gm. Radymno, *WU*, I, 236), була в селі греко-католицька парафія.

Цівків (*Пушен.*), село на південь від р. Вирової, лівої притоки Танви. Нині: Cewków, gm. Stary Dzików (*WU*, I, 214).

Явірник Руський (*Пушен.-Овч.*), село коло Бірчі. *Мак.*, 83, стверджує, що *przydawka Ruski wuznacza opozycje do nazwy niedalekiej wsi Jawornik Polski*, до речі, назву Jawornik Polski збережено, а Jawornik Ruski змінено було у 1977 р. на Jaworowice (*WU*, III, 813). Нині: Jawornik Ruski.

Яксманичі (*Пушен., Пір.*), в селі Aksmanice було під кінець ХІХ ст. 492 греко-католики і 16 римо-католиків. На сучасній польській карті фіксується: Jaksmanice, але в 1977 р. була офіційна спроба замінити назву на Witoldówek (*WU*, III, 813), село лежить у гм. Медика.

Кількадесят сіл, обстежених дослідниками як *надсянські*, знаходяться на території західних окраїн сучасної Львівської області України. Це територія бувших Перемиського, Мостиського, Добромильського, Яворівського, Самбірського, Рудецького і Городецького повітів. Оце перелік цих сіл в алфавітному порядку: Баличі, Биків, Биличі (суч. назва: Біличі), Боленовичі, Болозів Горішній, Бортятин, Бунів, Буців, Волчищовичі (суч. назва: Вовчищовичі), Воютичі, Галичанів, Глиниці, Глиницька Воля, Годині, Городовичі, Грабівниця, Грушатичі, Губичі, Гусаків, Добростани, Долгомостиська (суч. назва: Довгомостиська), Дроздовичі, Золотковичі, Княжпіль, Кропивник, Курновичі, Лопушниця, Ляцька, Ляшки Муровані (суч. назва: Муроване), Макінів, Малнівська Воля, Мігова (суч. назва: Мигове), Моранці, Мочеради, Мшана, Пакість, Пиняни, Плешевичі, Поповичі, Райтеровичі, Селиська, Соколя, Страдч, Строневичі, Тишковичі, Хлиплі, Цвіржа (суч. назва: Твіржа), Циків, Чішки, Чернева.

Усі ці назви можемо знайти в географічному словнику (*SGKP*) і прочитати цікаві інформації про історію та звучання назв чи про склад населення у 2-гій половині ХІХ ст.

Такі більш-менш місцевості на території надсянських говірок були досі об'єктом мовознавчих дослідів від кінця ХІХ ст. донині. Завдяки

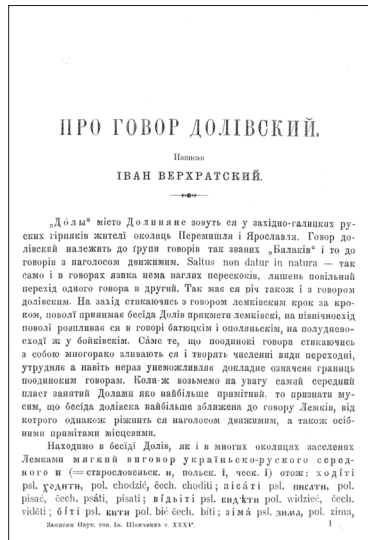
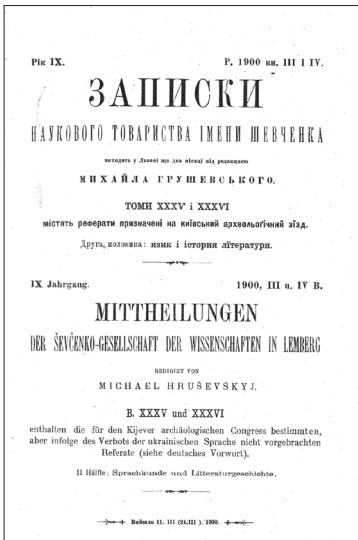
цим дослідженням наші знання про надсянські говірки досить багаті, хоч і не зовсім повні, іноді тепер уже майже неможливі до поповнення через факт розпорошення носіїв українських надсянських говірок з території Польської Держави на схід, захід і північ.

Церква у Тернавці, знищена у 1948 р.

II. Історія наукових досліджень надсянських говірок

Надсянські говірки, що називалися раніше *долівськими*, почали виділятися як окрема діалектна група порівняно пізно. Першим був Іван Верхратський, філолог, письменник і природознавець (1846-1919), який деяку частину нинішнього ареалу надсянських говірок виділив з-поміж інших у своїй праці *Про говір долівський*, опублікованій у 1900 році.

Заслугою Верхратського є те, що він перший звернув увагу на незнаний досі говір і виробив йому відповідне становище в українській діалектології, – писала дослідниця цих говірок у міжвоєнний період майже 70 років тому М. Пшепюрська⁵⁹. І. Верхратський обстежив під кінець XIX ст. 22 села з території б. Перемиського, Ярославського та Яворівського повітів, що тепер знаходяться в південній частині б. Перемиського воєводства Польщі, розташовані над середньою течі-

⁵⁹ М. Пшепюрська, *Надсянський говір*. Варшава 1938. С. 4.

сю Сяну та такими його лівими притоками, як Баричка, Рада, Рокітниця в околицях Перемишля і Радимна, а саме, місцевості Барич, Батичі, Дубковичі, Дуньковички, Заміхів, Кусеничі, Лівці, Малковичі, Мацьковичі, Негрибка, Ніновичі, Оріхівці, Острів, Радимно, Святе, Сосниця, Стібенко, Стібно, Торки, Уйковичі, Хотинець⁶⁰.

Цей дослідник зібрав порівняно багато мовного, особливо лексичного матеріалу, та звернув увагу на основні звукові, граматичні і частково синтаксичні явища, які він порівнював зі староцерковнослов'янськими, а не з українськими і за це наступні дослідники йому дорікали⁶¹. Я. Пура відзначив у 1958 році цінність цієї праці, передусім, з огляду на *Словничок найбільш типових для говору «долів» слів, що коментуються українською, частіше німецькою мовами*; звертає також увагу на її недоліки: на те, що матеріал іноді групується хаотично, типові явища змішуються з нетиповими, фонетичний запис деколи непослідовний тощо⁶².

Трохи інформації про риси надсянських говірок можна знайти у деяких етнографічних працях, що поміщалися, головним чином, у різних томах *Етнографічного збірника*, які публікувала у Львові Етнографічна Комісія Наукового Товариства ім. Шевченка в 1894-1916 рр., а також у польських збірниках, як, наприклад, опис весільних обрядів зі села Цетулі б. Ярославського повіту⁶³. Такі принагідні лексичні записи етнографів, дослідників духовної культури мешканців Надсяння можуть мати значення для збагачення наших знань про лексику надсянських говірок, але вони не зовсім послідовно відбивають деякі звукові чи граматичні риси.

Принагідні згадки про надсянські говірки знаходимо у праці Івана Зілинського п. з. *Проба упорядкування українських говорів* (1913), де він називає цю діалектну групу *говором долівським*⁶⁴.

⁶⁰ Про ці місцевості ми подали докладніші інформації вище.

⁶¹ Напр. М. Пшепурська, цит. праця. С. 5: *Похибкою Верхратського можна вважати й те, що він виходить зі староцерковнослов'янської, а не від сучасної української літературної мови.*

⁶² Я. Пура, *Говірки Західної Дрогобиччини*. Ч. 1. Львів 1958. С. 11.

⁶³ М. Tomaszewska, *Obrzędy weselne ludu ruskiego we wsi Cetuli w pow. Jarosławskim. Opis // „Zbiór wiadomości do antropologii Krajowej”*. Т. XI. Село Цетуля, розташоване 15 км від Ярослава, мало на місці греко-католицьку парафію (SGKP, I, 536).

⁶⁴ «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка». Т. CXVII-CXVIII. Львів 1913. С. 344, 363, 364, 365, 369.

Всеволод Ганцов, видатний український мовознавець, у своїй *Діалектологічній класифікації українських говорів* з 1923 року згадує *говірки холмські* (суміжні з Галичиною), *галицькі говірки*, але в якійсь мірі виділяє також *говір долівський*, коли представляє деякі прикмети, спираючись на згадану монографію І. Верхратського⁶⁵. У загальному ділить В. Ганцов південно-західноукраїнські говірки так:

В межах південно-західної групи можна відрізнити говори: карпатсько-угорсько-надсянські, наддністрянські (галицько-холмсько-волинські, по верхв'ях Буга)⁶⁶.

Нову назву та обсяг надсянських говірок утвердила в діалектологічній науці Марія Пшепюрська своєю монографією, опублікованою 1938 року п. з. *Надсянський говір*, написаною на основі записів, зроблених у 1930-1935 рр. з 73 місцевостей бувших Мостиського, Перемиського, Яворівського, Любачівського, Ярославського, Переворського та Білгорайського повітів⁶⁷. Сьогодні ці місцевості знаходяться на території переважно б. Перемиського воєводства аж до ріки Танви у південній частині б. Замойського воєводства і одне село – у б. Ряшівському воєводстві РП, частина обстежених Пшепюрською сіл знаходиться нині у прикордонній смузі Львівської області України⁶⁸. Це була важлива і основна праця для дальшого пізнання й виділення надсянських говірок як окремої діалектної одиниці.

Базується ця монографія на багатому дослідницькому матеріалі і відзначається особливою лаконічністю та послідовністю викладу. Авторка монографії завжди виносить на перший плян ті мовні явища, які найхарактерніші для надсянських говірок. Дослідження говірок розпочала авторка монографії в 1930 р. від села Старяви, в якому мешкали

⁶⁵ В. Ганцов, *Діалектологічна класифікація українських говорів* (з картою). Друкарня Української Академії Наук. Київ 1923. С. 36 та ін.

⁶⁶ Там само. С. 51.

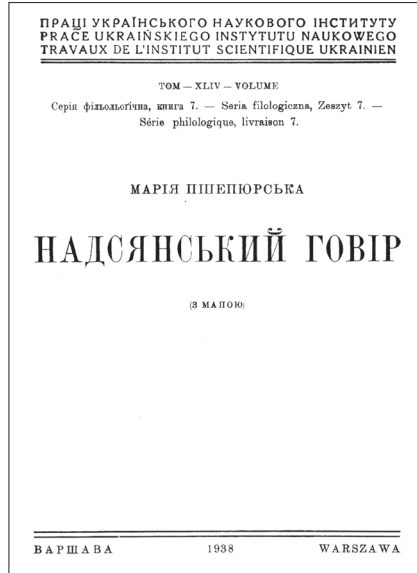
⁶⁷ Деякі з них досліджувалися уже після II світової війни, особливо на території Білгорайського повіту, але об'єктом досліджень були уже передовсім місцеві польські говірки, наприклад, згадувана уже праця *Gwary okolic Biłgoraja* (1976-1978) чи спеціальна розвідка про польську говірку села Хмільок: Е. Wójcik, *Gwara wsi Chmielek w powiecie biłgorajskim* // „Językoznawca. Studenckie ogólnopolskie pismo językoznawcze”, nr 26-27. Lublin 1973. S. 117-124.

⁶⁸ Детальний перегляд тих сіл і деякі інформації про них див. вище.

її батьки, а потім, як сама згадує, звичайно в часі літніх ферій зазнаюмлювалась я із щораз більшою кількістю місцевостей, що дало мені змогу докладно пізнати не тільки цілу граматичну систему цього, без сумніву дуже цікавого говору, але й відносно досить докладно прослідити поширення деяких його явищ і окреслити його становище серед сусідніх говорів⁶⁹.

48 років пізніше М. Пшепюрська писала, що до цих досліджень захопив її проф. Іван Зілинський під час її навчання в Ягеллонському університеті у Кракові. І так під його впливом, ще молодю студенткою я зайнялася збиранням матеріалів. Упродовж кількох років, перейшовши пішки 156 сіл⁷⁰ у різних повітах Надсяння і Засяння, я записала сотні розмов, оповідань, казок та пісень і описів місцевих звичаїв та обрядів. Найбільше уваги я спершу присвятила нашому найближчому сусідству в Мостиському повіті (мій батько переїхав у Мостищину), а потім говіркам у Перемиському повіті, що становлять наче центр надсянського говору⁷¹.

Авторка монографії *Надсянський говір* 50 років після виходу у світ цієї праці, довідавшись про наш цикл статей⁷², писала до мене, згаду-

⁶⁹ М. Пшепюрська, *Надсянський говір*. Варшава 1938. С. 2.

⁷⁰ Авторка пише також про ті місцевості, з яких зібраний матеріал увійшов до її наступної монографії п. з. *На пограниччях надсянського говору* (1954), про що буде далі мова.

⁷¹ М. Овчаренко, *Мова українців Надсяння // Ярославщина і Засяння. 1031-1947*. Історично-мемуарний збірник. Наукове Товариство ім. Шевченка. Український Архів. Т. XLII. Нью-Йорк - Париж - Сідней - Торонто 1986. С. 289.

⁷² Мова йде про цикл статей М. Лесіва, *Українські говірки в ПНР*, що друкувалися у варшавському тижневику «Наше слово» в 1987-1988 рр. Частина *Надсянські говірки* була надрукована у чч. 10-20 за 1988 р. Згодом статті вийшли окремим книжковим виданням: М. Лесів, *Українські говірки у Польщі*. Вид. «Український Архів». Варшава 1997. 492 с.

ючи у листі від 23 жовтня 1987 р.: *Радію, що мої праці про надсянські говірки знаходять зацікавлення серед мовознавців. Коли 50 років тому вийшов друком мій «Надсянський говір», мій батько поглянув на мене і сказав: «Кому це потрібне і хто це буде читати?»*.

У міжвоєнний час Іван Зілинський, професор Ягеллонського університету, організував дослідження українських говірок на території тодішньої польської держави і зумів заохотити до праці багатьох своїх учнів, в тому числі – шановну авторку найбільшої досі монографії про надсянські говірки. Сам також цікавився проблемами цих говірок. І. Зілинський плянував видати мовний атлас, який спочатку був *названий Мовним атлясом Галичини, Холмської Землі та Підляшшя*, а згодом – *Атлясом української мови*, врешті – *Мовним атлясом Галичини*⁷³. Записи для цього атласу залишилися з-перед другої світової війни в Ягеллонському університеті, в тому числі з-понад 10 сіл, що їх мовлення належить до надсянської групи українських говірок. Частина цих матеріалів була опублікована щойно в 1975 році⁷⁴. У цій публікації знаходимо записи з таких надсянських місцевостей:

Барич, пов. Перемишль – записувала О. Лотоцька 1938 р. від П. Грицеляка;

Біща, пов. Білгорай – записувала М. Пшепюрська 1935 р. від дяка та селянки Боровець;

Брилинці, пов. Перемишль – записувала М. Пшепюрська 1935 р. від гурту чоловіків середнього віку письменних і неписьменних;

Ветлин, пов. Ярослав (*WU*, III, 555: *Wietlin, gm. Laszki, woj. przemyskie*) – записував С. Паздерко в січні 1937 р. та студент І-го курсу філософського факультету Ягеллонського університету М. Дуб у квітні 1931 р.;

Військо (Гуйсько), пов. Доброміль (тепер Nowe Sady, gm. Fredropol) – записувала О. Маринович у квітні 1936 р.;

Вільховець, пов. Білгорай – записувала М. Пшепюрська 1935 р.;

Нагачів, село у Яворівському районі Львівської області – записував М. Пасічинський у 1931 р. від групи селян;

⁷³ Див. *Studia nad dialektologią ukraińską i polską. Z materiałów b. Katedry Języków Ruskich UJ*. Opracował i przygotował do druku M. Karas. Kraków 1975. S. 5.

⁷⁴ Там само. 237 сторінок.

Соколя, село у Мостиському районі Львівської області – записувала С. Гуміняк 1931 р. від К. Гук;

Старе Село, пов. Любачів – записувала М. Пшепюрська 1935 р. від О. Скиби, яка *свій говір знала добре, а в сумнівних місцях зверталася за радою до своїх односельчан*;

Старява, пов. Мостиська (тепер Мостиського району Львівської області, західна частина давнього села знаходиться у межах сучасної Польщі) – записувала М. Пшепюрська 1931 р. від селянина В. Мисика та 1935 р. з допомогою уродженки цього села П. Пухалик;

Улюч, пов. Березів (*WU*, III, 824; *Ulucz, gm. Dydnia, woj. krośnieńskie*, у 1977 р. назву було змінено на *Łąka*) – записував Солтикевич 1935 р. від М. Куцили та Г. Коцана⁷⁵.

У домашньому архіві проф. І. Зілинського знаходяться його записи, які свідчать про те, що він подорожував по території також надсянських говірок і збирав інформації про поширення говірок, їх систему, записував слова й форми. Був, між іншим, І. Зілинський, як виникає з залишених ним записів, у липні 1930 р. у селі Молодич б. Ярославського повіту, де робив записи та дослідження щодо головних діалектних рис та відносно поширення надсянських говірок у цих околицях. Крім записів поодиноких форм, залишив дослідник у своїх рукописних матеріалах з того часу такі цінні інформації, як, наприклад:

У Молодичу є коло 50 номерів поляків з часів, як був двір, самі вбудували костел і дали по моргови поля для священника. За церквою викопали перед 2 роками скринку з пергаміном, забрали до скарбу до Пелкинь за Ярославом. Масток князя Вітолда Чорторийського, нічо не продає, а навпаки купує ліси у Сапігів, які гуляють за границею.

Влітку 1933 р. проф. І. Зілинський був у багатьох надсянських місцевостях таких, як Полнятичі, Чайковичі, Розвиниця, Кречовичі, Угорники, Хорів, Павловичі, Порохник, Мацьковичі, Тернавка, Ярослав тощо, робив записи та збирав інформації про мовну ситуацію на самому західному пограниччі надсянських говірок. Зафіксував він, на-

⁷⁵ Більше інформацій про ці та інші місцевості див.: Там само. С. 11-20.

приклад, що у Полнятичах, Чайковичах і Волі Розвинецькій *ще по-українськи говорять, особливо старше покоління*, у Рожнятові 50 років тому говорили виключно по-українськи, тепер там *тільки двох українців, але завзяті українці*, в Угорниках, Хорові, Павловичах української мови *вживають не тільки дома, але й публічно*, а в Порохнику *всі міщане затратили мову за старої Польщі*, і цей факт пробує пояснити дослідник такою думкою, записаною у його нотатнику: *Причина затрати української мови по селах ще перед війною є те, що вважали українську мову за щось гіршого ще перед українським відродженням* тощо.

Рукописні матеріали, що залишив проф. І. Зілінський, а які чекають на їх опрацювання й науково-критичне видання, свідчать про те, що він цікавився теоретично і практично мало тоді ще дослідженими надсянськими говірками, а особливо тими найдалі на захід розташованими на українсько-польському мовному пограниччі. Багато з цього матеріалу він використав у своєму *Фонетичному описі української мови*⁷⁶, який 47 років пізніше став відомий світові в англійському перекладі, бо був виданий Українським Дослідним Інститутом Гарвардського університету (1979)⁷⁷.

Опублікований 1937 року накладом «Рідної Школи» посібник Ярослава Рудницького (1910-1995), відомого українського мовознавця, народженого в Перемишлі, *Українська мова та її говори* поміщає три мовні тексти, як приклади надсянського діалекту, з села Вуйкович (1900 р.), з села Святого (1900) та з села Хотинця (1932)⁷⁸.

Після другої світової війни дослідження надсянських говірок було трудніше, тому що переселено майже всіх українців з цієї території, себто носіїв надсянських говірок у 1945-1947 рр. на схід, захід і північ, про що дослідник цих подій Кристина Керстен писала у 1987 році:

а) про переселення на схід:

Normalnie dobrowolne, w wypadku Ukraińców przesiedlenia te, przeprowadzane z urzędu, nabierały de facto charakteru przymusowego.

⁷⁶ J. Ziłyński, *Opis fonetyczny języka ukraińskiego*. Kraków 1932.

⁷⁷ I. Zilyns'kyj, *Description of the Ukrainian Language*. Cambridge, Mass., HURI, 1979.

⁷⁸ Див.: третє видання цього посібника: Я. Рудницький, *Українська мова та її говори*. 3-є вид. Вінніпег 1965.

Decydował o tym stosunek polskich władz, nastawienie miejscowej ludności polskiej, a także przedstawiciela USRR, który niejednokrotnie interweniował. Przesiedlono wówczas ok. pół miliona osób uznanych za Ukraińców⁷⁹, a byli to, podobnie jak Polacy z Wołynia i Nowogródzczyzny, ludzie od pokoleń zamieszkali na ziemi, którą kazano im opuścić⁸⁰.

б) про переселення на захід і північ у 1947 році:

Zostało to dokonane w warunkach przymusowych w ramach pacyfikacyjnej operacji wojskowej „Wisła”. Ok. 150 tys. osób zostało wówczas wywiezione, wbrew swej woli i osiedlone na przeciwległym krańcu Polski⁸¹.

Носії надсянських говірок почали у своїй масі жити та працювати у розпорошенні в більшості поза територією давнього поширення цих говірок. Коли була можливість повернутися на рідні землі після 1956 року, як здається, порівняно дуже мало надсянців вернулося на свої, як правило, багаті та родючі землі. Виникає це з інформації дослідника тих справ С. З.:

Від 1 травня 1957 р. до 1 липня 1958 р. до Люблінського воєвідства повернулося 3 778 українських сімей (на 9 479 сімей переселених у 1947 р. і на біля 4 000 заяв про повернення), з цього 2 170 сімей на свої давні господарства, а 1 107 сімей без поки що формального полагодження своїх справ [...]. До Ряшівського воєвідства за такий час повернулося 1 089 українських сімей (на біля 17 000 переселених у 1947 р. та 9 134 заяв про повернення). У тому числі до повітів: Горлицького – 350, Устрицького – 170, Ліського – 11, Сяніцького – 65, Любачівського – 120, інших – 274⁸².

⁷⁹ Докладні дані подаються за інформацією Польського репатріаційного управління, що до кінця 1946 р. з ПНР до СРСР виїхало 488612 українців, у статті С. З. *Переселення й повороти (1947-1957) // «Зустрічі» № 8-9.* Варшава 1987. С. 18-19.

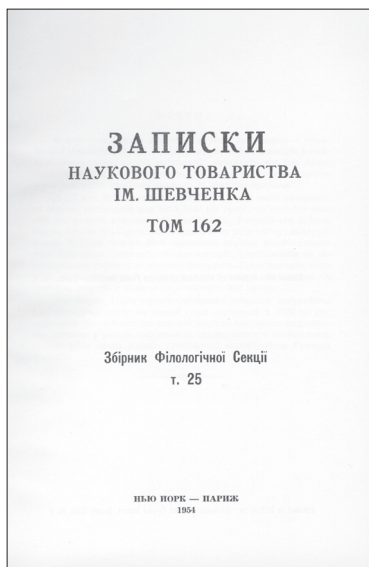
⁸⁰ K. Kersten, *Ludzie na drogach // „Res Publica”,* т. I, nr 4. Warszawa 1987. S. 57.

⁸¹ Таку інформацію подає К. Керстен, цит. праця. С. 57; у статті С. З., *Переселення й повороти (1947-1957) // «Зустрічі» № 8-9.* Варшава 1987. С. 19: *виселено було до 12 серпня 1947 року 140577 осіб, але переселенська акція продовжувалась у менших розмірах до 1950 року.*

⁸² С. З., *Переселення й повороти.* С. 25.

Незалежно від того, можемо назвати деякі праці, присвячені проблемам надсянських говірок, що появилися у Польщі, в Україні та інших країнах в роках після 1947 р.

Найобширнішою працею про надсянські говірки, основою на записи і дослідженнях з-перед другої світової війни, є розвідка М. Пшепюрської-Овчаренко п. з. *На пограниччях надсянського говору*⁸³, про яку ми вже згадували у першому розділі. У цій розвідці використано діалектні записи з 1937-40 рр. з 66 сіл. б. Перемиського, Добромільського, Мостиського, Самбірського, Рудецького, Яворівського та Городецького повітів, себто з південного пограниччя надсянських говірок для аналізу багатьох діалектних прикмет, що мають основне значення для окреслення мовних меж Надсянщини з Лемківщиною, Бойківщиною та Наддністрянщиною.

Д-р Марія Пшепюрська-Овчаренко

НА ПОГРАНИЧЧЯХ НАДСЯНСЬКОГО ГОВОРУ¹

Вихідною точкою цієї праці є надсянський говір, якого опис оголошено друком.²

У згаданій монографії я не зовсім докладно вирішила деякі питання, головне ті, що в'язують з означення приблизно південно-західної границі³ надсянського говору. З огляду на брак відповідного матеріалу я обмежувалася тільки до загального окреслення, що „між надсянським, лемківським і бойківським говорами простягається смуга змішаних і перехідних говірок, на яких території втрачаються елементи цих сусідніх говірок”.⁴

Дослідницьких даних про це нема теж у дотеперішній мовознавчій літературі, бо дослідники лемківського і бойківського говірок більше уваги присвячують означенню лемківсько-бойківської границі, а при обговорюванні північних меж цих говірок обмежуються тільки до загальників та схематичних ліній. Так напр. А. Князівський, означуючи межі Бойківщини, сам підкреслює їх неточність і неокладність,⁵ при тому найбільшою неокладністю Князівського треба вважати те, що він при порівнюванні бойківського говору із сусідніми говорами на півночі бере до уваги тільки наддністрянські говори, та ані словом не згадує про існування надсянського говору.⁶

Подібно надто загально окреслює північну межу Бойківщини С. Рабівна, означивши її приблизно рисами Стрийгород і Дністром,⁷ що теж має зв'язок власне з наддністрянським, а не надсянським говором.

Також ніхто з дослідників Лемківщини не присвятив спеціальної уваги питанню лемківсько-надсянської мовної межі, хоч до висвітлення цього може причислятися подекуди спроба визначення східної границі лемківського говору при допомозі декількох ізофон у праці польського лінгвіста З. Штібера, який стверджує, що на схід від цієї границі є вже перехідні говірки.⁸ (Для надсянського говору мають значення південна й східна границі стверджених —и' —т', —с' і північна границя вимови

53

Ця ж дослідниця опублікувала ще одну популярну розвідку п. з. *Мова українців Надсяння у 1986 році*⁸⁴, в якій вона тільки загально

⁸³ «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка». Т. CLXII. Збірник Філологічної Секції. Т. 25. Нью-Йорк - Париж 1956. С. 53-95.

⁸⁴ М. Овчаренко, *Мова українців Надсяння // Ярославщина і Засяння 1031-1947*. Історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк - Париж 1986. С. 289-293.

поінформувала читачів – людей різних професій про говірки Над- і Засяння і то тільки в загальних рисах та подала зразки мови із старовинних обрядів і звичаїв, які вже давно перейшли в історію, а саме: фрагменти опису весілля, записані в Заліській Волі б. Ярославського повіту з липня 1932 року, приклади голосінь над померлими (*Як сі заводіт за гмірлим*) зі села Накла Перемиського повіту та про здійснення наврочень (*Як сі здіймаї врокі*) зі Старяви Мостиського повіту з січня 1930 р.⁸⁵

Авторка цієї статті у якійсь мірі підсумовує свої дослідження надсянських говірок такими песимістичними словами:

Можна сказати, що старовинні говори Надсяння і Засяння зникли з мовного обширу української мови. Тому матеріал, зібраний мною у двох згаданих працях півсторіччя тому, має вже історичну і разом з цим особливу вартість.

Наводить також слова рецензента д-ра Луки Луціва, який мав написати, що матеріал у працях М. Пшепюрьської-Овчаренко *буде єдиним матеріалом для всіх майбутніх дослідників, які вивчатимуть західні говірки української мови*⁸⁶. Я не можу повністю погодитися з такими песимістичними думками, хоч доцінюю праці М. Пшепюрьської.

Треба згадати ще про деякі важливі праці, що появилися друком в останні десятиліття поза межами України та Польщі і відносяться до надсянських говірок. Це, в першу чергу, розвідка Юрія Шевельова про історію формування українських говірок, в якій трохи місця присвячено історії виникнення надсянської діалектної групи. Виділення цієї групи можна віднести до найдавнішого періоду розвитку української мови, про що засвідчує розрізнення давнього **и** від **і** (**дим**, але, **діво** ‘диво’), що можна датувати XIII-им століттям. Надсянський говір має також звукові перетворення, які відносяться до XIII-XIV століть: перехід **ки**, **ги**, **хи** в **кі**, **гі**, **хі**; перехід ненаголошених **е**, **о** в **і**, у (т.зв. укання); перехід **а** після м’яких приголосних в **е** тощо. Системні явища надсянських говірок споріднюють їх з лемківськими говірками з одного боку і з наддністрян-

⁸⁵ Там само. С. 291-293.

⁸⁶ Там само. С. 291.

ськими – з другого. Вони є якби перехідною ланкою між західнокарпатськими (лемківськими) і наддністрянськими говірками⁸⁷.

Олекса Горбач, обговорюючи виникнення української мови взагалі і українських діалектів зокрема, писав у 1959 році:

Серед південно-західних наших говірок найархаїчнішою слід uważати бойківську та її відповідники на Закарпатті – середньокарпатські говірки, в меншій уже мірі – лемківський та надсянський говори⁸⁸.

І далі розглянув поодинокі найголовніші прикмети в їх історичному розвитку.

Про польські запозичення в українських говірках, в тому числі й у надсянських, писав у 1968 році Олекса Горбач, стверджуючи, що в надсянських говірках кількість польських запозичених слів порівняно велика; у статті подав він список таких полонізмів на основі дотеперішніх публікованих досліджень⁸⁹.

З післявоєнних праць на тему надсянських говірок, які, незалежно від об'єктивних труднощів у збиранні діалектного матеріалу на території більшої частини Надсянщини, появилися в друку у Польщі, можна назвати кілька, як правило, принагідного чи загальнішого типу.

Перш за все це дослідження кількох надсянських сіл на пограниччі з бойківськими говірками у зв'язку з приготуванням до друку *Атласу бойківських говірок* Янушом Рігером та групою діалектологів з Інституту слов'янознавства ПАН у 1974-1979 рр. на території Польщі (села Бориславка, Гломча, Ліщава Долішня, Макова, Молодовичі, Пакошівка, Пашова, Тирява Волоська, Тирява Сільна, Угники, Юрівці, Яксманичі), про що я вже згадував у попередньому підрозділі. Матеріал з цих сіл увійшов до виданих досі 7 випусків *Атласу бойківських говірок*⁹⁰.

⁸⁷ G. Y. Shevelov, *Zur Chronologie der Entstehung der ukrainischen Dialekte im Lichte der historischen Phonologie* // "Zeitschrift für Slavische Philologie". Band XL, Heft 2. Heidelberg 1978. S. 298-299.

⁸⁸ О. Горбач, *Гене́за української мови та її становище серед інших слов'янських мов* // «Фенікс». Ч. 9. Дітройт 1959. С. 13.

⁸⁹ O. Horbatsch, *Polnische Lehnwörter in den Ukrainischen Mundarten* // "Slavistische Studien zum VI. Internationalen Slavisten-Kongress in Prag 1968". München 1968. S. 28-30.

⁹⁰ *Atlas gwar bojkowskich*. Opracowany głównie na podstawie zapisów S. Hrabca przez Zespół Instytutu Słowianoznawstwa PAN pod kierunkiem J. Riegera. T. I-VII. Warszawa 1980-1991.

Співробітники Інституту слов'янознавства ПАН досліджують також історію особових власних імен на цій території, т.зв. *tytu antropo-nimiczne ludności polskiej i ruskiej* (Я. Пігер, Е. Вольніч-Павловська)⁹¹.

З кількох пунктів північного пограниччя надсянських говірок: з території б. Білгорайського повіту на південь від р. Танви збирали український і польський діалектний матеріал у 50-ті та 60-ті роки діалектологи з Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні. Матеріяли ці були частково використані у деяких працях люблінських мовознавців, що видавалися в останні десятиліття⁹².

Кілька фонетичних, граматичних та лексичних рис надсянської говірки села Біща в б. Білгорайському повіті представив на основі своїх довоєнних записів проф. Владислав Курашкевич у 1965 році⁹³.

III. НАДСЯНСЬКІ ГОВІРКИ

1. Назва і територія поширення надсянських говірок

Надсянські говірки займають, загалом кажучи, територію над рікою Сяном та його притоками від р. Стр'яж (Стривігор) на північ аж до ріки Танви на півночі¹. За свідченням передосної дослідниці цих говірок М. Пшеп'юрської, поширені вони, беручи до уваги міжвоєнний географічно-адміністративний поділ, на території Ярославського та Перемиського повітів, західних частин Мостьського, Яворівського та Любачівського повітів і південної частини Білгорайського повіту².

Більшість території поширення надсянських говірок залишилася після другої світової війни в межах Польщі, де за сучасним адміністративним розподілом займають вони вузьку північну окраїну Короснівського воєводства, Перемиське воєводство, південно-західний куточок Замойського та невеличкий південно-західний куточок Тарнобжезького воєводства³. Надсянські говірки знаходяться більш компактно також на схід від польсько-українського державного кордону на вузькій середній смузі західного пограниччя Львівської області України, а саме, західні частини Добромільського, Мостьського та Яворівського районів⁴.

Саму назву *надсянській говір* у наукову термінологію ввів, як здається, І. Зливинський в 1933 році⁵, і утвердилася вона після

¹ Див.: карта *Мата надсянського говору*, помчена у книжці: М. Пшеп'юрська, *Надсянський говір*, Варшава, 1938, с. 87.

² Там же, с. 1.

³ Пор.: *Матри адміністрацїя PRL*, Warszawa 1986.

⁴ Пор.: карта Львівської області в: *Українська Радянська Енциклопедія*, т. 8, Київ, 1962, с. 276-277.

⁵ І. Зливинський, *Карта українських говірок*, Варшава, 1933.

⁹¹ Див. інформацію на цю тему Я. Пігера у періодичу „Biuletyn Slawistyczny”. R. III. Warszawa-Lódź 1978. S. 50.

⁹² Див.: М. Лесів, *Gwary ukraińskie na terenie Polski Ludowej* // „Slavia Orientalis”. R. XXII, nr 1. Warszawa 1973. S. 73-74; М. Лесів, *Terenowe nazwy własne Lubelszczyzny*. Lublin 1972 та ін.

⁹³ W. Kuraszkiewicz, *Uwagi o gwarze ukraińskiej we wsi Biszcza pod Bilgorajem* // „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”. T. V. Warszawa 1965. S. 219-222. Карти північного пограниччя надсянських говірок можна побачити у праці: W. Kuraszkiewicz, *Dialektologia. Przegląd gwar województwa lubelskiego* // „Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego”. T. I. Lublin 1932. S. 321, де дослідник не називає надсянських говірок, приймає лише узагальнюючу назву *gwary o charakterze południowo-ruskim*.

Загальні обговорення надсянських говірок знаходимо у кількох працях Михайла Лесіва на тему українських говірок у Польщі, що друкувалися в україномовних виданнях УСКТ («Наша культура», «Український календар») ⁹⁴.

Мовні явища в українських надсянських говірках досліджуються також інколи молодими мовознавцями, що пишуть свої магістерські дисертації, часом уже на основі записів мовлення людей звідти, що живуть уже понад 60 років на території північних або західних воєводств сучасної Польщі. Під моїм керівництвом, наприклад, такі праці писали молоді філологи на основі матеріалів з сіл Коровиця Лісова, Заміхів та Острів, Гаї, Ніновичі, Хотинець. Можливо, що ще десь такі праці готуються або писатимуться.

Про такі дослідження та записи від переселенців відбулася дискусія у 1974 році на науковій сесії, присвяченій *integracji językowej na Pomorzu Szczecińskim*, де я мав нагоду висловити свою думку також про українські переселенські говірки. Пригадаймо дещо зі сказаного і опублікованого тоді:

На території західних і північних воєводств післявоєнної польської держави насильно були *osiedleni w roku 1947 Ukraińcy ze wschodnich krańców województwa rzeszowskiego i lubelskiego, którzy w swej masie pochodzącej ze wsi są nosicielami ukraińskich gwar lemkowych, bojkowskich, nadszańskich, naddniestrzańskich, wołyńskich i podlaskich*. Після представлення деяких фактів взаємного контакту мов та говірок у змішаному середовищі був сформульований постулат послідовного дослідження таких явищ, бо *sprawa ta ma również ważne znaczenie teoretyczne ogólnojęzykoznawcze i naszym obowiązkiem jest zajmowanie się nią* ⁹⁵.

⁹⁴ М. Лесів, *Українські говірки на території Польщі* // «Наша культура» № 7-8 (51-52). Варшава 1962; *Взаємозв'язки між українськими та польськими говорами* // «Український календар» 1966. Варшава. С. 280; *Українська мова в Польській Народній Республіці* // «Український календар» 1970. Варшава. С. 66-70; *Південноукраїнські говори в ПНР* // «Український календар» 1975. Варшава. С. 279-284; *Опрацювання фонологічної системи говірок Білgorайцини* // «Наша культура» № 9 (221). Варшава 1976. С. 14.

⁹⁵ M. Łesiów, *Głos w dyskusji* // „Zeszyty Naukowe WSP w Szczecinie” nr 13. Prace Wydziału Humanistycznego nr 5. „Materiały z Sesji Naukowej poświęconej integracji języka na Pomorzu Szczecińskim zorganizowanej przez Szczecińskie Koło TMJP i Zakład Filologii Polskiej WSP w Szczecinie w dniu 30 listopada 1974 r.”. Szczecin 1975. S. 165-166.

Про окремі місцеві назви з території поширення надсянських говірок дискутували мовознавці й журналісти у зв'язку з фактом офіційних урядових змін багатьох назв також на цій території в 1977 р., таких, як **Бігалі** на **Zawodzie**, **Глідно** на **Chłodnik**, **Гнатковичі** на **Ignaców**, **Дмитровичі** на **Olszynka**, **Ісканя** на **Pogoń**, **Княжичі** на **Poldlesie**, **Негрибка** на **Podgrodzie**, **Поздяч** на **Leszno**, **Угники** на **Wiarska Wieś**, **Явірник Руський** на **Jaworowice**, **Яксманичі** на **Witoldówek** та багато інших, про що говорилося частково у попередньому підрозділі у зв'язку з короткими описами досліджуваних надсянських місцевостей.

Ця дискусія на тему зміни назв могла публічно й відкрито вестися щойно три роки після рішення Міністерства адміністрації, місцевого господарства та охорони середовища ПНР з серпня 1977 р. змінити коло 130 назв місцевостей Лемківщини, частини Бойківщини та Надсяння⁹⁶. У деяких публікаціях гостро протестувалося проти непродуманого і нерозумного рішення, подавалися приклади, що компрометували тодішню адміністрацію й урядові чинники⁹⁷. Мали ці дискусії не тільки теоретичне, але й практичне значення, бо під сильним і рішучим тиском аргументів дискусії в наукових і суспільних колах міністр на пропозицію Комісії у справі встановлювання назв місцевостей та фізіографічних об'єктів підписав документ про повернення 119 місцевостям з цієї території попередніх назв. Була це перемога наукових аргументів і рацій над бюрократичним та бездушним вирішуванням справ децидентами.

Коли говорити про публікації на тему надсянських говірок, що появилися після другої світової війни в Україні, їх також не дуже багато.

Миرون Онишкевич інформував у 1969 р. у своїй доповіді на XIII Республіканській діалектологічній нараді у Києві про те, що українські діалектологи плянують видати *Атлас говорів Надсяння*, причому подавав такі важливі положення:

⁹⁶ *W sprawie zmiany nazw niektórych miejscowości w województwach: krośnieńskim, nowosądeckim, przemyskim, rzeszowskim, tarnobrzeskim* // „Monitor Polski. Dziennik Urzędowy PRL” nr 21 z 22 sierpnia 1977.

⁹⁷ Напр.: М. Łesiów, *Urządник zmienia historię* // „Politechnik. Tygodnik Studencki” nr 34/894, 9.XI.1980. S. 11; Див. український переклад цієї статті: *Псевдопатриотизм чи історична неграмотність* // «Наше слово», 48 (1267). Варшава 1980. С. 2.

1. Специфіка цього атласу передусім у тому, що він *репрезентує говори, територія яких переважно не входить до складу УРСР, являє явища в ретроспектному плані і матиме розріджену мережу населених пунктів;*

2. Значення цих досліджень полягало б також у тому, що, як пише М. Онишкевич, *говори Надсяння – одні з найархаїчніших в українській мові. Це типові околичні говори, які тривалий час зазнавали впливу сусідніх мов. Загальномовні зміни проникали сюди пізно. Поширення архаїчних рис, з одного боку, свідчить про залишки давнини [...], з другого боку, певні риси, більш злокалізовані, свідчать про пізніші нашарування;*

3. До записування матеріялів для плянованого атласу опрацьована була програма (питальник), яка охоплювала 1200 питань з лексики, фонетики і морфології. Особлива увага до документації лексики пояснюється тим, що вона *найчутливіша на зміни у житті суспільства, в ній порівняно легше простежується зв'язки з лексичною системою інших мов, зокрема в периферійних районах, на стиках з іншими мовами, в районах білінгвізму та ін.;*

4. Мережа *Атласу говорів Надсяння*, – інформував далі М. Онишкевич, – *нараховує 110 населених пунктів і охоплює, крім надсянських, частково сусідні лемківські і бойківські говори*⁹⁸.

Наприкінці цієї статті є інформація, що *автор закінчив укладання атласу і тепер працює над теоретичним дослідженням картографованих говорів*⁹⁹. Не маю, на жаль, тепер інформацій, як виглядає реалізація так надійного заплянованого *Атласу говорів Надсяння*.

Можна назвати також праці українських післявоєнних діалектологів, що торкаються цієї частини надсянських говірок, яка залишилася на схід від польсько-українського державного кордону на західних окраїнах нинішньої Львівської області.

Це, між іншим, монографія Ярослава Пури п. з. *Говірки Західної Дрогобиччини* (1958). На досліджуваній Я. Пурою території ви-

⁹⁸ М. Онишкевич, *Атлас говорів Надсяння* // XIII Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей. Київ 1969. С. 105-106. Обширніше про це інформує М. Онишкевич у зб. «Праці XIII Республіканської діалектологічної наради». Київ 1970. С. 170-173.

⁹⁹ М. Онишкевич, *Атлас говорів Надсяння* // Праці XIII Республіканської діалектологічної наради. Київ 1970. С. 173.

разно виділяється [...] крайня східна частина говірок Надсянщини. Дослідник виділяє обстежені ним пункти, що характеризуються надсянськими рисами. Це за давнішим адміністративним поділом говірки північної частини Краковецького і північно-західної частини Рудківського районів, де фонетичні чи морфологічні особливості характеризують надсянський говір¹⁰⁰.

У збірнику діалектних текстів п. з. *Говори української мови* (Київ 1977), виданому під редакцією Тетяни Назарової, поміщено також тексти з двох, як мені здається, надсянських населених пунктів: зі села Завадова Яворівського району (три тексти, записані А. Залеським у 1966 році) та з села Буцева Мостиського району (три тексти, записані А. Залеським у 1967 році)¹⁰¹.

Саме цей відомий дослідник українських говірок, Антін Залеський, висвітлював на широкому тлі проблему збереження давнього **і** в позиції після всіх приголосних, крім шиплячих та **р**, у надсянському говорі, а також давніх сполук **кы**, **гы**, **хы**, які в усіх надсянських говірках (виняток становлять пограничні говірки на Білгорайщині, де ці сполуки збереглися незмінними) послідовно рефлексувалися незалежно від наголосу в **кі**, **гі**, **хі** і т.п.¹⁰²

Ярослава Закревська, опрацьовуючи важливу фонетичну проблему т.зв. епентетичних звуків в українській живій народній мові, ствердила, що форми типу **роб'ю**, **люб'ю** відзначалися дослідниками, як типова риса бойківського, надсянського, гуцульського і наддністрянського говорів, притому зауважує, що не слід зараховувати відсутність епентези у дієсловах до числа тих рис, що відрізняють надсянські говори від наддністрянських, бо саме безепентетичні форми характерні для обох цих говорів¹⁰³.

¹⁰⁰ Я. Пура, *Говори західної Дрогобиччини*. Ч. I. Львів 1958. С. 9, 15, 47. Автор перераховує основні надсянські мовні прикмети.

¹⁰¹ *Говори української мови*. Збірник текстів. Київ 1977. С. 215-222.

¹⁰² А. Залеський, *Про конвергенцію *ы, *і в південно-західних говорах української мови* // *Праці XIII Республіканської діалектологічної наради*. Київ 1970. С. 39, 50-51.

¹⁰³ Я. Закревська, *Епентетичні звуки в українських говорах. На матеріалі II тому Діалектологічного атласу української мови* // *Дослідження і матеріали з української мови*. Т. V. Київ 1962. С. 64.

Багато цікавого про словотвір в українських говірках, в тому числі й у надсянських, можна знайти у праці Я. Закревської про діалектний словотвір в ареальному аспекті, а карти там поміщені вказують на географічне розташування деяких морфологічних явищ¹⁰⁴.

З іншої праці цієї ж дослідниці можемо довідатися про систему особових форм дієслова теперішнього часу також на території надсянських говірок, що входять у склад України¹⁰⁵.

Треба також згадати про загальні описи надсянських говірок у курсах з української діалектології, що видаються в Києві для вищих шкіл України.

У I-му виданні монографії Федота Жилка, п. з. *Нариси з діалектології української мови* з 1955 р. згадуються тільки надсянські говірки, але обговорюються разом з наддністрянськими¹⁰⁶, немає ще у цьому курсі окремого розділу для Надсяння і щойно у II-му переробленому виданні цих *Нарисів*, що появилися друком у 1966 році, надсянським говіркам присвячений був окремий розділ, у якому написано про їх поширення, основні системні прикмети та було подано основну наукову літературу¹⁰⁷. Окремий розділ присвятив Ф. Жилко також надсянським говіркам в іншій своїй праці з діалектології, виданій у 1958 році¹⁰⁸.

Усі ці та й інші праці, про які не було змоги згадати у цьому нарисі, становлять основу наших знань про характерні прикмети надсянських говірок, що їх виділяють з-поміж інших або об'єднують з сусідніми південно-західними говірками української мови.

З цього перегляду виникає, що у центрі досліджень стоять праці проф. Марії Пшешпорської-Овчаренко, якій пощастило записати багатющий матеріал з надсянського ареалу українських говорів ще тоді, коли носії цих говірок жили компактно у своїх місцевостях, і представити їх на відповідно високому рівні, який тоді перед другою світовою війною характеризував «краківську» групу діалектологів під пильним і мудрим оком проф. Івана Зілинського.

¹⁰⁴ Я. Закревська, *Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті*. Київ 1976. 163 с.

¹⁰⁵ Я. Закревська, *Система особових форм дієслова в західних говорах української мови (теперішній час)* // *Українська лінгвістична географія*. Збірник праць. Київ 1966. С. 119-132.

¹⁰⁶ Ф. Жилко, *Нариси з діалектології української мови*. Київ 1955. С. 90.

¹⁰⁷ Ф. Жилко, *Нариси з діалектології української мови*. Видання II перероблене. Київ 1966. С. 203-207.

¹⁰⁸ Ф. Жилко, *Говори української мови*. Київ 1958. С. 85-91.

III. Основні системні особливості надсянських говірок

На основі досліджень надсянських говірок, які велися і публікувалися досі від першої половини ХІХ ст. донині, а особливо тих праць проф. Марії Пшепюрської-Овчаренко, які передруковуються у цьому збірнику, можна представити основні особливості *надсянських* прикмет фонетичної, граматичної, словотворчої та лексичної систем, які становлять специфіку цих говірок, що їх Іван Верхратський назвав *долівськими*, а від фундаментальних праць М. Пшепюрської-Овчаренко – *надсянським* говором або групою надсянських говірок.

Перелік цих прикмет подаємо на основі вислідів дотеперішніх досліджень надсянського мовного ареалу в чотирьох системних групах.

1. Зі звукової системи

У надсянських говірках появляються такі звукові явища, які дозволяють назвати їх архаїчними, між іншим, завдяки тому, що давнє староукраїнське розрізнення праслов'янських голосних **і** та **ы (и)** залишилося у цих говірках донині, але в дещо іншому вигляді, ніж в *архаїчних* лемківських та бойківських говірках.

В системі голосних можна назвати кілька характерних для цього мовного ареалу прикмет:

а) За найсуттєвішу надсянську звукову прикмету вважається вимову спільнослов'янського **і** як **і**, яке не пом'якшує попередніх приголосних, напр., **худіті** 'ходити', **сіла** 'сила', **дітіна** 'дитина', **гудіна** 'година', **маліна** 'малина'.

Таке саме **і** (переднього ряду, високого піднесення, напружене), що не пом'якшує попередніх приголосних, появляється на місці праслов'янського **о** в нових закритих складах, напр. **ніс** (род. **носа**), **стіґ** 'стіл', **діґ** 'діл', **братіґ** 'братів'. Натомість **і**, яке походить з

праслов'янського звука Ъ (ять), пом'якшує попередні приголосні так, як у загальноукраїнській літературній мові, напр., л'іту, с'іну, д'іўка.

б) Коли йдеться про рефлексію праслов'янського *е* в нових закритих складах, то чим далі на захід надсянського мовного простору, щораз частіше можна почути слова, в яких таке *е* переходить в *'у* (*ю*), напр., **прынюс**, **матюр**, **тютка**, **мнют** 'мед, мід', **пацюр**, **люх** 'ліг' тощо.

За свідченням М. Пшепюрської-Овчаренко це явище *найчастіше виступає в західній полові*, вона називає місцевості, де чула й записала форми з переходом *е* в *'у* (*ю*), а саме: Кальників, Ніновичі, Барич, Стібно, Накло, Торки, Медика, Вірко, Дорогоїв, Коритники, Красичі, Мільнів, Полнятичі, Тернавка, а Іван Верхратський записував під кінець ХІХ ст. ще такі форми у місцевостях Негрибка, Сосниця, Святе, Радимно, Уйковичі, Малковичі, Батичі, Острів.

в) Звукосполучення **ки**, **ги**, **хи** вимовляються в надсянських говірках незвичайно послідовно на цілому просторі за винятком місцевостей у Білгорайському повіті, як **кі**, **гі**, **хі**, напр., **кіну**, **гіну**, **снігі**, **гріхі**, **піругі** 'пирогі', **хітрый**.

г) Як в українських карпатських говірках, так і в надсянських зберігається, загалом, середнє **ы** найчастіше після губних і сонорних приголосних, а також у закінченнях прикметників, напр., **быті**, 'бути', **кобыла**, **мытый**, **сыны**, **лыстывы**, **рыба**, **лыса**; у частині ж цих говірок звук **ы** набуває більш задньої артикуляції, а також лабіалізації.

г) У надсянських говірках спостерігається на місці загальноукраїнського *е* в наголошеній позиції звужене *е* з більш заднім положенням язика, що дослідники записують як *ê*. У найновішій своїй розвідці про надсянські говірки (1986) М. Пшепюрська-Овчаренко називає це явище так: *вузька, передня вимова голосного ê, яке в ненаголошених позиціях переходить в і: дѣрву 'дерево', тѣплу 'тепло', біру, 'беру', піру 'перу'*.

М. Пшепюрська-Овчаренко стверджує, що вимова давнього *і* як *і* без пом'якшення попереднього приголосного та *е* вузького під наголосом – *це дві так характеристичні прикмети надсянського говору, що при їх допомозі, без пізнання інших явищ, можна означити діалектологічну приналежність даної людини*. Дослідниця вважає їх за *найсуттєвіші для надсянського говору*. Ці мовні явища *послідовно вживаються в центрі Перемиського та Яворівського по-*

вітів, а також у Білгорайському повіті на Холмищині, але зникають у східній та південній Мостищині та південній частині Перемиського повіту.

д) У ненаголошеній позиції кожне **е** послідовно переходить в **і**: **біру**¹, **нісу**¹, **зірне**¹ ‘зерня’, **зілений** тощо.

е) Голосний **о** в ненаголошеній позиції звужується аж до переходу в **у**, це т.зв. *укання*, яке в надсянських говірках виступає дуже послідовно. Явище це характерне також для наддністрянських, гуцульських і середньонадбужьких говірок української мови. А оце приклади вияву цієї звукової прикмети: **гулува**, **дурога**, **курова**, **мутыка**, **гудіна** тощо.

є) Голосний **а** після м'яких і шиплячих приголосних переходить переважно в **'е** (є), напр., **д'єкую**, **шкулер** ‘школяр’, **жеба**, **рет** ‘ряд’, **флшка**, **п'єть**, **мнесу** ‘м'ясо’, а в ненаголошеній позиції навіть в **і**: **мудліці** ‘молодиця’, **каші** ‘каша’, **сажі** ‘сажа’, **ходіт** ‘ходять’ і т.п.

ж) Виявляється в цих говірках також перехід **е** в **а**, незалежно від наголосу, але передусім у сусідстві з приголосним **р**, напр., **сарадіна** ‘середина’, **чаравікі** ‘черевики’, **біраза** ‘береза’, **парахудіті** ‘переходити’, **грчка** ‘гречка’, **грабінь**, **раміні** тощо. *Це явище*, – як писала М. Пшепюрська-Овчаренко, – *дуже сильно вкорінене в надсянському говорі й розповсюджене на цілому просторі*.

Коли говорити про характерні прикмети у системі приголосних надсянських говірок, звертають на себе увагу такі звукові явища:

а) М'які губні приголосні диспалаталізуються таким способом, що після м'яких **п**, **б**, **в** перед голосними появляється **й**, а після м'якого **м'** – **н'**, напр., **бйільий**, **пйіст**, **робйіт**, **в гулувій**, **мнесу** ‘м'ясо’, **мнісіц** ‘місяць’, **мніхкій** ‘м'який’ і т.п. М. Пшепюрська-Овчаренко вважає, що *ця прикмета через свою живучість, поширення й оригінальність зраховується до основних явищ надсянського говору. Виступає вона на цілому просторі з тим тільки, що на пограниччях тратить свою інтенсивність*.

б) Після губних приголосних **і** перед голосними відсутній, в основному, епентетичний (вставний) приголосний **л**, напр., **люб'ю**, **див'юсі**, **сп'ю**, **лом'ю**. Ця прикмета споріднює надсянські говірки з іншими західноукраїнськими, особливо – з лемківськими та бойківськими.

Трапляються, навпаки, такі форми, в яких оце вставне л виступило в таких позиціях, де його немає в інших говірках української мови, напр., **плюру** ‘перо до писання, з поль. ріо́го’ (у селі Старява), **пльон-тру** ‘рієтро’ (с. Биків), **пляртру** ‘стрих’ (с. Малнів).

в) приголосний **в** змішується з **г**, а **ф** – з **х** у прийменниках та префіксах, напр., **г лісі** ‘в лісі’, **гдома**, **гмер** ‘вмер’, **гвечір**, **г нас**, **хпав** ‘впав’, **хперіт**. Це явище характерне також для лемківських говірок.

г) Тенденція переходу кінцевого та на кінці складу **-л** в **-ў** панує не тільки у формах минулого часу дієслів (**маў**, **даў**, **ходиў**), але виявляється також у словах, в яких **-л** у літературній мові та деяких інших говірках збереглося, напр., **паўка** ‘палка’, **Міхаўку** ‘Михалко’, **віўкі** ‘вилки’, **стіў** ‘стіл’, **зу фсіх сіў** ‘з усіх сіл’, **пунідіўка** ‘понеділка’.

д) Вимова **ст’** як **сц’** (**сціна**, **кісць**, **в місці** ‘в місті’) майже панівна на цілому просторі надсянських говірок, крім південної групи місцевостей (Тишковичі, Гусаків, Боленовичі, Золотковичі), де панує уже вимова **ст’**. Явище переходу **ст’** в **сц’** трапляється також в інших західноукраїнських говірках, між іншим, у волинських.

е) Слова, що починаються голосним звуком, приймають, як правило, якийсь т.зв. *протетичний* приголосний на початку слова, це може бути **в-** (**ў-**): **воку** ‘око’, **вобрас** ‘образ’, **ўострый** ‘гострий’, **вогірук** ‘огірок’, **вакація** ‘акація’; появляється ще *протетичне й-* (**Їван**, **інчий** ‘інший’, **янгіл** ‘ангел’, **янгрис** ‘агрус, поль. *agrest*’ та *протетичне г-*, напр., **госінь**, **Гамерика**, **гаришт**, **галярм**, **горати**, **губіт** ‘обід’.

У цьому відношенні *оригінальним явищем є поява ль на місці протетичного й, себто л у ролі протетичного приголосного*. Приклади: **Лілько** ‘Ілько’, **Люлька** ‘Julka, Юлька’, **лігла** ‘ігла, голка’, **лупаўка** ‘опавка’, **лутава** ‘отава’.

є) М. Пшепюрська-Овчаренко звертає увагу на явище прогресивної асиміляції приголосних, у результаті чого **к** під впливом попереднього дзвінкого звука змінюється в **г**, напр., **слізгу** ‘слизько’, **ліжгу** ‘ліжко’, **парібгі** ‘парубки’, **ябгу** ‘яблуко’, **Фідьго** ‘Федько’ тощо. *Це незвичайно цікаве явище прогресивної асиміляції, мабуть, ніде на цілому просторі українських говорів не виступає в таких розмірах і так послідовно, як тут* – ствердила авторитетно М. Пшепюрська-Овчаренко у своїй монографії про надсянські говірки у 1938 році і

додала що *ця прикмета є дуже живуча й виступає головно в ядрі надсянського говору, в місцях, які зберегли й інші типові явища, при тому можна було зауважити тенденцію «до замирання цього явища»*¹⁰⁹.

ж) У порівнянні з загальноукраїнською мовою стають твердими:

кінцеве **-ть** у закінченні 3-ої особи однини та множини форм теперішнього часу й 2-ої особи множини наказового способу (3-тя особа однини теперішнього часу: **ходіт, робіт** ‘ходить, робить’; 3-тя особа множини теперішнього часу: **ход’іт, робійт** ‘ходять, роблять’; 2-га особа множини наказового способу: **худіт, рубіт** ‘ходіть, робіть’);

кінцеве **-ть** у прислівниках **досит, навит**;

кінцеве **-ць**: **хлопіц** ‘хлопець’, **периц, гурнец, кінец, мнісіц, зайц**;

-сь- та **-ць-** у суфіксах **-ськ-** і **-цьк-**, напр., **жытніску, хлупчыску, капусніску, німецкій, кракувецкій**.

Крім цього, закінчуючи перегляд найцікавіших звукових прикмет надсянських говірок, треба ще щось сказати про місце наголосу в словах. Наголос у надсянських говірках, як правило, рухомий, подібний до загальноукраїнського, але *його місце часто різниться від місця загальноукраїнського наголосу*, напр., **сто|ю, старіство|, ста|ра, га|дам, трі|мам, пуві|дам** тощо. Проблема місця наголосу вельми складна для опису поодиноких відхилень від загальноукраїнської норми. М. Пшепорська-Овчаренко, обслідивши весь ареал надсянських говірок, ствердила, що з точки зору наголошування слів територію надсянських говірок можна поділити на дві частини, а саме:

а) на схід від Сяну, де *панує ще помірна одностайність і правильність і принаймні нема якихось яскравих різниць між поодинокими говірками*;

б) на захід від Сяну починається вже *різномірність щодо наголосу, яка зростає в міру щораз то більшої стичності з польською мовою*¹¹⁰.

Так у скороченні можна представити найбільш поширені звукові риси надсянських говірок, які разом у цілості характеризують деяку окремішність цього українського мовного ареалу з фонетичної точки

¹⁰⁹ М. Пшепорська, *Надсянський говір*. Варшава 1938. С. 30-31.

¹¹⁰ Там само. С. 33-35.

зору¹¹¹. Кость Кисілевський, характеризуючи надсянські говірки, передусім, через звукові риси, узагальнюючи проблему, зауважив, що *говори здебільшого не відокремлені один від одного виразною межею, а поступово один в один переходять. Тому в основу опису говору кладуться його найяскравіші риси, які не конче всі можна спостерігати в кожній приналежній до даного говору говірці*¹¹².

2. Зі словозміни

З відміни іменників звертають на себе увагу такі явища, які відрізняють надсянські говірки або їх частину від загальноукраїнських іменникових форм:

а) В орудному відмінку однини іменників, а також прикметників і займенників жіночого роду, виступає, як правило, найчастіше закінчення **-ом** замість загальноукраїнського **-ою**, **-єю**, напр., з **добром бабом, дорогою, с пшеницьом**, з **ньом** ‘з нею’.

б) Загальноновживаним закінченням давального однини іменників чоловічого й середнього родів виявляється **-ові**, **-еві**, так як і в українській літературній мові. Закінчення це в надсянських говірках зустрічається навіть ширше, бо, як виникає з описів дослідників, появляється воно також у формах іменників середнього роду четвертої відміни типу **теля, ім’я**, а саме: **лушетуві** ‘лошати’, **качіві** ‘качати’, **куріві** ‘куряті’, **дівчатіві** ‘дівчаті’, **іменіві** ‘імені’ тощо, та й ще у формах іменників першої відміни на **-а** типу **староста**, а саме: **старіві**, **дружбові**, **Міколуві**.

в) У формах місцевого відмінка іменників чоловічого і середнього родів деколи закінчення **-у** витісняє закінчення **-і**, напр., **на ставу**, **в нужу** ‘в ножі’, **на Сіну** ‘на Сяні’, **ф сілу** ‘в селі’, **на тилстю** ‘на теляті’.

¹¹¹ О. Горбач назвав 13 різних фонетичних прикмет, характерних для надсянських говірок, див. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. II 5. Париж - Нью-Йорк 1966. С. 1677-1678.

¹¹² К. Кисілевський, *Надсянський говір* // Енциклопедія українознавства у двох томах. Т. I. Мюнхен 1949. С. 341.

г) У відміні деяких іменників доходить до затрати кличної форми, функцію якої виконує називний відмінок, напр., **Дек! Худіт ту! шкунлер! Мікола! Паранька!** і т.п.

Клична форма часто втрачає кінцевий голосний, напр. **мам** ‘мамо’, **Гань** ‘Ганю’, **Марын** ‘Мариню’, **Параньк** ‘Паранько’, **Петр** ‘Петре’ тощо, а такі форми, як зауважила М. Пшепюрська-Овчаренко, *вживаються у неофіційній мові й для зазначення теплих добросусідських відносин*¹¹³.

г) Звертають дослідники увагу також на те, що закінчення родового множини **-ів** має тенденцію до поширення також на форми іменників жіночого й середнього роду, напр., **бабів, петь сестрів, куледів** ‘коляд’, **зу всіх пулів, селів** ‘сіл’ тощо.

д) У формах іменників в орудному множини паралельно до закінчень **-амі, -емі, -мі** (сынамі, госцімі, днємі, людьмі) появляються також закінчення **-іма, -има, -ема**, напр., **пальціма, вучима, косарєма, госціма, жінцєма** тощо, які походять з давньої відміни двоїни.

е) У надсянських говірках вживаються ще рештки дуальних форм з двоїни у називному відмінку жіночого й середнього родів, як правило, у сполученні з числівниками 2, 3, 4, а саме, напр., **дві гусці, дві дуньці, дві руці, тры вуроні, штыры сістрі, тры рашаті** ‘три решета’, **дві сілі** ‘два села’, **дві япці** тощо. Це тільки залишки, але вони *ще дуже живучі в надсянському говорі, проте передусім у його центральній частині*, на пограниччях ще у 30-их роках було зауважено *тенденцію до їх зникання, а то й цілковитий їх брак*¹¹⁴.

є) З дрібніших явищ, які відносяться до відміни іменників, можна згадати ще цікавий факт, що **вдова** відмінюється як прикметник: **вдувої, вдовій** ‘вдови, вдові’, а слово **ябгу** у місцевому відмінку має форму **ябдзі**.

З відміни прикметників звертають на себе увагу нестягнені форми називного однини середнього роду, напр., **малої дівчє, вілікуї дерву, ладнуї полі, малої тилє, яроє жито** тощо, а також нестягнені форми називного множини, напр., **добрий люди, мальї діті, зіленьї лісы**

¹¹³ М. Пшепюрська, *Надсянський говір*. С. 37-38.

¹¹⁴ Там само. С. 40.

тощо. Такі нестягнені закінчення прикметників відомі також іншим західноукраїнським говіркам, а навіть – українській літературній мові в дещо іншому вигляді, переважно, в поетичному стилі. Як пише один з авторів граматики української мови, *усі нестягнені форми – типовий морфологічний архаїзм, і цим визначається сфера їх уживання: вони типові для злегка архаїзованої мови, зокрема фольклорної*¹¹⁵.

У системі відмінювання займенників спостерігається у надсянських говірках старі енклітичні форми давального відмінка **мі** ‘мені’, **ня** ‘мене’, **ті** ‘тобі’, **сі** ‘собі’, **ї** ‘її’, напр., **дай мі їсті, взний ня, шос ті пувім, вось сі сам**.

Можна ще назвати такі форми займенників, що в якійсь мірі відрізняються від загальноукраїнських відповідних форм, напр., **той, тута**¹, **туто**¹ ‘цей, ця, це’, **ти і тугы** ‘ці’, **фсьон** ‘весь’, **кутрон** ‘котрий’ (у Білгорайському повіті).

Цікавіші форми числівників, уживані, в основному, у надсянських говірках, це кількісні числівники **єдін** (1), **штыры** (4), а також форми числівників від 11 до 30, в яких *виділяється м’який елемент, причому зникає приголосний* та кінцеве **-ть**: **їдинайці** ‘11’, **дванайці** ‘12’, **трынайці** ‘13’, **штырнайці** ‘14’, **пігнайці** ‘15’, **двайці** ‘20’, **трыйці** ‘30’.

З особливостей дієвідмінювання в надсянських говірках треба звернути увагу на кілька фактів, а саме:

а) Стягнені форми дієслів на **-ати** у теперішньому часі типу **гадам, гадаш, гадат**. Форми такі, як **копат** ‘копає’, **рубат** ‘рубає’, **вытягат** ‘витягає’, **чекам** ‘чекаює’, **знам** ‘знаю’, зустрічаються частіше у південно-західній частині надсянського ареалу. Такі форми *споріднюють надсянський говір з західнокарпатськими*, себто: лемківськими та бойківськими *говорами*.

б) Форми наказового способу дієслів часто втрачають закінчення. Саме *на північному заході більш-менш там, де виступають форми типу том руком і гадам, з’являється наказовий спосіб зі зниканням визвучної голосної*, напр., **хоть** ‘ходи’, **бер** ‘бери’, **несь** ‘неси’, **выкуп, привяж**, а також: **ходьму** ‘ходімо’, **ходьті** ‘ходіть’, **восьті** ‘візьміть’. У південно-східних місцевостях надсянської мовної території *наказо-*

¹¹⁵ Ю. Шерех, *Нарис сучасної української літературної мови*. Мюнхен 1951. С. 226.

вий спосіб переважно такий, як у загальноукраїнському (тільки фонетично інакший): **худі, їді, нісі, бйіри, занісіг**.

в) На всій території поширення надсянських говірок форми минулого часу дієслів складні, напр., **мав'їм, малас, малізму; худів'їм, худілам, худів'їс, худілізму, худілісті**. Ці *закінчення складного минулого часу можуть міняти місце положення у реченні* напр., **дем був** 'де я був', **щос гадала?** 'що ти говорила', **жызму їзділі** 'що ми їздили', **ві Львові сті є** 'ви є у Львові', **де сті худілі** 'де ви ходили' і т.п. Такий спосіб творення форм минулого часу виявляється архаїчною прикметою діалектної смуги в басейні Дністра і Сяну¹¹⁶.

г) Форми майбутнього часу загально вживані на території надсянських говірок утворюються з дієслова **бути** та відповідних форм *дієприкметника минулого часу*, напр., **буду рубію** 'буду робити, робитиму', **буду спала** 'буду спати, спатиму', **будіму їлі** 'будемо їсти', **він буді брау** 'він буде брати, братиме'. Ця риса поширена також в інших західноукраїнських говірках.

г) Можна згадати також такі дієприкметникові форми з суфіксом **-т-**, які не вживаються в українській літературній мові: **забратьий, руспуротый, загнатьий, відатьий** і це також у деякій мірі явище типове для цього діалектного ареалу.

Серед прислівників, що вживаються в надсянських говірках, трапляються й такі, які дослідники зарахували до специфічних саме для цього діалекту, хоч деколи їх поширення виходить поза межі Надсянщини, напр., **спору, спірши** 'скоро, скоріше', **міцну** 'дуже', **бардзу, барц** 'дуже', **тріськом** (літіті) '(бігти) скоро', **гев** 'сюди', **куля** 'коло, близько' тощо.

3. З особливостей словотворення

Коли говорити про специфічні явища словотворення у надсянських говірках, що відрізняються в дечому від відповідних форм української

¹¹⁶ І. Зілінський, *Карта українських говорів з поясненнями*. Варшава 1934. С. 7.

літературної мови чи інших діалектів, можна для прикладу звернути увагу на такі мовні факти:

а) Здрібнілі форми іменників, прикметників, прислівників, а навіть дієслів творяться за допомогою суфікса (наростка) **-йк-** (що походить з **-ньк-**): **сонійку**, **мнісічайку** ‘місяченько’, **кузачайку** ‘козаченько’, **гулувойка**, **рузмовуйка**, **малейкій**, **мілейкій**, **худітуйкі** ‘ходитоньки, ходити’, **рубітуйкі**, **сідітуйкі**.

Такі форми зустрічаються, як правило, передусім у фольклорних текстах.

б) Продуктивним у надсянських говірках виявився прислівниковий суфікс **-ка**, **-кі**. Виступає він, між іншим, у таких, записаних на цій території, прислівниках: **терака**, **тіперка** ‘тепер’, **дзиська**, **дзиські** ‘нині’, **заразкі**, **зновиські** ‘знова’, **тамкі** ‘там’, **фсюденька** ‘всюди’, **тудийка** ‘туди’, **вігтийка** ‘звідси, звідти’.

в) Прізвиська дівчат можуть утворюватися від прізвищ або професій батька за допомогою суфікса середнього роду **-е**, що походить з **-я** (**-’а**). Ці форми середнього роду й відмінюються вони як іменники **дівчє** ‘дівчина’, **тілє** ‘теля’, напр., **Кувалє** ‘дочка коваля’, **Пісарчі** ‘дочка писаря або когось, хто має прізвище Писарок’, **Гасюччі** ‘дочка Гасюка’, **Сайчі** ‘дочка Сайка’, **Пійхугє** ‘дочка Піхоти’ і т.п.

IV. Словникова система надсянських говірок

Про словникову систему (лексику) надсянських говірок знаємо досі небагато. У загальних обговореннях українських говірок пишеться про деякі місцеві особливості вживаних слів. Ці особливості, на думку Федота Жилка, між іншим, *виявляються, коли говорити про надсянські говірки, в значному нашаруванні слів з польської мови, що вимовляються по-польському або в фонетичній оболонці у згоді з особливостями місцевих говірок*. Далі цей же автор стверджує, що деякі суто місцеві слова, які відnotовуємо в надсянських говірках, поширені іноді також в окремих карпатських або наддністрянських говорах. І тут наводить

деякі такі слова, а саме: **бастір** ‘хлопець, син’, **бастирка** ‘дівчина, дочка’, **дзядзя**, **дзядко** ‘дід’, **біти** ‘чоботи’, **боїско** ‘місце в stodoli, де молотили збіжжя’, **громадільник**, **грабач**, **грабальник** ‘хто загібає сіно’, **кобиця** ‘дерев’яна колода, на якій рубують дрова’, **паль** ‘дрова’, **пувала** ‘стеля’, **умаста** ‘товщ’.

До слів, запозичених з польської мови, Ф. Жилко зачислив, між іншим, такі *надсянські слова*, як **гадаті** ‘говорити’ (з поль. *gadać*), **гадка**, **гадка** ‘казка, байка’, **дзісь** ‘сьогодні’, **вугір** ‘обліг’ (поль. *ugór*), **вогін** ‘хвіст’ (з поль. *ogon*) та інші¹¹⁷.

Немає досі більшого словника надсянських говірок. Зі списків *надсянських* слів найобширнішим, як мені здається, є словник, поміщений у кінці монографії М. Пшепюрської-Овчаренко з 1938 року, де представлено майже 800 слів, вибраних за таким принципом, що його окреслила сама дослідниця:

До слівника втягаю слова неподибвані в літературній мові й значну кількість полонізмів, щоб унагляднити їх роль в надсянському говорі¹¹⁸.

На основі цього словника можна вже мати більш-менш реальну уяву про лексичний склад надсянських говірок та й спробувати подивитися на цю лексику хоч би з точки зору походження цих слів.

Відразу можемо сказати, що більшість цього лексичного складу належить до загальноукраїнського з давен-давна, а багато з тих слів має архаїчний (стародавній) характер, інколи це залишки з найдавніших часів.

Більше половини слів, що в якійсь мірі відрізняються від відповідних загальноукраїнських, можна пояснити іншим звуковим або морфологічним оформленням, деколи слово є архаїчне в тому значенні, що у говірці воно залишилося з найдавніших часів, а в загальноукраїнській лексичній структурі воно вже не вживається.

¹¹⁷ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*. Київ 1958. С. 91; Ф. Т. Жилко, *Нариси з діалектології української мови*. Київ 1966. С. 207.

¹¹⁸ М. Пшепюрська, *Надсянський говір*. Варшава 1938. С. 70-85.

До слів, що відрізняються від загальноукраїнських звуковими прикметами, можна зарахувати, наприклад, такі, як **батюг** ‘батіг’, **бебехі** ‘бебехи’, **біяк** ‘бияк’, **б’ідний** ‘бідний’, **бугіні** ‘богиня’, **варатену** чи **виретену** ‘веретено’, **вараха** ‘вареха, ополонок’, **візіраті** ‘визирати, виглядати’, **вінец** ‘обжинки’ і ‘дівич-вечір’ (заг.-укр. **вінець** має різні інші значення)¹¹⁹, **гагівкі** ‘гаївки’, **глива** ‘глива’ (СУМ, I, 84), **діду** ‘дідо, дід’, **дінікі** ‘двійники, спарені предмети, два спасені разом горшки’ (СУМ, I, 218), **дів’ір** ‘дівер, брат чоловіка’ (СУМ, I, 297), **діржек** ‘держак’, **дорщ** ‘дощ’, **калатавка** ‘калаталка’ (СУМ, IV, 75, зафіксовано дещо інше значення), **кісе** ‘кіся, держак коси’, **кіждин** ‘кожен, кожний’, **крівва** ‘кроква’, **кучі** ‘куча, приміщення для тварин’, **кулодіз** ‘колодязь’, **купаніці** ‘копаниця, долішня частина саней’, **лапно** ‘вапно’, **локоть** ‘лікоть’, **мачиха** ‘мачуха’, **мітаті** ‘метати, кидати’, **мізельний паліц** ‘мізинний палець’, **паламір** і **панімар** ‘паламар’ (з грецької через церковнослов’янську мову), **паніст** ‘ніготь’ (у СУМ, VI, 10, **пагність** записано, як застаріле), **парапічка** ‘перепічка, гірший пшеничний хліб’ (СУМ, VI, 251), **підпалук** ‘підпалок, паляниця’, **проріб** ‘проруб, ополонка’, **присюлук** ‘присілок’, **темка** ‘пам’ять, тямка’ (СУМ, X, 346-7) і т. ін.

Подібних слів, що відрізняються від загальноукраїнських лише звуковими відмінностями, немало. Пояснюється це, звичайно, звуковими прикметами надсянських говірок.

Знаходимо також такі слова, які від загальноукраїнських відрізняються іншим, в основному, суфіксальним оформленням. Це так звані морфологічні різниці, Оце подаю кільканадцять прикладів: **братувіха** ‘братова, дружина брата’ (СУМ, I, 231), **дравітінь** ‘дровітня’ (СУМ, I, 412), **виртільнік** ‘веретільниця, рід вужа’ (СУМ, I, 325), **вівсяниця** ‘вівсище, поле по вівсі’, **горсць** ‘горстка’, **гурнец** ‘горщик’, **гурак** ‘горець, гірняк’, **дучейка** ‘дучка, ополонка в льоді’ (СУМ, I, 445), **калобань** ‘калабаня’, **капусніску** ‘капусник’, **кіба** ‘кібець, хижий корисний птах з родини соколових’ (СУМ, IV, 158), **кусн’є** ‘кусень, кусок’, **локші** ‘локшина, краянні клюски’, **мачка** ‘мачанка, мучна страва’, **саділі**

¹¹⁹ Словник української мови. Т. I. Київ 1970. С. 676-677. Далі: СУМ.

‘садільниця, робітниця до садження картоплі’ (СУМ, IX, 11), **снідані-ті** ‘снідати’, **суржиця** ‘суржик, мішанина пшениці й жита тощо’ (СУМ, IX, 854), і багато інших.

Зафіксовано також такі слова, які хоч і українського походження, не вживаються уже в сучасній українській літературній мові, інакше кажучи, найбільший словник української мови (СУМ) не фіксує цих слів, напр., **дружбіни** ‘один з весільних обрядів’, **дрисен** ‘назва рослини, бур’яну’, **грузава** ‘підмокла лука’, **каліті** ‘ліпити глиною’, **каче-лу** ‘кружок, колесо без сприх’, **косінь** ‘червень (місяць)’, **мікілевіни** ‘лупки з проса’, **підприп’ік** ‘отвір під припічком’, **рудавіна** ‘іржа’, **си-няче** ‘баняк з синьої глини на молоко’, **скурудіна** ‘заскороджене поле’, **смук** ‘мучна страва’, **талабати** ‘топтати’, **триманці** ‘хресні родичі’ тощо.

Знаходимо інколи слова якби такі самі чи подібні до загальноукраїнських, але з іншим значенням у говірці, ніж подає словник української мови (СУМ), наприклад:

надс. **багра** ‘дерев’яний обвід в колесі воза’ – заг.-укр. **багор** ‘довга дерев’яна тичина з металевим вістрям’, СУМ, I, 85;

надс. **кориц** ‘міра поля: 1/3 морга’, і заг.-укр. **корець** ‘стара міра сипких тіл, що дорівнює 100 кг; центнер’, СУМ, IV, 289;

надс. **млінець** ‘жорна’ і заг.-укр. **млинець** ‘тонкий коржик з рідкого тіста, спечений на сковороді’, СУМ, IV, 764;

надс. **мулудуха** ‘молода на весіллі’ і заг.-укр. **молодуха** ‘молода заміжня жінка, молодиця’, СУМ, IV, 788;

надс. **паль** ‘дрова’, і заг.-укр. **паль** ‘стовп, що забивається в ґрунт як опора для споруди’, СУМ, VI, 33;

надс. **планіти** ‘нечисті хмари’ і заг.-укр. **планета** ‘небесне тіло, що обертається навколо сонця’, СУМ, VI, 561;

надс. **валінкі** ‘солом’яні ходаки, що їх вбирають зимою поверх чобіт’ і заг.-укр. **валянки** ‘зимове взуття з валяної вовни’, СУМ, I, 286;

надс. **вулуцюга** ‘дерев’яний прилад, на якому везуть плуг, щоб не орав дороги’ і заг.-укр. **волоцюга** ‘бездомна людина’, СУМ, I, 733;

надс. **житниця** ‘поле по житі’ і заг.-укр. **житниця** ‘приміщення, в якому зберігається зерно, амбар’, СУМ, II, 533 та інші подібні паралелі.

Усі ці слова, характерні почерез своє звучання чи морфологічне оформлення, а також – значення для надсянських говірок, вирішують приналежність цих говірок та їх лексики до української мови. Деякі звукові чи морфологічні риси тих слів не стоять, як правило, на перешкоді розуміти їх кожному, хто знає українську літературну мову чи якусь іншу діалектну систему українських говірок.

Про порівняно велику кількість запозичень з польської мови пишуть майже усі дослідники надсянських говірок. Полонізми в українських говірках взагалі, а в надсянських зокрема, досліджував спеціально Олекса Горбач, представляючи їх на основі матеріялів, записаних Іваном Верхратським, М. Пшепюрьскою-Овчаренко, а також використав він ще додатково власні записи з села Липини біля Білгорая. Перечислив він найцікавіші форми запозичень, поділяючи їх на ті, що 1) появляються паралельно до українських форм; 2) слова що фонетично українізуються, напр., **яскілка** (поль. *jęskółka*), 3) з польськими прикметами. Констатує він факт досить значного насичення полонізмами цих говірок¹²⁰.

За моїм підрахунком полонізми у словничку надсянських говірок М. Пшепюрьскої-Овчаренко становлять коло 35 % поміщеної в цьому словникові лексики. Про польське походження багатьох слів засвідчують деякі звукові прикмети, притаманні польській звуковій системі:

1) присутність носових голосних польського типу, напр., **фцьонж** ‘все (поль. *wszyst*)’, **фуренгі** ‘хоругви’ (з поль. *chorągwie*) і ‘процесія’, **гемба** ‘лице, уста’ (поль. *gęba*), **кссенц** (род. **кссендза**) ‘неофіційна назва священика’ (з поль. *ksiądz, księdza*), **ксьонжка**, на південному сході надсянських говірок вживають: **кнішка**, **сеньдзя** ‘суддя’, **сконт** ‘звідки’, **жонца** ‘управитель’ (поль. *gządca*) тощо.

Іноді польські носові звуки у запозиченому слові змінюються на відповідні усні голосні, таким чином якби українізуються, напр. **пінізі** ‘гроші’ (поль. *pieniądze*), **пляртру** ‘стрих’ (поль. *piętro*), **скут** ‘звідки’ (поль. *skąd*), **стрипкі** ‘вишарпані торочки одяжі’ (поль. *strzępki*), **тріськом літіті** ‘скоро бігти’ (поль. *trząskiem „truchtem”*)¹²¹, **стужка** ‘стяжка’

¹²⁰ O. Horbatsch, *Polnische Lehnwörter in den Ukrainischen Mundarten* // “Slavistische Studien zum VI. Internationalen Slavisten-Kongress in Prag 1968”. München 1968. S. 28-30.

¹²¹ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa 1970. S. 579. Далі: *Брюк*.

(поль. wstażka), **павус** ‘довгий дрюк, що його прив’язують поверх снопів або сіна’ (поль. paważ), і т.п.

2) Слова з польськими відповідниками повноголосся, напр., **млодка** ‘молода на весіллі’ або ‘молоденька курка’, **скавронук** ‘жайворонок’, **зьрідлу**, **зьрудлу** ‘джерело’, **тшевік** ‘черевик’; а також з заміною на українське повноголосся, напр., **мулудга** ‘молоденька курка’ (пор. **млодка** ‘це саме’, поль. młódka), **сіредук** ‘середина’ (поль. środek).

3) Слова з **-а-** на місці заг.-укр. **-і-**, що походить з праслов’янського **-ѣ-** (ять), напр., **цалі**, **цавким** ‘зовсім’ (з поль. wcale, całkiem), **дзяд** ‘дід, жебрак’, **дзядзьо**, **дзятко** ‘дідо, дідуньо’, **сярка** ‘сірники’, **шадь**, **ошадь** ‘паморозь’ (поль. szadz, у праслов’янському було там **ѣ**, пор. *Брюк.*, 539), **вядро** ‘відро’.

4) Слова з **-ар-** замість укр. **-ор-** з давнього праслов’янського складотворчого **р**, напр., **бардзу** і **барц** ‘дуже’ (з поль. bardzo; пор. укр. діял. **борши** ‘скорше’, що від староукраїнського **борзо**), **варгі** ‘губи’ (пол. wargi).

5) Слова зі звукосполученням **-дл-**, що відповідають укр. **-л-**: **мнідліті лен** ‘терти лен’ (поль. międlić), **вісцядлу** ‘кишенькове дзеркальце’ (поль. zwierciadło), **призірадлу** ‘дзеркало’, **снувадлу** ‘ткацький прилад, на якому «снується» пряжу з ців’, **журідлу** ‘джерело’.

Інколи таке **-дл-** спрощується до **-л-**, напр. **пристіралу** ‘покривало на ліжко’ (поль. prześcieradło).

6) Слова зі звуком **ц** на місці укр. **т** та **дз** на місці укр. **д**: **бощан** ‘бузько’ (поль. bosian, ст.-укр. ботян)¹²², **цьота**, **цьотка** ‘тітка’, **дзєцку** ‘дитина’ (поль. dziecko); на північно-західному пограниччі надсянських говірок, **дзіржава** ‘посесія’, **дзіся**, **дзіські** ‘сьогодні’, **навучиціль** ‘учитель’, **пацір** ‘молитва’ (поль. racierz, з лат. початку *Господньої молитви* Pater noster...) тощо.

У формах **кстіны** ‘хрестини’ і **кстіті** ‘хрестити’ польське **ц** заміне не було укр. **т**’.

7) Слова з **ц** замість укр. **ч** (з праслов. *tj і *kt’), напр., **мацоха** ‘мачуха’, **міцну** ‘дуже’, **вопций** ‘чужий’ (з поль. obsy), **зап’єцук** ‘припічок’.

¹²² *Етимологічний словник української мови*. Т. I. Київ 1982. С. 239-240. Далі: *ЕСУМ*.

8) Слова з задньоязичним **г** замість загальноукраїнського гортанного **г**, напр., **гатка** ‘казка’, **гдачка** ‘гортанка’, **грудза** ‘рід гриба’, **гжб’єт** ‘хребет’, **ляга** ‘груба палка’, **нігды** ‘ніколи’, **шаргаті** ‘лакомо їсти’, **вогін** ‘хвіст’ (поль. ogon), **вельгій** ‘великий’, **віргаті** ‘копати ногами’ (поль. wierzgać), **жигаті** ‘штовхати’.

Деколи запозичення зі звуком **г** *українізуються* через заміну **г** та **г**, напр., **гатка** ‘казка’, **гурнок** ‘горнець з глини’ (з поль. garnek), **густец** ‘ревматизм’ (з поль. gościec) тощо.

9) Слова з польським розвитком праслов’янського сонантичного **л**, напр., **слонку** ‘сонце’.

10) Слова з вокалізацією праслов’янського твердого **ь** (єра) у формі **-е-** замість українського **-о-**, напр., **ўтенчаскі** ‘тоді’ (поль. w ten czas), **кєди** ‘коли’, **сетні** ‘дуже’ (поль. setnie), **вусевка** ‘камінь до гострення коси’ (поль. osełka).

Крім цього, знаходимо серед *надсянських* полонізмів такі, які не мають типово польських звукових рис, лише історія цих слів вказує на їх польське походження, напр., **бульва** ‘бараболя’ (*ЕСУМ*, I, 292-3, стверджує, що це запозичення з західнослов’янських слів), **халу-па** ‘хата’ (типово зах.-слов. слово, див. *Брюк.*, 175-6), **гнеткі** ‘сорок’ (поль. wnet було колись запозичене з чеської мови, *Брюк.*, 627), **ка-зальніці** ‘проповідальниця’, **кулія** ‘залізниця’, **майдачка** ‘дерев’яне знаряддя до гострення коси’ (*Брюк.*, 323), **наліпа** ‘припічок’, **панщиз-на** ‘панщина’, **пазюнкі** ‘суниці’ (поль. roziomki), **пувала** ‘стеля’, **роз-маїті** ‘по-різному’, **стичинь** ‘січень’ (про назви місяців пише *Брюк.*, 334), **тіжба** ‘натовп’, **вудіне** ‘одежа’ (поль. odzienie), **завіванці** ‘голубці’, **зерку** ‘зернятко’ тощо.

Серед слів запозичених з польської мови, можна виділити ті, що мають латинську етимологію, себто до польської мови увійшли з латині, а згодом стали вживатися також у деяких українських говірках, в тому числі й у надсянських. Можливо також, що деякі слова могли увійти до української мови безпосередньо з латинської. До латинізмів можна зарахувати такі *надсянські* слова (подаємо тільки деякі для прикладу):

деспит: **рубіті на деспит** ‘робити на злість’ (з поль. despekt, а це з лат. despectus, *Брюк.*, 88);

гадокат ‘адвокат’ (лат. *advocatus*);

якуратні ‘якраз’ (в основі слова лат. *accuratus* ‘ретельний, точний’, *ЕСУМ*, I, 58);

ястамінт ‘заповіт, тестамент’ (з лат. *testamentum*);

кантичка ‘книжечка з колядами’ (поль. *kantyczka* походить від лат. *canticum* ‘пісня, спів’, *ЕСУМ*, II, 366);

клібанія ‘приходство’, на основі поль. діял. *klebania*, що виявляється результатом видозміни звукової форми *plebania* (*ЕСУМ*, II, 546), а ця основана на лат. *plebs, plebanus* (*Брюк.*, 417);

криж ‘хрест’, **крижик** ‘хрестик’, з поль. *krzyż*, в основі чого лат. *crux, crucis* (*Брюк.*, 276);

мінтрыка ‘метрика’ (про його лат. походження пише *Брюк.*, 326);

пунт ‘строфка пісні, вірша’, з лат. *punctum* ‘щось наколене’ (*Брюк.*, 448);

сікірація ‘асекурація’;

сікістрація ‘секвестрація’;

скриптуркі ‘зошити’ (лат. *scripturum* ‘що має бути написане’) тощо.

Можна вказати на такі полонізми, які у польську мову прийшли з чеської, французької, італійської чи німецької, а до надсянських говірок вони увійшли вже найімовірніше з польської мови.

Чеське походження мають слова **гнеткі** ‘скоро’ чи **варцаби** ‘футрини вікна’ (цікаву історію цього слова читаємо в *ЕСУМ*, I, 335)

Французьке походження мають, напр., слова: **каст** ‘зошит’ (з франц. *cahier*, *Брюк.*, 213), **біти** ‘чоботи’ (через старопольську запозичене з французької, де *botte* ‘чобіт’, *ЕСУМ*, I, 238).

Італійську ж етимологію приписують мовознавці таким словам, що появляються також у надсянських говірках, як:

фузія ‘рушниця’ (з італ. *focile* ‘кремінь’, *Брюк.*, 130);

кавалірі ‘нежонатий’ (як подає *ЕСУМ*, II, 334, це слово запозичене через посередництво польської, німецької та французької мов з італійської, італ. *cavaliere* ‘вершник, лицар’);

казета ‘часопис’ (запозичене через посередництво російської або польської [...] з італійської, італ. *gazetta* первісно значило ‘срібну монету’, яку платили за читання газети, *ЕСУМ*, I, 451);

тарафелі ‘тороки обдертої одежі’ (поль. *terepele* ‘*ozdóbki stroju*’, з італ. *tarale* ‘шнур’, *Брюк.*, 568);

Деякі полонізми, що увійшли до вжитку в надсянських говірках, мають свою німецьку етимологію, напр., **фуга** ‘завірюха’, **льос** ‘доля’ (у польській мові з нім. *Loos* від XII ст.), **прижигнаті** ‘перехреститися’ (з нім. *segnen*), **скопок** ‘скопець на молоко’ (з нім. *scaf*, нині *Schaff*, *Брюк.*, 949) тощо.

А взагалі слова німецького походження у надсянських говірках за моїм підрахунком становлять групу слів коло 8% усієї досліджуваної нами лексики. Частина тих слів увійшла до говірок безпосередньо з німецької мови. Ми повинні при тому пам’ятати, що територія поширення надсянських говірок протягом багатьох десятиліть входила до складу Австро-Угорської Монархії, урядовою мовою якої була також німецька мова, не говорячи про те, що чоловіки служили в австрійській армії. До тих слів, що могли увійти до говірки безпосередньо з німецької мови, можна зарахувати, між іншим, такі, як **гліт** ‘ряд’, **грайцар** ‘дрібний гріш’, **гальштук** ‘стілець воза’, **кабзиль** (до охорони осі в колесі), **кримсак** ‘кропив’яний мішок’, **клямбірта** ‘поперечна платва в стіні’, **шмиргіль** ‘камінь до гострення коси’, **штильвага** (з нім. *Stellwage*), **захарина** ‘сахарина’ тощо.

Коли б ми хотіли представити усі германізми, уживані в надсянських говірках, разом з тими, що прийшли туди через польське посередництво, це був би немалий список. Частина тих слів могла прийти до говірок також через посередництво української літературної мови. Важко іноді встановити спосіб чи шлях запозичення якогось слова.

Серед іншомовних елементів у словниковій системі надсянських говірок знаходимо ще приклади запозичень з таких мов, як румунська, угорська, а також деякі тюркські елементи.

До слів румунського походження можна зарахувати, напр., такі:

гіліте ‘дерев’яний посуд для зберігання сиру, огірків’ (у лемків **гелетка** значить те саме);

копыл ‘нешлюбна дитина’ (у бойків: **копило** ‘байстрюк’, *СБГ*, I, 376)¹²³, запозичене слово *зі старих румунських або албанських говірок*, рум. *copil* ‘дитина, хлопчик, позашлюбна дитина’, *ЕСУМ*, II, 567;

¹²³ Михайло Онішкевич, *Словник бойківських говорів*. Ч. I-II. Київ 1984. Далі: *СБГ*.

бучитисі ‘корова сі бучит, як хце кулоті’ (з рум. *bușicu* ‘баран’, *ЕСУМ*, I, 313);

вурдіник ‘пиріг зі сім’яної макухи’ (пор. лемківське **вурда**, **вурдіник** ‘пиріг із сім’яної макухи’, відомий також в інших українських говірках, в основі східнороманське *urda*, *ЕСУМ*, I, 440);

царок ‘відгороджене місце в сінях на молоко’ (в основі рум. *țaga* ‘земля’) ¹²⁴;

Слова з румунською етимологією могли прийти до надсянських говірок з українських карпатських говірок, які оцих румунізмів, себто волоських елементів мають більше.

Запозичень з угорської мови в надсянських говірках напевно менше, ніж у лемківських чи бойківських, але й тут зустрічаємо такі мадяризи, як:

багабунда ‘парубок зі злою славою’ (уг. *bago* ‘тютюн’ і *bunda* ‘кожух, хутро’, *ЕСУМ*, I, 108, 295);

кабат ‘верхня одіж’ (запозичене з перської мови через посередництво угорської, де уг. *kabat*, *ЕСУМ*, II, 331).

Наведемо також кілька слів, що походять з тюркських мов:

канчук ‘нагайка, батіг’ (з турецької *kançı*, тат. *камчы*, *ЕСУМ*, II, 367);

капчук ‘мішок зі свинячого міхура на тютюн’ (з тур. *карçук*, що є здрібнілою формою слова *кар* ‘мішок’, *ЕСУМ*, II, 380);

сукмана ‘верхня одіж з вовни’ (дослідники серйозно приписують цьому слову тюркське походження, напр. *Брюк.*, 525).

Трапляються слова, для яких не можна покищо встановити якоїсь певної етимології. А гіпотезу про їх походження можна буде поставити після докладніших детальних порівняльних студій лексики українських говірок взагалі.

Так у загальних рисах представляється нам словникова система надсянських говірок, які для глибшого пізнання повинні бути в міру можливостей досліджувані ще детальніше і глибше.

¹²⁴ М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*. Т. IV. Москва 1973. С. 289-290.

Словничок деяких невживаних сьогодні або мало зрозумілих граматичних термінів, якими користувалася проф. Марія Пшепюрська-Овчаренко

абетковий порядок – алфавітний порядок – porządek alfabetyczny
альвеолярні (приголомні) – передньоязикові ясенні – przedniojęzykowo-dziąsłowe

білябіяльний – губно-губний – dwuwargowy

велярні – зімкнено-бокові – welarne

визвук – кінцевий звук у слові – wygłos

визвучні приголомні – кінцеві приголомні – spółgłoski wygłosowe

висказовий сполучник – підрядний сполучник – spójnik podrzędny (hipotaktyczny)

вокалі – голосні звуки – samogłoski

голосівки – голосні – samogłoski

давальник – давальний (відмінок) – celownik

движимий наголос – вільний, різномісний наголос – akcent ruchomy

двійня – двоїна – podwójna liczba

дісіменник, дієйменник – неозначена форма, інфінітив – bezokolicznik

дорсальна паляталізація – в якій участь бере спинка язика

дорсальні – пом'якшені – dorsalne

дуальні форми – форми двоїни – formy liczby podwójnej

експіраційний (наголос) – динамічний, експіраторний – ekspiracyjny, dynamiczny

емфаза – емоційна вимова – emfaza

епентетичний звук – вставний звук – dźwięk epentetyczny

задньопіднебінні – задньоязикові – tylnojęzykowe

заокруглені голосні – огублені (лабіялізовані) голосні – samogłoski zaokrąglone (labializowane)

зложена деклінація – складна відміна – odmiana złożona

злучник – сполучник – spójnik
інтервокалічна позиція – позиція між двома голосними – rozycja interwokaliczna
кличник – клична форма – wołacz
контракція – стягнення – kontrakcja
конюгація – дієвідміна – koniugacja
лябідентальний – губно-зубний – wargowo-zębowy
можливий спосіб – умовний спосіб – tryb warunkowy
назвук – звук на початку слова – nagłos
назвучні голосні – голосні на початку слова – samogłoski nagłosowe
назовний – називний – mianownik
намірове речення – підрядне речення мети – zdania celowe
наросток – суфікс – przyrostek
орудник – орудний відмінок – narzędnik
пень – корінь – rdzeń
підрядне речення ціли – підрядне речення мети – zdania celowe
підрядно-зложені речення – складнопідрядні речення – zdania podrzędnie złożone
пласкі голосні – неогублені, нелабіялізовані голосні – samogłoski płaskie (niezaokrąglone)
плюральна форма – множинна форма, множина – forma liczby mnogiej
помічне дієслово – допоміжне дієслово – słowo posiłkowe
приросток – префікс – przedrostek
приступ – протеза, протетичний звук – proteza
редупліковані (форми) – подвоєні – podwójne, reduplikowane
рівнорядно зложені речення – складносурядні речення – zdania współrzędnie złożone
рухомий (наголос) – вільний, різномісний – ruchomy
санді – озвучення приголосних на границі морфем у середині слова – sandhi
сичні (приголосні) – свистячі – syczące
складня – синтаксис – składnia
спірант – щілинний приголосний – spółgłoska szczelinowa, spirant
страдальний дієприкметник – пасивний дієприкметник – bierny imiesłów przymiotnikowy

указовий займенник – вказівний займенник – zaimek wskazujący
шелестівка – приголосний – spółgłoska

acc(usativus) – знахідний – biernik

coniunct(ivus) – умовний спосіб – tryb warunkowy

dat(ivus) – давальний – celownik

imper(ativus) – форма наказового способу – imperativus, forma trybu rozkazującego

infin(itivus) – неозначена форма дієслова – bezokolicznik

instr(umentalis) – орудний – narzędnik

nom(inativus) sing(ularis) – називний однини – mianownik liczby pojedynczej

voc(ativus) – кличний – wołacz

Від упорядника

Збірник статей Марії Пшепюрської-Овчаренко складається із розвідок, спертих на діалектологічних дослідженнях про мову українців Надсяння, які у цьому збірнику передруковані в хронологічному порядку. Книжку відкриває монографія **Надсянський говір**. (З мапою). Праці Українського Наукового Інституту. Т. XLIV. Серія фільольогічна, книга 7. Ред. Роман Смаль-Стоцький. Варшава 1938. 88 с. Мапу надсянського говору для цього видання виготовив відомий український картограф Микола Кулицький.

Другою працею Марії Пшепюрської про надсянський говір була стаття **На південнозахідньому пограниччі надсянського говору**, що мала з'явитися у збірнику на пошану проф. Івана Зілінського (до 60-ліття з дня його народження), що під кінець 30-их років готувався до друку в Кракові. Однак вибух війни не дозволив реалізувати цей задум. Сама стаття, на жаль, не збереглася, а тільки мапа до неї, яку передруковуємо за публікацією проф. Йосипа Дзендзелівського, *Марія Пшеп'юрська-Овчаренко – дослідниця мови Надсяння // Записки наукового товариства імені Шевченка*. Том. ССXLVI. Праці Філологічної секції. Львів 2003. Вкладка між сторінками 548-549.

Тому теж другим, передрукованим у нашому збірнику текстом є наукова розвідка М. Пшепюрської-Овчаренко **На пограниччях надсянського говору** // *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. Т. CLXII. Збірник Філологічної Секції. Т. 25. Нью-Йорк – Париж 1954. С. 53-95. Мапу *Пограниччя надсянського говору* для цього видання виготовив картограф Григор Колодій.

З незначними скороченнями ця стаття передрукована у *Збірнику пам'яті Івана Зілінського (1879-1952). Спроба реконструкції втраченого ювілейного збірника з 1939 р.* Ред. Ю. Шевельов, О. Горбач, М. Мушинка. Наукове Товариство ім. Шевченка. Філологічна секція. Нью-Йорк 1994. С. 363-382. У примітці редактори видання пишуть,

що первісний заголовок статті був дещо інший: *На південнозахідньому пограниччі надсянського говору* (С. 381). Таке твердження аргументовано відкинув проф. Йосип Дзендзелівський, стверджуючи, що стаття *На південнозахідньому пограниччі надсянського говору* мала інший зміст від статті *На пограниччях надсянського говору*. Див. Й. Дзендзелівський, *Марія Пшеп'юрська-Овчаренко – дослідниця мови Надсяння // Записки наукового товариства імені Шевченка*. Том. ССXLVI. Праці Філологічної секції. Львів 2003. С. 541-553. За аргумент вченому послужила збережена мапа до статті, що її нарисував Микола Кулицький, і яка змістом значно відрізняється від мапи Григора Колодія із публікації у Записках НТШ із 1954 р.

Збірник завершує стаття *Мова українців Надсяння // Ярославщина і Засяння 1031-1947*. Історично-мемуарний збірник. Ред. Мирослав Семчишин, Василь Бородач. Наукове Товариство ім. Шевченка. Український Архів. Том XLII. Нью Йорк – Париж – Сідней – Торонто 1986. С. 289-293. Тут, авторка, ще раз, у спрощеному фонетичному записі, помістила зразки мови, які скоріше були вже опубліковані нею у монографії *Надсянський говір*. Ми залишили ці тексти, позаяк вони, через порівняння, дозволять читачам краще зрозуміти суть й вагу першої публікації.

Всі тексти досліджень М. Пшеп'юрської-Овчаренко у нашій публікації зведено до одної системи діакритичних знаків фонетичного запису, – за основу послужила нам стаття *На пограниччях надсянського говору*. Натомість у монографії *Надсянський говір*, у якій вчена користувалася системою запозиченою від Івана Зілинського (побудованою на латинській абетці), ми старалися максимально зберегти багатство фонетичних особливостей зафіксованих вченою у тій праці, і так: *l* передаємо буквою *л*, *l'* – *л'*, натомість зберігаємо латинське *l*, для якого немає відповідника у кирилиці, далі: *v* передаємо як *в*, натомість знак *w* залишаємо в оригінальній версії. Монографія *Надсянський говір* була надрукована у друкарні Ягеллонського університету, що відбулося на якості видання, бо вже після її надрукування виявлено 38 помилок (вони надруковані у книжці на окремій сторінці). Всі ці виправлення були нами уведені до набраного тексту, проте в ході переписування книжки, ми виявили ще приблизно таку ж саму кількість інших помилок.

У *Додатку* передруковано Curriculum vitae Марії Пшепюрської-Овчаренко написане спеціально для збірника *Ярославицина і Засяння 1031-1947*. Історично-мемуарний збірник. С. 689-691. Мапу Миколи Кулицького *На південнозахідньому пограниччі надсянського говору* з поясненнями проф. М. Лесіва, та вісім листів Марії Пшепюрської-Овчаренко до проф. Михайла Лесіва, написаних у роках 1987-1990.

Упорядник дякує пані Богуславі Комар, бібліотекарці перемиської “Шашкевичівки” та докторові Станіславові Стемпеню, директорові Південно-Східного Наукового Інституту в Перемишлі за допомогу в пошуках за публікаціями М. Пшепюрської-Овчаренко.

У нашій публікації представлено обкладинки книжок та титульні сторінки збірників, у яких надруковані праці Марії Пшепюрської-Овчаренко.

Малюнок вже неіснуючої церкви у Тернавці, авторства Романа Раделицького, передруковано із книги Олега Володимира Іванусіва, *Церква в руйні. Загибель українських церков Перемиської Епархії*. St. Catharines 1987. С. 333.

Належить сказати кілька слів про наші спроби дійти до рукописів вченої, адже у праці *На пограниччях надсянського говору*, авторка у першій примітці зробила заувагу, що у неї залишилися *в рукописах низка прикладів, окремих текстів і словник*. Ми звернулися листом до Наукового Товариства імени Шевченка в Нью-Йорку, з проханням подати нам інформацію, в якому американському архіві зберігаються рукописи Марії Пшепюрської-Овчаренко. Ми сподівалися, що зможемо дійти до тих рукописів, про які згадувала вчена, а зокрема до словника надсянського говору, і тим способом значно поширити об’єм нашої публікації. Проте відповідь з Нью-Йорка була негативна – у США немає таких рукописів. Нам порадили звернутися до Українського Католицького Університету у Львові, куди мали бути передані архіви Українського Католицького Інституту в Римі, членом якого була Марія Пшепюрська-Овчаренко. За старання нам допомогти, сердечно дякую панові Василеві Махнові, Голові комісії видань НТШ¹. Skorиставшись із цієї поради, ми звернулися листом до Українського

¹ Лист-відповідь п. В. Махна, із 15 жовтня 2006 р. зберігається у упорядника.

Католицького Університету у Львові, але й звідки прийшла негативна відповідь, архів Українського Католицького Інституту в Римі поки що залишається на місці, він недоступний для дослідників й не відомо, коли буде перевезений до Львова. Отже наші спроби віднайти неопубліковані рукописи Марії Пшепюрської-Овчаренко виявилися безуспішними. Можемо лише висловити надію, що мовознавці Львова в недалекій перспективі зможуть їх відшукати й опублікувати, подібно як підготований Мироном Онишкевичем *Атлас говорів Надсяння*.

Надсянський говір

Передмова

Матеріал, зібраний у цій книжці, походить з більшої частини терену надсянського говору. Не обіймає він місцевостей на південному заході здовж ріки Сяну (на захід від села Тисової), хоч деякі з них виказують прикмети, спільні з надсянським говором.

В часі, коли цю працю віддано до друку, вдалося мені прослідити згадані говірки більш-менш від Сянока по містечко Кривчу та говірки в добромільському повіті, що дало мені змогу виловити поширення деяких цікавіших фонетичних і морфологічних явищ, що їх не зовсім докладно, або взагалі не зазначено, на долученій карті.

А саме: 1) $*i > \hat{i}(i)$ і $*e > \hat{e}(e)$ (на карті зазначено цю ізогльосу в зах. напрямі тільки до с. Тисової), 2) $'a > 'e$, 3) $k'i, z'i, x'i$, 4) перехід $*e$ в нових закритих складах в $'y$, 5) $v \text{ } \text{ } z, \phi \text{ } \text{ } x$, 6) диспаляталізація $c', \text{ } \text{ } \text{ } u'$ у групах $-ck-, -цк-$, 7) instr. s. fem. типу: *том руком* і багато інших.

Коли сприятимуть обставини, в найближчому часі появиться друком вислід зібраного мною матеріалу з цього цікавого під кожним оглядом надсянсько-лемківсько-бойківського пограниччя, як додаток до праці про надсянський говір.

В іншому місці (ст. 2-4) подаю коротку характеристику матеріалу, на якому опираю опис надсянського говору, тут хочу спинитися над моментами, завдяки яким могла побачити денне світло оця книжка.

Кожному, хто колинебудь займався досліджуванням говорів, відомо, що лучаться з тим деякі перешкоди, які впливають головню з технічних труднощів, (брак догідних засобів лучби, несприятливі атмосферичні умови, не всі відповідні обекти то-що). – Але всі ці недомогання тратять на своїй гостроті, коли осягається вже певний ступінь вправи й коли в гру починають входити різного рода інтелектуальні та естетичні емоції, що мають своє джерело в безпосередній зустрічі з людьми та природою.

Перш за все велике вдовolenня дає відкриття недосліджених досі мовних явищ, а побіч цього майже в кожній місцевості можна зазнайомитися нераз з надзвичайно цікавими речами з ділянки лudoзнавства й краєзнавства.

Крім того з огляду на спортивно-туристичні моменти вважаю свої мандрівки, присвячені збиранню діалектологічного матеріалу, за корисно й з приємністю переведений час, лишаючи на другому пляні весь труд, який є неминучий і зовсім природний у таких випадках.

Тому з правдивою вдячністю мушу згадати тут свого учителя проф. д-ра І. Зілинського*, що вже в першому році моїх студій зумів розбудити в мене зацікавлення до цієї найбільше звязаної з життям галузи мовознавства, давав потрібне фонетичне вишколення, цінні поради й вказівки та заохочував продовжувати досліди аж до остаточного їх викінчення. В часі друку книжки оточував теплою опікою мою працю та багато дорогого часу присвятив переведенню мозольної коректи, за що складаю йому якнайщирішу подяку.

Неменше я вдячна Українському Науковому Інституту в Варшаві**, а головно проф. др. Р. Смаль-Стоцькому***, що як секретар цієї установи прихильно прийняв і уможливив друк моєї праці.

* Іван Зілинський (нар. 22. V 1879 - пом. 20. IV 1952), – визначний український мовознавець. Народився у селі Красна, короснянського повіту. Навчався у Перемиській гімназії, яку з відзначенням закінчив у 1899 р. Філологічні студії відбув у Віденському університеті, які закінчив у 1907 р. Професор Ягеллонського Університету у роках 1926-1939. Від 1944 р. аж до смерті проживав у Празі, у роках 1949-1952 проф. Карлового Університету. Автор фундаментальних праць з української діалектології та фонології, зокрема монографії *Opis fonetyczny języka ukraińskiego* (Краків 1932) та *карти українських говорів з поясненнями* (Варшава 1933). Автор спогадів: *Моя наука в перемиській гімназії // Де срібнолентий Сян пливе*. Альманах. Перемишль 1938. Про його викладання у Ягеллонському Університеті див. спогади Марії Пшепюрської, надруковані у книжці К. Кисілевського, *Іван Зілинський*. УВАН. Вінніпег 1962. Серія: Українські вчені. Ч. 11.

** Український Науковий Інститут у Варшаві, наукова інституція заснована у 1930 р. заходами еміграційного уряду Української Народної Республіки при польському Міністерстві віровизнань та освіти. Першим директором УНІ був проф. О. Лотоцький, генеральним секретарем проф. Роман Смаль-Стоцький. Інститут опублікував понад 70 томів різних наукових праць. Діяльність припинив у вересні 1939 р.

*** Роман Смаль-Стоцький (нар. 8. I 1893 - пом. 27. IV 1969), – визначний філолог і славіст, нар. у Чернівцях. Студіював на університетах у Відні, Ляйпцігу та Мюнхені (закінчив у 1914 р.). У роках 1923-1939 проф. Варшавського Університету. Після II війни виїхав до США, де викладав на університетах у Мільуокі та Вашингтоні. Голова НТШ у Америці.

Почуваюся до милого обов'язку зложити також сердечну подяку мґ-ві М. Кулицькому* за безкорисний труд, який вложив у дбайливе, зразкове виконання карти надсянського говору.

Вкінці дякую тим, що супроводили мене в дорозі та всім принагідним приятелям і знайомим, що не відмовили мені помочі та гостинності в часі моїх мандрівок і в той спосіб облегшували довести до кінця цей мій скромний вклад в надбання українського мовознавства.

Перемишль, у березні 1938 р.

Марія Пшепюрська

* Микола Кулицький (нар. 1903 - пом. 26. V 1970), – визначний український картограф, закінчив Ягеллонський університет у Кракові. Від 50-их років проживав у США. Близький співробітник проф. Володимира Кубійовича, спільно з яким підготував ряд атласів та окремих мап, дійсний член НТШ.

§ 1. Положення, назва

Надсянський говір належить до південно-західньої групи українських говорів¹. – Серед цієї групи він є, крім говору лемків (і замішанців, який можна уважати за піддіялект лемків), найдалше на захід висуненим говором, пограничним з польськими говорами.

Вже сама назва вказує на його географічне положення. Над рікою Сяном і його допливами простягається найважливіша полоса нашого говору, де зосереджуються і найяскравіше виступають усі його сутні прикмети.

Обіймає він повіти: ярославський, перемиський, західню частину повітів мостиського, яворівського й любачівського, а в люблинському воєвідстві південну частину білгорайського повіту.

Надсянському говорові досі посвячено мало уваги. Першим і останнім його дослідником був Іван Верхратський*, що своєю працею *Про говор долівський* в ЗНТШ XXXV добув йому право горожанства в українській діалектології. Він перший старався означити його, як самостійну одиницю, перший теж підшукує йому назву «долівського» говору. *“Дóлы” місто Долиняне зовуться у західно-галицьких руских гірняків жителі околиць Перемишля і Ярославля*².

Верхратський покликається тут на назву, створену лемками. Та назву цю не можна уважати за зовсім докладну, бо вона не всюди відповідає географічному виглядові терену. На південь і захід від Перемишля починаються вже підгірські околиці, замешкані населенням цього самого діалекту, отже ні при чому тут назва «Долів». Рівним претенден-

¹ Іван Зілінський, *Проба упорядкування українських говорів*. ЗНТШ т. СХVІІ-СХVІІІ, ст. 363 і його *Карта українських говорів*. Варшава 1933, ст. 7.

* Іван Верхратський (нар. 24. IV 1846 - пом. 29. XI 1919), – філолог і природознавець, педагог і письменник. У 1868 р. закінчив Львівський Університет. Один із засновників НТШ, перший голова його математично-природничо-медичної секції. Автор перших в українському мовознавстві праць з діалектології Галичини, зокрема досліджував говірки лемків та українців Надсяння.

² Іван Верхратський, *Про говор долівський*. ЗНТШ т. XXXV, ст. 1.

том до неї може бути, напр. опільський говір, або взагалі якийсь інший не карпатський говір. Як сказано вище, – ядро нашого говору лежить над рікою Сяном, тому й назва від неї буде відповіднішою й точнішою. – Цікаве, що й новіші дослідники діалектів повторюють невдатну назву Верхратського «Доли»³, хоч більше відповідну назву: «надсянський говір» впроваджено вже до наукової термінології⁴.

Загальні дані про положення надсянського говору знаходимо в праці Верхратського: *На захід стикаючись з говором лемківским крок за кроком поволі приймає бесіда Долів прикмети лемківські, на північно-схід поволі розпливається в говорі батюцкім і ополянськім, на полуднево-сході ж у бойківськім*⁵. – Засадничо можна прийняти таке загальне означення надсянського говору, але треба додати ще декілька поправок. Не згадує Верхратський про це, що на заході й півночі сумежить надсянський говір з польськими діалектами, а поминути цього не можна з огляду на взаємні впливи цих говорів на себе. Слід додати, що між надсянським говором і говорами: лемківським і бойківським простягається смуга змішаних і перехідних говірок, на території яких стрічаються із собою елементи цих сусідніх говорів.

§ 2. Джерела

а) Власні досліді

Свої студії над надсянським говором розпочала я в 1930 р. спершу від одного села Старяви, мостиського повіту. Потім, звичайно в часі літніх ферій, зазнайомлювалась я із щораз більшою кількістю місцевостей, що дало мені змогу докладно пізнати не тільки цілу граматичну систему цього, без сумніву дуже цікавого, говору, але й відносно досить докладно прослідити поширення деяких його явищ і окреслити його становище серед сусідніх говорів.

³ Пор. J. Sze m ł e j, *Z badań nad gwarą lemkową*. Lud Słowiański, t. III.

⁴ Пор. Іван Зілінський, *Карта українських говорів*. Варшава 1933. Праці Українського Наукового Інституту, т. XIV, ст. 7.

⁵ Іван Верхратський, *Про говор долівский*. ЗНТШ т. XXXV, ст. 1.

Кільколітні досліді (від 1930-1935 р.) збагатили мене в спостереження над значною частиною надсянського говору й через порівняння далеко від себе положених місцевих говірок дозволили виробити синтетичний погляд на цілість.

Для перегляду, йдучи по повітам від південного сходу, подам місцевості, з якими зазнайомила я в часі своїх дослідів.

В мостиському повіті: 1) Боленовичі, 2) Гусаків (*Гусак'і'й'ю*)⁶, 3) Золотовичі, 4) Мочеради, 5) Баличі, 6) Годині, 7) Чернева (*Чарн'і'й'ю, ду Чарніва* чоловічого роду, або *Чарні'юу* сер. р.), 8) Соколя (*Сук'ол'і*), 9) Старява (має три назви: Стар'і'ю, ген. *Стар'ава* чол. роду, *Стар'а'юу* сер. р. і *Стар'а-ва* жін. р.), 10) Малнів (*М'а'ун'і'ю*), 11) Малнівська Воля (*М'а'ун'і'юска В'ол'і*), 12) Кальників (*Кал'нік'і'ю*); – в перемиському повіті: 13) Строневичі, 14) Дроздовичі, 15) Тишковичі (*Т'і'шк'ув'ічі*), 16) Циків (*Цик'і'ю*), 17) Поповичі, 18) Плешевичі (*Пл'іш'ав'ічі*), 19) Новосілки (*Навус'і'лк'і, ду Навус'еліц*), 20) Биків (*Б'ык'і'ю*), 21) Медика, 22) Буців (*Буц'і'ю, ду Буцива, буц'і'юск'і'ю*), 23) Торки (*Т'орк'і, ду Торок*), 23) Поздзяч (*Пуз'дз'елічі, ду Пуз'дз'еліч*), 25) Накло (*Н'аклу, ду Н'акла, накл'ен'ск'і'ю*), 26) Барич (*Б'арич, ду Б'аричі*), 27) Стібно (*Ст'ібну, ду Ст'ібна, стібл'ен'ск'і'ю*), 28) Стібенко (*Ст'іб'енці*), 29) Вірко, 30) Селиська, 31) Яксманичі, 32) Станиславчик, 33) Купятичі (*К'уп'ітічі*), 34) Даровичі (*Дарув'і'чі*), 35) Княжичі (*Кн'іж'ичі*), 36) Брилинці, 37) Тисова, 38) Красичі, 39) Мільнів, 40) Коритники, 41) Гнатковичі, 42) Трійчичі, 43) Дрогоїв, 44) Заболотці; – в яворівському повіті: Глиницька Воля (*Глін'іцка В'ол'і*), 46) Глиниці (*Глін'іц'і*), 47) Грушовичі, 48) Хотинець (*Хут'і'нці, ф Хут'і'нчух*), 49) Млини, 50) Кобильниця Руська; – в любачівському повіті: 51) Бігалі (*Б'ігал'і, ду Б'ігал'*), 52) Лукавець (*Лук'ав'і'ці*), 53) Суховоля, 54) Старе село, 55) Милків, 56) Цівків (*Ц'і'ік'і'ю*), 57) Мощаниця; – в ярославському повіті: 58) Ніновичі, 59) Заліська Воля, 60) Мякіш Старий, 61) Нелипковичі, 62) Дубровиця, 63) Полнятичі (*П'ойн'тічі*); – в переворському повіті: 64) Тернавка (*Т'єрна'ўка*); – в білгорайському повіті: 65) Воля Обшанська, 66) Бабичі, 67) Вільхівець, 68) Боровець, 69) Хмільок (*Хмил'і'ок*), 70) Раківка, 71) Княжпіль, 72) Біща, 73) Потік.

⁶ В дужках подаю у фонетичній транскрипції цікавіші народні назви поодиноких місцевостей, згідно з вимовою надсянського говору.

Для доповнення образу цілої кількості місцевостей, які можна брати під увагу при обговорюванні надсянського говору, наведу ще місцевості, що їх прослідив Верхратський: 1) Негрибка, 2) Малковичі, 3) Дуньковички, 4) Батичі, 5) Уйковичі, 6) Оріхівці, 7) Мацьковичі, 8) Кусеничі, 9) Барич, 10) Стібно, 11) Стібенко, 12) Торки (усі ці села перемиського повіту); в ярославському повіті: 13) Боратин, 14) Няньковичі, 15) Дубковичі, 16) Заміхів, 17) Острів, 18) Лівці, 19) Радимно, 20) Святе, 21) Сосниця, 22) Хотинець, яворівського повіту. З цього 5 сіл покриваються з моїми, значить досі розпоряджаємо більше або менше докладним матеріалом з 90 місцевостей.

Очевидно, що матеріал, який удалося мені зібрати в згаданих місцевостях, не всюди рівновартний. Найкраще знаю говірку с. Старяви в мостиському повіті (місце мого замешкання продовж 10 літ з перервами на час студій) й вона послужила мені вихідною точкою в моїх дослідях, відси теж маю найбільше матеріалу. Але й в інших місцях, залежно від обставин, могла я не раз таксамо добре заобсервувати нові факти й збагатити свої нотатки цікавими текстами. Під цим оглядом можу поділити всі знані мені місцевості на 3 категорії: 1) ці, що при сприятливих умовах пощастило мені пізнати їх говірки всесторонньо й докладно; 2) часом через брак сміливих і охочих до оповідання об'єктів треба було обмежитися до коротших нотаток, уривків розмови (не раз і підслуханої), що не перешкаджало робити цікаві спостереження; 3) але були й такі місцевості, де довелося задоволитися самим сконстатуванням факту, що дана говірка належить до нашого говору, та цих було найменше (Дубровиця, Нелипковичі, Воля Обшанська, Раківка, Боровець).

Передусім дуже несприятливим моментом було те, що я могла провадити свої дослідження звичайно в часі літніх ферій, в порі не дуже пригожій до цього, коли селяни зайняті працею в полі не радо стають до балачок. Не раз у найцікавіших хвилинах добрий під кожним оглядом об'єкт кидав розмову в найбільшому розгарі, бо там чекала на нього важніша річ – жнива. А проте часом і в найгорячішій порі можна було підшукати якусь людину, що ставала цінним джерелом діалектологічних відомостей. Найвідповіднішим часом до цього рода праці є зима, про що я мала нагоду переконатися, збираючи матеріал в грудні 1935 р. в селах на півдні від Перемишля.

Селяни тоді охочі до розмови, радо інформують, а навіть тішаться, що хтось цікавиться їх селом і їх «хлопською» мовою.

б) Друковані праці

Єдиною працею про надсянський говір є згадувана вже монографія Івана Верхратського *Про говор долівский* (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. XXXV, ст. 1-128). – Заслугою Верхратського є те, що він перший звернув увагу на незнаний досі говір і виробив йому відповідне становище в українській діалектології. Треба признати, що він зібрав багато матеріалу й то передусім лексикального (до праці його залучений цікавий і досить обширний словничок), звернув увагу на підставові фонетичні й морфологічні явища. Але при всіх тих заслугах праця Верхратського має теж поважні браки. Вичислювання й цитування всіх місць, з якими не погоджуюся, зайняло б багато місця, тому обмежуся лиш до загальних заміток.

Педантично зібраний матеріал багато тратить на вартості через це, що він місцями хаотично угрупований. Підставові річі помішані з менше важними й це не дозволяє виробити собі ясний образ описуваного говору. Явища одної категорії розбиває на часті й говорить про них у різних місцях, чим теж причинюється, що праця тратить на прозорості. При цьому треба з резервою відноситися до його матеріалу, який лиш у малій часті записаний фонетично, а при докладному зіставленні й тут можна викрити суперечності⁷.

Похибкою Верхратського можна вважати й це, що він виходить зо старо-церковно-словянського, а не від сучасної – української літературної мови.

⁷ Щоб не бути голословним, можна навести тут кілька прикладів на засадничі браки праці Верхратського. Хоч згадує він про т.зв. *укаання*, проте не придержується послідовності в його означуванні, а навіть твердить про рівнорядність форм: *руб'імі* || *роб'імі*, що є неможливе у фонетичній системі надсянського говору. В ненаголошених позиціях *e* та *'e*, а це теж перечить фонетичним правам надсянського говору (згадані вище звуки в ненаголошеній позиції послідовно переходять в *i*). В абсолютному визвучі й перед глухою приголосною залишає дзвінкі приголосні, хоч вони в цих позиціях у надсянському говорі є лиш глухими. – З просторів, де виключно панує явище: **i > i(i)* подає слова з *и* на місці **i*.

Дещо матеріялу для пізнання надсянського говору можна найти в різних томах Етнографічного Збірника, видаваного Науковим Товариством ім. Шевченка, хоч ці записки можуть мати вартість хіба лиш для морфології та лексики, бо вони тільки в малій мірі віддають деякі фонетичні властивості.

Принагідні згадки про надсянський говір находимо у працях Івана Зілінського: *Проба упорядкування українських говорів* (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. CXVII-CXVIII, 1913, ст. 344, 363, 364, 365, 369); *Dialekty matoruskie (ukraińskie) na mapie moskiewskiej komisji* (Rocznik Slawistyczny, t. IX. Kraków 1925, ст. 229, 230, 239, 240, 244, 246); *Opis fonetyczny języka ukraińskiego i Карта українських говорів*.

До порівняння надсянського говору з сусідніми говорами послужили мені праці: Іван Верхратський, *Про говор галицких Лемків* (Львів 1902); *Говір Батюків* (Збірник фільольогічної Секції Наукового Товариства ім. Шевченка т. XV); *Говор замішанців* (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові т. 3 (1894), ст. 153-210); *Die Mundart der Gegend von Uherci bei Lisko* (Archiv für slavische Philologie, т. XXV, ст. 407-424, т. XXVIII, ст. 513-526); S. Rabiej, *Dialekt Bojków* (Sprawozdanie z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności, т. XXXVII, nr 6, ст. 15-29); J. Szemłej, *Z badań nad gwarą lemkową* ("Lud Słowiański", т. III, ст. 161-178).

При описі поодиноких звуків і мовних явищ послужила й необхідною поміччю була праця: I. Ziłyński, *Opis fonetyczny języka ukraińskiego* (Prace Komisji Językowej Polskiej Akademii Umiejętności, nr 19. Kraków 1932). Відси запозичила я теж фонетичну транскрипцію*.

* В нашій публікації систему латинського фонетичного запису замінено системою спертою на кирилично-українському алфавіті.

§ 3. Загальна характеристика й підставові прикмети надсянського говору

Пограничне положення мало велике значіння у витворенні цього оригінального говору. На вигляді його могло заважити немало сусідство польських діалектів, що спричинило взаємні впливи.

В обсягу самих українських говорів через своє положення займає надсянський говір вийняткове становище, бо він є *посереднім звеном, що лучить до певної міри карпатські говори з північно-українськими*⁸. І тут знов він виставлений на ділання протилежних струмів, що теж не могло залишитися без сліду.

Це все могло зложитися на поважну причину, що надсянський говір має такий консервативний і відсталий характер, чим дуже відрізняється від літературної мови. Його граматична система є збором різnorodних і часто із собою суперечних явищ, несподіваних скоків з одної екстремі в другу. Його вокалізм замітний широкою скалею звуків, що містить у собі цілий ряд різних відтінків від найвищого до найнижчого положення. Артикуляційні місця поодиноких вокалів розложені на цілу усну яму, раз у передній, раз у задній часті, залежно від концентрації язикового тіла ($i(i) < *i, \acute{e} < *e *ь \parallel e > a$, а навіть задні звуки $ы, \omega$). В консонатизмі впадають в очі: диспаляталізація визвучних зубних приголосних ($x|одіт, ніс|ут, вѣс, хл|опіці$) і їх незвичайна податність на асиміляційні впливи під оглядом дзвінкості (*худ|лізму, б|ылізму*). – Відтак стоять побіч себе архаїзми й вже зовсім нові процеси (рефлекси $*e, *o$) в нових закритих складах, які в своєму розвитку не дійшли ще до i , побіч права ікання, поширеного поза звичайні межі: $фт'ук, л'ух, бип, стиў \parallel г'онір, г'оспіт'$. – Вкінці чужі впливи (почасті у фонетиці, а головно в лексиці) до решти доповнюють різноманітне обличчя цього говору.

Щоб виробити собі докладніший образ нашого говору, перейдемо по черзі його характеристичні прикмети. Деякі з них виступають теж

⁸ Іван Зілінський, *Проба*, ст. 364.

і в інших говорах. Це однак не перешкаджає визнати надсянський говір самостійною одиницею, бо комплекс усіх його прикмет разом надає йому характер окремішності серед сусідніх говорів. Поодинокі ізогльоси можуть далеко вибігати поза його границі й лучити його з іншими діалектами, багато ж з них могло розвинутися паралельно та зовсім незалежно від ідентичних явищ в інших говорах. При перегляді прикмет надсянського говору треба взяти під увагу перш усього ці особливості, що виступають на цілому просторі. З фонетики: 1) рефлекс $i > i(i)$: *худ|лі, руб|лі, діт|іна, мал|іна*, 2) рефл.: $e, ь > \acute{e}(i)$: *д|ѣрву, т|ѣплу, бір|у, пір|у*, 3) у звязку з розмірно великою видиховою силою наголосу деякі неакцентовані голосні сильно підвищуються, а саме $o > u$ (т.зв. укання), $\acute{e} > i$: *зулв|а, мн'|ѣсу, кулу м|ѣні*, 4) заховування різниці між рефл. i і u : *б|ыті і б|ітіс'і, дым і руд|іна, сын і нус|іті* (але $k'і, г'і, х'і$ || зате *чы, жы, шы*), 5) обниження $e > a$: *сарад|іна, чарав|ік, ш|астий*, 6) лябіялізація $ы$ в префіксах *вы-*: *в|отримати, ўушув|ати, ўнус|іті*, 7) отримання: губна $+i < *ě >$, губна $+ji$ ($n'і$): *б|іліж, мн'|іра*. 8) форми дієслова бути: *б|ыті, йа быў*, 9) перехід $'a > 'e(i)$, без огляду на позицію: *ч'ѣс, ж'ѣба, ш'ѣнка, с'вй|ету, пшин|іц'і*, 10) група $k'і, г'і, х'і$: *кніш|к'і, г'|іну, гріх'|і* (нема цієї прикмети тільки на малій часті простору, пор. карту надсянського говору), 11) протетичні приголосні перед назвучними голосними: *йігл|а, ў|оку*, 12) мішання $в \text{ \& } г, ф \text{ \& } х$: ($в$) *г л'|іс'і, (г) вмѣр, (х) ф н|олі, (ф) хпаў*, 13) брак епентетичного л: *л'|у'бійу, спійу*, 14) диспалаталізація визвучних $-т, -ц, -с$ і груп $-с'к-, -ц'к-$: *х|одіт, хл|опіц, вѣс, н|ан'скій, н'|м'ѣцкій*, 15) дорсальна паляталізація переднеязикових: *т'|ілу, с'|іну, з'ѣт', в руц'|і*, 16) $-л > -ў$: *стїў, діў*, 17) група $-н'к > -йк-$: *малейк'|ій, с|онійку*, 18) середнє l перед e і i : *лен, н|олі, б|ылі*, 19) палятальність груп приголосних: *з'л'|іс, з'л'|іса, д'ві*, 20) далекойдуче «санді»: *б|ылізму, гад|алізму* побіч рідше вживаного: *б|ылісму, гад|алісму*, 21) випад $й$ у деяких позиціях: *приш|оў, заш|оў, н|алад'н'іший, н|авйенци*, 22) редукція ненаголошених голосних в сусідстві r : *д|ѣрву, пархуд|іті*, 23) рухомий наголос. На меншій часті простору виступають теж не менше цікаві явища: 24) $*e$ в нових закритих складах $> у$: *фт|ук, л'|ух, мн'|ут*, 25) $*o$ в нових закритих складах $> ы, u$: *бип, снып, стыў*, 26) прогресивна асиміляція під оглядом дзвінкості: *кн|іжта, т'|ѣзгу, р|ідг'ій, гурбг'|і* ('горбки').

З морфологічних прикмет найбільше інтересні є ці: 27) voc. імен власних без визвучної голосної: *Мар'ын! Кас'! Пётр!*, instr. sing. fem. - *ом* || -*оў*: *дур'огом* || *дур'огоў*, 29) instr. pl. *ах* || *ох* || *ех*: *сын'ах* || *пул'ох* || *кувал'ех*, 30) рештки дуальних форм: *д'ві д'іўч'і*, *шт'ыры й'арц'і*, 31) рештки іменникової і зложеної прикметникової відміни в nom. sing. і nom. pl.: *бр'атуу п'олі*, *тут'ы л'уді і мал'ойі тіл'ё*, *б'ілыі бір'азы*, 32) дієслівні форми типу: *г'адам*, *г'адаш*, *г'адаст* || *гад'айу*, *гад'айи*, *гад'айі* (але в множині є вже *гад'айіму* для обох типів), 33) imper. типу: *хот'! нёс'* || *худ'і*, *ніс'і*, 34) infin. на -*чи*: *муч'и*, *ніч'и*, 35) прислівникові форми: *л'ад'н'і*, *с'м'ішн'і*, 36) прислівниковий суфікс -*ка*, -*к'і*: *т'ёрака*, *дз'іс'к'і*.

Можна тут зачислити ще цілий ряд дрібніших, морфологічних прикмет, відмінний засіб словний та деякі відмінні синтактичні формації.

§ 4. Становище надсянського говору серед сусідніх українських говорів

Надсянський говір належить до групи говорів т.зв. «Былаків»⁹ (з огляду на вживання форм *быті*, *быў*, *была*, і т.д., замість форм *бути*, *буў*, *була*), яких східня границя сягає місцями аж до околиць Львова; на півдні це явище охоплює карпатські говори (крім гуцульського)¹⁰.

По думці Верхратського надсянський говір найбільше споріднений з говором лемків: *Колиж возьмемо на увагу самий середний пласт занятий Долами, яко найбільше примітний, то мусимо признати, що бесіда долівска найбільше зближена до говору Лемків, від котрого однакож різниться наголосом движимим*¹¹.

І справді, коли розглянемо підставові прикмети лемківського говору¹², мусимо признати, що велика їх кількість є схожа з надсянськими прикметами.

⁹ Ів. Верхратський, *Про говор долівский*, ЗНТШ XXXV, 1.

¹⁰ Iwan Ziłyński, *Dialekty matoruskie (ukraińskie)*, R.S. IX, 230-1.

¹¹ Ів. Верхратський, *Про говор долівский*, ЗНТШ XXXV, 1.

Найважливіші спільні явища між обома говорами: 1) розрізнення рефл. *у, *і, 2) *е в нових закритих складах >'у, 3) спорадично *о в ново закритих складах >ы (у лемків це явище виступає аж над Попродом), 4) ь в прийменниках >о(у), ы: зу ста'йн'і, зу стул'а, рузыбр'амі, 5) брак епентетичного л, 6) диспаляталізація визвучних приголосних -т, -с і груп -ск-, -цк-, 7) середнє л перед е, і, 8) в ѧ з, фѧ х, 9) instr. s. fem. -ом || -оў, 10) дієслівні форми типу: з'адам, -аш, -ат (у лемків в plur. гад'аме, гад'ате, чого нема в надсянському говорі), 11) instr. pl. -'ох, 12) imp. типу: бер, нес', 13) прислівникові форми: л'ад'н'і, с'м'ішн'і.

При цьому є теж поважні різниці, що відмежовують надсянський говір від говору лемків.

Найважливіші з них: 1) рефл. *і>і(і), 2) реф. *е, ь>е(і), 3) 'а>'е, 4) протетичні приголосні перед назвучними голосними, 5) т.зв. укання, 6) група к'і, з'і, х'і, 7) отення: губна + і(<е)> губна + йі (н'і), 8) палятальність визвучних приголосних: к'іс'ц', к'ін' (у лемків: кіст, кін), 9) прогресивна асиміляція під оглядом дзвінкості: кн'іжта (у лемків лиш спорадичні випадки), 10) рефл. *р + ь>ри || ро: дривл'а, бриви || кроў (у лемків >ир: гырумт, хырбет, дирва), 11) рефл. *ль>ло || ле (лі): блух'а, сліз'а (у лемків: б'уха, сиўза), 12) рухомий наголос, 13) nom. pl. masc. має закінчення, як в загально-українському: ўур'еднікі, пастух'і, вуўк'і, брат'ы, (у лемків архаїчні форми: пастуси, урїадници, братове), 14) instr. pl. -амі: ўобраз'амі, чіс'амі (у лемків: образы, часы, бойкы), 15) закінчення 1 ос. pl. -мо: р'обіму (у лемків -ме: ходиме), 16) лексикальні різниці.

Наведені приклади лиш у загальному дають образ подібностей і різниць між обома говорами, бо докладне вичерпання всього порівняльного матеріалу вимагало б окремої праці.

Подібне порівняння можна зробити з опільським говором, що на найбільшому просторі граничить з нашим говором.

Спільні прикмети між обома говорами: 1) 'а>'е, 2) протетичні приголосні, 3) диспаляталізація визвучних приголосних -т, -ц і груп -ск-, -цк-, 4) дорсальна палятальзація зубних т', д', с', з', 5) рухомий наго-

¹² Ів. Верхратський, *Про говор галицьких Лемків*, Львів 1902, ст. 2-5.

лос, 6) час минулий зложений: *ніс'аўйім*, *-іс* і т.д., 7) майбутній час: *б'уду ніс'аў*, 8) прислівникові форми: *в'і́рн'і*, *п'е́ўн'і*.

Прикмети, що відрізняють надсянський говір від опільського: 1) рефл. **i>î(i)*, 2) рефл. **e, *ь>ê(i)*, 3) розрізнювання рефл. **u* та *i*, 4) обниження *e>a*, 5) групи *к'і*, *з'і*, *х'і*, 6) послідовне укання, 7) лябіялізація *u* в префіксах *вы-*: *в'отримали*, *ўухуд'імі*, 8) отримання: губна + *i(i<ê)>йі* (*н'і*), 9) перехід **e* в ново закритих складах *>у* (в опільському всюди *>і*), 10) **o* в ново закритих складах *>u* (в опільському консеквентно *>і*), брак епентетичного *л*, 12) прогресивна асиміляція під оглядом дзвінкості (в опільському це лиш спорадично), 13) мішання *в љ з*, *ф љ х*, 14) лексикальні різниці.

Додатково можна ще згадати про прикмети, спільні з говором т.зв. «Батюків»¹³, яких можна вважати опільським підговором, напр.: 1) обниження *e>a*, 2) група *-н'к->-йк-*, 3) рештки зложеної прикметникової відміни (у батюків зложена прикметникова відміна виступає навіть в пот. sing. fem., чого нема в надсянському говорі). Крім перелічених прикмет входять ще явища спільні між надсянським і опільським говором.

Надсянський говір, крім прикмет, що відрізняють його від опільського говору, різниться від батюків ще: 1) instr. fem. *-оу* || *-ом* (у батюків, *-оу*, хоч не загально, 2) браком стягнених дієслівних форм типу: *с'нів'еш*, *с'нів'е*, *с'нів'ем*, *с'нів'ете*.

Лишилося б ще порівняння з бойківським говором, з яким, по думці Верхратського, сумежить на півдні надсянський говір.

В праці п.н. *Die Mundart der Gegend von Uherci bei Lisko* (Archiv für slavische Philologie, Bd. XXV, 407-424, XXVIII, 513-526) твердить Верхратський, що впливи надсянського говору сягають далеко на південь аж до ліського повіту. На підтвердження цього напроваджує такі надсянські прикмети в цій змішаній говірці: 1) *o>у*: *вурубель*, *блұхá*, *утець*, 2) протетичні приголосні: *во́ко*, *во́вад*, *во́лово*, 3) gen. pl. на *-ів*: *бабів*, *сестрів*, 4) закінчення 1. ос. pl. *-мо*: *називáмо*, *дамó*. – Можна погодитися на наведені приклади, за винятком 2-го і 3-го, що могли витворитися однаково добре під бойківським впливом. Остатні прикмети не такі важні й сутні.

¹³ Ів. Верхратський, *Говір Батюків*, Львів 1912, ст. 2-5.

Як сказано вище, надсянський говір сумежить з бойками посередньо через смугу змішаних і перехідних говірок у південній частині перемиського повіту й в добромильському повіті.

Хоч ці діалекти не впливають на себе безпосередньо, то всеж можна знайти між ними якусь кількість спільних прикмет: 1) розрізнювання рефл. **u* і **i*, 2) вузьке *ê* (хоч воно у бойків виступає лиш у сусідстві палятальних, 3) брак епентетичного *л* по губних, 4) група -*н'к-*>-*йк-*, 5) вплив м'якої приголосної на попередню приголосну. 6) дієслівні форми типу: *тр|имам*, -*аи* (в надсянському говорі в множині виступають уже нестягнені форми: *трим|айіму*), 7) редукція ненаголошених голосних. – Цих кілька прикладів, за малими вийнятками, могли б бути вислідом лемківських впливів (якщо заходила б думка пояснювати ці форми, як наслідок якихнебудь впливів).

Натомість різниці є численніші й більше сутні: 1) рефл. *i*>*i*(*i*), 2) рефл. *e*, *ь*>*ê* (у бойків тільки перед палятальними), 3) обниження *e*>*a*, 4) т.зв. укання, 5) *'a* >*'e*, 6) групи *к'і*, *г'і*, *х'і*, 7) отримання: губна + *i*(<**ě*)>*йі* (*н'і*), 8) рефл. **e* в ново закритих складах >*'у*, 9) рефл. **o* в ново закритих складах >*i* (місцями в *ы*, *и*) без змякшення попередньої приголосної, 10) *в* ж *г*, *ф* ж *х*, 11) диспаляталізація визвучних -*т*, -*ц*, і групи -*цк-*, -*ск-*, 12) дорсальна паляталізація переднеязикових. 13) прогресивна асиміляція під оглядом дзвінкості, 14) зовсім відмінне «санді» (в надсянському говорі: *д'ім*, *віс*, *ма|лізму*, у бойків: *д'ід*, *віз*, *хлоп маў*), 15) морфологічні й лексикальні різниці.

Як видно характери обох говорів є зовсім інакші. Поміж галицькими говорами бойківський є розмірно найбільше зближений до українського культурного діалекту¹⁴, натомість надсянський належить до говорів найбільше віддалених від літературної мови.

¹⁴ S. Rabciej, *Dialekt Bojków*, Sprawozdania PAU, XXXVII, nr 6, str. 20.

§ 5. Приблизні границі надсянського говору

До нелегких завдань у діалектології належить визначування границь якомусь говорові, бо годі накладати непорушні рямки явищу, що є в постійному русі й пливкості. Жива мова ніколи не замикається сама в собі, але впливає на найближче оточення й навпаки підпадає під впливи свого сусідства. Важко нераз здати собі справу, де кінчиться один, а починається другий говір, бо внутрі одної мови нема несподіваних скоків з одного противенства в друге й побіч себе не можуть стояти два зовсім відмінні говори одної мови. Вони поступово чергуються між собою, вирівнюючи свої різниці компромісом т.зв. мішаних і перехідних говорів.

В попередньому розділі виказано, що надсянський говір має багато явищ, спільних з іншими говорами і мимо цього, що вони тут є загальні й дуже послідовні, не можна їх назвати виключно «надсянськими». На таке окреслення не заслугоють теж і ці явища, що, хоч не виступають деінде, але тут, або займають незначний простір, або вибігаючи даліше, затрачують звязок із цілістю.

З різних прикмет надсянського говору я вибрала тільки дві незвичайно характеристичні, що виразно відмежовують його від цілого оточення, бо не виступають нігде в сусідніх говорах. Це є: 1) рефл. $*i > \hat{i}(i)$ і 2) рефл. $*e, *b > \hat{e}(i)$. – У часі своїх дослідів я багато уваги посвятила поширенню цих двох прикмет і завважила, що їх ізоглоси замикають найбільше суцільний простір надсянського говору. З огляду на це вони найбільше відповідають, щоб вибрати їх критерієм при означуванні границь надсянського говору. Лучу їх разом, бо вони за малими виїмками йдуть усе побіч себе, а враз з ними багато інших явищ, характерних для нашого говору (напр. заховування різниці між рефл. $*i$ і $*u$, обниження $e > a$, сильне підвищення ненаголошених o та e , мішання $v \text{ \textasciitilde } z, \phi \text{ \textasciitilde } x$, брак епентетичного l і ін.).

На підставі матеріалу, яким розпоряджаю, сконстатувала я, що явище $*i > \hat{i}(i)$ та $*e, *b > \hat{e}(i)$ на півдні у повній силі виступає в селах: Вітошинці, Конюхи, Германовичі, Станиславчик, Циків, Золотковичі. У деяких міс-

цевостях поза цією лінією є хитання й можна ще подибати багато прикладів з $\hat{i}(i)$, але через майже цілковиту відсутність другої прикмети ці говірки мають уже відмінний характер (села: Тисова, Брилинці, Княжичі)¹⁵.

Від Золоткович (і евентуально Мочерад, що вже одначе виказують сильні хитання цього явища), наша підставова ізогльоса спрямовує на північ і творить тут рівночасно приблизну східню границю надсянського говору. Іде вона через села: Баличі, Чернева, Малнівська Воля, Глиницька Воля, Глиниці, Млини, Бігалі, Суховоля, Старе Село, на захід від Милківа, Цівкова й Мощаниці та лишаючи на боці Вільхівець, доходить аж до Борівця.

На півночі й заході стикається наш говір безпосередньо з польськими говорами й тому його північна й західня границя є рівночасно українсько-польською мовною границею. Але й при означуванні цієї границі стрічаємося теж з нелегким завданням. Передусім на північному відтинку в білгорайському повіті тяжко оперувати певними даними, де панує справжня мішанина під оглядом мовним, віроісповідним і національним. Це зрештою стверджує один з найвизначніших польських діяєктологів проф. Нітш*: *Zaznaczyć jednak trzeba, że w całej t. zw. Chełmszczyźnie ścisłej granicy nie było*¹⁶ і загально лиш означає границю між Білгораєм і Тарногородом. – Українські оселі тягнуться тут головно здовж ріки Танви (місцевий народ називає її *Тно, Тна, за Тну*), але й на півдні від Танви є вже значний відсоток польського елемента.

Неменші труднощі стрічаємо при цілій західній границі. Найпростіше й найвигідніше було б провести її рівнобіжно з р. Сяном, колиб не це, що на правому його березі є польські оселі, головно в найближчій околиці Ярослава і навпаки – на захід від Сяну є суцільні українські простори в перемиському повіті й в південній часті ярославського.

¹⁵ В часі дослідів удалося мені зауважити, що звук $\hat{i}(i) < *i$ є більше видержливий на сусідні впливи й заховується довше на пограниччях, натомість $\hat{e}(i) < *e$, $*\text{ь}$ є податніше на обниження.

* Казімеж Нітш (1874-1958), – польський мовознавець, проф. Львівського та Ягеллонського університетів. Засновник польської діяєктології.

¹⁶ K. N i t s c h, *Dialekty języka polskiego* (Gramatyka akad. 1923), ст. 418.

§ 6. Характеристика пограничних говірок

Назвою «пограничні» окреслюю не тільки ці говірки, що лежать на окраїнах надсянського говору, але й ці, що нашою підставовою ізогльо-сою були вилучені поза його межі. Одні й другі заслуговують на увагу, бо виказують деякі відхилення від загального типу й саме переглядові цих відхилень є призначений оцей розділ.

Внутрі надсянського говору, мимо цього, що займає він значний простір, є відносно досить мале говіркове зрізничкування, що найкраще видно на залученій мапі, де зазначено заледви кілька ізоглос і то більшість із них відноситься власне до погранич.

На спеціальну увагу заслуговують знані мені говірки білгорайського повіту (села: Бабичі, Хмільок, Раківка, Княжпіль, Біща, Потік). З цілістю вяже їх явище $*i > \hat{i}(i)$ та $*e, *ь > \hat{e}(i)$. Слід згадати, що \hat{e} в одному випадку змякшує тут попередню приголосну n в переченнях, напр. $n' \hat{e}$ *знам*, $n' \hat{i}m'a$, $n' \hat{i}v' \hat{i}stka$, $n' \hat{i}b' o\hat{z}i$ || *мін' \hat{e}*, *кун' \hat{e}vi*, *йуб' \hat{y}tні*. Часом трапляється тут загально-українське ϵ , як рефл. $*e$, але воно нормальне на пограниччях: *с' \hat{u}'erkvi*, *ф'т' \hat{e}di* і т.д. – Крім цього є тут цілий ряд прикмет спільних з надсянським говором. Натомість виступають на тому терені три цікаві явища, яких не подибується внутрі надсянського говору: 1) $'a = 'a$, що є тут не тільки дуже консеквентне, але поширюється й на слова, запозичені з польського, як *тридес' \hat{u}'a*, *штурдес' \hat{u}'a*, 2) групи *кы*, *гы*, *хы*, 3) $*o$ в ново закритих складах $>y, u$. До цих кількох уваг належало б ще додати, що безпереривна стріча з польською мовою спричинила тут появу розмірно великої кількості польонізмів, які виступають або в правильній формі, або «живцем» перелицьовані на українську мову: *ст' \hat{u}шка* ('стяжка'), *двад' \hat{e}c' \hat{u}'a*, *трид' \hat{e}c' \hat{u}'a*, *штурд' \hat{e}c' \hat{u}'a* і т. ін.

Залишилася тут ще «памятка» з передвоєнних і воєнних часів у виді домішки російських слів «для прикраси», але це головно в старшого покоління й то в письменних, що стараються говорити більше «по вченому». – На окрему згадку серед цих місцевостей білгорайського повіту заслугує село Вільхівець, що в своїй говірці виказує відмінні

тенденції. Передусім від загального типу відрізняє його присутність загально-українського u^e та ε , брак мішання $v \text{ } \text{ } z$, $\phi \text{ } \text{ } x$, епентетичного l , групи $-c' t'$; від білгорайських говірок крім цих прикмет різняться ще й переходом $'a > 'e$ і групами $k' i$, $z' i$, $x' i$. З іншими білгорайськими говірками вяже його хіба рефл. $*o$ в ново закритих складах $>u$, що зрештою може знаходити теж підтримку в сусідніх говірках любачівського повіту, де це явище є теж живуче.

Деякі із знаних мені місцевостей любачівського повіту (Забіла, Милків, Цівків, Мощаниця), крім архаїзму $u < *o$ в ново закритих складах (що, як інформували мене, має виступати теж у сусідніх на схід селах: Дикові й Улазові), характеристичні ще появою загально-українського u^e та ε .

І інші місцевості поза нашою підставовою ізогльосою, крім двох нових звуків (загально-українського u^e та ε) цікаві ще іншими відхиленнями.

В Кобильниці Руській $'a$ не переходить в $'e$, лиш займенник зворотний часом задержує ще форму $c' i$. На увагу заслугує тут ще брак мішання $v \text{ } \text{ } z$, $\phi \text{ } \text{ } x$, присутність епентетичного l , брак обниження e в сусідстві $ч$, $ж$, $ш$, $р$ та відмінні часом форми з обсягу морфології та лексики.

Рефл. $*o$ в ново закритих складах $>u$ появляється теж на південно-східньому пограниччі, в місцевостях: Годині, Мочеради, Золотковичі.

Мочеради й Золотковичі цікаві ще хитанням нашої підставової прикмети, але різниця між ними в цьому, що в Мочерадах уже загально-українське ε на місці $*e$, $*ь$ і навіть $\hat{i}(i)$, що є звичайно відпорніше на впливи, уступає переважно місця загально-українському u^e , натомість у Золотковичах ці тенденції є доперва неначе в зародку.

На півдні села: Боленовичі, Строневиці, Хідновичі, Тишковичі, Дроздовичі мають вже консеквентно загально-українське u^e та ε , а побіч цього присутність l епентетичного і група $-c' t'$ відрізняють ці говірки від загального типу. У сусідніх Даровичах, Купятичах, Княжичах також уже знаходиться загально-українське u^e , а передусім ε , хоч у Княжичах нерідко ще подибується $\hat{i}(i)$. У цих місцевостях можна зауважити ще й інші окремішності, як півпалятальне p' у визвуці, $t' > k'$, але ці явища не є зовсім послідовні.

Брилинці й Тисова теж не зовсім ще послідовні в уживанні загально-українського u^e (e тут уже в повній силі), а при цьому характеристичні задержуванням $'a$, що хоч часто чергується з $'\hat{e}$, має шанси вдержатися, бо вимову з $'a$ уважається за поправнішу. Ця остання прикмета лучить Брилинці й Тисову зі зніаними мені говірками недалеких Красич, Мільнова й Коритник, де теж у більшості панує форма з $'a$. Так само й підставове явище $*i > \hat{i}(i)$, $*e$, $*b > \hat{e}(i)$ тут захитане й нерідко можна почути тут форми з загально-українським u^e та ε .

На західних пограниччях, де надсянський говір безпосередньо стикається з польською мовою і є з нею в постійному контакті, підпадає сильніше під її вплив. Говірки ярославського повіту замітні значнішою кількістю польонізмів у лексиці й до деякої міри затратою почуття правильності в наголошуванні. Наголос часто тут губить своє властиве місце в слові й перекидається на різні склади (пор. § 27).

Ще цікавіші під цим оглядом є відокремлені оази серед польського оточення, як напр. говірка села Тернавки в переворському повіті. Ця говірка є настільки цікава, що заслуговувала б на окреме опрацювання: тут принагідно згадаю тільки про найважливіше. З надсянським говором вяжуть її рефл. $*i > \hat{i}(i)$ і рефл. $*e > \hat{e}(i)$, що виступають тут у повній силі. На місці $*o$ в ново закритих складах являється задній звук $ы$ з закраскою лябіялізації ($кот$, $з'орши$, $зб'ожжа$), $'a$ не переходить в $'e$, хіба в малих виїмках, $*e$ в ново закритих складах $> 'y$, значна кількість польонізмів, навіть у фонетиці: загально-українське $-y' = -f$: $кроф$, $ж'офтий$, $д'іфка$, $худ'іф$; у лексиці: крім польських слів вражають дивним виглядом дослівні переробки: $n'in'iz'i$, $b'іли$, $скут$, $двадес'ц'а$, $тридес'ц'і$ і т.п.

Фонетика

І. Вокалізм А. Плоскі голосні

§ 7. *i*

1. Одною з найцікавіших і zarazом найсуттєвіших прикмет надсянського говору є рефлекс праслов'янського $i > \hat{i}(i)$ (за виїмком по *ч, ж, ш, р*). Всупереч загально-українській тенденції: $*i > u^e$, $*i$ тут не обнижується, подібно, як і на інших пограниччях: російським, білоруським, словацьким та румунським¹.

Це явище напевно є одним з архаїзмів, що досить сильно задержується в пограничних говорах, завдяки піддержці в аналогічному явищі сусідніх мов.

Артикуляція цього *i*, на мою думку, нічим не різниться від артикуляції $\hat{i} < *o, *e, *ě$. Спеціально в наголошеній позиції воно переднього ряду, високого положення, напружене, як польське *i* в слові *sila*, російське в *сила*, німецьке в *sie*².

Виступає воно в кожній акцентованій позиції на місці $*i$, не змякшуючи попередньої приголосної.

Приклади: худ^lími, кус^lími, руб^lími, в^lід'ími, нус^lími, с^líла, с^lín'íй, з^límну, ц^líган, діт^líна, гуд^líна, кал^líна, мал^líна, (перед *í* може бути і *л*, залежно від вимови), б^lіліс'í, н^lілі, м^lільй і т.д.

Це явище виступає на цілому просторі надсянського говору, за винятком пограничних говірок, про що докладніше була вже мова вище.

¹ Пор. J. Ziłyński, *Opis fon. jęz. ukr.*, стр. 13.

² Пор. J. Ziłyński, *Opis fon. jęz. ukr.*, стр. 10.

2. В тісному звязку з вище описаним явищем стоять групи $k'i, z'i, x'i < *ki, *zi, *xi$. По заднеязыкових загально-українське u^e виступає тут все, як високе $i(i)$, без огляду на наголос, напр. $k'ĩnu, z'ĩnu, zpiħ'ĩ, ĩak'ĩĩ, v'ĩk'ĩnu, n'ĩruħ'ĩ, x'ĩtrĩĩ, x'ĩb'ũĩ$ і т.д. Це явище незвичайно послідовне на цілому просторі, за винятком місцевостей в білгорайському повіті, про що буде згадка нижче.

3. а) Подібно, як у загально-українському вузьке i , переднього ряду, високого положення, напружене³ являється на місці $*z$ і $*o, *e$ в нових замкнених складах; i на місці $*o$ не м'якшить тут попередньої приголосної.

Приклади: $l'ĩnu, s'ĩnu, d'ĩũka, n'ĩc$ (inf. $n'ĩcĩ$), $ft'ĩk, l'ĩx, n'ĩc$ (gen. $n'ĩoca$), $st'ĩũ, d'ĩũ, brat'ĩũ, d'ĩd'ĩũ$.

б) Зате вимова $i < *e$ в нових закритих складах не є однаковою на цілому просторі. На сході й півдні знаного мені простору вже є послідовний перехід $*e > 'i$, але, чим даліше на захід, тим частіше стрічається слова, де $*e > 'y$ || $*e > 'i$.

Приклади: $prĩn'ũs, prĩv'ũs, l'ũx, fcs'ũ'ũks'ĩ, zam'ũũ, spl'ũũ, n'ũc'ũr, m'ũt'ũr, t'ũtka, l'ũt, mĩ'ũt$. – Ця прикмета споріднює надсянський говір з говором лемків, тому й найчастіше виступає в західній полосі. Такі форми стрічала я в місцевостях: Кальників, Ніновичі, Барич, Стібно, Накло, Торки, Медика, Вірко, Дрогоїв, Коритники, Красичі, Мільнів, Полнятичі, Тернавка. В деяких селах, як напр. в Старяві, це явище обмежується лиш до поодиноких слів: $l'ũt, mĩ'ũt, t'ũtka$ (останній приклад навіть з Гусакова), підчас коли в дієслівних формах вже виступає i : $zan'ĩc, ft'ĩk$. При цьому нігде не є воно виключно-панівною формою і побіч $*e > 'y$ є все $*e > 'i$.

Крім вище поданих місцевостей можна б за Верхратським навести ще кілька інших, де $*e > 'y$: Негрибка, Сосниця, Святе, Радимно, Уйковичі, Малковичі, Батичі, Острів⁴.

4. Подібно й еволюція $*o$ в ново закритих складах не всюди дійшла до i . Тут і там лучаються говірки, де $*o > u, y, o$. Це явище стрічала я

³ Пор. J. Ziłyński, *Opis fon. jęz. ukr.*, ст. 10.

⁴ І. Верхратський, *Про говор долиський*. ЗНТШ т. XXXV, ст. 16.

головно на пограниччях надсянського говору. Отож на східньому пограниччі: в Годинях, Мочерадах, Золотковичах.

Приклади з Годинь: *мист*, *фист*, *пит* ('під'), *п'иду*, *сп'идниці*, *вин*, *стиў*, *диў*, *сил'*, *злис'ц'*, але *к'ін'*, *кіт*. Приклади з Мочерад: *вис* ('віз'), *риў*, *нис*, *сил'*, *бик* ('бік'), *п'иду*, *пиш'оў*, *на пудв'иру*, *гвист*, *ж'иўка*, *ви-ўс'а*, *в'иўц'і*, *пудийм'алие*, *видибр'алие*, *дистай'у*, *снп*, *вид р'ана*, *грип* ('гріб'), *г'ирка*, *баб'иў*, *викн'о*, *зв'итам*. Приклади з Золоткович: *ви'дд'атие*, *вин маў*, *п'иду*, *вис*, *на диїў*, *г'и'риши*, *би'п* ('біб'), *хл'опиў*, *ти'й*, *ви-дд'аў*, *в'и'кна*, *п'идиши*, *р'и'мнб*, *дист'аў*, *пизн'атие*, *б'и'йс'і Бога*.

На північному сході в Милкові, Цівкові й Мощаниці: *вид р'ана*, *п'отим*, *кл'опит*, *спид гир*, *писл'ан'ц'і*, *пит сус'инком*, *двир*, *з гур'иўвком*, *плит*, *виўт'орок*, *виддай'у*.

Приклади з білгорайського повіту: *вит к'аси*, *виўт'орок*, *п'итпир-кі*, *ўбис'ц'іе*, *нис*, *ц'итка*, *дриб'на*, *плит* (Вільхівець), *выдд'ати*, *пыд г'ун'у*, *пыдросла*, *пыдвал'іна*, *в'ыткы* і т.д.

Короткий побут у всіх цих місцевостях не дозволив мені докладно дослідити артикуляційне місце описуваного звука. У часі нотовань він не вдаряв мене чимсь особливим і акустично робив вражіння якби польського *у*, тому й переважно у всіх прикладах я ужила цього знаку⁵. В Золотковичах цей звук схиляється мов би до неодностайної, дифтонгічної вимови, що в другій частині артикуляції переходить вже до *і*.

На теренах, де задне *ы* не чуже фонетичній системі, зближується це *и* до категорії задніх звуків, головно по губних. Натомість виразно задній звук у цій позиції ще й з забарвленням лябіялізації виступає в Тернавіці, переворського повіту, без огляду на сусідство приголосних.

Приклади: *нос*, *нош* ('ніж'), *стол*, *мл'отка*, *роф* ('рів'), *гур'офка*, *кусар'оф*, *п'оздриті*, *п'оз'н'ій*, *пу войн'і*, *водд'ай*, *зб'ожжи*, *твой*, *л'окот'*, *кос'ц'*, *ду кон'ц'іа*, *кот*, *г'орши*, *г'орка*, *тіх'ос'ку*, *ў'огон*.

Верхратський подає цілий ряд прикладів з села Мацьковичі, де **о > ъ*⁶.

⁵ Це *у* не є рівнозначне з *у* в транскрипції проф. Зілинського, воно радше могло би бути означене знаком *у²*, а навіть *у³*. (Пор. J. Ziłyński, *Opis fon. jez. ukr.*, ст. 5).

⁶ І. Верхратський, *Про говор долівский*. ЗНТШ т. XXXV, ст. 10.

5. До звука *i* не дійшов теж розвиток *ъ в прийменниках і префіксах. Рефлекс *ъ в прийменниках звучить переважно, як *o(y)*, в префіксах, як *u³*, *ы*: зу стул¹а, зу мноу², зу страху, зу сус¹іка, зу сістр¹оу, підуйм¹ати || вуб¹ьйдут, над¹и³йдут, рузыбр¹ати, віди³рв¹алу, рузи³т¹ѐу, види^еу^{кн}уу², љубызв¹атіс¹і, љуб¹ьйдіс¹і, љубыкр¹ау.

6. Протиставленням до трьох останніх явищ може бути сильний ікавізм, що часами охоплює навіть запозичення й слова, де в загально-українському задержується *o*: з¹осніт¹ (‘Господь’), старіств¹о, д¹охтір, з¹онір, б¹ахір, міч (‘меч’), пікр¹алі, пісхл¹і, д¹іхт¹і (‘дьогтю’), діраг¹іу (‘дорогий’), ві Л¹в¹овій, ді Л¹в¹ова. – Часами в позиціях, де нема умовин для повстання *i*, воно являється, як наслідок аналогії до інших форм: віт¹ѐу, вів¹ѐс.

7. а) Ненаголошене *e* в окруженні палятальних підносить свою артикуляцію до *i*⁷: с¹нів¹айіш, зн¹айіш, м¹айіш.

б) Кожне ненаголошене *e*, що повстало з *a* консеквентно переходить в *i*: мулуд¹іуі, Пар¹ан¹і, К¹ас¹і, н¹аші, сп¹ідніці, с¹аджі, л¹ад¹н¹і, с¹м¹ішн¹і, х¹од¹іт, ль¹убьіит (3 ос. рл.), займенник зворотний с¹і: здай¹ес¹і, љід¹ѐс¹і.

в) На місці ненаголошеного *e* (<*e, *ъ) виступає *i*: ніс¹і, віз¹і, бір¹у, сірп¹ы, Пітр¹о, Фід¹т¹о.

г) На загал *i* в ненаголошеній позиції не має такого напруження й обнижується до *i*: худ¹ілі, діт¹іна, нік¹огу; *p* + *i*: стріл¹ѐлі, гріш¹ылі. Також у групах к¹і, з¹і, х¹і, *i* в ненаголошеній позиції виступає, як *i*: віл¹ік¹іу, к¹ін¹іліт¹⁸.

§ 8. и

1. Надсянський говір належить до цих говорів, де відрізняють рефлекси *и і *і. У противенстві до рефлексу *і > і, переднього й високого звука, на місці *и виступає тут задне *ы*. Цей звук своєю артикуляцією дуже схожий з бойківським *ы* в наголошеній позиції⁹. – Виступає він у

⁷ Пор. J. Ziłyński, *Opis fon. jęz. ukr.*, ст. 13.

⁸ J. Ziłyński, *Opis fon. jęz. ukr.*, ст. 12.

⁹ Ibid., ст. 22.

різних положеннях, без огляду на оточення сусідніх приголосних. По губних: б¹ыті, йа б¹ыў, Бык¹іў, м¹ылу, в¹ыта; по зубних: сын, дым, жы-д¹ы, р¹ыба, л¹ыса, б¹іўлий, тамт¹ых; по ч, ш, ж виступає навіть і на місці *і: ж¹ыти, ўж¹ылу, ш¹ылу, в¹ышытый, ч¹ыстый.

2. а) Зокрема треба згадати про ы в приростку *вы*. – Тут ы задержується сильніше, як у інших позиціях, а часто артикуляція його заокруглюється й робить вражіння звука у, у^о. Із зіставлення досить численних прикладів виходить, що така лябіялізація ы виступає переважно в ненаголошеній позиції.

Приклади: в¹ыхудіт, в¹ытый, в¹ыпустіў, в¹ытілі, в¹ыживілі, в¹ыма-льувала, в¹ыпасі, в¹ыпуїла || в¹уууд¹ілі, в¹удава¹алі, в¹унус¹ілі, ўпув¹ідалі, пуўук¹упувалі, ўухуд¹ілі, пуўустаўі¹ей, ўуган¹іёў, ўус¹нііўейі, ўужын¹айі, ўурива¹айі¹⁰.

б) Подібний до вище-описаного звук виступає теж у висказовому сполучнику *жы* та в союзн. *бы*. І тут також лябіяльне забарвлення, звязане, мабуть, з відсутністю наголосу, як у префіксі *вы*–: т¹ы б¹у^о худ¹ілі, жыбу^о (‘щоби’) пішл¹і, він б¹у^о хт¹іў, гадаў, зу^о н¹іді, м¹ысліў, зу^о б¹уді.

3. На північному пограниччі надсянського говору в білгорайському повіті в знаних мені місцевостях (крім Вільхівця), виступає задне ы по заднеязыкових консонантах *кы, гы, ғы, хы*, що пригадує анальогічне явище в бойківському і лемківському говорах; являється воно тут у наголошеній і ненаголошеній позиції.

Приклади: д¹ак¹ы, г¹уз¹ікы, ск¹ыркы, б¹улкы, жыд¹іўчкы, кл¹акы, зм¹оршкы, в¹ыткы, р¹ускы, Піскл¹акы (назва місцевости), Шуст¹акы (назва місцевости), шыр¹окыі, рітк¹ый, гур¹іўкы, пал¹ушкы, фи¹ысткы, с¹ух¹ый, гріх¹ы, баб¹ехы, н¹архы, н¹огы, г¹ыну, пйіруг¹ы, в¹елтый (пор. карту надс. говору).

4. Звук ы є знаний на цілому просторі і звичайно є паралельний з рефлексами *і>і(і). Виразно задню артикуляцію має він передусім у

¹⁰ Верхратський згадує у своїй праці про якийсь лябіялізований звук у префіксі *вы*–, транскрибуючи його знаком *ō*, *oo*, або *u*: «ы звучить иноді, як довге *ō*: вотыгассе (Негребка), вообразити собі; у місто *ы*: вуостріті». (Пор. І. Верхратський, *Про говор долівский*. ЗНТШ т. XXXV, ст. 12).

підгірських говірках (Коритники, Мільнів, Тисова, Брилинці) і на ході в цих місцевостях, що безпосередньо сусідують з польською мовою. – Загально вплив на його артикуляцію має сусідство приголосних, головню губних, що створюють добрі умовини для обниження й пересунення артикуляційного місця взад. Але часом тяжко докладно означити якість *u* і залежно від говірки, індивідуальної вимови й темпа мови воно прибирає різні відтіні від загального *u* – *u*³ – *u*².

5. Загально-українське *u*^c виступає всюди в місцевостях, де **i > u^e* і де прийшло до змішання рефлексів **i* і **u* (докладніше про це була мова вище). В центральній полосі цей звук чується рідко, спеціально в людей, що говорять типовим надсянським діалектом. Задне *u* має тут домінуюче значіння, а про його живучість може свідчити хочби й це, що особи, які силуються говорити або читати літературною мовою, навіть **i* передають звуком значно більше обниженням і заднішим від *u^e*: *хòд|ыты*, *дыт|ына*, *кнышк|ы* і т.д.

6. У селі Золотковичах стрічала я ще один цікавий відтінок звука *u*, що часом робить вражіння звука майже ідентичного з голосним *e*. В кожному разі без пересади можна означити його, як *e^u*.

Приклади: *ж|e^uту* ('жито'), *ж|e^uті* ('жити'), *м|e^uска*, *ме^u*, *че^uм*, *рус|e^uн*, *бр|e^uви*, *бре^uс*¹¹.

7. Звук *u* (або *u*², *u*³ і *u*, залежно від вимови), виступає в деяких словах, як рефлекс **ъ* по *р*: *бр|uви*, *др|uва*.

§ 9. e

Голосний *e* – це звук, що має дуже широку скалю. З одної сторони він переступає нормальну границю й посередньо через *ê*, *eⁱ* підходить навіть до *i* в ненаголошеній позиції, з другої-ж виявляє сильні тенденції до обниження: через *e^a*, *o^e*, місцями стає зовсім ідентичний з *a*.

1. На місці **ь*, **e* в акцентованому положенні виступає тут високе *ê*. Це звук середньо-піднесеного положення, що, на мою думку,

¹¹ Верхратський згадує про аналогічний звук у селі Мацьковичах, що виступає тут на місці **u* і **i*: *дем*, *мот|eи'*, *йаз|ек*. (Пор. І. Верхратський, *Про говір доливіський*, ЗНТШ, XXXV, 11.).

не різняться своєю артикуляцією від бойківського *ê* в словах: *dên'*, *otêc'*, *têpêp'*¹². – Не залишив він без впливу попередні приголосні, що легко паляталізуються і їх власний тон є вищий від власного тону приголосних, що стоять перед твердими голосними. Але ця м'якість не є така визначна, щоб її dokonче увидатнювати у фонетичній транскрипції.

Звук *ê* виступає на місці **e*, **ь* в наголошеній позиції: *b'êc'ida*, *b'êpîx*, *nêc*, *vêrba*, *m'êl'û*, *gmêp*, *dên'*, *d'êrvu*, *m'êpa*, *zil'ênyî*, *z'êrnu*, *sêpn*, *c'êpçî* і т.д.

Цікаво, що Верхратський не згадує нічого у своїй праці про існування цього цікавого звука, тільки в одному місці говорить про «дуже примітне для того говору мягчене губних *n*, *b*, *m*, а також зубних *m*, *d*, *n*, і сичних *z*, *c*, в деяких випадках. Те мягчене в вимові лишень легко слідне одмітимо ту значком *'*, пр. *n'ec*, *n'ero*, *b'edro*, *m'ebé*, *v'it'er*, *b'i'lyî*» і т.д.¹³

З поданих прикладів видно, що цими «деякими» випадками є позиції перед *e* і *i*, а палятальність приголосних викликана тут високою артикуляцією обох голосних.

2. Звук *e* з одної екстремі переходить у другу, від незнаного для загально-української фонетичної системи *ê* (положення язика середне підвищене) несподівано може обнизитися до категорії звука *a*. Годі вирішити, якого ряду буде це *a* – середнього (*â*), чи середньо-заднього (*a*)¹⁴.

Моє вухо не відрізняє його від звичайного *a* в словах: *m'ami*, *d'ami*, *p'anu*, *n'an'i*, й тому буду передавати його знаком *a*, не пересуджуючи, що знак *â* міг би докладніше віддавати вимову в деяких позиціях. – Ці обниження є сильні, без огляду на наголос, передусім в сусідстві *p*, в групах **tert*: *sarad'îna*, *daravî'ênyî*, *varat'ênu*, *charav'îki*, *varashc'êti*, *bîp'aza*; приросток *пере-* консеквентно переходить в *пара-*: *парахуd'îmi*, *парапруш'êÿu*, *Парам'ыс'*, *пав'îc*, по *p*: *гр'ачка*, *крат*, *рам'în'*, *гр'абîn'*, *спудар'am* ('господарем'), *шкул'ip'am* (instr. sg.),

¹² Поп. S. Rabciej, *Dialekt Bojków*, Sprawozd. PAU 1932, nr 6, ст. 20.

¹³ І. Верхратський, *Про говір долиський*, ЗНТШ, XXXV, 4.

¹⁴ J. Ziłyński, *Opis fon. jęz. ukr.*, ст. 5, 24.

кр¹асна м¹атка (‘хресна мати’), по ч, ж, ш: чар¹воный, мн¹’іс’іч¹айку, пійч¹аш, паніч¹аві (instr. sg.), кшч¹аний, шчазн¹уті, жан¹’ітіс’і, жа-бр¹ак, ш¹астый (в Мочерадах і Новосілках ш¹ості^ей), к¹іш¹ан’і. По с звук е обнижується виїмово в слові: хцаш, хча || сцаш, сца (‘хочеш, хоче’), але в множині вже нема обниження: хц¹’ему, хц¹’еті. По й: Й¹-аўка (‘Євка’) і в орудникових закінченнях по й -’ем: ўул¹’ій¹ам (‘олі-ем’), злуд¹’ій¹ам, гнуй¹ам, руй¹ам¹⁵.

Це явище дуже сильно вкорінене в надсянському говорі й розпо-всюднене на цілому просторі, з тим застереженням, що в більшості місцевостей воно послідовне в усіх вищенаведених позиціях, в інших виступає тільки в групах *терт, а нема його по ч, ж, ш (білгорай-ський повіт), в деяких виступає лиш спорадично (Бігалі, Суховоля, Кобильниця Руська, Старе Село), або й зовсім його нема (Гусаків, Бо-леновичі).

3. Загально-українське *ε* в ядрі нашого говору не виступає майже ніколи, подібно як *и^е*, що обговорено вже докладно вище.

Звук *ε* можна почути хіба від осіб, що стараються говорити літе-ратурною мовою, але привички власного говору мають без порівнян-ня більшу перевагу над намірами поправности й *ε* втискається навіть до слів чужого походження: ц¹’ера, кр¹’ем, ф¹’естын. – Вимова **i*, як *i(i)* та **e*, **ь*, як *é* – це дві так дуже характеристичні прикмети над-сянського говору, що при їх помочі, без пізнання інших явищ, можна означити діалектольогічну приналежність даної людини.

4. Голосний *é* виступає в положеннях: к¹’*é*, з¹’*é*, г¹’*é*, під наголо-сом: к¹’*é*нску, к¹’*é*ліх, к¹’*é*рат, г¹’*é*гаїї, з¹’*é*ў. На получення х¹’*é* не стрі-чала я ні одного прикладу.

5. Звук *é* виступає теж на місці *’а*, але про це буде мова нижче.

6. В ненаголошеній позиції кожне *é* консеквентно переходить в *i*: бір¹у, ніс¹у, дірв¹’іна, зіл¹’*é*ный, м¹’*é*ліный, зірн¹’*é*, тірн¹’овый (пор. вище § 7, 7 в).

¹⁵ Тенденції обниження улягає часом навіть *и* і то не тільки по ш, ч: шар¹ок’ій, чат¹амі, але й по губних, чого не знає голосний *e*: вас¹ок’ій, пат¹аміс’і, відмак¹айс’і. По *й* обнижується о в слові: Йар¹ан’.

§ 10. а

1. Голосний *a* в незалежній позиції по твердій під наголосом (за винятком позиції перед *y*) нічим не різниться від загально-українського *a*.

2. По палятальній *i* по *ч, ж, ш, а* переходить в *é*, напр.: *д'éкуйу, з'ét', т'éжгу, шкул'ér, ч'és, бугач'é, ж'éба, ж'éлуйі, луш'é, р'ét, пур'édный, шкул'ір'é, трафй'éйс'і, фл'éшка, мн'éсу, пйét', ставй'éют*: *'a* не переходить в *'i* в словах: *гул'ати, чикул'ада*.

3. В ненаголошеній позиції переходить *é* (що повстало з *'a*)>*i*: *мулуд'іц'і, Пар'ан'і, К'ас'і, н'аші, к'аші, пше^ан'іц'і, х'од'ім, н'ос'ім, л'убйім* (3 ос. pl.). (Пор. § 7, 7 б).

Подекуди подибується говірки, де в ненаголошеній позиції *'é* не все переходить в *'i* (Ніновичі, Хотинець, Заліська Воля, Старе Село, Вільхівець).

Приклади: *л'убйét, здур'овйé, л'омйét, к'упйét, в'улиц'é, пше^ан'іц'é, мулуд'іц'é, мн'іс'éц, худ'івйéс, бй'és'é, свар'ытс'é, л'убйétс'é*. Побіч цього не є виключені теж форми з *'i*: *мн'іхк'іі, р'обітс'і, в'ыспувідаліс'і*.

4. Прейотоване *a*<**a* не переходить в *é*, напр.: *йачм'ін', йак, й'ар-марук, йаг'ідг'і, йарын'а*. Але рефлексі **o, *e*, по *й* заховуються, як по всіх інших палятальних: *стуй'ét, дуй'ét, злуд'ій'é, бугай'é, з'айіц*.

Дивує *é(i)* на місці *a* в словах: *ййц'é* (n. s.), *й'éйц'і* (n. pl.), що мають таку форму, мабуть, в наслідок частого вживання.

5. Зміна *'a*>*'e* в центральній частині надсянського говору є загальнопоширена. Від цього правила відбігають згадані вже вище місцевості білгорайського повіту (за виїмком Вільхівця), де всюди послідовно *'a*>*'a*: *пйат', памй'ачу, там с'а р'обіт, вз'алі, завйаз'алі, т'акім с'а грызла, видд'ан'а, пудв'іра, кл'ала, ичасл'іва, завадж'ала, ўуб'іц'ат, зар'обйат, йігум'ос'ц'а, пиин'іц'а, туп'ол'а, хн'іўс'а, ўуд'ін'а, ст'удн'а, кур'овис'а гз'ат, скун'опл'амі*. Спорадично можна подибати ще форми з *'é*: *л'éгла, діс'іéгні, запр'іéгла*.

Теж і в Тернавці *'a* переважно не переходить в *'é*: *ш'апка, бл'аш'ак, жаў, зб'ωжа, сп'очаті, спйат, бан'ак, л'уд'ам, к'он'ам, ф пл'éчах*,

бр|ат'а, л|іс'ц'а, кв|іт'а, з'іл'а, нас'ін'а, відй|іжджат. Побіч цього виступає і *'e('i): пійет', з'ет', д'ес'ит', д'евіт', гр'етк'і, р'ет,* а навіть займенник зворотний виглядає тут, як *с'і*.

На південному заході надсянського говору в місцевостях: Коритники, Красичі, Мільнів, Тисова, Брилинці в більшості випадків *'а* переходить в *'е*. Можна тут ще подібати явище *'а > 'е*, але в більшості випадків заховується *'а*: *з'емл'а, йал'иц'а, с'он'ц'а, тиун'иц'а, ви|азанний, кінч|ат, з'ат', нус|ун'с'а, жадний, пит|алас'а, ш|апка, ст|айн'а* і т.д. || *з'ет', зб'іжі, пійет', хт'ет, йід'ет, гр'еды, гур'ечу, зач|алісі с'мій|ати* і т.д.

Подібно й в селі Кобильниця Руська, яворівського повіту, але тут *'e('i) < 'а* подибується лиш спорадично: *д'іч|е, пан'інк'і,* часом зворотний займенник *с'і*, але назагал послідовно задержується *'а* (пор. карту).

6. *а* перед *й* лябїялізується й переходить в *â*: *маў, даў, пр|аўда, П|аўлу, М|аўніў* (=Малнів). Приклади занотовані в Старяві, де однак це явище не є дуже послідовне й загальне у всіх мешканців.

Заокруглені голосні. § 11. о

1. Звук *о* в наголошеній позиції не різниться від літературного українського *о*. Поодинокі його відтіні, залежні від сусідніх приголосних не виявляють якихось замітніших відхилень від таких же в загально-українському¹⁶.

2. Натомість важною є роля *о* в ненаголошеній позиції. Без огляду на окруження і якість сусідніх приголосних, кожне ненаголошене *о* консеквентно переходить в *у*. Це т.зв. укання виступає також і в інших західньо-українських говорах¹⁷, але в нашому говорі виступає мабуть з найбільшою послідовністю. Воно загальне тут на цілому просторі, а на своїй силі тратить хіба дещо на пограниччях.

¹⁶ Пор. J. Ziłyński, *Opis fon. jęz. ukr.*, стр. 37.

¹⁷ *Ibid.* стр. 39.

Приклади може й зайві, але для кращого унагляднення подаю їх кілька: *гулув¹а, дур¹ога, м¹іцну, кур¹ова, мут¹ыка, з¹аўрун* і т.д. – Про експанзивність цього явища може свідчити те, що воно сильно відбивається також у мові тамошніх поляків, яких ненаголошене *о > у*: *худз'ілем, рубілем, мл'еку* і т.п.

§ 12. у

Про цей звук приходиться сказати найменше з усіх голосних, бо його артикуляція не виказує нічого характеристичного. – В порівнянні з *у* в українській літературній фонетичній системі воно виступає тут без порівняння частіше, а саме на місці кожного ненаголошеного *о* і часом на місці **е* в нов. закр. складах (пор. § 7, 3 б).

§ 13. Півголосні *й, ї*

1. 1. Звук *й* виявляє майже зовсім згідні фонетичні тенденції із загально-українською вимовою¹⁸.

Назвучні *і, е, а* попереджує майже все невідлучне *й*, але про це пізніше.

2. Спірантичне *ј*, що звичайно може виступати в емпізі, являється тут і в інших умовинах. По губній перед голосною з **ѣ, *е* витворюється перехідний звук, що своєю артикуляцією більше зближений до *ј*, як до *й*. По глухій приголосній це *ј*, мабуть, затрачує свою дзвінкість. Це припущення могли б підтвердити похибки, роблені шкільною дітворою, або малописьменними людьми. В селі Старява стрічала я в шкільних зшитках по *б* на місці *ј* звук *д'* у слові: *бд'ілий, т* по *р* у слові: *пм'ет'*. Крім цього нераз виразно можна почути вимову: *р'објіт, л'убјіт* (3 ос. рл.), *ні вјіру*.

3. В інтервокалічній позиції *й* зникає в оруднику однини, жін. роду: *дур'огоу, м'амоу, суб'оу*. – Звук *й* випадає ще: а) по всіх при-

¹⁸ Пор. J. Ziłyński, *Opis fon. jęz. ukr.*, ст. 48.

ростках, що стають у злуці з дієсловом *йти*, в минулому часі, напр.: *заиш'оў, пришл'а, параш'оў, в'ышуў, парашл'а, нашо'ў*; б) в приростку *най* – в третьому ступені прикметників (прислівників): *н'алад'н'ішый, н'авійнци, н'ал'іпшый*; в) в словах: *з'арун, ж'аўрунук*. – Це явище консеквентне на цілому просторі.

II. Нескладотворне *й* виступає як рефлекс визвучних *в, л*: *кроў, кур'оў, краў, стіў, п'оўну, воўк*. – Про протетичне *й* перед *а, о, у* буде мова нижче.

II. Консонантизм

§ 14. Губні приголосні

1. Про тверді *п, б, в, м* не згадуємо, бо вони в нічому не різняться від загально-українських. М'які губні приголосні улягли диспаліталізації у всіх позиціях, а передусім у визвуці, як у загально-українському. Процес їх диспаліталізації пішов цією дорогою, що між губною і рефлексом **ǣ*, **ɛ*, **e* в нов. закр. складах витворився перехідний звук, що спричинив стверднення попереднього приголосного. По *п, б, в* виступає *ј* (*й*), по *м* спірант *ј* назалізується й переходить в *н*'.

Приклади: *Бј'ільй, пј'іст, пј'ітн'айц'і, вј'ін'ей, р'обј'іт, л'убј'іт, в гулув'і, вј'іхт, б'йір'у, дун'іру, прив'ійс, мн'і'ісу, мн'і'істу, мн'і'ра, лумн'і'т, мн'і'ш'ейу, мн'ідл'іті, мн'і'с'іц, п'амн'і'таті, мн'і'ета, мн'і'хк'і'й, мн'ут.*

Ця прикмета через свою живучість, поширення й оригінальність зачисляється до підставових явищ надсянського говору. Виступає вона на цілому просторі з цим застереженням, що на пограниччях тратить на своїй інтенсивності.

2. Подібно, як у цілому ряді західньо-українських і карпатських говорів¹, в надсянському діалекті нема епентетичного *л*.

Приклади: *л'убйу, р'обйу, м'овйу, спйу, ставй'ейу, л'омйу, дараві'єній*. Епентетичне *л* задержується в словах: *зімл'е, грабл'і, грібл'е*. (В селі Старява, стрічала я відокремлений приклад, де виступає секундарне епентетичне *л*: *пл'уру* в значінню пера до писання, але *пй'уру* в птахів; в Бикові *пл'онтру* ('рієтро'), в Малнові: *пл'атру* ('стрих').

¹ Пор. J. Ziłyński, *Opis fon. jęz. ukr.*, ст. 61.

Явище браку епентетичного *л* поширене на цілому просторі, за винятком деяких місцевостей на південному пограниччі: Золотковичі, Гусаків, Строневиці, Дроздовичі, спорадично Купятичі й Даровичі, де вже поступово затрачуються також інші підставові прикмети надсянського говору. Тут стрічала я форми: *p'obl'у, заробл'êÿ, d'îÿl'ус'і, б'аÿл'ус'і*.

Також на північно-східньому пограниччі в селах: Кобильниця Руська, Лукавець, Милків, Цівків, Мощаниця, Вільхівець виступає по губних приголосних епентетичне *л* (пор. карту надсянського говору).

3. Приголосний *в* має різnorodні відтінки. Залежно від позиції він приймає різні види: від півприголосного *ÿ*, через *w, в* доходить до *ф*.

а) Нескладотворне *ÿ* виступає всюди у визвуці по голосних, з якими творить дифтонги: *аÿ, еÿ, оÿ, іÿ*, напр.: *йа даÿ, граÿ, гут|оÿ, хлуп|іÿ, з неÿ*. – В положенні перед голосним і між голосними воно дуже часто міняється з *w* білябіяльним і часом тяжко відрізнити їх у скорій вимові. Дуже часто нескладотворне *ÿ* в префіксах *вы-*, перед *о, у, ы*, перед *-йі-* альтернує з *w* або з *в*: *в'ымыÿ || w'ымыÿ, в'ыпустіÿ, в'ыпіті || ымыл'уваÿ*; перед *у* в ненаголошених складах виступає звичайно *ÿ* з *w*: *ÿухуд|лі, ÿуда|в'аті, ÿунус|лі, ÿус'ні|івеÿйі, ÿухуд'іт!, ÿурубі|ейут, ÿупув'ідуваті, пуÿук|упуваті*. В енергічній вимові виступає *в*: *вудаÿ|у*. Перед *о, у, а, ы*: *в'ойна || w'ойна || ÿ'ойна, в'озмі || w'озмі, w'оÿна, ÿуw'ес, ÿ'уйна, спуч'ыгук, круw'ау, д'ёрwу, вуд|а || wуд|а, ви || wи, бр'атуwи, Пан'к|оwи* (ном. pl.), *ду Бык|оwа, ц'ёркwа, кв|очка*. Навіть перед *і* і *йі* часом виступає *ÿ, w*: *бубуwін|ы, д'wі, худ'іwійім, б'ыÿійім, руб'іÿійіс*. В часто вживаному слові: *пуÿй'ім, пуÿй'іш, спуÿй'іданый, спуÿй'ідатіс'і*.

б) На кінці складу *ÿ* випадає в словах: *кубас|а, пітур|а, жун|а* ('жона'), *стоп, пун'іству, дун'іц'і* ('дівниця').

в) Лябійодентальне *в* виступає в усіх інших позиціях, а в емпізі ви-пирає вище описану вимову. Особливо приємнікове *в* і *в* у назвуці перед приголосним відзначається енергічною лябійодентальною артикуляцією. У цій позиції воно з'являється навіть на місці етимологічного *у*: *вмёр, вд|аруÿ*.

г) Надсянський гвір належить до тих українських говорів, де звук *ф* є дуже поширений і не обмежується виключно до ролі в чужих сло-

вах. Він по всякій правдоподібності, під польським впливом, виступає всюди, як наслідок регресивної асиміляції глухою приголосною.

Приклади: *фс'і*, *фм'ік'айі*, *фп'ала*, *ф стул'і*, *ф хал'упіі*, *ф сп'ідніці*.

У чужих словах *ф* виступає майже без змін: *ф'іртка*, *ф'іра*, *ф'ёртік*, *фуриш'аны* || *пуриш'аны*, *футыгр'афійа* || *путьгр'афійа*.

В селі Тернавка, крім вище наведених прикладів, звук *ф* виступає деколи у визвуці й перед глухою приголосною на місці -*ў* (-*в*): *кроф* || *кроў*, *ж'офтий*, *геф* || *геў*, *д'іфка*, *л'окт'оф*, *кусар'оф*, *нуж'оф*, *гур'офкі*, *биф* ('був'), *с'н'офка*.

д) Дуже цікавою прикметою надсянського говору є зміщення *в* ǀ *з*, *ф* ǀ *х* у применниках і префіксах, напр.: *з нід'іл'у*, *з м'єні*, *з д'ома*, *з л'іс'і*, *з нуч'ы*, *зл'ас'н'і*, *з в'оу'і*, *з м'єр*, *х н'олі*, *х Парам'ыс'л'у*, *х ц'єркви*, *хп'іус'і*, *хп'асті*. Побіч цього на місці *з*, *х* виступають теж *в*, *ф*. У деяких словах є відворотний процес. Етимольогічне *х* переходить у *ф*: *фм'іў*, *н'іфм'о*, але це вже рідше.

Щодо обсягу можна б це явище порівняти з явищем **i>i(i)*, **e*, **ь>*ē(i)* і з т.зв. уканням. Воно загальне на цілому знаному мені просторі й виступає майже всюди з цією самою послідовністю. Притім слід було б завважити хіба це, що в західних частинах, більше зближених до лемків, або сусідніх з польськими говорами, переважає *з* і *х* над *в* і *ф*, в південних і східних навпаки. Виїмками є місцевості, де нема цього явища (Хотинець, Кобильниця Руська).

Цікавим виїмком є село Ніновичі, де зникають применники й префікси типу: *у*, *в*, *з*. Це подекуди було б у суперечності із загальною їх виразною артикуляцією.

Приклади: *м'ама сут мн'іс'ц'і*, *Г'аґка йе шк'ол'і*, *ч'ара* ('вчєра'), *чар'ас'н'ій* ('вчєрашній'), *мра* ('умєр'), *ц'ік* ('утік'), *паў* ('упав'). Ці приклади подала мені тамошня вчителька, а про їх правдивість зрештою і я сама переконалася. Але такі форми не є виключно панівні в Ніновичах. Побіч них виступають вони теж з префіксами й применниками: *в'єр* (<*зв'єр* 'кинув'), (*ў*) *ж'єў*, *пчул'а кус'іла р'уку* || *ф так'і*, *ф кул'ыску*, *фп'ала*, *з в'оду*.

При цьому в різних місцевостях стрічала я спорадично випадки, де зникало *в*, *ў*, або було дуже слабій артикуляції: (*ў*) *м'іўу*, (*ў*) *м'єр*.

На місці *ф* виступає *х* у словах: *хам'ілійа*, *кахт'ан*.

е) Нове секундарне *в(ф)*, *з(х)* появляється в назвucci цілого ряду слів: (х) *фкуп'іў*, *вліш'ыў*, *вр'ану*, *хп'іў*, *пу хп'іў* ('по половині'), (ф) *хлус'ц'іт*, (з) *вл'аніті*, *хп'ішо'ї*, (ф) *хп'і'єный*, *фтур'аф'іт*, *фтур'ік*, *вр'ушыш*, *фпушч'єті*. – Їх присутність у цих позиціях можна пояснювати хіба аналогією до таких слів, де *в*, *ф* зам. *з*, *х* мають своє обоснування: *вмёр*, *фм'ік*, *фпаў*, *вл'іс* і т.д.

§ 15. Зубні приголосні: *т*, *д*, *н*

1. Тверді *т*, *д*, *н* не виявляють нічого замітнішого, що заслуговувало б на спеціальну увагу.

2. Альвеолярні *т*, *д*, *н* виступають, як у загально-українському, в залежних позиціях: *мул'отшый*, *бр'ытшый*, *т'оңчый*, *м'еңча*, *й'іңча*.

3. Паляталазіація *т'*, *д'*, *н'* є дорсальне: *т'іеуку*, *д'іўка*, *д'іэк*, *к'ін'*, *з'ет'*, *т'ін'*.

4. Про групу *-н'к-* гл. нижче в § 26.

5. *н* перед заднеязыковими переходить в *п*: *Г'аңка*, *скл'іеңка*, *драбіңк'і*; в словах запозичених з польського: *т'іеңгій*, *ст'оңга*, *ві'іеңкшій*, *фар'еңгі*.

6. У деяких словах появляється секундарний носовий елемент: *дириңгув'аті*, *й'аңгріст*, *мінтр'іка*, *руждинств'о* ('рождество'), *қошт* ('кошт'), *гімбл'ік* ('гиблик'), *Йінт'ал'ііа* ('Італія').

§ 16. *л*, *л'*

1. Велярне *л* виступає перед голосними: *а*, *о*, *у*, *ы*: *л'аўка*, *мал'ый*, *мулук'о*, *гулув'а*, *бул'оту*, *мул'очу*.

2. Середнє *л* виступає перед голосними *є*, *і*: *б'ылі*, *худ'ілі*, *фкул'і* ('коли'), *зіл'єный*, *л'іехку*, *мал'ієкшій*, *літ'іті*, *пл'єсті*, *мал'іна*.

Але, на мою думку, такої вимови не можна узагальнювати на цілий простір. Навіть у поодиноких місцевих говірках можна запримітити

альтернації *л* || *l* у згадуваних позиціях. Ні в одному, мабуть, селі нема послідовности в уживанні *л*, хоч при цьому не можна відмовити цій прикметі досить великої живучости. Вона виступає головню в людей, що в своїй мові заховують усі властивості говору. Переважно можна її виразно запримітити в старших і в жінок; молодше покоління зачинає вже інклінувати до вимови *л* перед *і*, *е*.

3. Палятальне *л'* виступає перед *і*, *е*, *а*, *у* і в усіх позиціях, де має бути етимологічно м'яке *л*: *л'іс*, *кул'іну*, *л'із'аті*, *л'ежу*, *л'ампа*, *гур'аті*, *м'ол'ус'і*, *л'убйу*, *кур'ол'*, *в'іл'ха*.

4. Тенденція переходу визвучного *-л>-ў* панує тут не тільки у part. праєт. *-л*, як: *маў*, *даў*, *тоўк*, але поширює свій вплив на слова, де *-л* в літературній мові задержується.

Приклади: *п'аўка*, *Міх'аўку*, *сп'іўка*, *п'іўка*, *в'іўк'і*, *ц'іўкум*, *стіў*, *на діў*, *зу фс'іх с'іў* ('сіл'), *пунід'іўка*.

§ 17. *р*

Півпалятальне *р'* виступає тут лиш у залежних позиціях, перед *і*, *е*, напр.: *б'ур'і*, *з'ар'і*, *п'і'ір'і*, *п'ісар'і*, *кусар'е*, *др'енайі*, *шкулір'е*, *студар'е*, *р'ет*, *пур'едгі*, *гур'ечу*.

Верхратський згадує в своїй праці про *р'* у визвучі – на кінці слова й на кінці складу перед приголосною: *к'ар'*, *к'ачур'*, *вер'х*, *тер'ті*, *сер'це*². Таку вимову стрічала я тільки на південному пограниччі в селах: Купятичі й Даровичі й то не в усіх випадках. Зрештою на цілому просторі є радше тенденція до диспаляталізації *р*, передусім у позиції перед *у*: *ж'урус'і*, *д'уру*, *к'уру*, *ў'ору*, *б'уру* (acc. sing.), *ф'шкул'ір'у*, *ф'п'ісару*, *на пуд'в'іру*. – Слаба м'якість приголосного *р'* перед *е* не є виключно його привілеєм, бо в цій позиції дещо паляталізуються й інші приголосні. В оруднику однини йменників на *-р* закінчення *-ем* обнижується до *-ам*, що не було б можливе, якщо це *р* було б змякшене,

² І. Верхратський, *Про говор долівский*, ст. 3, 36.

напр.: *шкулір|ам, студар|ам, п'ісарам*. Навіть перед *ê* це *p* заховає палятальність у малій скількості, що має вплив на дещо обнижену артикуляцію *ê*: *гур'êчу* || *гур'êчу, р'êт* || *рет, пур'êдук* || *пур'едук*.

Спіранти

§ 18. Зубні *с, з*

1. Тверді *с, з* у нічому не різняться від загально-української вимови.

2. Їх м'які відміни *с', з'* артикуються дорсально. Ця сильна палятальність зовсім ідентична з м'якістю польських *ś, ź* і крім нашого говору znana ще діалектам лемків, замішанців і ін³. Палятальність *с', з'* перед *'i, 'e, 'o* і в групах *с'в-, з'в-, с'п- + иі* || *йê*: *с'іну, с'іу, с'êду, фс'огу, з'êт', з'істі, на дур'оз'і, с'ві'êту, з'вір, с'в'ішчу, с'пійу*. Тверде *с* задержується в групі *св-* у скаменілій формі: *скоросв'іт, св'ітум* ('дуже рано'). (Про диспалятальність і палятальність *с', з'* в інших позиціях гл. нижче § 26, 2, 3 б).

§ 19. Альвеолярні *ш, ж*

1. а) Артикуляція *ш, ж* часом дещо відмінна від артикуляції загально-українських *ш, ж*. В наслідок пересунення язика взад обнижується своетон *ш, ж*.

Обнижена артикуляція приголосних потягає за собою обниження, згл. пересунення взад голосних, що слідує за ними. Таку вимову найвиразніше чується в отриманнях *ш, ж + *i*, що переходить навіть до *ы* (подібно, як у лемків і замішанців)⁴, напр. *шыіу, ж'ыту, жыд'ы*,

³ Пор. J. Ziłyński, *Opis fon. jęz. ukr.*, стр. 86.

⁴ *Ibid.*, стр. 84.

жы (злучник). Подібна вимова *ш, ж* і перед $a < e(u)$: *ж|ан'ус'і, жабр|ак, між|аў* ('межею'), *ш|астый, шар|ок'ій*.

б) Мякі *ш, ж* виступають у таких словах, як: *ш'іпка, ш'іфа, ж'ілуїу, ліж'ієў, ж'ієў, ж'іднуїі*. Ця вимова панує на цілому просторі, а на південному пограниччі ступінь м'якості *ш', ж'* є виразніший, як в інших частях простору.

§ 20. Африкати

1) *ц, дз*

а) Мякі *ц', дз'* артикуються дорсально в цих самих позиціях, що й *с', з'*.

б) Крім цього м'яке *ц', дз'* виступає ще на місці *т', д'* у отриманні $c't > c'ц', z'd > z'dз'$: *с'ц'ін|а, к'іс'ц', в м|іс'ц'і, мас'ц', в буруз'дз'і*.

Вимова *с'т'* як *с'ц'* є майже загально-панівною на цілому просторі. Не входить тут у рахунок південна група місцевостей (Тишковичі, Гусаків, Боленовичі, Золотковичі), де являється вимова *с'т'*.

Приклади: *хус'т'іет, с'т'ін|а, с'т'іг|айі* (Тишковичі), *с'т'ін|ує, п|ос'т'іл'* (Гусаків), *фс'т'ікс'і, ф т'іс'т'і* (Золот.), *ўнуус'т'ілу, с'т'ін|а, рус'т'ієгни'ни'ї* (Болен.). В Цикові й Поповичах стрічала я лиш відокремлені приклади, в Дроздовичах мимо присутності інших явищ, спільних цілій цій групі, панує вимова *с'ц'*.

2) *ч, дж*

а) Вимова приголосних *ч, дж* подібно, як *з, ж*, відрізняється від загально-української в деяких позиціях нижчим тоном, передусім перед *и*, відтак перед $a < e$. Голосні, під впливом такої вимови відзначаються теж нижчою, згл. заднішою артикуляцією, напр. *чый, ч|ыстый, чат|аті, чудж|ый, чарв|ікі, чарв|оный, ч|ашу, ч|асный хрест* ('чесний хрест'), *пич|аш*.

б) Мяке *ч'* виступає в цих позиціях, що й *ш'*, значить перед *'e(i) < 'a: ч'êсту, мач'êйу, ч'ери, ч'ір'уйу, ч'іс'ом, н'оч'іу*.

§ 21. Задньопіднебінні *к, г*

1. Звук *г* досить поширений у нашому говорі. Він виступає не тільки в чужих словах, як *м'орг'і, г'анук, грис, гримас'ній, г'уз'ік* і т.п., але теж на місці *к*, як наслідок асиміляції дзвінких приголосних.

Приклади: *ай'атжи, тигрік, кн'іжга*.

2. В отриманні перед *і* і *е* приголосні *к, г* переходять у м'які *к', г'*: *к'ітка, к'ін', к'ід'ати, м'ук'і, р'ук'і, тунк'іі, к'іпску, к'ірат, вік'ен, кніжг'і, т'іжг'іі, пур'ідг'і, г'ігати*.

§ 22. *х*

1. Тверде *х* у нічім не різниться від загально-української вимови. М'яка його відміна являється у всіх цих позиціях, що й м'яке *к', г'*.

Приклади: *т'іх'іі, х'іб'а, капіл'ух'і, вірх'і*.

2. Приголосний *х* в надсянському говорі виступає частіше, як звичайно, в наслідок помішання з *ф* у префіксах і прийменниках (пор. § 14, 3 д). На місці дзвінкого *г* в абсолютному визвучі й в положенні перед глухою, являється все лиш *х*: *міх, Бох, нй'іріх, л'іх, бат'іх, їубур'іх, л'іхку, мн'іхк'іі*.

§ 23. Гортанне *г*

1. Гортанне *г* виступає тут зовсім нормально, як у цілій українській мові. У визвучі, згідно з усіма іншими дзвінкими приголосними трапляє свою дзвінкість і переходить у *х* (про що сказано вище).

2. Про м'яке *з'* можна сказати те саме, що про повищі заднепіднебінні приголосні. Виступає воно перед *i, î, ê*.

Приклади: *з'іну, выг'ідный, муг'іла, н'іруз'і, з'іс'ц', р'ог'і, дур'ог'і, хот' з'êÿ, з'ê'вака, ѣуг'ен'.*

3. В положенні між двома однородними й по приголосній у визвуці *з* зникає: *чō* ('чого'), *вêр, в'êречи*.

4. Про протетичне *з* буде згадка нижче.

III. Получення звуків

§ 24. Приступ

Назвучні голосні вимовляється із слабим притиском, що спричинює розвиток протетичних приголосних: *й*, *w*, *в*, *з*, *й* часом навіть *л*. – Перші три губні часто зі собою альтернують і виступають переважно перед округлими голосними *о*, *у*, рідше перед *а*.

Приклади: *й'оку* || *w'оку* || *в'оку*, *wo'брас*, *й'орка*, *йуб'ыйдіс'і*, *й'острий*, *wув'єс*, *вуг'єн'*, *в'уг'ір*, *й'уну'й'й'й'*, *в'ог'ірук*, *й'уху*, *wак'аційа* ('акація').

Протетичне *й* виступає перед *і*, *е*, часом перед *а*.

Приклади: *Йів'ан*, *й'інчий*, *й'єдін*, *й'ідн'огу*, *Й'аўка* ('Євка'), *й'анг'іл*, *й'ац'руст*. Звук *з* у характері протетичної приголосної виступає тут дуже рідко: *з'ос'ін'*, *зул'ос'і* || *й'ос'ін'*, *й'ол'ос'і*, *Гам'єрика*, *з'арит*, *з'ал'арм*.

Оригінальним явищем є поява *л* на місці протетичного *й*, а *л* у ролі протетичної приголосної.

Приклади: *Л'іл'к'о* ('Ілько'), *Л'ул'ка* ('Юлька'), *л'ігл'а*, *лун'аўка* ('опавка'), *лут'ава* ('отава').

§ 25. Асиміляції та дисиміляції

Так зване «санді»

Панівним правилом у фонетиці надсянського говору можна вважати засаду: дзвінка перед дзвінкою, глуха перед глухою і це, як у середині слів, так і поміж словами.

1. В абсолютному визвучі всі дзвінки стають глухими.

2. Також у середині слова дзвінки в позиції перед глухою приголосною стають глухими. Тільки перед *к* вони не лиш не затрачують своєї

дзвінкості, але навіть уподібнюють до себе це *к*, що під їх впливом стається теж дзвінким. *к > г* по всіх дзвінких спірантах, африкатах і замкнених приголосних.

Приклади: *сл'ізгу*, *бл'ізгу*, *в'узг'ій*, *П'аз'га*, *Й'уз'гу*, *л'удзг'ій*, *кн'іжга*, *л'ыжга*, *в'ижга*, ('стрих'), *л'іжгу*, *т'іжгу*, *ст'іжга*, *дур'іжга*, *ніб'іжга*, *мирижгув'аті*, *пйіріжг'і*, *р'ідгу*, *б'адга*, *кл'адга*, *гр'едга*, *пур'едг'і*, *Фід'г'о*, *й'абгу*, *ч'убг'і*, *парібг'і*, *гурбг'і*; один приклад, де *к > г* по *р*: *Й'ургу* ('Юрко'); в інтервокалічній позиції: *в'ыга*. – По приголосних *г*, *м*, *н*, *р*, *к* заховується: *л'ехку*, *мн'іхк'ій*, *бр'амка*, *кл'амка*, *Пар'ан'ка*, *й'орка*, *мн'ірка*.

Вищенаведена дзвінкість заховується й в залежних відмінках, де *к* паляталізується: *на дур'із'дз'і*, *ф кн'із'дз'і*, *в будз'дз'і*, *на ст'із'дз'і*.

Це надзвичайно цікаве явище прогресивної асиміляції, мабуть, ніде на цілому просторі українських говорів не виступає в таких розмірах і так послідовно, як тут. – Але й в нашому говорі воно не є вже загальне, хоч на підставі відокремлених випадків можна припускати, що колись воно було більше поширене. Повищі приклади зібрані головню в ядрі надсянського говору, в місцях, які заховують і інші типові явища. Послідовно задержують її села: Чернева, Старява, Малнів, Кальників, Накло, Поздич, Торки, Буців, Медика, Вірко, Яксманичі й Селиська (пор. карту надсянського говору).

У деяких селах дзвінкість заховується тільки в поодиноких випадках і то спеціально в іменах власних: *Фід'г'о*, *П'аз'га*. Часом побіч форми з дзвінкістю виступають форми з затратою дзвінкості: *сл'ізгу* || *н'іску*, *бл'іску*. На загал є тенденція до знику цього явища. Поза згадуваними місцевостями виступає воно щораз рідше, на пограниччях затрачується зовсім.

3. В позиціях перед іншими глухими приголосними всюди зникає зовсім дзвінкість: *пув'ічті*, *й'ічті*, *в'іттийка*, *бісн'ічний*, *р'осх'іт*, *т'ішій*, *мул'отій*.

4. Звук *в* (*w*) правильно заховує дзвінкість у середині й на кінці слів і вимовляється в таких позиціях як *й*, *w*, чим не відбігає від загальноукраїнської вимови: *д'іўка*, *з'аўтрі*, *кроў*.

На початку слова *в* тратить свою дзвінкість перед глухою: *фпаў*, *фт'ік*, *фсё*, *фтисн'уў*.

5. Надсянський говір належить до говорів, що в розвитку межислівного «санді» поступили найдаліше¹. – Тут глухі приголосні стають дзвінками перед кожною дзвінкою, а навіть перед голосними й піввідкритими, хоч не так уже консеквентно.

Приклади: а) дзвінки перед дзвінками: *биз дѣн'*, *біз дур'огу*, *привіз д'ужи ж'ята*, *вѣз' гур'ох*, *біз з'аплат'*; б) глухі перед дзвінками: *йаг дѣ*, *с'ім лід быў*; в) глухі перед голосними й піввідкритими: *йаг йу* ('як вже'), *йаг йа*, *йа'гіс худ'іў*, *йаж йа вмру*, *дождж йід'ѣ*, *віз і віз'ок*, *бул'ѣд р'аміна*, *тигр'ік*; г) дзвінки перед голосними й піввідкритими: *йуж йа п'іду*, *раз на рік*, *з'візд нім'а*, *біз ніч*, *біз' л'іс*.

Приклади під в) є найменше послідовні, а на південному й східньому пограниччі стрічається майже виключно форми: *ніч нім'а*, *сут м'ух'і*, *з д'ѣс'ім' літ*.

Коли ж у цих позиціях можна ще часто стрінати хитання, залежні передусім від темпа мови й нераз тяжко здати собі справу з якості звуків, то в зложеній дієслівній відміні прийшло вже до цілковитого розвою дзвінкості: *б'ылізму*, *худ'ілізму*, *зар'ігізму* *пуй'іхалі*, *п'ог'ізму* *б'ылі*, *прин'ізім*, *д'алаз мі*, *сутвур'ылазмі*, *й'аг'ізму ж'ілі*, *н'іджізму* *ні зн'алі*, *приві'ізім*. Така вимова послідовна голвно на заході й в ядрі нашого говору, на півдні й сході вона хитається або й зовсім її нема.

Інші асиміляції та дисиміляції

1. Група *бн*, *вн*>*мн*: *дрімн'ый*, *р'імну*, *дамн'о*, *к'омн'ір*, *ж'омн'ір*, *мнук*.

2. *мк*>*ўк*: *заўкн'уў*, *заўк'ін'аті*.

3. Прогресивна асиміляція в групі *мі*>*мн'*: *мн'іра*, *мн'ѣсу*, *мн'іхк'іў*, *л'омн'у*.

4. *с + ш'*, *й + ш*>*щ*: *бл'іщый*, *лад'н'іщый*, *дамн'іщый*.

5. *с + т'>с'ц'*: *к'іс'ц'*, *з'іс'ц'*, *в.м'іс'ц'і*.

6. *н + б*>*м*: *п'амбіх*, *бумб'они*.

7. *хи*>*ки*: *с'укиый*, і під впливом цього: *дур'окиый*.

¹ Пор. J. Ziłyński, *Opis fon. jęz. ukr.*, ст. 125.

§ 26. Паляталізація і диспаляталізація

Про паляталізацію деяких приголосних було сказано докладніше в §§ 14-23. Тут лишається ще до розгляду паляталізація в групах приголосних та диспаляталізація поодиноких звуків і в отриманнях з іншими приголосними.

1. В отриманні *-н'к-* виділяється м'який елемент, а сам приголосний зникає. Найбільше прикладів до цього явища достарчають весільні пісні, або похоронні плачі, де на кожному кроці стрічається здрібнілі слова, утворені за поміччю суфіксу *-н'к-*: *мал'ейк'ій, міл'ейк'ій, мн'с'ич'айку, кузач'айку, дуруж'айку, нуж'айка, зімл'ейка, ластів'ойка, діт'ім'ойку, малі-н'ойка, спудар'ойку, вдув'ойка, худ'ітуйк'і, руб'ітуйк'і*.

2. Приголосні *с, з, ц, дз* у отриманнях з м'якими найбільше з усіх приголосних податні на вплив паляталізації. М'якшаться вони в знах для галицьких говорів позиціях, як: *с'ц'ін'а, с'ніх, с'ніў, с'в'ітлу, з'вір, с'вім'ый*. Крім цього м'якшаться вони перед групою *-тв + і*, перед прикметниковим суфіксом *-н'ій* і навіть у префіксах і прийменниках: *ф старіс'тв'і, ф сус'іс'тві* ('в сусідстві'), *рус'т'він'ыйі с'ві'ета, н'із'н'ій, р'із'н'ій, в'ыраз'ный: с', з'* у префіксах і прийменниках: *з'л'ус, з'дз'ів'айіс'і, з'л'ізла, рус'ц'і'єгніный, з'н'і'єў, с'луп, з'н'і'вычыті, біз'лііс, біз'н'іу, з'л'іса*.

У цих самих позиціях м'якшаться теж приголосні *т, д*: *Мат'в'ій, д'ві, на пуд'в'іру, нід'л'ісум*.

3. Противенством до великої податності зубних (головно *с, з*), на паляталізаційні впливи сусідніх приголосних є загально-панівна тенденція до їх диспаляталізації у визвучі.

а) Визвучне *т* ствердло в закінченні 3 ос. однини й множини й 2 ос. множини наказ. способу: *х'одім, р'обім, с'ід'ім, х'од'ім, р'обійт, н'ос'ім* (3 ос. множ.), *худ'ім!, руб'ім!, ніс'ім!* (2 ос. множ. нак. спос.).

Тверде *-т* виступає теж у прислівниках: *д'осит, н'авит*, а в деяких говірках і в числівниках: *нідіс'і'ет, віс'імдіс'і'ет, дівідіс'і'ет* (загально-пануючими формами є: *нідіс'і'ет', віс'імдіс'і'ет'*).

б) *-ц' > -ц*: *хл'опіц, н'єршц, гурн'єц, к'ін'єц, шв'єц, мулуд'єц, мн'іс'і'ц, з'айіц*.

Тверде *-ц* виступає не тільки у визвуці, але заховується й в деяких залежних відмінках цих іменників, що в назовному однини мають *-ц*: *хл|опцу* (дав. одн.), *пал'ц|ій* (род. мн.), *пал'ц|іма*, *г|орцій*, *гурц|іма*, *мн'|іс'іці*.

Тверде *-ц* з'являється також у позиції перед *-у*: *прац|уйі*, в *Н|імух*; в знах. вим. жін. роду йменників, що в наз. одн. мають закінчення *-ц'і*: *пишн|іцу*, *мулуд|іцу*, *сп|ідніцу*, *на в|улицу*, *руб|ітніцу*, *плащин|іцу*. – Така вимова є поширена на цілому просторі, за винятком кількох місцевостей (Баличі, Мочеради, Поповичі, Строневиці, Гусаків, Золотковичі, Боленовичі), де в цих позиціях заховується мяке *ц'*: *кл'учниц'у*, *руб|ітниц'у*, *пишн'н'иц'у*, *в|улиц'у*, *прац'уйі*, *м'іс'іц'*.

Але побіч цього можна тут ще стрінати форми з твердими *ц*: *він|ец*, *хл|опиц*, *прац|уйі*.

в) *-с'>-с*: *вєс* ('весь'), *суд|а*.

4. Приголосні *с'(з')*, *ц'* диспаляталізуються у визвуці і в суфіксах *-ск-*, *-цк-*.

Приклади: *стар|іўск'ій*, *парам|ыск'ій*, *кракув'ецк'ій*, *н'ім|ецк'ій*, *бл|іску*, *ж|ытніску*, *хлупч|ыску*, *капу|сніску*.

Анальогічним до цього явища є стверднення *с(з)* в дієслівних формах 2 ос. одн. і 1 та 2 ос. множ. мин. часу: *худ|івіс*, *б|ылас*, *й|аг'іс гадаў*, *кул|іс худ|іла*, *й|ізділізму*, *гад|алізму*, *гад|алісті*, *б|ылісті*.

Вимова твердих *с*, *ц* у цих позиціях є загальна в нашому говорі. Подекуди винятком можуть тут бути деякі місцевості на південно-східньому пограниччі, де в дієслівних приростках мяке *с'(з')*: *ўубж'іліз'му*, *н|іджіз'му*, *йар|инуз'му зач'ілі* (Баличі), *худ|івіс'*, *худ|іліз'му*, *с'іліз'му* (Золотковичі), *билиц'мб* (Гусаків).

У деяких місцевостях спорадично лучається мяке *с'* у суфіксі *-ск-* в слові *бл|іску*. В інших словах воно даліше тверде: *сл|іску*, *н|іску*.

§ 27. Наголос

1. У противенстві до лемківського надсянський говір має рухомий наголос, але його місце часто різниться від місця загально-укра-

їнського наголосу: *ст|ойу, старіств|о, ст|ара, л'єжу, ʎ|обїи, дуї|їт, дуї|єт*. – Всі дієслова типу: *з|адам, з|адаш*, мусять перенести наголос зі закінчення на голосний кореня: *тр|имам, пув|їдам, н|ытам, сл|ухат, сп|їзнат*.

Питання наголосу – це одно з найбільше скомплікованих місць в українській граматиці. Коли ж не можна усталити зовсім певних правил для наголосу літературної мови, тим паче тяжче це зробити в говірковому хаосі. В цій ділянці панують великі хитання й різниці не тільки поміж поодинокими говірками. Нераз у людей з цієї самої місцевости існують деякі відхилення щодо наголошування слів.

Беручи під увагу цілість надсянського говору, можна в загальному поділити його простір на дві часті під оглядом наголошування. За схематичну лінію поділу можна тут прийняти ріку Сян. На схід від Сяну панує ще розмірна одностайність й правильність і принаймні нема якихось яскравих різниць поміж поодинокими говірками. Натомість на захід від Сяну зачинається вже різnorodність щодо наголосу, що зростає в міру щораз то більшої стичности з польською мовою. Так напр. у селах на захід від Перемишля (Коритники, Красичі, Мільнів) наголос інклінує вже до другого складу.

Приклади: *П'єтру, м|ойу, с'|їджу, Бох прис'|вїатый, ж|ыїу, н|ап-йу с'|, с'|єла* (gen. sing.), *Калвар|ыя, пл|ытка в|ода, мижи русна|к'їў, з|атѠ, гр|ошый, глыбѠк'|остие, д|амнѠ*. Часом наголос пересувається на третій або й на четвертий склад: *руз|ыгнатый, ні н|єсіті, ст|авїайут, з Г|амирик'ї, з|адаїті*. Подібно й в Полнятичах, ярославського повіту, подибується вже багато слів з наголосом на другому складі: *пувіс|їлі, фасуй|єме, шизмат|ук'ї, зап|аска, д|олун', в|їдаў, сп|їшит му с'|, справ|їла, йа слиш|їєла, с|амі, н|овіст* ('скаже'), *накр|ыўка, кап|ел'ух, сл|аба, Й'ївас', д'їўч|ына, Амир|ук'ї, ʎуп|овім, н'|їма*; на третьому складі: *р|оздавїм, н|аваїніц'ї*.

Ще більш різнобарвною під цим оглядом представляється село Тернавка, де на кожному кроці стрічається якісь відхилення від наголосу в літературній мові. Наголос пересувається на другий склад: *н|отѠм, сл|єза, ну н|ол'ах, н|оти, т|ота, штыр|ыдні* ('4 дні'), *н|оскарш*.

В говірці Тернавки є спеціальне замилювання до уміщування наголосу на третьому складі: *пуз|ул'атї, н|опіліс'ї, к|авадук, н|Ѡздритис'ї*,

в'олайті, ст'існуті, з'ачала. – Впадає в очі, що тенденція пересувати наголос на третій склад проявляється тут переважно в 2 ос. множ. наказ. способу: *пр'одайті, з'адайті, п'овічті, с'ідайті, в'оддайті, р'ушайті, м'ахайті*, побіч нормального наголосу в інших формах цих дієслів: *с'ід'айут, гад'айут*. – Деякі прийменники виказують нахил стягати на себе наголос: *д'о л'іса, н'а дул'і, п'о нучах*, і по переченнях: *н'є бійс'і, н'є дайті, н'є крич!*

Також у білгорайському повіті наголос часто незгідний з літературним і пересувається на другий склад: *в'ода, в'оди* (gen. s.), *л'єгла сі, в'єсна, ст'арый, тр'ава, в'иддаст, йа к'азаў, т'акоў*.

2. Сильний експіраційний наголос викликає підвищення атрикуляційного місця ненаголошених голосних. – Голосні *é (e), o* найбільше вразливі на зміну артикуляції і в кожній ненаголошеній позиції вони послідовно переходять на *i (i^e), y*.

Приклади: *мін'є, тіб'є, ніс'і, Пітр'о, гуд'іна, ў'оку, кур'ова, мулук'о, рус'ц'єгніный*. Послідовний перехід *o > u* це т.зв. «укання» (гл. § 11), є одним з підставових явищ надсянського говору.

3. У зв'язку з вище-казаним ненаголошені склади виявляють сильну тенденцію до ослаблення, а то й до зникну. Редукція ненаголошених складів виступає найчастіше у сусідстві звука *p, л*, особливо в префіксах *пере-*.

Приклади: по *p*: *парвін'ула, парэх'одит, с Парм'ыс'л'і, парэніс'у, парэпруш'ейу, ф сє'рэдy, д'єрву, дірв'іна, на сард'ін'і, на стурэн'і, скурэд'іті, дурэг'у, мат'єрйу, w'орэга, w'оргув'аті, пурэд'іла, хурэв'аў, курэв'ай, бурэн'іў, на з'агурэдах, сурэв'у, з'арэмі* ('зараз мене') *бул'єт, пирэг'і, шт'ырэ м'орг'і*; по *л*: *гулэв'а, гулд'уйут*². – Як видно з наведених прикладів, редукуються не тільки склади по наголосі, але й перед наголосом і то навіть ті, що стають перед ним на другому місці. Редукції підлягає звук *e, o*, рідше *a* і *y*. – Великий вплив на редукцію має, безперечно, темпо мови, а також сприяє цьому ідентичність або подібність ненаголошених голосних.

² Редукований звук віддаю раз знаком *э*, раз опускаю його зовсім; цілковита редукція залежна від темпа мови й від частоти вживання даного слова.

Морфологія

Коли порівняти розділ морфології з розділом фонетики, може впадати в око непропорціональність розмірів обох частин.

Хоч морфологія надсянського говору виказує багато цікавого, але нема тут такої різnorodности, як у фонетиці, тому й цьому відділі присвячено менше місця. При цьому головною засадою цієї праці є: висувати й обговорювати лиш найважніші та справді сутні речі, поминаючи те, що не відбігає від літературної мови.

§ 28. Іменники

І. Однина

1. Назовний відмінок не виказує нічого, що різнилося б від загально-українських норм. – Мимо ходом можна б згадати, що в м'якій жіночій відміні він кінчається на -'і: *пшии'іц'і*, *мулуд'іц'і*, *Мар'ис'і*, *Пар'ан'і*, *баб'ун'і*, *к'аші*, *д'ол'і*. Але це є чисто-фонетичне явище, бо закінчення це походить з 'e < 'a, що в ненаголошеній позиції послідовно переходить в 'і (пор. § 10, 3).

2. а) У родовому відмінку звертають увагу хіба закінчення іменників з м'якими пнями, де 'a > 'e: *шиу'ц'і*, *ткач'і*, *кувал'і*, *ст'ору-жі*, *нуж'і*, *гус'ц'і* ('гостя'), *з'іет'і*, *д'н'і*, *л'ікт'і*, *шкулір'і*, *п'ісар'і*, *мн'іс'ц'і*, *йіц'і*. Ці форми є аналогічні до повищих м'якої жін. відміни в родовому відмінку, бо і їх появу спричинив цей самий фонетичний закон.

б) З жіночих іменників цікава архаїчна форма: *крв'е*, *крув'е* (Хотинець), але побіч цього є ще й форма: *крув'і*.

Іменники на -ч, -ж мають закінчення -и: *м'ышы*, *н'очы*.

Іменник *вдув'а* відміняється, як прикметник: *вдув'ойі*.

в) Іменники середнього роду другої відміни здрібнілі в род. відмінку кінчаються на *-і*: *луш'ї́єті, тил'ї́єті, д'ї́ч'ї́єті, гурн'ї́єті, кач'ї́єті*.

Іменник *ї́ймн'ї́є* в род. відмінку має таку саму форму, як у назовно-му: *ї́ймн'ї́є*.

3. а) В давальному відмінку чоловічі й середні іменники мають загально-вживане закінчення: *-ові* || *-'єві*. Тверді пні: *в'ору́гуві, т'а-туві, вікн'ові, сіл'ові*. – Мякі пні: *кувал'єві, кун'єві, ши́ц'ї́єві, з'ї́єті, д'нє́ві, л'ї́ктіві, густ'є́ві, ї́їц'ї́єві, р'ї́ємініві, вік'ї́єнціві*.

По *ч, ж, ш, р* звук *є*, передусім ненаголошений, переходить в *а*: *жабрак'ові, варат'єнуві, ткач'аві, нуж'аві, шкулір'аві* (пор. § 9, 2).

У середній шелестівковій відміні одні йменники мають закінчення *-ові*, другі *-єві*: *тил'ї́єтіві, ї́їмініві, д'ї́ч'ї́єтіві* || *луш'ї́єтуві, к'ачі́туві, к'урі́туві*.

В мяких пнях побіч закінчення *-єві* виступають ще, передусім на південному пограниччі нашого говору, за аналогією до твердих пнів закінчення *-ові*, напр. *кун'ові, він'ц'ові, кувал'ові, з'ї́єт'уві*.

Закінчення *-ові* ввійшло теж до йменників чоловічого роду, жіночої відміни: *др'ужбуві, стар'остуві, Мік'олуві*.

В противенстві до вище-наведеного закінчення, що на загал є дуже живущим, є закінчення *-у*, що вже вимирає, і тому форму: *хло'ту* можна зачислити до винятків.

б) Іменники жіночого роду з твердими пнями мають, як у загально-українському, закінчення *-і*. В мякій відміні давальний відмінок кінчається теж на *-і*, але брак змякшення попереднього приголосного перед цим *-і* вказує, що воно тут з фонетичного боку є голосною *і*, з функціонального ж сповнює ролю *-и'*, яке в нашому говорі всюди виступає, як *і*.

Давальний відмінок твердої відміни: *д'ї́ччин'ї, м'амн'ї, б'аб-її, гулув'ї, дун'ц'ї, студ'ол'ї, муз'ї́л'ї*; мякої відміни: *зі́мл'ї, свін'ї, пшин'їці, мулуд'ї́ці, п'ані*.

Іменники жін. роду, що в назовному відм. однини кінчаються на мяку приголосну, мають в давальному відм. теж *-і* (що відповідає загально-українському *-и'*): *к'ості, см'єрті, т'ї́ні*. Іменник *вдув'а* має, подібно, як у род. відм. прикметникове закінчення: *вдув'ї́й*.

4. а) Знахідний відмінок чоловічого й середнього роду не різниться від назовного, чи родового (*стї́, л'їс, кун'ї́є, чулув'ї́ка*).

б) З жіночих іменників заслуговують на увагу ті, що мають у назовному відм. однини закінчення *-іц'і*. В знахідному відм. перед закінченням *-у* звук *ц* диспаляталізується.

Приклади: *мудуδ'іцу, сн'ідніцу, тишн'іцу*.

5. У деяких іменників прийшло до затрати кличника і його функцію сповнює назовний відмінок, напр.: *д'ék! худ'іт ту! швѐц! н'ісар! шкул'ѐр! ткач! Мік'ола! Пар'ан'ка! К'ас'ка!*

Клична форма власних імен по більшій часті затратила визвучну голосну. Таким чином повстають групи приголосних тяжкі й чужі для загально-української фонетичної системи.

Приклади: *мам! Кас'! Ган'! Мар'ын! Фѐт'! Міх'аўк! д'іўч! Йаўк!* ('Евко!'), *Йаўц'! Пар'ан'к! Гаґ! Пѐтр! Пан'к! Кас'к! Йіндрушк!* – Цих форм вживають у неофіційній мові й для зазначення теплих, добросусідських відносин.

б) Орудний відмінок. а) Іменники чоловічого й середнього роду з твердими пнями мають закінчення *-ом*, з м'якими пнями закінчення *-ем*, напр.: *стул'ом, в'оружум, вікн'ом, к'олум; днѐм, кун'ѐм, шиўц'ѐм, кувал'ѐм, йімн'ѐм, йіц'ѐм, мн'ісцїм, тіл'ѐтім*. По *ч, ж, ш, р -ем* > *-ам*: *ткач'ам, нуж'ам, шкул'ір'ам*.

Від повищого відбігають форми орудника на південній полосі нашого говору, де подібно, як у давальнику, аналогія до твердих пнів виперла закінчення *-'ем*: *густ'ін'ц'ум, м'іс'ц'ум, за гул'тайум, тіт к'он'ум, за йіц'ом, за д'іўч'ѐт'ум, здур'овіум*.

б) Орудник жіночого роду відіграє дуже важну роль у надсянському говорі. Маючи дві форми (*рук'ом* || *рук'оў*), споріднює одною з них наш говір з лемками, другою лучить з іншими західньо-українськими говорами.

На більшій частині простору надсянського говору є панівною форма: *том рук'ом*, якої закінчення (*-ом*) є вислідом ділання аналогії чоловічої відміни на жіночу.

Приклади: *д'іўком, зу сістр'ом, д'обрум долім, том ст'ѐшком, так'ом м'овом, дур'огом, з'олувум, к'ос'ц'ум, з'ѐмл'ум, н'огум, ф'ірум, в'ойном*.

Ця прикмета тішиться великою живучістю, бо виступає навіть у місцевостях, що ізогльосою **i>î (i)*, **e*ь>ê (i)* є вилучені поза рям-

ці нашого говору (Кобильниця Руська, Лукавець, Милків, Цівків, Мощаниця, Вільхівець, а на південному пограниччі: Купятичі, Даровичі). При цьому в селах, де виступають ще побіч себе дві форми (*рук¹ом* || *рук¹оў*), молодше покоління радше вживає форм із закінченням *-ом* (Млини, Бігали).

Простір, на якому виступають форми: *рук¹ом*, *нуг¹ом* можна відмежувати лінією, що йде через місцевості: Глиниці, Глиницьку Волю, Кальників, Стібно, Медику, Яксманичі, Станіславчик. На північний захід від цієї лінії можна часом подибати форми на *-оў*, але вони являються тут, або спорадично, або є в меншості в порівнянні з формами на *-ом*. І навпаки на південному сході заблукає часом форма на *-ом*, але вона губиться серед переважаючих на *-оў*.

Характеристичне, що форма: *рук¹ом* найбільш послідовно виступає на теренах, що безпосередньо стикаються з польським населенням і в місцях, що мають значний відсоток поляків (пор. карту надсянського говору).

в) На південному сході на меншому відтинку виступають форми орудн. одн. жін. р. з закінченням *-оў* (*-уў*), згл. *-еў* (*-іў*): *рук¹оў*, *дуго¹оў*, *нуг¹оў*, *ж¹інкоў*, *душ¹еў*, *зімл¹еў*, *крув¹еў*, *свін¹еў*, *см¹єртіў*, *зу своў п¹аніў*, *д¹обруў д¹оліў*, *п¹очіў*, *к¹остіў*. – У місцевостях, де є сильна тенденція до обниження *e>a* по *ч*, *ж*, *ш* під наголосом закінчення *-еў>-аў*: *між¹аў*, *душ¹аў* і т.п.

Пояснення для форми типу: *рук¹оў* треба шукати у фонетичних процесах. Інтервокалічне *й* у західньо-українських говорах виказує сильну тенденцію до зникну, спеціально перед *-у¹*.

7. а) Місцевий відмінок чоловічого й середнього роду не виказує великих відхилень від загально-українського. – У деяких випадках закінчення *-у* випирає закінчення *-і*, напр.: *пу тат¹у*, *пу тім син¹у* (‘по тім сині’), *пу дз¹адз¹у*, *на став¹у*, *на С¹ін¹у* (‘на Сяні’), *ф сіл¹у*, *в нуж¹у*, *пу муж¹у*, *ф ткач¹у*, *ф шкулір¹у*, *ф п¹ісару*, *ф ц¹ісару*, *ф сторужу*.

Іменник *й¹аб¹у* має в місцевому відмінку форму: *й¹абз¹і*.

б) Про місцевий відмінок жіночого роду можна сказати те саме, що й про давальний, бо вони обидва є тотожні зі собою. В м'якій від-

¹ Пор. J. Ziłyński, *Opis fon. jęz. ukr.*, ст. 156.

міні є закінчення *-i* з попередньою твердою приголосною: *на зімл'і, фшин'іці, на свін'і, ўу св'ойі п'ані*.

II. Множина

1. У називному відмінку дуже часто наголос пересувається на закінчення: *гурд'ы, йачмін'ы, лін'ы, студул'ы, шиш'ніц'і, Гурбат'ы* ('Горбати', прізвисьце).

2. У родовому відмінку всіх родів є тенденція до узагальнення чоловічого закінчення *-іў*. – Хоч у жіночому й середньому роді панівною формою є чистий пень, проте вже тут й там стрічається ряд слів з чоловічим закінченням: *баб'іў, пійет' с'єстріў, кул'єдіў, зу вс'іх нул'іў* ('піль'), *с'єліў || с'іў || с'єл, стурэн'іў*.

Побіч форм: *п'ал'ц'іў, з'орц'іў* є форми із закінченням *-ій* і з твердим *ц* перед цим закінченням: *п'ал'ц'ій, з'орц'ій*.

Так само йменник *д'єн'* має форму: *дн'ій* з твердим *н*.

3. а) У всіх трьох родах в давальному відмінку по твердих є закінчення *-ам*, по м'яких *-'ем* (*-'ім*): *сын'ам, сіл'ам, ткач'іем, кувал'ем, з'ос'ц'ім, з'іетім, д'н'ем, л'ікт'ім, душ'іем, к'ос'ц'ім, зімл'ем, д'іт'ім, л'уд'ім*.

б) Закінчення *-ом* виступає в деяких випадках по *ч, ж, ш, ц'*: *м'ышум, ў'очум, н'очум, п'алц'ум*.

4. а) Орудний відмінок по твердих має закінчення *-амі*, по м'яких *-'емі*: *сын'амі, рушыт'амі, кувал'іемі, з'ос'ц'імі, д'н'іемі, л'ік'імі, к'ос'ц'імі, душ'імі, н'оч'імі*.

б) Закінчення *-мі*: *л'д'м'і || лудм'і, д'іт'м'і || д'ітм'і, к'ін'м'і, м'ышмі, свін'м'і; -іма, -іма: йіц'іма, палц'іма, гурц'іма, ўуч'ыма*.

5. В орудному відмінку у всіх трьох родах по твердих є переважно закінчення *-ах*, часом у деяких говірках *-ох*: *сын'ах, л'іс'ах, л'іт'ах, ціркв'ах, с'єлах*, побіч рідше подибуваних: *л'іс'ох, л'іт'ох*.

За це по м'яких і по *р* виступає закінчення *-'ех* (*-'іх*), або частіше: *-ох* (*-'ух*): *ф кувал'іех, ткач'іех, шиўц'іех, шуліп'іех* (приклади зі Старяви), *гр'удех, л'удех, душ'іех* (приклади з Хотинця), *буг'інех, ну з'орцех* (Ні-

новичі), *спідниц'я́х, в двох мн'ісцях, гуспуд'ар'ех*. Більше вживаним є закінчення *-ох (-ух)*: *пу пул'ох, на пліч'ох, кув'ал'ух, сп'ідницух, л'уд'ух, зр'уд'ух, клон'ух, з'ят'ух, л'ікт'ух, йачм'єн'ух, з'ос'ц'ух, клос'ц'ух, м'ышух, д'ушух, н'очух, шин'іцух, св'ін'ух, в дв'єрух, пу кам'ін'ух, пу ж'абрух, ф'к'учух, ф'к'аплицух, в мн'існ'іцух, пу віс'ілух, н'ожьцух*. – Усі ці приклади з закінченням *-'ох (-'ух)* записано переважно в Старяві.

По більшій часті всі топографічні назви з плюралною формою мають закінчення *-ох (-ух)*: *в Гру'шувічух, ф'Хут'ічух, в Бал'ічух, ф'Хр'єпт'ічух, ф'Т'ішувічух, в Бул'єнувічух, в Мучир'ад'ух*.

III. Двійня

Рештки дуальних форм заховалися тільки в назовному й знахідному відмінку жіночого й середнього роду: *д'ві з'ус'ц'і, д'ві дун'ц'і, д'ві руц'і, тры вур'он'і, дв'айц'і шт'ыры кун'оўц'і, шт'ыры сістр'і, тры рашат'і, шт'ыры шч'іп'і, д'ві гулув'і, д'ві сіл'і, д'ві й'апц'і, д'ві йіц'і*.

Хоч ці форми ще дуже живущі в надсянському говорі, проте передусім у його центральній частині – на пограниччях слідно тенденцію до їх зникну, а то й цілковитий їх брак.

Приклади: *д'ві р'ук'і, штири д'іўкі, д'ві кл'опы, д'ві с'отк'і*.

§ 29. Прикметники

1. У відміні прикметників деякі відмінки заховують архаїчні форми.

а) Назовний відмінок однини сер. роду й назовний відм. множини мають нестягнені форми зложеної деклінації: *л'аднийй н'олі, мал'ойі д'іўч'я́, віл'ікуйі д'єрву, мал'ыйй д'іті, зіл'єній л'ісы, стары'йй л'уді, б'ільыйй б'ір'азы*. Денедє лучаються теж форми: *зіл'єні д'уби, чирв'они мал'іни* (Мочеради), або: *л'адний д'іті^е, здур'овий з'уби* (Дроздовичі).

– На північному й західному пограниччі є вже переважно стягнені форми в назовнику множини: *так'ы мал'ы дз'іец'і*, *д'обры л'уді* (білгор. повіт), *мал'ы д'іті*, *зіл'ены д'єрва* (Тернавка), але рівночасно в однині сер. роду заховується нестягнена форма: *мал'ойі дз'іецу*.

Назovний відмінок однини жін. роду має вже стягнену форму: *л'адна д'ііўка*, *мал'а хал'уна*, *вас'ока бір'аза*.

б) Форму йменникової незложеної деклінації заховали присвійні прикметники: *бр'атуву полі*, *Лях'ову т'єрн'і* (назва місця в Черневі); в родовому відмінку однини: *Пан'к'ова Йів'ана брат* ('Панькового Івана'), *кувал'єва Фід'г'а сын*; в назovному відмінку множини: *т'атуви гроші*, *Пан'к'ови ч'обути*, *Пітр'ови д'іті*.

2. М'яка прикметникова відміна є досить живуща в нашому говорі й навіть виявляє свої впливи на тверду відміну: *тр'ет'ій*, *с'ін'ій*, *н'із'н'ій*, *р'ан'ій*, *р'ід'н'ій*, *кр'айн'ій*.

3. Прикметники ступінуються при помочі наростка *-іший* або *-ший*: *лад'н'іщый*, *тісн'іщый*, *в'ыщый*, *бй'іщый* ('більший').

По *n* звук *ш* переходить у *ч*: *т'оңчый*, *м'єңчый*.

Другий ступінь від прикметника *л'єхк'ій* звучить: *л'єшчый*, від *дур'г'ій*, *с'ух'ій*: *дур'окшый*, *с'укшый*.

§ 30. Займенники

Особові займенники мають в dat., асс. енклітичні форми: *мі*, *ті*, *сі*.

Приклади: *д'ай мі й'істі*, *шос ті нуў'ім*, *вос' сі сам*.

Займенник *він*, *вона* зберігає мяку відміну: *йі'о*, *н'єгу*, *н'єў*.

– Місцями замість *н'єгу* лучаються форми: *н'огу*, передусім на південному пограниччі.

На просторі, де панують форми орудн. жін. р. типу: *рук'ом*, там теж займенник *вун'а* мусить мати форму: *н'ом*.

Займенник *вун'а* має стягнені форми: род. відм.: *йі*, дав. *йі*, знах. *йу*, або *н'у*. Указовий займенник *той*, *та*, *то* має ще другу форму: *той*, *тут'а*, *тут'о*. В назovному відмінку заховалася архаїчна йменникова форма: *ти* або *тут'ы*.

Подібно й займенники: *сам, сам|а, сам|о і так|ій, так|а, так|е* мають рештки архаїчних форм у називному відм. множини: *сам|ойі, так|ойі, сам|ыйі* || *сам|ы, так|ійі*.

Присвійні займенники: *мій, твій, свій* в родовому відмінку жіночого роду мають форми: *м|ойі, тв|ойі, св|ойі*, в орудн. відм.: *моу, твоу, своу* || *мом, твом, свом*.

Приклади: *пішл|а ду св|ойі м|амы, в моїй дун'к'лі, йїду зу свом дун'к|ом, п'їду зу своу п|анію*.

Зворотний займенник має форму *с'і*. Пояснення треба шукати у фонетичних правах: (*'а > 'е*, а ненаголошене *'е > 'і*).

Неозначений займенник *вєс* ('весь') відмінюється за аналогією до твердої вимови: *вєс, фс'а, фс'о*, род. *фс'огу, фс'ойі*, дав. *фс'ому, фс'іх*, знах. *фс'огу, фс'у, фс'о* і т.д. В білгородському повіті цей займенник в наз. відм. має форму: *фс'он* (подібно: *кутр'он*).

Неозн. займенник *й|іңчий* має ще форми: *й|іңый*, або *й|іңкый*. – *Кожний* має форму: *к|аждый, к|аждын, куждый*.

Займенники *ніхто, нічо* мають форми з твердим *н*: *ніхт|о, нің*; в отриманні з прийменниками можуть розділюватися: *ні ду к|огу, ні ду ч|огу*.

§ 31. Числівники

У ділянці числівників на півдні, сході й в центральній частині нашого говору нема якихось замітніших явищ, що наглядно відбігали б від загалу галицьких говорів.

Числівник один має форму: *й|єдін*, чотири: *шт|ыры*. – Решта числівників твориться згідно з фонетичною системою надсянського говору. Отже кожне *'а > 'е (і)*: *пйєт', д|євіт', д|єс'ім'*; *с'т' > с'ц'*: *шіс'ц'*. – Числівники від 10-30 виділюють м'який елемент, при чому зникає приголосний; крім цього зникає теж визвучне *-т'*: *йїдин|айц'і, дван|айц'і, трын|айц'і, шт|ырн|айц'і, пітн|айц'і, дв|айц'і, тр|ыйц'і*.

В числівниках від 50-90 визвучне *-т'* мяке: *підіс'єт', шідіс'єт', с'імдіс'єт', віс'імдіс'єт', дівідіс'єт'*. – Спорадично лиш трапля-

ються приклади, де в тих числівниках виступає тверде *-т*: *підіс'ї́т*, *віс'ї́мдіс'ї́т*.

Для означення соток уживають форм: *сто*, *дв'асту*, *тр'ыста*, *шт'ырыста*, *пй'ї́т'сут*, *д'ї́віт'сут*, але частіше говорять: *с'отка*, *д'ві соц'ц'ї*, *тры соц'ц'ї*, *пй'ї́т'сут'ок*, *д'ї́віт'сут'ок*.

В частім уживанні є дробові числівники: *пй'т'ора*, *п'ї́ўтрыт'ї*, *пй'ўчварта*, *п'ї́ўпй'їта*, *п'ї́ўсіма*, *пй'ўдван'айц'їта*, *пй'ўс'їмн'айц'їта*.

Окремо треба згадати про терени, що сусідують з польськими говорами, бо тут числівники, більше, як інші часті мови, виказують велику скількість запозичень з польської мови.

В селах Полнятичі й Тернавка лиш до 10 заховалися українські назви (за виїмком *ї'ї́дін* і *тшиш*), від 10 вгору прийнялися вже, або зовсім польські назви, або в зукраїнізованому виді.

Приклади з Полнятич: *ї'ї́дін*, *два*, *тшиш*, *шт'ури*, *пй'ї́т'*, *д'ї́с'ї́т'*, *ї'ї́дін'ас'ц'ї*, *дван'ас'ц'ї*, *тшин'ас'ц'ї*, *пй'ї́тн'ас'ц'ї*, *шисн'ас'ц'ї*, *с'ї́дїмн'ас'ц'ї*, *ї'ўс'ї́мн'ас'ц'ї*, *дз'ї́вітн'ас'ц'ї*, *двад'ї́с'ц'ї*, *тшиш'д'ї́с'ц'ї*, *штирид'ї́с'ц'ї*, *пін'дз'ї́с'унт*, *шїз'дз'ї́с'унт*, *с'ї́мїдз'ї́с'унт*, *ї'ўс'ї́мдз'ї́с'унт*, *дз'ї́він'дз'ї́с'унт*.

Так само й в Тернавці з цею різницею, що тут деякі числівники є змінені під фонетичним оглядом (на місці **е*, **о* в закр. складах з'являється л'яб'ялізований задній звук *ω*): *шωс'ц'ї*, *с'ωм*, *в'ωсωм* (пор. § 7, 4).

Числівники звиж 100 прибирають теж різнобарвний вид: *двй'ї́с'ц'ї*, *тшиш'ї́ста*, *шт'ури'ї́ста*, а від 500 вже перша частина слова по український, а друга по польськи: *пй'ї́т'сет*, *ш'ωс'сет*, *с'ї́ωмсет*, *в'ωсωмсет*, *д'ї́віт'сет*, *т'ис'онц*.

Порядкові числівники заховали українські назви.

Також і на півночі в білгорайському повіті українські назви числівників заховуються лиш у малій скількості, а переважно є вже запозичення з польського: *ї'ї́дін'ас'ц'ї*, *дван'ас'ц'ї*, *двад'ї́с'ц'ї*, *трид'ї́с'ц'ї*, *штирид'ї́с'ц'ї* і т.д.

§ 32. Дієслова

1. Поділ на конюгації й особові закінчення теперішнього часу.

а) Перехід ненаголошених $\acute{e} > i$ спричинив змішання конюгації *-у, -еш, з -'у, -иш*.

Дієслова I конюгації, в яких наголос не падає на закінчення, перейшли до II конюгації: *пл'ачу, пл'ачиш, пл'ачи, пл'ачиму, пл'ачиті, пл'ачит*. – Це передусім увидатнюється на 3 особі множини, де ненаголошене *-'ет > 'ит*. Форми: *кл'ічит, х'очит, к'ажит, н'ішит* повстали аналогічно до форми: *х'од'ит, р'обійт, н'ос'ит*.

б) На спеціальну увагу заслуговують дієслова з пнями на *-а* в діємненнику типу: *г'адам, г'адаш, г'адаг*. – В творенні особових закінчень однини могли тут співділати контракція голосних по зануку інтервокалічної *й* і аналогія до форм: *дам, даш*.

Приклади: *к'опат* (Кальників), *р'убат* (Ніновичі), *п'амітам* (Хотинець), *пув'ідат* (Заліська Воля), *зab'іратс'і* (Стібно), *ш'ул'ат* (Яксманічі), *ч'екам* (Заболотці), *пукл'адат* (Трійчичі), *тр'ьмам* (Мільнів), *бр'ькат, їубз'ьратс'і* (Коритники), *сп'ізнам* (Красичі), *від'іжджат* (Полнятичі), *виз'ирам, знам* (Тернавка), *пух'овам, спув'ідат* (Хмільок), *пум'ачаш* (Біща), *в'ит'агат* (Княжпіль).

Ці форми споріднюють надсянський говір з західно-карпатськими говорами, де стягнені форми панують у цілій відміні. – У нас натомість у множині виступають вже нестягнені форми: *гад'айіму, гад'айіті, гад'айут*.

Це явище виступає майже все рівнорядно з формами типу: *том рук'ом*, хоч різниться від них меншим ступенем експансивності. Мимо цього, його розповсюдження можна відмежувати приблизно цією самою лінією (що й форми: *том рук'ом*) з застереженням, що нерідко на цьому просторі можна подибати нестягнені форми: *гад'айу, гад'айіш, гад'айі*. – Найчастіше й найбільше послідовно вживаються 3 ос. однини типу: *га'даг, підчас коли перші дві особи мають нестягнені форми: гад'айу, гад'айіш*. Це вказує, що обговорюване явище, обмежуючись місцями тільки до 3 ос. множ., тратить на силі й зачинає виходити з ужиття.

в) Для доповнення опису теперішнього часу треба додати ще увагу, що в найбільше на захід висунених місцевостях у 1 ос. множ. з'являється закінчення *-ме (-ми)*: *м'айме, піч'еме, йід'еме* (Тернавка), *фасуй'еме, ніс'еме* (Полнятичі).

2. Наказовий спосіб має тут дві форми: з назвучною голосною і з її зником.

В південно-східних місцевостях наказовий спосіб переважно такий, як у загально-українському (лиш фонетично інакший): *худ'і, йід'і, ніс'і, бйір'и, віз'і, заніс'іт, дів'ітс'і*.

На північному заході (менш-більш там, де виступають форми типу: *том руж'ом і гадам*), з'являється наказовий спосіб з зником визвучної голосної: *хот', х'од'му, х'от'ті, злп, бйей' ('біжи'), д'ійтис'і, в'ос'ті мі, р'опті, зан'ес'ті*. В селах Тернавка й Полнятичі в 1 ос. множ. наказ. спос. подібно, як в аналогічній формі теперішнього часу, виступає закінчення *-ме (-му)*: *х'од'ме, б'єрми, скр'уд'ми, н'ес'ми*.

3. Минулий час. На цілому просторі панує час минулий зложеної: *м'авійм, -лам, м'авійс, -лас, м'алізму, м'алісті, худ'івійм, -лам, худ'івійс, худ'ілас, худ'ілізму, худ'ілісті*. Ближчі дані про якість приголосних *-с (-з)* у цих формах подані у відділі фонетики (гл. § 25). – Закінчення зложеного минулого часу є рухомі: *дём быў, шос гад'ала? куліс то чуў? й'ужім б'ыла, гад'аў, ж'ызму й'ізділі, н'іжис ні від'іў, д'єсті худ'ілі? чысті й'ілі? ві Л'вові сті йе?*

4. Дієіменник. Дієслова, яких пень кінчиться на *-з, -к* мають у дієіменнику закінчення *-чи*: *муч'и, стр'ичи, пічи, с'ічи, стирич'и, ўустр'ишчи*.

5. Майбутній час. Загально-вживаною формою майбутнього часу є зложена форма з помічного дієслова *бути* й дієприкметника минулого часу: *б'уду руб'іў, б'уду сп'ала, б'удут ж'єлі, б'удіму й'ілі, б'удіті гад'алі, він б'уді браў*.

6. Дієприкметник страдальний. Дієслова, що мають у літературній мові дієприкметники страдальні на *-ний*, тут часто творять його при допомозі наростка *-т*: *забр'атый, руспур'отый, загн'атый, відд'атый*.

7. Можливий спосіб має подібно, як минулий час, закінчення *-м, -с, -смо, -сте*. Це закінчення є теж рухоме й може лучитися з довільною

частю речення: *йа бым худ|іў, худ|іў бым, чыбыс піш|оў? піш|оў быс? худ|ілібызму? н|ігдібызму ні пішли.*

8. Цікавим явищем надсянського говору є наворотіві дієслова, незнані українській літературній мові: *сп|адувати, склік|оууу-ати, дувід|оуууатіс'і, вй|ірувати, пууутв|арувати* ('повідчиняти'), *змн|ітувати.*

§ 33. Невідмінні часті мови

1. Прислівникові форми кінчаються на *-о (-у)* та *'і*: *й|асну, д|аўну, н|ізну, т|ёмну, з|ёмну, т|існу, д|іун'і, н|ёун'і, дускун|ал'і, ўукр|опн'і, кун|ёчн'і, н|агл'і, нів|ін'н'і, з|аўтрі.*

Подібні форми виступають також у говорі лемків і Верхратський уважає їх за давні місцеві відмінки: «форми містникові приложників яко присловники вживані»².

На увагу заслуговують ще ті прислівникові форми, яких не стрічається в літературній мові: *сп|ору* ('скоро'), *сп|іриши*, ('скорше'), *м|іцну* ('дуже'), *б|ардзу, барс, тріс'к|ом літ|іті* ('бігти скоро'), *суд|а, з'ёу, кул|а* ('коло', цей прислівник, вживаний в любачівському й білгорайському повіті).

2. В надсянському говорі не вживається прийменника *через*. Його функцію виконує тут прийменник *без*, що має значіння 'без' і 'через'.

Приклади: *н|ідіш біз м'єні ду м|іста, нідіш біз дур|огу, біз' л'іс*. Той самий прийменник має ще дивовижні форми: *ніз(с)* і *бриз(с)*: *ніс стаў, бриз в|оду, брис сіл|о*. – *Б'єсту* означає 'проте': *б'єсту він ф|айный гус-н|одор, хот' ні ўугл|ід|айі*.

3. Питайний сполучник *чи* має форму *ци, ці*: *ци йа ті ні гад|аў? ці н|ідіш зу мноў?* – В часових сполучниках *поки, заки*, відпадає приголосний: *пок, зак*.

² І. Верхратський, *Про говор галицьких Лемків*, 1902, ст. 125.

§ 34. Словотвір

Словотворові надсянського говору багато уваги присвячує Верхратський у своїй праці й по черзі подає важніші словотворні суфікси³.

Я обмежуся лиш до згадки про ці наростки, що відіграють тут визначну ролю в противенстві до літературної мови, де вони часом зовсім незнані.

1. Дуже живущий є іменниковий наросток *-іско* для назв піль, до означення, до чого вони були вживані: *ж'ьтніску*, *кап'усніску*, *в'їусіску*, *пр'осніску*, *пиин'їчніску*, *в'ьдженіску* (місце, де була вика – *в'ьята*), *прус'єніску*, *п'асвіску*. Цей наросток служить також до творення згрубілих слів: *пс'іску*, *б'їдач'ьску*, *тіл'ім'іску*, *кут'іску*, *кун'іску*, *хлуп'іску*, *б'абіску*, *д'їучат'іску*, *хлупч'ьску*, *біч'ьску*.

Більшості цих слів наросток *-іско* надає чуттєвого забарвлення для означення співчуття, або симпатії.

2. Як сказано вище (§ 26), дуже визначну ролю відіграє тут наросток *-йк-(<н'к-)*, при допомозі якого творяться не тільки здрібнілі йменники, прикметники, прислівники, але й дієслова: *с'онійку*, *мн'с'їц'айку*, *кузач'айку*, *зулув'ойка*, *рузм'овуйка*, *міл'ейк'ій*, *худ'ітуйк'і*, *руб'ітуйк'і*, *суд'ітуйк'і*.

Багато прикладів на здрібнілі й пестливі слова, утворені при допомозі наростка *-йк- (<н'к-)* мають похоронні плачі (пор. Тексти).

3. Дуже живущим є також прислівниковий наросток *-ка, -к'і*: *т'єрака*, *в'їттийка*, *туд'ьйка*, *фс'уд'єніка*, *тіп'єрка*, *дз'іс'ка*, *г'євака*, *п'отийка*, *дз'іс'к'і*, *з'арас'к'і*, *зн'оўс'к'і*, *тамк'і*.

4. Приросток *про-* має тут все форму: *при-*: *прид'аў*, *прир'ок*, *прист'єр*, *пригр'аў*, *прид'аў*, *примарн'уйї*, *прип'алу*, *призур'ьистый*; цей приросток увійшов навіть до чужих слів: *приф'єсур*, *прит'єкційа*, *прив'ісур*.

5. Цікаві є наростки жіночих імен власних, що означають приналежність до чоловіка, або до батька. – Замужних жінок називають від

³ І. Верхратський, *Про говор долівський*. ЗНТШ т. XXXV, ст. 54-64.

прізвища, або зайняття чоловіка, додаючи до нього наросток *-уха, -іха, -ка*: *д'іч'ыха, кувал'іха, Фран'іха, Куз'іха* (<Куз'о), *Пійш'ыха* (<Пійх), *Пійх'отіха* (<Пійх'ота), *С'айчыха* (<Сайко), *Гутіха* (<Гут).

Частіше вживають наростка *-ка*: *Тр'уханка, Турчанка, Кув'ал'ка, к'апрал'ка, Йантун'єчка, Калужн'єчка, Рум'анічка, М'ісічка*.

В цей самий спосіб називають теж дівчат, але, крім цього, для них творять спеціальні назви від прізвища або зайняття з наростком *-'е*.

Приклади: *Кувал'є, Пійхут'є, С'айчі, Пійш'є, Йантун'єччі, Калужн'єччі, Гут'є, Гас'луччі* (<Гас'лук), *М'ісіччі, П'ісарчі*. – Ці імена є середнього роду й відмінюються як іменники типу: *д'іч'є, міл'є, луш'є*. – Називають ними всіх незамужніх дівчат, без огляду на вік (усі ці приклади записані в Старяві).

Часом приналежність до батька означає наросток *-ова*: *Паз'і Йантун'ік'ова, Мар'ыс'і П'ісарува, К'ас'ка Л'ілічува, П'ійхува Пар'ан'ка*.

§ 35. Декілька спостережень з обсягу складні

Ділянка складні дає найменше матеріалу для обсерватора. Що правда в порівнянні із складнею східньо-українських говорів можна тут знайти багато дечого відмінного, бо нема тут новіших процесів, але на галицькому ґрунті всі подибувані тут явища не є нічим незвичайним, що заслуговувало б на окрему увагу. Було б зайвим балаством обговорювати відомі й загально вживані форми, тому обмежуся лиш до згадки про речі, що маркантно відбігають від правил цілої української мови.

Назагал у складні надсянського говору нема помітніших комплікацій з огляду на примітивну й невибагливу будову речень. Думки висказують звичайно короткими реченнями й свобідніше послуговуються реченнями рівнорядно-зложеними. Звідси часта поява сполучників *і* та *а*.

Взагалі засіб сполучників, що лучать речення підрядні з головними, невеликий. Сполучник *йак* виступає в реченнях часових, умовних і порівняльних. Інший сполучник у цих реченнях може появлятися хіба винятково й спорадично.

Приклади: *й|агізму б|ьлі г м|іс'ц'і, падаў дошч, йак быс хт'іў, ту бы с'і зруб|ілу, руб|і, як тра.*

Сполучник *жи* ('що') лучить речення підметові, предметові, прикметникові й наслідкові: *йу так м|усіт быті, жи буз|ач фсє зв|єрху, гад|аў, жи п|іді, той сам хлоп, жи биў г нас дз'|іс'а, діст|аў х пл|єчі, жи ні міх фст|аті.*

Причинове речення починається сполучником *бо*, рідше: *б|єсту, жи: ні зробиу, бу ні м|айу с'|ілі, ні пуй|іхала бєсту, жи ні м|ала гр|оши.*

Намірове речення лучиться з головним при допомі сполучника *жиби*: *мама хт'ілі, жиби він руб|іў.*

У звязку з нехиттю до вживання речень підрядно-зложених можна пояснити, чому для передання чужої мови послуговуються тут радше формою прямою, як залежною.

Подібно, як у літературній мові залюбки вживають дієйменників, замість віддієслівних іменників, або підрядних речень ціли: *та дошка сл|ужит напушч'іті пр'|єжу, на д|ол'і прих|одіт ст|опчик трим|аті пулутн|о, зіст|алі стуй|аті.*

В обсягу речення лад і згода слів є засадничо такі самі, як у західньо-українській мові. Але й тут деколи можна подибати відмінні форми й звороти. – Замало є прикладів, щоб лучити їх у якусь систему й тому треба обмежитися до кількох відокремлених уваг.

У сполученні з числівниками 2-4 прикметниковий придаток до підмету (подібно, як у східньо-українських говорах) стоїть у родовому відмінку: *тих два ст|арших брат|и, тих три м|єн'ишх* і т.д.

У безпідметових реченнях предмет виступає в давальнику: *йе чум|у руб|іті, йе кум|у мулут|іті*; для висказання погорди, або милосердя: *чи йе там кум|у ж'єті, та то слаб|ойі!*

По дієйменнику *быті*: *злє б|ьті мал|ому, д|обри вил|ікуму.*

Деякі прийменники лучаться з іншими відмінками, як у літературній мові: *пуг'|ін дєс г в|ойну, пун|єрит в|ойни* ('перед війною'), *ні м|айу ч'єс, піш|оў на шыўк.*

Надсянський говір не знає прийменника *про*, тільки прийменник *ўу* (о) або *за*: *стар|атіс'і ўу фс'о, жур|утіс'і за куз|ос', ўуувід|аті ўу к'імс'.*

У деяких зворотах появляються прийменники всупереч літературній мові: *м'айу т'їшку за нею* ('сумно мені за нею', Новосілки), *ні даў мі за ві'іру* ('не повірив мені?'), *їа ўо ту ні ж'ондам*, *м'ожі вам там б'уді за кр'иўда*.

Третя особа однини дієслова *мусіти* має деколи значіння прислівника, а саме у зворотах, що означають припущення або здогад: *він, м'усіт, маў ўудін'айц'і д'ім'ій*; *їа, м'усіт, ні п'їду*; *там, м'усіт, нім'а хл'їба* (*м'усіт* = 'здається, правдоподібно'); *їак вам с'і там в'їдіт?* (Тернавка), *вун'а мала там б'ьіті, він маў там й'їхаті* ('вона, здається, там була, він, здається там їхав', Старява),

Тексти

У текстах так, як у цілій праці користано з фонетичної транскрипції проф. Зілинського¹.

Тексти ці не все є ідеальною відбиткою справжньої вимови, бо технічні труднощі часто не дозволяли докладно занотувати всіх фонетичних нюансів надсянського говору. Тому нераз можна стрінуги неконсеквенції, а саме в означуванні рефлексів *и і *о в ново закритих складах, де часто в цих самих умовах можна стрінуги знак *ы, и³, и²*. В сумнівних місцях найрадше вживаю знак *и*, що однак не є ідентичний з таким самим знаком в транскрипції проф. Зілинського (про це була вже згадка при описі згаданих звуків: § 7 і § 8).

До таких часом невловимих звуків належить теж ненаголошене *о* на теренах, де т.зв. укання не є вже зовсім консеквентне. У консонантизмі технічні труднощі не все давали змогу докладно схопити якість приголосних у позиціях, де вони подзвінчуються або віддзвінчуються.

Подані тексти походять з різних сторін надсянського говору. Найбільше їх з центральної частини (Старява, Чернева, Кальників, Хотинець, Суховоля, Заліська Воля, Ніновичі, Стібно, Барич, Торки, Биків, Станиславчик, Конюхи, Молодич), але для порівняння подаю також тексти з говірок, що їх назвала «пограничними» (Даровичі, Брилинці, Тисова, Купятичі, Соколя, Кобильниця Руська, Милків, Біща, Тернавка).

Тексти впорядковано не за змістом, а за географічним положенням місцевостей.

¹ Поп. J. Ziłyński, *Opis fon. jęz. ukr.*, ст. 5 і 6.

Зразки мови

1. Казка про двох братів

То бы́лу два браты́: йі́д'є́н буз'а́ч, йі́д'є́н бй'ї́дны́й. Тому бй'ї́дному́ гм'є́рла ма́ма, йі́ бй'ї́дны́й нім'а́йі зв'ї́тк'і пухув'а́ті. Піш'оу́ ду т'огу́ ст'аршугу́ бр'ата́ йі́ гад'а́йі: «Бр'а́ті, ма́ма гм'є́рлі, тра хув'а́ті йак'ос'». А той гад'а́йі: «А мінé шо та ма́ма вупх'оді́т?» І ма́ми³ ні хт'ї́у хув'а́ті ст'аршы́й сын. Стад'ау́с' і бй'ї́дну́йі ма́ми³. Та́й ма́му пухув'а́у́ той мул'отшы́й, таг'ї́о спукрупн'ї́є́н'ї́м, так бй'ї́дну́. Йі́ йуж бй'ї́дны́й с'і́ зап'є́р і с'ї́д'ї́т. В нуч'ы́ піш'оу́, ма́му в'ы́т'ї́гнуу́ з гр'обу́ йі́ пра́ен'ї́с там ду т'огу́ бра́та бугач'ї́є́, пуса́д'ї́у на кур'ову́ ф ст'а́йні, в'ы́пруваді́у куро́ву пі́т пур'ї́х. Бра́т р'ану́ встай'ї́є́, ма́ма на кур'ові́ с'ї́д'ї́т. Йі́ піш'оу́ ду т'огу́ бй'ї́дну́гу бр'ата́: «Бр'а́ті, бй'ї́р'ы́ сі тут'у́ кур'ову́ йі́ ма́му». Та́й зноу́ ма́му пухув'а́у́ той бра́т мул'отшы́й. На др'угу́ ніч піш'оу́, в'ы́т'ї́гнуу́ зноу́ ма́му йі́ зан'ї́с там в бра́ту́му кум'ору́, напх'а́у́ п'оу́ні р'ук'ї́ с'ы́ра, в муц'ї́, фтакл'ї́є́у́ і піш'оу́ ду ст'а́йні, в'ы́ві́у кун'ї́є́, ма́му пуса́д'ї́у на кун'ї́є́. Бра́т р'ану́ вы́ході́т на дві́р, ма́ма на кун'ї́ с'ї́д'ї́т. Піш'оу́ ду бра́та: «Бр'а́ті, й'а́гіс хув'а́у́ ма́му? Фс'о́ забі́р'а́йсі, йі́ мук'у́, йі́ сыр!» Бра́т туд'и́³ взє́у́ ма́му наз'а́т ду с'є́бі. Т'є́ра йу́ б'уді́ хув'а́у́ йін'а́кши³. Нап'ї́к хл'ї́ба ст'о́йі мук'ї́ і сыр ма́у́ і б'уді́ хув'а́у́ т'є́ра с кс'ї́є́ндзум. Бра́т туд'и́³ дау́ йі́ груш'ы́й на п'огрї́п і пухув'а́лі, йак с'і́ п'а́трыт.

Записано в січні 1930 р. в Старяві коло Мостиськ від Марини Подільчик, літ 54, письменної.

2. Ду пуспр'ї́уу с'і́ так прима́ві'є́йі

Ту з'ості́ – з'ості́чи, пуспр'ї́уни – пуспр'ї́у́нічи, шчуг'ос'с'і́ схуд'ї́у́, шчуг'ос'с'і́ згул'а́у́, шчуг'ос'с'і́ збу́й'а́у́, ци́ сс'он'ц'ї́, ци́ ві́т чулу́в'ї́ка

зл'огу, ци скам'ін'і твiрд'огу? І рус'с'ік'айс'і і рустік'айс'і б'оожую (ця форма можлива лиш в урочистій мові) с'ілоу і б'оожимі слув'амі. І в'ыйді і в'ыступ, з йіг'о чл'унку, з йіг'о жул'удгу, з йіг'о к'іш'ок, з йіг'о мулаш'ок і з йіг'о бй'ілуї куст'і, з йіг'о чарв'онуйі крв'і, з йіг'о н'озуру, з йіг'о в'олусу, з йіг'о т'іміні, з йіг'о ўуч'ый, з йіг'о чулув'ічк'іу, з йіг'о бруу, з йі'о йас'ен, з йіг'о зуб'іу, з йіг'о твар'и, з йіг'о вух, з йіг'о слух, з йіг'о карк'у, з йіг'о в'ілиц, з йіг'о р'амєн'іу, з йіг'о л'ікт'іу, з йіг'о пійстук'іу, з йіг'о пал'ц'іу, з йіг'о пан'іст, з йіг'о груд'іу, з йіг'о жуўут'а, з йіго пліч'ый, з йіг'о краєж'ый, з йіг'о клуб'іу, з йіг'о w'удіу, з йіг'о стіг'ен, з йіг'о лыт'ок, з йіг'о пійет, з йіг'о парадг'іу, з йіг'о пал'ц'іу, з йіг'о пан'іст. П'ек тi – п'ек, шчыз'ай – сліз'ай, в'ітк'іс'с'і вз'елу йі там мах'ай. С'віт'айа вуд'іці, прыч'ыстайа д'ів'іці, в'іл'ікайа рдан'іці! Ту пумаг'ала Г'оспуду-Б'огу, дупумуж'ыи ти мін'і. Ту ўучыш'ч'ейіш фс'і г'оры, кам'ін'і, в'ірб'ін'і йі м'осты – ўучыш'ч'ейіжы фс'і йіг'о к'ості, в'іт сл'абусті, в'іт н'емушчи, в'іт пустр'ілу, в'іт г'ісц'у, в'іт чулув'іка зл'огу, м'ожу він в н'егу фступ'іу. А він йе в'іт фс'огу кшч'аний, прурудж'аний, найминув'аний N. N.

3. Йакс'і здуймайі врок'і

Вр'ок'і – вруч'ыстыйі, пуз'анийі – ніч'ыстыйі, й'агісті хл'опск'і, піт капіл'уш'ыска, а д'ів'оцк'іі піт кус'іска, а жыд'іўск'іі під жупан'іска, шчыз'айті-сліз'айті, а д'єстіс'і вз'елі йі там мах'айті. Там йе твуй'є спан'є, там йе твуй'є накрит'є, там йе твуй'є с'іджин'і, там йе твуй'є й'іджин'і, там йе твуй'а м'аті, вун'а тубй'і б'уді пуказув'аті. – Йак пупуш'ч'ейіут фс'і кл'імк'і, засіўк'і, кулудг'і, н'ах пуп'устіт твуй'а сл'абіс'ц'у, твуй'а н'еміч, твій пустр'іу, твій густ'єц, зл'ыйй ў'очы йі зл'ый в'і'ітір і зл'ойі м'ісці, м'ожу ты в н'егу хступ'ілу. – Бу ты йе в'іт фс'огу кшч'аний, найминув'аний N. N.

Записано в Старяві, в січні 1930 р. від Параньки Костик, літ 67, неписьменної.

4. Ду з'іс'ц'і'є с'і так примав'йейі

Ти с'віт'ый пунід'і'їку, ти д'ужи віл'ічний, а йа тіб'є пр'ошу буд' мін'і пум'ічний, йа тіб'є пр'ошу свуй'імі рукамі, свуй'імі пал'ц'і'ємі йі дул'оніу, на муй'а с'іла – б'ожа с'іла і ні мій дух, б'ожый дух і фс'і с'ват'ыйі дупумуж'іт мін'і, і ти з'ос'ц'у – гус'ц'ув'атый, шчуг'ос'с'і рузбуй'ау, ци з в'ітру буйн'огу, ци сс'он'ц'і йарк'огу, ци з в'ывірк'і, ци з р'осуйк'і, ци шар'окугу н'ол'і? І ти в'ітий уустун'ай, б'ій'лых к'остій ні лун'ай, б'ій'лых жыл ні с'ц'з'ай і уустанув'іс'і і ууспукуй'іс'і, йіді ф ч'орнуйі м'оры ч'орну кул'оду лап'аті, ч'орну кроу пусыс'аті йі тіп'єр шчазн'і, п'єк за п'єк.

Записано в Черневі, в серпні 1932 р. від Марини Фідівіч, літ 68, неписьменної.

5. Пісня про Ганю

М'ала Г'ан'і свікр'оху ліх'уйу,
 Каз'ала йі ж'єті в нід'іл'у с'віт'уйу,
 Пішл'а Г'ан'і житу ж'єті,
 Жи'ту дуж'єла,
 К'ін'ойк'і злуж'ила,
 Ду д'ому спіш'ила,
 І сі наган'ула, жи діт'іна ф н'олі.
 Вірн'ула Г'ан'і дрібн'ими стішк'амі.
 «Цісті ні від'ілі м'ойі дітін'ойк'і?»
 «Твоїу дітін'ойку три вірл'ойк'і б'авіт:
 Й'єдін вірл'ойку вуч'єйка дз'уб'айі,
 А др'уг'ій вурл'ойку к'іш'ойк'і тарб'айі,
 А тр'ат'ій вурл'ойку к'іст'ойк'і рузн'осіт».
 Пувірн'ула Г'ан'і ду д'ому:
 «Дай мін'і, мац'оху, н'ожика уустр'огу,

Н'ай йа сі віткр'ойу пулутн'а л'ін'огу,
 Н'ай йа сі виш'ийу л'ін'уйу сур'очку».
 Пулутн'а фкруй'їла, ф с'єбі ніш фструм'їла.

6.

С'віт'ї мійс'ич'айку
 На ту дуруж'айку,
 Ці пар'айду р'ічку,
 Туїу нівіл'ічку,
 Ду м'їлуйї на слув'ічку.
 Приш'оў йа ду с'їній
 Ду віч'арі с'їлі,
 Йін'о муй'а м'їла – чурнубр'ыва,
 Ду віч'арі ні с'д'айї.
 Під вікн'ом стуй'ала,
 Дріб'єн ліст піс'ала.
 Дрібн'и л'їсти п'їши^а,
 Діт'їну кул'иши,
 З буйн'ом в'їтрум рузмаві'єїї.
 «Вітр'ойку, вітр'ойку,
 Пуві'їч мі праўд'ойку,
 Ці мі м'їльїй л'убїт,
 Ці так на зрад'ойку?
 С'їва зазул'єйку,
 Вас'оку л'їт'айїш,
 Спуст'їс'ї в дул'їну,
 Скаж'и мі нув'їну,
 Ці м'їй м'їльїй м'айї й'їну?»
 М'айї він там, м'айї,
 Сїрд'єчну кух'айї...

(Не скінчено).

7.

Ў'ори д'іўчи на пйѣт' пл'ушк'іў,
 Зас'іѣалу сі пітр'ушк'і,
 Шчѣ ду р'оку хл'опц'і м'ала,
 Ф куліс'ойц'і куліс'ала.
 «Л'ул'ай, л'ул'ай, мал'ий хл'опчи,
 Жибыс ні быў, ѣак твѣй ўут'ѣц,
 Бу твѣй ўут'ѣц пйѣ – зул'айі,
 Л'уцку кр'іўц'у прулів'айі».
 А мій м'ілыі прислух'аўс'і
 І ду двір'ий дубив'аўс'і.
 «С'пів'ай, м'іла, ѣак с'пів'ала,
 Тиз' на м'ѣні нагад'ала».
 «А ніпр'аўду к'ажии, м'ілыі,
 Ёа на N.N. насвар'ила».
 «Л'іг'ай, м'іла, на лав'ойку
 З'ітну ѣа т'і зулув'ойку».
 «Чик'ай, м'ілыі, з'ара л'ажу,
 Ёно діт'ін'і сл'ову ск'ажу».
 Ёўж ѣ'ѣдну л'ічку ц'ілув'ала
 А на др'уг'ім н'умір дала.
 «Б'удіш, д'іт'і, паміт'аті,
 М'аті б'уді ўумір'аті».

Усі ці пісні записано в Кальникові, в липні 1932 р. від молодиці середніх літ.

8. Казка про смерть

В'ыйіхаў р'ыцар на кун'і с хл'опцім ду вул'ѣн'скуйі дур'ог'і (дорога, що провадить до Заліської Волі). Натх'одіт смѣрт': «Дѣ ты ѣ'ідіш?»

«Йїду, гадайі, бу ту х'одім смёрт', йа йі х'очу пуб'ачыті. Ты, сл'ухай, зуб'ата, вик'ата ('окага'), ты сухур'ёбрыці, та ты т'іл'у л'уд'ій пун'ішчыла зі с'в'іта!» Ф той ч'ёс вун'а к'ажі: «Ты, сл'ухай! А в'ыспувідаў ти с'і, йак ты йш'оў м'інé в'ід'іті?» Тёрас йім'у зачын'айі руб'іті с'і сл'абу. «Па'н'і муй'а, с'м'ёрті, пузв'ол' мін'лі вірн'уті с'і ду д'ому». «Хто хо'чи мін'é вздр'іті, йак ты мін'é вздріў, ту ду дому ні б'удіш вірт'аў». «Му'йа п'ан'і, йа тіб'é в'озму за жин'у». «Шуб'и йа хт'іла ст'огу с'в'іта м'ужа м'аті, йа бы ні так'лі м'ала. Быў ту Самс'он, так'ій, шу крут'іў с'в'ітум, йак куліс'ом, а йа йіг'о вз'éла і кавал'іріў ні так'ліх, йак ты. А т'эра ты х'очиш, шуб'ы йа туб'іт б'ыла за жын'у». «См'ёрті, муй'а п'ан'і, дай мі с'і в'оспувідаті». «А ты, йагіс хт'іў мін'é в'ід'іті, трé с'і б'ыду в'ыспувідаті». Вз'éла йіг'о міч ('меч') з йіг'о рук і зіт'éла йім'у г'олуву і так сказ'ала ду хл'опц'і: «Йїд'і, дай зн'аті ду двур'а, шуб'ы йіг'о т'іла пт'іц'і ні рузнус'лі і крув'е шуб'ы ні п'ілі».

Записано в Хотинці, в липні 1932 р. від Фемки Куляси, літ 68, письменної.

9.

Присн'іў мі с'і сон діўн'ейк'ій,

Жи хур'уйі брат рідн'ейк'ій,

Запріг'айно, хлопчи, к'он'і,

Пуї'ідіму, бу брат х'орий.

Прійїждж'ейму в'ор'от'ойка,

Ой с'ід'іт брат вік'ін'ойка².

«Спреч та ж'іўко хл'іп зу ст'ола,

Йїдут г'ос'ц'і, сістр'а м'ойа».

«А ти бр'ати ні з'л'ік'айс'і,

Св'ойім хл'ібум ні хув'айс'і,

² Зам. при вік'іно'ійку.

Бу йа майу хл'іп на в'оз'і,
 Зр'об'ю ууб'іт на дур'оз'і.
 Ні т'огум ту прійіх'ала,
 Ж'ыбым ф т'ебі уубід'ала,
 Й'інум т'огу прійіх'ала
 Ж'ыбым тіб'е уусмутр'ыла.
 Ні так тіб'е – д'іт'ій тв'ойіх,
 Бу ні м'айу вд'ома св'ойіх».

10. Колискова

А-а, к'отк'і два,
 ш'ары – б'уры уобыдв'а.
 Хода – хода, худаши'ин'і,
 х'одіт пт'ашук п'о в'іл'ішин'і.
 Х'одіт, х'одіт і сум'уйі,
 шос' діт'ін'і, шос' х'іб'уйі.
 Ой ци й'істі, ой ци сп'аті,
 ой ци х'ц'ес'і кулис'аті?
 Ан'і й'істі, ан'і сп'аті,
 ой х'у й'а с'і кулис'аті.

11. Жартівливі

Г'іл'а – з'іл'а б'й'ілі з'усі,
 з'іл'а – з'іл'а ду рік'і,
 гей л'ітшиий хлоп мал'ейк'ій,
 й'ак байд'ала в'іл'ік'ій.
 Г'іл'а – з'іл'а б'й'ілі з'усі,
 на Дун'ай, на Дун'ай,
 цуг'ос хт'іла, туз діст'ала,
 а т'е'ра йуш ні дум'ай.

13.

Ці ви чулі, ці ні чулі
 так'уїу нув'їну:
 Забр'алас'і бй'їдна бул'ба
 в дал'єку край'їну.

Алі гл'уні, гл'уні л'їуді,
 ні зн'алісті бул'п шанув'аті,
 чим найві'єрқиу с'ві'єту б'ылу,
 йїшл'їсті бул'п куп'аті.

Записано в Суховолі, в червні 1932 р. від гуртка дівчат.

14. Фрагмент весільного обряду

Йїд'єс'і ф ст'арусти так: н'єслус'і л'їтпру гур'їук'і і нит'айутс'і:
 «Ці м'айїті й'алїїку прид'аті?» Тату гад'айї: «Йак сі спуд'обайїті, йа
 ні бур'он'у». Йак сі зап'їлі, туд'ийкас'і заг'одїлі і н'єслі на з'анувїт'.
 З'анувїт' вїшила, туд'ийка руб'їлі зар'учыны: вз'єлі бар'їїку
 гур'їук'і, старуст'и сі пус'їд'алї і п'їлі, з мн'їск'і ч'арпалї. Прив'єлі
 мулуц'ц'ї'є ду стул'а і вун'а му дав'ала х'устку за п'ойас, а п'єрстїн'
 на р'уку. Старуст'и на тар'алї н'єслі п'єрстїн' і х'устку. Туд'ийка
 с'і пуйїдн'алї. Ф читв'єр зар'учыны, а ф суб'оту зачин'айїму віс'їл'ї.
 Ф суб'оту в'єчир зачин'айї с'ї в н'єгу і в н'єїї. В н'єгу кур'эвай'ї ніч'ут
 старус'ц'ї'їни. Свашк'ї кр'ут'їт ф'їг'ї. В нєїї б'їба – сус'їда плїт'є
 в'їн'ц'ї д'л'а н'єгу і д'л'а н'єїї з барв'їнку. П'отїм вун'а бр'ала р'їску
 сусн'ову, фкл'адувала йїм'у куш'ул'у і він'єц' і післан'ц'ї н'єслі ду
 мулуд'огу і с'пів'алї:

«Кудай нам лєжи, дай нам стїж'їйка,
 Ду мулуд'огу йїд'єму,
 Куш'ул'у му ніс'єму».

Післ'ан'ц'і ст'алі кулу пур'ога і кл'ікалі:

«Вийді ду нас N.-ейку,
Відбір'исі кушул'ейку,
Ми ду тебі йід'ему,
Кушул'ейку т'і ніс'ему».

Ст'аруста вихуд'іў і чи'т'аў, шо за тув'ар прин'єслі, фклун'іўс'і віс'іл'у, кушул'у з'н'єў йі він'єц і даў мулуд'ому. Мулуд'ий відобр'аў і завй'єзуваў кур'уну д'л'а мулуд'ойі за він'єц і за кушул'у, а післ'ан'ц'і гул'алі ду р'ана. Р'ану мулуд'ий вбір'аўс'і в він'єц і ййшоў ду пукл'ону ду йі р'одичіў. Р'одічі с'ід'алі на л'аўц'і на куж'ус'і, а мулуд'ийі прус'ілі ўу благуслув'іт'єн'ству: «Благуслув'іт нас (3 рази), пр'осіму!». «Н'ай вас Бох благуслув'іт, шч'єс'ц'ум, здур'овійім і добрум д'олім».

Йак ййшл'і ду с'л'убу, зноў с'нів'алі:

«Граї нам, скрип'ойку, рісн'ейку,
А ти, Мар'ис'у, клан'ейс'і ніз'ейку,
Йак віц'ц'у, так мат'ін'ойц'і,
Фс'і св'ойі рудін'ойц'і».

Вун'і ўуб'ойі три р'азі с'і пукл'он'іт фс'ім. Йак виход'іт с'ц'єркві, д'ієкуйут ййгумо'с'ц'уві:

«Куд'ай нам л'єжи, стай нам стіже'айка,
Пуд'ієкуйму ййгум'ос'ц'у,
Шу нам с'л'уб'ойку д'алі,
А д'орєгу ні бр'алі
Піў тал'ара зулут'огу
Від Йів'ас'а мулуд'огу».

Йак мулуд'а йідє ду мулуд'огу за нів'істку, йідє з'нєў ц'іл'ойі віс'іл'є і с'нів'айут рузмай'іт'і. На пур'оз'і стуй'іт м'ама, абу ст'арша сус'іда, йак нім'а м'ами, ф' куж'ус'і парэв'єрнінім ду гур'и в'оўнуў. Трим'айі хл'іп і вуні з'одуўу кл'он'іт, а вуна три р'азі над'німі фк'олу хл'ібум

виводит, шуби добра дол'і била. Дружба їх від'є за рушнік'і ду халуни біс стіу.

Записано в Заліській Волі, в липні 1932 р. від Анни Шевчик, літ 77, неписьменної, родом польки з під Ліська. – Хоч чужого походження Анна Шевчик увійшла зовсім у місцевий ґрунт і під оглядом мови передає всі властивості тутешньої говірки.

15. Плачі

За чоловіком:

Чб ти с'і забір'айиш на так'у дуруж'айку, чбш ти мін'є іиш'ейиш, шо ти мін'і прилад'іу на так'у з'імуйку, чбш ти мін'і так'у с'ірутуйку ту вліш'ейиш, шо вун'а б'уді ту чинітуйк'і – д'ііатуйк'і.

За мамою:

Муї'а мамун'ейку, шо йа ту б'уду руб'ітуйк'і, шо йа ту б'уду чин'ітуйк'і. Йак ви мін'і б'удіті к'укатуйк'і, д'є йа вас б'уду сл'ухатуйк'і.

16. Пчул'а йі з'олуп

Пчул'а за м'єдум ф'олі л'іт'ала
раз з в'ітрум гн'ала
йі у'оду фпала.
Бй'ідна ратунку пр'осіт – зав'одіт,
н'іхт'о на н'оміч йі ні прих'одіт.
Над вуд'оу с'ід'іу з'олуп на д'убйі,
ско'ру у'уб'ачиу йі приг'оду,
лум'ау ліст'очук йі м'єчи з в'оду.
Вун'ас'і с'іл'ну лістк'а фчип'іла,
стр'іпала крил'ц'і'ємі, в гур'у зліт'іла.

Мін|уў прас|унук, д'|екуйі м'ілу за пурат|унук.
 Ніб|аўум зноўс' з'олуп літ'іў,
 ўусл|аблі кр|ила, на д|убйі ўус'іў.
 Алі здал'ека стріл'ец' гу з|очиў
 і св'ойі дур|ог'і зб'очиў.
 Пітх|одит, від ў'ока мн'ірит,
 хто т|ому пувй'ірит.
 Пук! в'ыстріліў, алі сх'іб'іў,
 пуст'іў к|урок на м|уху,
 а пчул'а кус'іла гу р|уку,
 відварув'ала віт см'єрті.

Оба тексти записано в Ніновичах, в липні 1932 р. від Ксені Древно, літ 76, письменної.

17.

Там й'єдін ц'ісар маў дун'к|у ўудава|ати. Русніс|аў пу ц'іл'ім св'ойім
 кр|айу, хто бы с'і так'іў м|удрый знаш|оў, жыбы відгад|аў йіг|о
 загатк'і. Й'єдна бй'ідна б|аба м'ала с|ына йі той сын хт'іў йіт'і.
 А та б|аба гад|айі: «М'айиш ти там см'єрті пуж|ыті, вул'іш ту
 гм'єрті». Спiкл'а му хл'іба с тр|уткôў. Той вз'еў йі пуй'іхаў. А нім|аў
 шо д|ати й'істі кун'єві і даў му т|огу хл'іба с тр|уткôў, а к'ін' з|ара
 здох. Приліт'ілі д'ві вур|он'і т|огу кун'є й'істі. Йак пудз'обалі т|огу
 кун'є, з|ара пудых|алі. Він тут'ы д'ві вур|он'і гвєр, а приліт'ілу
 дв'айц'і шт'ыры вур|он'і йі стр|улус'і т'імі дв'ома вур|онамі. Приш|оў
 він ду ц'ісарі. Зачын|айут гу с'і пат|аті, шо він зн'айі, а він гад|айі:
 «Ви б|орши м'ойі загад|айіті, йа п'отім в'аші».

П'отім зад|аў ц'ісарувій з|агатку: Й'єдін ніжыв'ый з|абіў два
 жыв'і, а тих два ніжыв'ых з|абіду дв'айц'і шт'ыры жыв'ых. І н'іхт|о
 ні відгад|аў тогу. П'отім д|али му сипй'ал'ный пук'іў, а за с'ц'ін|оў
 быў йіг|о кул'єга. Він сі л'ух сп'аті, а мулуд'а хт'іла зн'аті, шо ту за
 загатк'і. Післ'ала ду н'єгу пукуй|ову. Та с'і пит|айі, шо ту йе. А він

к¹ажу: «Тра йідн¹у н¹ч зі мноу сп¹ати, алі в нас так ні л¹іг¹айут, в нас с¹і рузб¹р¹айут». Та с¹і вз¹ела рузб¹р¹ала, а йіг¹о кул¹ета прих¹одіт зу с¹в¹ітлум. Та фт¹ікла. Мулуд¹а післ¹ала др¹угу. З н¹еу зруб¹іу то сам¹ойі. Потім пішл¹а сам¹а наріч¹ана і пит¹айіс¹і: «скажи ти мін¹і, шо знач¹ыт та з¹агатка». «Йа т¹і пув¹іім, алі зу мноу тра нучув¹аті». Та с¹і рузб¹р¹ала, а йіг¹о підб¹ічн¹ік приш¹оу зу с¹в¹ітлум, а та фт¹ікла, а ууд¹ін¹ел¹ зіст¹авіла. Потім той сі л¹ух і сп¹іт ду пул¹уд¹н¹і. Прих¹одіт ду н¹егу ц¹ісар йі гад¹айі: «Барс л¹ад¹н¹і так д¹оузу сп¹аті». А той гад¹айі: «Б¹ыв¹іім на пул¹ован¹у, зл¹апавім тры сірн¹і, м¹іесу фт¹іклу, а ск¹іры сут». А ц¹ісар кажи: «Пукаж¹и ты ск¹іры». А мулуд¹іц¹і ф¹крык: «Тат¹ун¹ц¹у, д¹айті сп¹ок¹ій». Потім ц¹ісар справ¹іу йім віс¹іл¹ел¹.

18.

Й¹една ц¹іганка пришл¹а ду ц¹ісарувуї дун¹к¹і йі гад¹айі: «Дай мі гр¹ошій, йа т¹і п¹іім¹у під¹ л¹іс, там шос¹ б¹удіш д¹ужі л¹аднузу в¹ід¹іла». Та йі д¹ала п¹іу куб¹ел¹і гр¹ошій, ц¹іганка п¹ій¹ала йі зав¹ела йі в л¹іс йі зіст¹авіла. Та х¹одіт пу л¹іс¹і йі пл¹ачи. Там б¹ыла ст¹ырта. Вун¹а в¹іл¹ізла на ст¹ырту йі пл¹ачи. Пупр¹ій¹ждж¹алі йак¹іс¹ ф¹іри і йі з¹л¹іса вз¹ел¹і і прив¹ел¹і ду йідн¹ойі п¹ан¹і на сл¹ужбу. Тут¹а п¹ан¹і гад¹ел¹і так: «Пу фс¹іх пук¹ойах м¹ожіш худ¹іті, йін¹о ду й¹еднузу ні м¹ожна т¹і ніт¹і». Та парашл¹а фс¹і пук¹ойі і т¹ак¹і пішл¹а ду т¹огу дван¹айц¹ітогу пук¹ойу, а там Іс¹ус Христ¹ос на хрис¹ц¹і і кроу¹ к¹апала з н¹егу. Вун¹а кл¹ел¹ка, пумул¹ілас¹і і пішл¹а. Потім тут¹а п¹ан¹і пришл¹а: «Б¹ылас ф¹ т¹ім пук¹ойу?» «Н¹і» – ні призн¹алас¹і. І наз¹ат йу в¹івізла ду л¹іса. Б¹ыла так д¹оузі ч¹ес і йак¹ійс¹ там ду л¹іса приш¹оу і йу сі спуд¹обау і йі сі вз¹ел¹у. Потім з н¹еу с¹і уужин¹іу і вун¹а м¹ала д¹іті. Потім пришл¹а ду н¹ейі тут¹а п¹ан¹і, жи вун¹а в н¹ейі служ¹ила і вз¹ела йі д¹іті, а йі уупкрув¹авіла. Йіг¹о м¹ама гад¹айі: «Наш¹о т¹і так¹огу дз¹іка з¹ л¹іса?». Той йі спуд¹ар в¹ікупау скл¹ін¹у п¹іун¹іу, дау йі скл¹енку вуд¹и і д¹віз¹ус¹ц¹і. Замкн¹уу йі, а кл¹уч в¹ер в м¹ори. Тут¹а п¹ан¹і фс¹е прих¹уд¹іла ду н¹ейі і пит¹алас¹і: «Б¹ылас там ф¹ пук¹ойу?» «Н¹і». Принус¹іла йі д¹іті, вун¹а с¹і ст¹імі д¹іт¹м¹і

б'авіт. Л'окай тут'о зуб'ачиў і піш'оў пуві'іў св'ому п'ану, жи йіг'о д'іті жий'ут. Пан пудів'іўс'і, ж'ел' му с'і зруб'ілу, пр'осітс'і: «Йак с'і ду т'ебі дуб'ыті». А вун'а пувід'айі: «Злап р'ибу, там йе кл'уч». Він так зруб'іў, тут'у р'ибу рузит'і'еў, кл'уч вз'еў з н'еїї відимк'уў йі і в'ит'ігнуў. А йа там б'ыла, с'міт'анку паж'ила, с'міт'анка збй'егла, а йа ту ўуц'іекла.

Оба тексти записано в Стібні, в липні 1932 р. від Параньки Броварної, літ 62, неписьменної, родом з Кальникова, стало замешкалої в Стібні.

19. Плачі

За чоловіком:

Мій спудар'ойку, муй'а ластів'ойку, ты мін'е зіст'авіў бй'іднуўу вдув'ойку, йак'уїу йа сі дам рад'ойку.

За дитиною:

Муй'а діт'іт'ойку, муй'а ластів'ойку, так'а йід'еи мулуд'ейка піт с'іру зімл'ейку, під зіл'ену мурав'ойку.

За мамою:

Муй'а мат'ін'ойку, ми бй'іднийі с'іріт'ойк'і, д'еж ми б'удіму гл'едали св'ойі мат'ін'ойк'і.

Записано в Наклі, в липні 1932 р. від Анни Найдух.

20. Обжинкова пісня

Парэп'і'ойку м'ала,
д'е б'удіи но'чув'ала?
«Схув'айус'і під м'ежу,
гулув'ойку прилежу».

Мр|очыт нам с'і мр|очыт,
 х полі вінѐц с'і т|очыт.
 Гуспуд|ин'і п|ишна
 ск'л'уч'ѐмі в|ошла,
 к'л'уч'ѐмі забрин'іла,
 ўуч|ыма пуста в|ла.
 Дѐ с'і тут|ы пуд'ілі
 шу за н|амі худ'ілі,
 нас жиду в|алі³,
 а тін|ѐр с'і схув|алі,
 жиби нам ніч ні д|алі.

Записано в Баричі, в липні 1932 р. від Таньки Смігуровської, літ 50, письменної, родом з Сосниці.

21.

Ду ѝѐднуѝ хал|уны схуд|іліс'і все куж'ѐл'нік'і – д'іўк'і і сі
 так|ойі рузмай|ітуйі гад|алі і пішл'і ўу з|аклат, жы вун'і ўуб|ыйдут
 з нуч|ы три р|азы ц|ѐркуў. Пішл'а ѝѐдна д'іўка ўупхуд'іті. Ыід|ѐ рас
 – ніч, ѝід|ѐ др|уг'іѝ – ніч, ўупх|одіт тр|ат'іѝ рас: стуй|іт віс'іл'нік
 зу ст|оўгу на ш|іі. Та хан за ст|оўгу ѝі фт'ікла ду хал|уны. А той
 віс'іл'нік пітх|одіт піт хал|упу, під вікн|о ѝі гадайі: «відд|ай мі то,
 шоз мі вз'ѐла». Ўунус|ілі ту ст|оўгу фс'і: ѝідн'а сістр|а ѝі др|уга, а
 він від ж'ѐднуѝ ні хт'іў вз'ѐті. Мус'іла вун|а сам|а в|ыністі. Вс'і ѝі
 ўустун|ілі ѝі трѐм|алі м'іцну, а той ѝаг ѝу замал'ув|аў х н|ысук, а та
 с'і з|арас перѐвірн|ула ѝі гм|ѐрла.

Записано в Торках, в липні 1932 р. від Марії Дякович, літ 80, не-
 письменної.

³ 'жадали'.

22.

Была при зак'он'і н'астарша зак'онніц'і, йі с'і то фпр'икрилу йі гад'айі, жи н'іді ф с'віт райзув'ати. Пувід'айі: «Маті Божя, лиш'ейу фс'о н'ім тв'ойу ўп'іку, а сам'а н'іду ф с'віт». Так райзув'ала три л'іта. Раз вун'а пішл'а йі спала в мн'іс'ц'і в гур'і на тр'е^ат'ім н'онтри. І йі с'і так прив'ід'ілу, так, йатбы сон м'ала, йатбы йак'ійіс' д'іт так на д'ол'і гад'аў: «Г'ей, йак то л'уді руспуст'уйут, а вун'і ні зн'айут, йак'а йіх к'ара за то чи^ак'айі». Вун'а м'овіт: «П'іду ду зак'оніц'і і там б'уду за н'агіршу нуслуг'ачку». Йін'о с'і жур'ила, хто йі бр'аму ўтв'орит. Приходіт під бр'аму, а Маті Б'ожа стуй'іт і гад'айі: «Худ'і, н'ібогу, йа три л'іта тв'ойі мн'іс'ц'і і заступ'айу». І та зак'оніц'і зіст'ала.

Записано в Бикові, в липні 1930 р. від старшої жінки.

23. Стара жінка розказує свої воєнні переживання

Былізм'о шіс'ц' т'ижн'іў х Пік'улічух, за шіс'ц' т'ижн'іў примус'ову м'ус'ілізму й'іхаті ду Пера^амишл'і на ст'аційу. На ст'аційізму зуст'авілі к'он'і, віс, н'отім тут'и к'он'і вз'еў йід'ен пан йі ўубіц'іеў нам пувірн'уті; алі йак ми прий'іхалі, «кон'і – к'ажі – з г'олуду пуг'інулі». Йакіс'м'о р'ушили с Пера^амишл'і, т'ос'м'о й'іхалі на пл'ац в'іс'ім дн'і і прий'іхаліс'м'о д'о С'л'іани. П'отім быў р'оскас, жи вс'і м'айут й'іхаті ду л'агру, ду Г'м'інту. В Г'м'ін'т'і нам ні былу зл'е, бу мій чулув'ік быў м'айструм, д'іуч'іета худ'ілі ду гімн'азійі, а сын піс'аў ф канц'ял'арійі. Былубы нам м'іцну зл'е, бу муй'а дун'к'а м'ала мал'ен'ц'у д'іт'іну, алі й'едін пан вз'еў нас фс'іх стом мал'ен'ц'ом д'іт'іном ду с'ебі. Пув'і'іў нам: «Вы буд'еті в м'ені руб'ілі, йа вам дам р'ин'скі і д'л'а д'іт'іни мулук'а».

В Г'м'ін'т'і б'ыла ц'еркуў, шк'ола. Ф шк'олі фч'ылі н'аші пруф'есури ўукраїн'ц'і і кс'ежа ўукраїн'ц'і б'ылі. Л'уда там ні так т'іс'ічі,

на міл'їйони б'ылу з рузмай'ітих стур'ін. В Гм'ін'т'ісмô б'ылі рік. Йак ми приї'іхалі ду д'ому, н'іч'о ні б'ылу, фс'о пупал'ілі, хіб'а зіст'аліс'і гр'узи, |ані й'єдна х'ата ні зіст'ала, пу п'олі будак'і русл'і. Приї'іхаліз'мô на пушчин'у. М'ус'іў с'і чулув'ік стар'аті ўу фс'о. Нам м'алі дав'аті д'єрву на х'ату, алі п'отім купув'аліз'мô с'амі д'єрву, бу н'іхт'о нам нід'аў. Сын быў при в'ойску тлумач'ом і тр'оха нам гр'оуший прив'іс. Ми сі за ту куб'ылу куп'ілі. Так с'і чулув'ік дурубл'єў пум'алу. Другій сын быў на Йінт'ал'її. Йак с'і йу скінч'ыла в'ойна, ту с'і ў'оба пувірн'улі ду д'ому.

24. Йак зав'од'іт за змірл'ім

Ж'інка за м'ужум:

Мій спуд'арун'ку, а чош ти ту мін'є ліш'ієйіш, пійм'і мін'є за суб'оў, та шо йа біс т'єбі ст'імі с'ірутамі блуду руб'іла, а йак'у йа сі ту з н'імі р'аду дам, стак'імі д'ітм'і дрібн'імі, хто вам й'істун'кі даст, муй'і с'ірутун'кі, а хто ту на вас зар'обіт, шо ту блуді, йак ту з'іmun'ка пр'ийді.

М'ама за діт'інуў:

А м'ойа д'іт'інуўку л'уба, а хтош туб'її й'істун'кі даст, хтош тіб'є ўубыкр'ийі, кул'і йа тіб'є зуб'ачу, кул'іш ты пр'ийдіш, зв'іткі тіб'є ўузір'аті, хто мін'є пуж'єлуї на ст'аріс'ц'у, а хтож ду м'єні зашчіб'єчи, муйа ластів'он'ку л'уба.

На цвінтар'і:

Та д'єшту так'у зімл'і к'упу м'айіш, йак ти то дв'ігайіш, муйа діт'інун'ку дур'а.

Оба тексти записано в Станиславчику, перемиського повіту від Анни Андрушко, літ 70, письменною, в грудні 1935 р. – Анна Андрушко говорить скоро й притишеним голосом, що сильно утруднює докладно схопити всі звуки. В її мові слідно деякі відхилення від загального

типу надсянського говору (б в ненаголош. позиції, головно у кінцевих складах, замість загального *и*, форми: *худіліс'мô*, групи *-н'к-*, замість *-йк-*). Можна це пояснювати впливом мови її дітей, що є інтелігентами, або й цим, що на південному пограниччі надсянського говору можна подібати ці відхилення.

25. *Йак м'ойі т'ату в д'ен' в'ід'ілі д'уха*

Тату йіше" б'ылі хл'опцім. То б'ылу х пул'удні. Йішло йіх двох хл'опцій на др'угуйі сіл'о, ду Віт'ошиніц ду в'уйка. Д'івітс'і на дур'оз'і стуй'іт баба. Вун'і суб'і рахув'алі, жи вэн'а йід'е з м'іста і зач'елі с'і н'а н'у дів'іті, а вун'а ф той ч'ес зач'ела гул'аті на дур'оз'і і парем'ітувала при'ст'іралу з й'еднуїі рук'і на др'угу. Гул'ала д'оушиі ч'ес, гул'ала, на ўст'атку скрут'іла с'і ф п'орух. Йак с'і скрут'іла ф п'орух, йак пішл'а ф кс'ендзіў лан, а там быў на той ч'ес гур'ох скошиний, йак вз'ела той гур'ох і пун'есла на кн'іж'ицк'ій лан (лан, що належить до Княжич), на кн'іж'ицк'і тул'ок'і йаи.

26.

Рас т'ату зноус' йішл'і з Віт'ошиніц. На Д'ібриўц'і на дур'оз'і (там быў хул'ёрск'ій цвінт'ар), стуй'алô три жид'и. Тату пузір'айутс'і: шос' стуй'іт, в'ел'рба, ні в'ел'рба. Прих'од'іт блішии ніх, д'івітс'і, а то стуй'іт три в'ел'ич жид'іў. Тату с'і з'л'еклі, а вун'і с'і нит'айут: «Гуспудажу, дз'е др'ога ду Вітушин'іц?» Тату йім туд'и пув'іли: «Йа сам ні зн'айу, куд'и й'іду, йа й'іду туд'ий, куд'ий мін'е Бох прув'адіт». Тату відійшл'і, а вун'і зіст'алі стуй'аті. Т'атуві вул'ос'і ст'алу, али с'і пирижигн'алі йі пішл'і.

Записано в грудні 1935 р. в Даровичах перемиського повіту від жінки, літ 57, письменної, що 37 літ мешкає в Даровичах, але походить з

сусіднього села Конюхи й заховує зовсім добре говірку рідного села. Хоч оба села є побіч себе дуже близько, але різняться між собою говірками, про що можна перекоонатися при порівнянні цього тексту з наступним.

27. Казка про трьох братів

Быў хлоп, маў три син|и, два м|удрих, й|'єдін гл|упий. Пішл|иє вун|и ду й|'єднугу н|ана служ|иєтиє, два с'| зг|одиєлиє н|астиє в|'їц|'і, а той гл|упий на ф|ірмана. Так в|игналиє під' л'|єс в|'їц|'і н|астиє, а то йім дал|єко б|'ыло гун|иєтиє в|'їц|'і ду д|ому, й|'єдин др|угуму ўуб|'іт нус|иєў. Тай рас пан гад|айі: «Й|а вам ф|ірмана н|'ішл'у, він вам ўуб|'іт прине|'є». І глуп|ий ід|є з ўуб|'ідум і за ним відбив|айі с'| йіг|о к'|ін. Глуп|ий суб|'і д|умаў, жи за ним йід|є др|уг'ий хлоп і зач'|'єў миєт|атиє н|иєруг'і, аш вс'| в|имитаў. Приш|оў ду брат|'іў і н'|ч|о ни прин'|єс і брат|и м|ус'іли йіт|иє ду д|ому на ўуб|'іт. Глуп|ий с'| зіст|аў к|оду ўув|'єц. В|'їц|'і с'| зач'|'єлі тз|иті, а він суб|'і в|ит'|'іў к|авалук дупк|а і вз'|'єў ті фс'| і в|'їц|'і пуб|иєў і пуск|адуваў ду к|упк'|і. Тих два пувієрн|ули з ўуб|'іду, а він спієт. Вун|иє сие м|ислиєлиє, тр|єба в|'їц|'і пузаган'|'єтиє, н'|ей с'| йід|ут н|астиє. А в|'їц|'і пуб|иєті ниє пустай|ут. Вуніє с'| пугр|излиє, а глуп|ий гад|айі: «Шо с'| б|удиєтиє буй|алиє, ми то зниєс|єм|о ду д|ому». Г в|'єчир зач'|'єліє нус|иєти в|'їц|'і, глуп|ий з|'аўди нус|иєў пу дві, а тих два пу й|'єднїй. На віч|ару гуспуд|ин'і дала йім кл'|уск'|і. Тут|и с'| звів|айут, а глуп|ий йіх з|'аўди пу чул'|'і л|ишкоў: «Шо! ти йно пу йідн|'ій нус|иєў, ту м|айіш пу йідн|'ій й|'єсти». – Пу віч|арі фк'|'ічут, а глуп|ий фк|раў мал'|овані дв|'єрі. – Нан|ала йіх ніч в л'|'єс'|. Глуп|ий сие тут|иє дв|'єрі в|ик'|инуў на йал|иєц|'у і налуж|иў там чіт|'іни і там нуч|уйут. Там пришлиє зл|од'йї і прин|єслиє ц'|л|у свиєн'|у і зо два г|орц|'і гр|оший. Бил|о йіх двайц|'і шт|ири. Глуп|ий гад|айі: «Фк'|'іч'іт зв|'ітти, й|а б|уду дв|'єрі хпушч'|'єў». Брат|и зач'|'єліє прус|иєтиє: «Дай сп|окій», а глуп|ий гад|айі «Й|ак н'|і, то й|а вас там нум|'єчу ду ўугн'|'є». Глуп|ий зач'|'єў хпушч'|'єті дв|'єрі, а зл|од'йї ф| крик: «Фк'|'іч'ім, де хто м|'ожі, бу на нас Пам Біх к|'ару хпушч'|'єйї». Глуп|ий з л'|єс н|а діў, с'|'у куду ўугн'|у,

свиен'у неч'є і ду брат'їу к'ажує: «Зл'із'айтиє, йа м'айу тілб гр'бшиий». А н'айстарший зл'од'їй гад'айі: «Хто би биў так'їй відв'ажний, жиби с'і піш'оу пудиєв'иєтиє, шо з гр'їшми с'і р'обиєт». Піш'оу й'єдиєн зл'од'їй. Прих'одіт бл'ишии ўгн'є і пит'айі с'і гл'упузу: «Хто ти так'їй?» А той гад'айі: «Йа з н'єба, Пам Біх гад'аў, жиби йа на тім с'в'їт'і гулудн'огб накурм'иў», і пит'айі с'і зл'од'їя: «Ти гулудний?» «Так!» «Хот', ти йє с'иєл'нб гулудн'ий, йа т'і б'уду дав'аў пу тр'ошка, жибиєс ниє захуруєв'аў». Зл'од'їй руз'н'їєў писк, а гл'упий му вр'їзаў к'авалук йаз'лика. Зл'од'їй хт'їў крич'їєтиє ду св'їт'їх: «фк'їк'ай», а всє крич'їєў: «лиг'ай». Зл'од'їй то фч'улі і гад'айут: «Там йє ниє хто бут', він с'і йу нафч'иў пу н'їєцку гад'атиє». І пуфк'їк'алиє, а гл'упий зієт'аў з гр'їшми.

Записано в Даровичах, перемиського повіту, від Володимира Шкварка, літ 30, неписьменного.

28.

Й'єдін крул' маў так'у пур'їєдну панну і вун'а ні мугл'а найт'ї нариєч'єнузу. Йі т'ату спруєв'адиєў виєл'иєк'їй бал', запрбс'иєў фс'їх зам'ожних курул'їў, кс'їєн'їїў і й'їн'ших. Вбн'иє пбгбєт'иєлиєс'а і він йїх фс'їх пбєт'авиєў ду тл'їду і закл'иєкаў св'ойї дун'к'її, жиби вун'а суб'ї в'єбрала з ниєх куєт'р'огус', за куєт'р'огу м'алабис'а в'єдати. Вун'а парайшл'а фс'ї і ж'аднузу суб'ї ниє ўпуд'обала; й'єдін за н'їєкїй, др'угїй за виєс'ок'їй, тр'єт'їй с'ух'їй, читв'їєртий за гр'убий, й'їк'иий м'айї г'олуєу за виєл'иєку. На ўєєт'атку стуй'аў крул', за куєт'р'огу т'ату маў ўх'оту йу в'єдатиє, али вун'а йїмус'а приєдиєв'иєла, жи він м'айї нис за вїл'иєкїй, вун'а каєз'ала, жи він пуд'обний ду пап'угї. І йїєл'о вїт т'огу чїєс'у назив'алї крул'-пап'уга. Тату пув'їў: «Кул'иє ти сї з нїх нї в'єбрала нариєч'єнузу, ту н'єриий жабр'ак, куєт'р'ий пр'ийді, м'усїи за негу в'єдатиєс'а». За к'їл'ка днїў прих'одіт жабр'ак зу скр'ипками гр'айї під бр'амум, а вун'а з дал'єка вздр'їла і хт'їла му д'атї гал'м'ужну біє вікн'о. А йї т'ату вздр'ї і закл'иєкаў йїєл'о ду хал'упи і з'ара закл'иєкаў кс'їондєа,

жибы йім д'ати с'л'уп. А дун'к'а стр'ашн'і пл'акала і прбс'и'ела т'ата, жибы з ни'ем с'л'убу ні бр'ала. Тату каз'аў йіму загр'ати на скр'ипках. Він гміў файн'і гр'ати і т'атуви'с'а тут'о ступ'обал'о.

Приш'оўк'е'онц'і з'арас каз'аў йім пукл'ак'ати і п'ал'ц'і на йів'англііу і в'з'алі с'л'уп. Тату йім даў хл'іба на дур'огу, публагуслуви'еў, і вун'и'е пішл'и'е. Вун'а д'ужи пл'акала. Зайшл'и'е ду л'іса. Вун'а с'а пи'т'ала: «Чій то ліс?» Він каз'аў: «Крул'а-пан'угі». Вун'а гад'ала, жи «Б'ылам за н'егу в'ыйшла, быў быў мій». Йішл'и'е д'ал'і. Пришл'и'е на ви'ел'и'еку лук'у. Пи'т'алас'і, чійа тут'а лук'а? «Крул'а-пан'угі». Вун'а каз'ала: «Б'ылам за н'егу в'ыйшла, б'ыла б'ыла м'ойа». Пришл'и'е ду м'іста. Пи'т'ала с'а, чій'е то м'іст'о. Він каз'аў: «Крул'а-пан'угі». Вун'а зноўс': «Б'ылам за н'егу в'ыйшла, б'ылу б'ылу м'ойі». Він пи'рит тим най'аў за м'істум бід'н'ішиу хал'упу і запру'адіў іі ду т'ой хал'упи. Вун'а д'ужи пл'акала, а в'єч'ір каз'аў іі вар'иті віч'і'єру. Р'ану іі збуд'и'еў і каз'аў іі вар'иті ўуб'іт. Піз'н'ішиши пи'т'аў іі с'а, чи під'є з ни'ем на зар'обук. Вун'а каз'ала, жи ні в'м'іі і н'іч'о руб'и'е'ти'е. Він піш'оў на пр'ут'а і каз'аў іііі к'ошикі пл'єсті. Вун'а пл'єла к'ошикі і пукал'і'ч'ила суб'і пал'ц'і. Він піз'н'ішиши піш'оў ду м'іста, кун'и'еў гл'а н'єйі р'із'н'іх гурчк'і'ў і каз'аў іііі'і придав'ати і вун'а придав'ала. Потім пр'ишла ду д'ому, алі йіг'о ні заст'ала д'ома і вун'а м'ус'іла сам'а сп'ати'е. Він пр'ий'іхаў на др'уг'іў д'єн' і пув'іў, жи іііі'і ўут'єц справл'айі в'л'и'к'і'й бал' і запр'ошуйі фс'іх'н'абід'н'ішиших. Він г'адад ду н'єйі: «Йід'и'е ти, в'ос' сі й'єд'ін гурн'єц і там сам'а з'іш' і на п'отім прин'єсіш». Вун'а пішл'а, стуй'ала під двір'м'и кулу к'ухн'і і чик'ала, жьс'бы хто шчо даў. Далі іі хл'іба з'істі і нал'алі іі в гун'єц з'упи. А крул'-пан'уга то в'и'єд'іў і зл'апаў іі гул'ати. Вун'а д'ужи спір'алас'а, ні хт'і'ла йіт'и'е, а він іі примус'о'му в'ып'ровадіў на с'ал'у і м'ус'іла гул'ати. З'упа с'а в'ыл'ала, зал'ала с'ал'у, а вун'а спл'ачом фт'і'кла. Він іі зл'апаў на сх'одах і іі с'а призн'аў, жи він й'єст тим крул'ум пан'уг'і і тим жабрак'ом, іі м'ужум. З'арас каз'аў іі гбр'ати ф'царск'і ўубр'ан'а і д'ал'ши б'ыла крул'і'ўнум. А іа там быў на віс'іл'у, ііў і пи'єў, х'п'ыску ні б'ылу, ну буред'і с'а л'ал'у.

Записано від Василя Качоровського, літ 42, письменного, в Брилинцях, перемиського повіту, в грудні 1935 р.

29. Обжинкова пісня

Сл'ава туб'і, Буж'айку,
ск'ітч'ылізму жнів'ойку
йак й'ару, так ўуж'и'ему
шчасл'и'евуйу гуд'и'ну.

Йак в'и'нут він'ец, с'нів'айут:

В'и'йс'а, він'ойку, в'ийс'а
на гулув'ойку стрійс'а,
в'и'йс'а, він'ойку, гл'атку
йак чирв'онуйі й'анку.
Йак с'а ні б'удіи в'и'ті,
пид'ему т'а прип'и'ті,
за міт за гури в'он'ку,
за хур'ошуйу д'і'учин'он'ку.

30. З весільних пісень

Ду с'л'уб'ойку йід'емб,
мулуд'ата вид'емб,
йак й'едну, так друг'ойі,
ўуб'ойі мулуд'ийі.

Ду с'л'убу йіх'али'
ўуб'ойі плак'али',
йадв'абном хуст'инком
ў'очи ўуптир'али'.

Ой ф н|оли с|осна три л'|іта р|осла.
 Фч|ис'а N. N. руб|и'єтиє,
 ййшч|и т'а ниє вз'аў кр|асний N. N.
 йуш т'і с'а зб|ырат б|и'єтиє.
 Ой н'ейс'а зб|ырат, абó ниє зб|ырат,
 не б|удиє він н'а б|и'єтиє,
 ма|йу мат'ін|он'ку,
 йак ластів|он'ку,
 б|уди н'а бурун|и'єтиє.

Обі пісні записано в Тисовій, в грудні 1935 р. від громадки дівчат, письменних.

31. Ўу лие'і йі воўку

Биў воўк йі лие. Йїдн|огу разу лие биў гулудн|ий. Йїхаў пи'к|ар' з гуск|амиє. Лие сие л'іх на дур|огу йі видав|аў ниєжиєв|огу. Пи'єкар' вз'ёў гу на віс, прикр|иў і гад|аў, жи б|удиє маў д|обрий ф|утру. Тимчїс|ом лие мие т|аў пумал|е'йкó з в|оза гуск'|і на дур|огу. Йак фс'і звер і сам фт'|ік з в|оза. Пи'єкар' й'їдиє, й'їдиє, ўубз|иратс'і, а гус|ок ни'ма і л|и'са ни'ма. – А лие пунус|и'є свуй|і гуск'|і ду й|ами. Пришоў ду н'|ого воўк і він пугуст|и'є гу ти'ем|и'є гуск|амиє. А воўк гад|аў: «Ой брац'|ішку, брац'|ічку, деи ти т|огу набр|аў?» А лие к|ажі: «Кул'|егó! Зруб|и'є так, йак йа зруб|и'єў, л'єи суб|і на дур|огу, йак пи'єкар' пуй|їдиє, зад|аїс'і, жи ти ниєжиєв'и'є, а він ти'б|є воз'миє на віз|ок і сие нам|єчиши гус|ок і б|уди'єш маў дос'у'». Ной воўк так зруб|и'єў. Йак пи'єкар' надйїхаў, зуб|ачиў в|оўка на дур|оз'і, вз'ёў сие кул'пак|а, зач'|ёў б|и'єтиє в|оўка йі гад|аў: «Ниє ўуш|укаш ми, йак тамт|ой йа ниє б|уду так'|йі гл|упий, жибим т'і на віз браў» – і пуй|їхаў.

Воўк стаў пузб|и'євани'є і піш|оў ду л|и'са на ск|аргу: «Брац'|ішку, шош ти ме'н'є нар|ади'єў, ме'н'є так пузб|и'єв|алиє, аж ми м|озок з гулув|и пул'|іс». І лие с'і м'іцну буй|аў, бу воўк му см'єр'т' загруз|и'єў. Буй|аў с'і з дз'ур|и ўулаз|и'єтиє д|оўгій ч'єс, а йак згулуд'н'|іў, тó м|ус'іў в|илістиє.

Ной піш'оў на й'ёдну л'існ'єч'іўку так пукр'атци, жи воўк ниє в'и'д'іў, пу к'ури. А на л'існ'єч'іўц'і тазд'и'єн'і піш'ла кур'ови дуї'ітиє і ліш'ила рушч'ин в г'іж'и. А лиєс гліт'іў, запхаў з'олуву в рушч'ин і гл'апаў сиє дві к'уркі і фт'ік. А на то шч'і'єс'ц'і гу воўк зд'ибаў і пувід'айі: «Чекай, аш т'і т'єра з'абіў». А лиєс с'і пр'оси'єт: «Брац'ішку, брац'ішку, дар'уймиє смер'т'. Диєв'иєс'і, миєн'є так пузбиєв'али, аж миє м'озок з гулув'и л'ізиє» (а то к'іст'о б'ил'о). А воўк гад'айі: «Колиєш так т'і пузбиєв'алиє, с'ід'ай на м'єниє, йа т'і пувиз'у ду й'ами». Лиєс в'иліє на в'оўка і с'пів'айі: «Пу л'єс'і, пу л'єс'і, хорий здрувегу н'єс'і». А воўк к'ажі: «Бійє і Б'ога, шо ти с'п'іваєш, ту йа т'і т'єра йу з'абіў». А лиєс к'ажі: «Йа так'у гур'єчку виєл'иєку м'айу, ши ниє зн'айу, ш'о йа гад'айу». Воўк му то дарув'аў і відвіз гу ду й'ами. Прий'іхалиє ду л'іса фірм'ани пу пал', прив'єзлиє сиє сиєл'єц'ц'іў і хл'іба. Лиєс к'ажі: «Чекай, брац'ішку, йа принис'у с'н'ід'ан'і». Тай лиєс ск'очиў поза фірмиє і пів'аў т'орбу з р'ибамиє і с хл'ібум.

І зач'єлиє суб'і ў'оба й'істиє, а воўк гад'аў, жи барє д'обрийі р'иби. «Дє ти т'огу вз'єў?» А лиєс пув'іў: «Брац'ішку, жибиє ти миєн'є пусл'ухаў, тубис т'огу маў, жибис н'авит ниє дв'иєгнуў». Воўк гад'айі: «Йа т'і йуш пусл'ухайу, йатбизмі йиш'и раз дур'иў, ту й'уби тв'ойа см'єр'т' зара б'ила». Піш'лиє ўуб'а ду й'ёднугу сиєла, там биў зам'єрзлий стаў і ф'т'ім став'і дуч'ієйку сук'іром в'ирубалиє в л'єд'і. Лиєс к'ажі: «Т'єра брац'ішку, пхай ў'огін ф'т'у в'оду, там т'іл'а рип, жи аш ниє дв'иєгниєш». Воўк с'ід'іў доўг'ий ч'єс, вуд'а зам'єрзла і ў'ог'ін му зам'єрс. А лиєс гад'айі: «Йишчи д'оўши с'ід'иє, а йа т'і пум'ожу дв'иєгатиє». Тай воўк с'ід'іў, с'ід'іў, аш с'і ден' зрубиєў. А прийш'лиє слуг'і пу в'оду, а воўк с'ід'иєт на л'єд'і.

Пуз'л'ит'алиєс'і і в'оўка з'абил'иє, а лиєс ф'т'ік і с'і с'мій'аў, жи в'оўка в'имудруваў.

Записано в Купятичах, в грудні 1935 р.

32. Обжинкова пісня

Пи^ери^епи^ел^ойку м^ала,
 де с^і б^уди^еш хув^ала,
 ми жит^ойка дуж^ілі^е,
 йарин^ойку зач^ілі^е.

Де нам с^і гуспудар д^ілі^е,
 шу пиз ден^і з н^ами^е били^е,
 а тепер нам с^і схув^али^е,
 шуб^и нам гур^іж^іни^е д^али^е.

Пуй^іхали^е ді Л^вова,
 мід – гур^іжу купув^ати^е.
 Наші гуспудин^ойка п^ишна,
 за вурут^іейка в^ийшла
 клуч^іма задзвун^ила
 Б^огус^і пумул^ила,
 жиби нив^ойка руд^ила.

33. Пісня на христінах

В м^огу кум^ойка,
 в м^огу л^уб^ойка
 кум^ора на пум^ос^іц^і.

Прийд^іт, кум^ойку,
 приви^тайти свуй^і з^ос^іц^і.

В м^огу кум^ойка,
 в м^огу л^уб^ойка
 на пудв^іру бир^іаза.

*Ід'іт, кум'ойку,
пу гуріл'ойку,
бу йа іши твир'ѡза.*

*В м'огу кум'ойка,
в м'огу л'уб'ойка
на пудвір'ойку ж'ѣр, ж'ѣр,
йак мін'і віт кум'ойка,
від м'огу л'уб'ойка,
вітхудітойк'і ж'ѣл', ж'ѣл'.*

Обидві пісні записано в липні 1930 р. в Соколі від жінки середніх літ, письменної.

34. З весільних пісень

Співають при плетенні вінка для молодої:

*В'и'йс'а, вінойку, в'и'йс'а,
Мит – горіл'ойку н'и'йс'а,
Ой, ст'елит нам с'а, ст'елит
Пу'пдвір'ойку хм'ели'к, –
Пб с'і'нєх вас'ил'ок,
Ф хал'упі барв'інбк.
Ф хал'упі барв'інбк
Ф хал'упі барвін'ойку
На стул'і він'ойку.*

Як провадять молодих до шлюбу:

*Ду шл'убу йід'ємо
Два квіт'ойк'і від'ємо:
Й'еди'н квіт'ойку б'іли'єй*

Фс'ій рѳди^ен|ойц'і м'и^ели^ей,
 Друг^ий квіт|ойку с|и^евий
 Фс'і рѳд|и^ен'і шчасл|и^евий.

Як впроваджують молоду до хати молодого:

Куд|ай лиж|е, здай нам сти^еж|ейка,
 віствор|ай, м|ати^е, х|ату,
 ви^ед|ему ти^е пѳлѳх|ату,
 віствор|ай, м|ати^е, л'іску,
 ви^ед|ему ти^е ни^ев|істку,
 кур|ови ти^е ни^е вид|ойт,
 бу с'і ѳуг|она б|ойт,
 хал|упи^е ти^е ни^е зам|етѳ,
 бѳ с'а за нѳм с'міт'а м|етѳ.

Записано в червні 1934 р. в Кобильниці Руській від Фемки Дорош, літ 32, письменної.

35. Йіст|ор'яа ѳу ц|іган'і

Йа рас справ'ийѳ кст'іни і йа суб'ійі вз'ѳѳ ц|ігана за к|ума. Той ц|іган маѳ мал'ейкугу хлупак|а. Йа на кст'інах дав'аѳ ѳ'істі мн'іт. Заѳтра ѳід'ѳ ц|іган-кум з банічк|ом ду менѳ: «Дай мін'і м'ѳду, бу мій хлуп|ак ні х|очи н'іц ѳ'істі, ѳ'ену мн'іт».

Йа му дз'іс' даѳ, з'аѳтра зн|оѳс'ка ѳід'ѳ кум з бан'ічк|ом, бѳ син ні х|очи н'іц ѳ'істі, ѳ'ено мн'іт. Й'ус'і мін'і в'і'ршлу, жи ц|іган фсѳ хут'іѳ м'ѳду. Билі г в'ѳрбій ш'и^ерхуни і йа пув'і'іѳ ду ц|ігана: «К'умі, йа тиб'і'і дам пч|оли, б'удіш маѳ с'воійі і б'удіш фсѳ мн'іт підбір'аѳ». Йак піш'оѳ ц|іган ду в'ѳрби, а з в'ѳрби в'иліт'іѳ ш'ѳрхун.

А той ц|іган, йаг го вздріѳ ѳі к'ажі: «То м'атка, м'атка!» ѳі на в'ѳрбу. Йак на в'ѳрбу зачин'аѳ л'і'шчи, ту пувід'аѳ: «Б'ѳжи, йа

мітр^ову с'в'іцу фкр^лучу на ўф^ліру». А йак там в^ліс, ту сказ^аў:
«Йак ми с'і з^лохци, ^лал'бо фкр^лучу, ^лал'бо ни фкр^лучу». А т^лому с^линку
св^лому гад^лайі: «А ти там нус^лі трав^лу, йа й^лабим фпаў, жыбым с'і ні
з^лабіў». Йак ш^лерхуни зач^лелі кус^латі, ту він ду т^логу хл^лопці і гад^лаў:
«Дав^лай с'в'іцу л^лада к^лому, л^лада т^лому». А йак фпаў: «Б^ложи, Б^ложи,
ти ні зн^лайіш ж^ларту». Віт т^логу д^лне пирист^лаў ц^ліган-кум ду м^лені
худ^літі.

Записано в липні 1935 р. від Степана Варцаби, літ 52, неписьменного, родом з Молодича, що мешкає від 20 літ в Милкові. А проте мова Степана Варцаби різниться зовсім від говірки Милкова, бо вона ще представляє чистий тип надсянського говору, підчас коли в Милкові вже діють інші процеси. Для порівняння наведу тут кілька зразків говірки Милкова.

36. Конвенціональна форма поздоровлення

Славайс^лусу Христ^лу, йакс'а м^лайітїє, д^лужіс'тїє здур^лові, сам^ли
тай в^лйенці ч^лел'ідїє, худ^лоба, жи Пан Бух м^лайє, гаразд вам с'є
пуч^линат днув^латїє – рубїєтїє, шо слїх^латїє кôлô вас, кôлô в^лашїх
сус'лїт тай в д^лома на ўупх^лод'ї.

37. Фрагмент весільного обряду

Йак старус'ц'іні садж^лейут курув^лай, ту с'нів^лайут:

Ой, руз'л'ігайс'ї, нї'єце,
нех с'є курув^лай п'єче,
на фс'ї бл^лок'ї шїр^лок'ї,
а фсїєрд^лїєн'ї вис^лок'ї.

Йак курув'ай ф п'йѐцу, с'нів'айут:

Ой, кув'ал'у – кувал'ейку
зруб'иє нам сук'ір'ойку,
а буд'єму пйец руб'алиє
і курув'ай дубиєв'алиє.

Потим пусиєл'айут пислан'ц'і'ї вид мулуд'ух'і ду мулуд'огу з л'ан'ом куш'ул'ом, рушниєк'ом і вінцем. – Друшк'і майет сусиєнку і с'нів'айут румайт'і, а на сусинку дайут куш'ул'у, рушниєк і він'єц. – Мулуд'а стом сус'инком с'є клан'ієла і дала писл'анциви. Писл'аниць триє р'азіє пу с'онциє с'і в'иєкрутиє'ї і пиш'о'ї на двир, а за ниєм старус'ц'і'їниє і с'нів'алиє:

2. З Б'огѐм писл'ан'ц'і, з Б'огѐм
ни б'а'їтєс'є там д'о'їѐ –
приїждж'єйтє'їу к'урєх,
нєх с'є Мар'иєс'є ниє ж'урит.

Писл'ан'ц'і на ф'ирі с'нів'алиє:

2. Св'иєстѐм, кониєк'і, св'иєстѐм
та до Мар'ис'і з л'истѐм.
2. Шо Мар'ис'а напиєс'ала
до Н. Н. писл'ала.

Кулу пур'ога мулуд'огу с'нів'айут:

2. Ми писл'ан'ц'і приїх'алиє
парит пур'огум сталиє.
2. Привєзлиємо вам з'іл'є,
аш спит гур на віс'іл'є.
2. Вихуд'иє, старуст'ойку,
пизнав'ай то з'іл'єйкѐ.

2. Ой, йуш йа го ни пизн'айу
бу кур'отк'ій взрок м'айу.

Ст'аруста мулуд'огд ви'х'одит з гур'іуком на по́р'их і пийм'айе
йїх ду хал'упиє за стиў. Ст'аруста прих'одит ду стул'а і пїе ду
писл'ан'ці, х'очи вз'етие сус'инку, а писл'аниць ни дай'е, йено х'устку,
н'їби писм'о вид мулуд'ойї. А т'айа х'устка с'ї наз'иват ви'рок і с
т'ойї х'устк'ї др'ужба ч'итат:

«Пис'ала пан'ї Брин'ска, ду пана Брин'ск'его, ду ў'ойца, ду
м'атк'ї, ду рудз'їцѳ йего, пис'ала, а н'е пусил'ала, пулс'їудма л'удз'ї
і пулс'їудма к'он'а, тим л'удз'ом дац' йес'ц', піц' або ц'алк'ем ніц,
к'он'ї з'атнац' ду ст'айн'ї муров'аний, алї ні будув'аний, тим к'он'ом
дац' офса за драб'їне і ўудроб'їне с'їана в жлуп, на йе'ден зуп, к'он'е
пупишвїонз'ивац' ог'онем до жл'оба, а пл'овом до пр'ота. Тим л'удз'ом
дац' муз'ик'ї з й'едном стр'уном до гр'ан'а, і ст'аром бабе з й'едним
з'убом до гул'ан'а».

То тург'ован'ї і писл'ан'ці чита'їут с'їолска. Пбчат'ок той сам:
«напис'ала п. Б. до п. Б., напис'ала і послала с'їедем л'удз'ї і с'їедем кон'ї,
л'удз'ом дац' йес'ц', піц' ду волї, кон'ї з'атнац' до ст'айн'ї мурованей і
забудованей, дац' йїм с'їана за драб'їне, офса в жлуп».

Пусл'аниць видай'е сусинку з куш'улом кавал'їрови, тот за хустку
спл'ачуйе гр'їшми, і перепи'в'айут гур'іуком і с'їів'айут:

2. Ви' пан'ове писл'ан'ці,
с'їет'ти си в нас на л'аўц'ї,
ми' л'ави'е пузмїт'али',
пусл'ан'ций с'їе спуд'їв'али'.

Мулуд'и'ї вз'еў сус'иенку і три'е р'азие ви'кр'їучуваў с'їе по с'їонци'е по
хал'упи і ф с'їїнех. Йак вз'еў куш'ул'у ду кум'ори', др'ужба запи'хаў су-
с'иенку в дранк'ї ф плит на вур'ота.

Записано в Милкові від гурту старших господарів, в серпні 1935 р.

38.

Йак мін'і б'илу н'ітура р'оку, то ми с'а пупа'ілі. Мам'ун'а пішл'і пу хал'упах, а тат'ун'а зу мноў. Ми жили ф'с'ус' ідіў і так'а мін'і б'ила бід'а, бу мін'е дз'іец'і фс'і назыв'алі, а найві'єнцій тон, цос'мо ж'илі в ніх. Йак він цо зупс'уў, пув'і'їў, жи йа і йа фс'е пл'акала і за тат'ун'ом хт'іла г'іт'і. І пув'елі мін'е тат'ун'а ду свуй'ейі студ'оли і т'амис'мо спалі. І йак тат'ун'а фст'алі, ту йа йіх ні в'ід'іла, к'еді пішл'і. Дес' йа прибуд'іла с'а, а кул'а м'єні ліж'ит р'іпа. Йа б'ардзо с'а фт'ішила н'оў, а н'отім пішл'а ду зап'іл'ниці, а за зап'іл'ниці'оў на б'ойіску стуй'ала скрин'а і жорна. На тій скр'ин'і б'ила пл'ахта, а пит пл'ахтоў біла ск'ыпка хл'іба, сол'оў пус'оліна і спік'артком бл'ашан'им в'ода стуй'ала. Йак'єм т'ойе зй'іла і в'одимс'а нап'іла, т'о мі барзо б'ил'о д'обри і йа сі зноў л'єгла пыд г'ун'у і чик'ала свуй'іх тат'ун'а, к'еді пр'ийдут. А йак пришл'і, то йа барзом с'а фт'ішила; а ч'асом йіх доўго н'і б'ило, ту й'а пішл'а ду ж'ида і там б'илі жид'івучкы, з н'імімс'а б'авіла і тих жид'івучкіў м'ама дав'ала мі бул'кы, ч'асом ц'укру, жибимс'а з н'імі б'авіла, а дз'іец'і мін'е з'а ту н'і луб'ілі, назівалі мін'е парш'ивоў, бу мін'е бул'ілі н'огы, – на н'іх м'алам так'ы стр'упы, жи б'арзо ма с'вад'ілі, а йа йіх ч'ухала і разд'ір'ал'о мі с'а в'і'єнці. Фтеңчас б'илу мін'і н'айгірши. Йак йа пыдр'ос'ла, тр'ос'ка йуш мі б'илу д'обри, 'алі тат'ун'а зноў б'илі б'арзо пій'ак, фс'е худ'ілі ду ж'ида на кр'оплі і припів'алі фс'о і мін'і тат'жи б'илу зле.

Записано в Біщі від Евдокії Боровець, літ 37, письменної, в серпні 1935 р.

39.

Б'ила сі й'една с'ірута. Ні м'ала цо й'істі і служ'ила в йідн'огу ж'ида. А ту гад'айут, жи ф т'огу ж'ида стр'ашилу. К'еді вун'а рас сп'ала на гур'і, з'ачалу йо цос' дус'іті. Вун'а ц'і'іху б'ила, бу с'і буй'ала.

На др|уг'їй дѣн' пошл|а т|ота д'|іфка ду йїгум|ос'ц'а пур|адітіс'і,
 гад|ала, жи йо цос' стр|ашиит по нучах. Йїг'омус'ц' йї пув|ід'ілі, нѣх сі
 пул|ожит на с|ѣбі б|орену в нуч|и ду гур|и зуб|амі. І вун|а так зруб|іла.
 Спїт і сл|ухат, аш ту цос' прих|одїт і зач|инат йо душ|їті, алї там
 б|їлі б|орѣни і то с'ї б|арзу пукул|олу і фт|їклу. А йак вітхуд|їлу, барзу
 твалтув|алу і цос' гад|алу, алї т|ота д'|іфка ніч ні рузумн'|їла. Приш|оф
 дѣн', пошл|а зноўу д'|іфка ду йїгум|ос'ц'а пув|ід'їті, цо б|їлу в нуч|и.
 Йїг'омус'ц' йї пур|адїлі, жиби на т|оту мн'|їсті, дѣ сп|ала, полуж|їла
 снѣп, а с|ама, жиби с'ї пирин|ѣсла дѣ й|їнді. Д'|іфка так зруб|їла.
 На др|уг'їй дѣн' пуз|їрат, а ф тим сн|опї, цо пулуж|їла, биў зб|їтий
 в'єлк'їй нош. Д'|іфка с'ї б|арзу фт|їшила і д'|акувала йїгум|ос'ц'увї,
 жи йо в|їбавїлі віт см|ѣрті. Гад|айут, жи то биф ст|арий гмац'⁴.

Записано в Тернавці, в серпні 1933 р., від Євгена Шафрана, учня 4 кл. гімн., літ 14, що вродився й постійно мешкав у Тернавці. Як син селянина безпосередньо стрічається з говіркою рідного села й дуже добре захоче всі прикмети цієї говірки.

⁴ Нечиста сила.

Слівник

До слівника втягаю слова неподибунані в літературній мові й значну скількість польонізмів, щоб унагляднити їх ролю в надсянському говорі.

Не беру під увагу слів, що їх вигляд змінений з фонетичних причин, бо це було б непотрібним балаястом.

При пояснюванні поодиноких слів подаю місцями пояснення самого народу, бо це деколи краще віддає їх значіння. Але при технічних назвах не вистарчає й найкраще пояснення й єдиним способом для їх зрозуміння було б долучення рисунку даних знарядів.

А втім це не є завданням моєї праці й хоч значіння деяких слів не буде зовсім ясне, все ж таки це не повинно перешкаджати в уміщенні їх у слівниковому багатстві надсянського говору.

В скобках подаю в скороченні місцевості, в яких записала дане слово. – Не подаю місцевостей при словах, що є загально вживані, або яких говіркової приналежності не занотувала.

Абетковий порядок: а, б, в, г, г', г', д, дз, дз', дж, е, ж, з, з', и, ы, і, й, к, к', л, л', л, м, н, н', о, ѿ, п, р, р', с, с', т, у, ў, ф, х, х', ц, ц', ч, ш¹.

Місцевості згадувані в слівнику: Бабичі – Баб., Барич – Бар., Бігалі – Біг., Біща – Б., Боленовичі – Бол., Брилинці – Бр., Вільхівець – В., Гусаків – Гус., Дроздовичі – Дрозд., Заліська Воля – Зал. В., Золотковичі – Зол., Княжпіль – Княж., Коритники – Кор., Купятичі – Куп., Мільнів – Мільн., Милків – Милк., Ніновичі – Нін., Полнятичі – Полн., Соколя – Сок., Старе Село – Ст. С., Старява – Стар., Тисова – Тис., Торки – Тор., Тернавка – Терн., Чернева – Чер., Хмільок – Хм., Хотинець – Хот.

¹ Порядок букв поданий за українським алфавітом, в оригінальній версії – за латинським.

А

ай'єно (Терн.) = ая! якже!

Б

багаб'унда (Зал. В.) = парубок злої слави

б'агра, рл. *б'агри* (Тис.) = деревляний обвід в колесі воза; гл. *дзвін*,
ў'оклат

бай'єно = гл. *ай'єно*

бал'айбух (Зал. В.) = 1. байстрюк, 2. згірдлива назва дитини в часі лайки

бамб'єтил, «рус'ц'і'єгануйі л'ішку з в'ікум», рід деревляної канапи

бамб'они = цукорки

б'анта = отримання кроквів на даху

б'анка = залізне знаряддя, на якому клепається косу

б'ардзу || *барц* (<дз) = дуже

баст'урка (білгор., люб. повіт) = дочка, дівчина

б'астір (білгор. і люб. повіт) = хлопець, син

бат'ух, г. *бат'уг'а* (Полн.) = батіг

б'ат'ушка (побіч *кс'єнц*) (білгор. повіт) = назва священика

б'ах'ір = мала дитина (згірдлива назва)

баширув'аті (Ст. С.) = чарувати

б'ебух'і = внутрішні органи

б'єс (<з), «біз дур'огу» і «біс т'єбі» = без і через

бій'ак = частина ціпа, що нею вдаряється

біс'т'уркаті'сі (Зал. В.), «худ'оба с'і біс'т'уркайі, йак фт'ік'айі парад
м'ухуу»; гл. *зіз'ітіс'і*

б'іти (Терн.) = чоботи

бійгун'и (Зал. В., Стар.), «ф студ'ол'і дв'єрі х'од'ім на бійгун'ах»

бійдн'ий = 1. бідний, 2. марний з вигляду

бл'ат (Стар.) = скл. частина «нач'ин'і» при ткацькому варстаті, зробле-
на з тонких дощечок і грубих ниток

бл'аш'і'єк = горнець з бляхи

бл'єха (Вільх., Ст. С., Стар.) = частина плуга, що відвертає скибу

блок (Стар.) = деревляна шпулька на «веретені» «шпуляра» при ткаць-
кому варстаті

б'орши = скорше

б¹оц'ан (Полн.) = бузько

бр¹ати рію = копати рів

братув'іха (Терн.) = братова жінка

брис гл. *бѣс*

брус (Зал. В.) = груба до 5 см дошка в будинках

брух (Полн.) = черево

буг'ін'і = русалка, або якась інша фантастична постать

будж'єнка (Бр.) = мала цибулька до садження т.зв. «димка»

бу(к)шит'инук (Зал. В., Стар.) = залізний обруч на колодці колеса при возі

бул'ва (Терн.) = бараболя

б'учитіс'і (Зал. В.), «*кур'ова с'і б'учит, йак хцѣ кул'оті*»

В

вал'ашіті (Ст.) = каструвати; гл. *хар'ашіті*

вал'інкі (Стар.) = солом'яні ходаки, що їх вбирають у зимі поверх чоботів

вал'інний (Терн.) = гарний, симпатичний

вал'андули (Зал. В.) = високі береги

варат'єну і вирт'єну = 1. веретено, 2. складова частина жорен, що регулює рухи каменя

вал'ар'і = губи

вал'иха || *вал'аха* = 1. велика ложка, 2. передня люшня у возі (Стар.), 3. *кл'опіт* (Зал. В., Стар.)

варц'аби (Зал. В.) = футрини вікна

вал'ел'ій і вйел'ій (Полн., Терн.) = великий

вал'ертан'і (Дар.), «*вал'ертан'і йест то с'амуйі, шо ст'айа*»

вал'ерхни^к (Вільх.) = горішня частина маснички; гл. *вал'авіринік*

вал'икрутітіс'і = обернутися

вал'илуп (Зал. В.) = згрідлива назва на придуркуватих, що «вилуплюють» очі; «*ти вал'илупі!*»

вал'ил'уп = назва рослини, що пнеться

вал'ишка (Бр.) = стрих

вал'іха (Терн.) = прибрана ялинка, що її несуть в часі весільного обряду

вал'еу (Бр.) = 1. обжинки, 2. дівич-вечір

- в'ін'ц'і (Тис.), «жжил'іза, трим'айут н'одушку і віс»
 в'іргати = копати ногами
 віс'ц'адлу (Бр.) = кишенкове дзеркальце
 вітц'ε (Бр.) = дишель волового плуга
 вітч'изніна = батьківське місце, батьківщина
 віґс'ани'ц'а (Бр.) = поле по вівсі
 візір'ати = виглядати
 віз'ук (Ст. С.) = отримання капиць у ціпах
 ві'адро (Полн.) = ведро
 ві'ет'ур (Зал. В.) = рід сіти на рибу в виді коша
 ві'ези = отримання носів в саях
 ві'ійма (Стар.) = зерно другого сорту, що відходить на бік при млин-
 куванні
 вонт'ар (Б.) = вітвар
 вувайз'ух (Б.); гл. віз'ук
 вук'оніц'е (Зал. В.) = дошка до затикання пекарської печі
 вулустув'ати (Зал. В.) = товктися, шибати собою
 вулуц'уга (Ст. С.) = деревляний прилад, на якому везуть плуг, щоб не
 орав дороги
 вурга'нк'і = усна гармонійка
 в'урд'інік (Стар.) = пиріг з сімєнного макуха
 вур'ота (Бр.) = двері в стодолі
 вирт'ілінік (Бр.) = рід вужа

Г

- гад'окат = адвокат
 гаг'іґк'і = гагілки
 галаг'іґк'і; гл. гаг'іґк'і
 гал'айда (Б.) = деревляне знаряддя до гострення коси; гл. майд'ачка
 г'ал'арм = алярм
 гал'к'і (Ст. С.) = деревляне знаряддя до кручення шнурів; гл. к'оґрут
 г'ал'штук (Стар.) = столець воза, на котрий кладеться поденок; гл. на-
 с'ат
 г'атка (Полн.) = казка, байка; гл. г'атка
 г'аґрун = гайворон

звійт'іс'і, зв'ойдіс'і = вміститися, вміститься
гл'ад'інка (Зал. В.) = жмуток вичесаного прядива
гл'іва (Стар.) = рід гриба
зн'етк'і (Полн.) = скоро
з'онір = честь
з'орстка (Стар. Ст. С.) = сніпок льну, поставлений до сушення
горс'ц' (Б., Вільх.); гл. з'орстка
груз'ава, груз'іна (Б.) = підмокла лука, ґрунт; гл. *мл'ака*
зул'оўка (Бр., Зал. В., Стар., Ст. С.) = колодка колеса у возі, що в неї входять сприхи
гур'а = стрих
гур'ак = гірняк
гурн'єц, г. гури'є = одиниця міри, «гурн'єц зб'іжжі»
гурн'ок (Полн., Терн.) = горнець з глини
з'уска = булка
густ'єц = ревматизм
з'ієў, з'ієўака (західні місцевості надсянського говору) = тут, сюди
з'імблік (Зал. В.) = гиблик
з'іна (Хот.) = там
з'ірк'ін'а (Бр.) = рід гриба з молоком

Г

гайс = гас, нафта
г'анук (Стар.) = одиниця міри в ткацькому ремеслі; «г'анук м'айі тр'уйц'і д'ві н'іц'ц'і, а з бл'ат'і тр'уйц'і д'ві трукст'ін'і»
г'атка (Терн.) = казка, байка
гацям'иш (Бр.) = лилик; гл. *куцуп'ир*
гвалтув'аті (Терн.) = кричати
гд'ачка = гортанка «Адамове яблуко»
гд'ул'і = рід великої грушки
гжбй'єт (Терн.) = хребет
гж'ен'дз'іл (Б.) = гряділь плуга
гл'іт, г. гл'іду = ряд
гр'айцар = дрібний гріш
гр'удза (Бр.) = рід гриба з молочком жовтої фарби

г¹удзый = малий

г¹ѐмба = лице, уста

г¹іліт¹ѐ (Зал. В.) = деревляний посуд до передержування сира, огірків

г¹ілон = рід гусей, гуска

Д

дѐуї|іті кумус' = говорити комусь «ви»

д¹ѐспит (Терн.) «рубіті на д¹ѐспит» = робити навмисне, на злість

дз¹ащра або дз¹ищра (Зал. В.) = осінній дощ з градом

дзвін (Ст.) = деревляний обвід у колесі; гл. б¹агра, у¹оклат

дзіг¹ари = цигарка

дзіг¹арук = годинник

дз¹адз'у, дз¹аткô = дід, дідуньо

дз'ат, г. дз¹ада = дід, жебрак

дз¹ѐцку (півн. зах. пограниччя) = дитина

дз¹ірж¹ава = посесія

дз¹іс'а, дз¹іс'кі = сьогодні

диl гл. брус

дінік¹і (Зал. В.) = два спосні разом горшки (двійники)

дірж¹ѐк (Стар.) || д¹іржак (Б.) = частина ціпа, яку держиться в руках;

гл. ц¹ін'іна

д¹івійр (Стар.) = брат мужа

д¹оміно цукру (Ст. С.) = кістка цукру

дошчик¹і (Бр.) = зовнішня частина волового ярма (сноза)

дорич (Стар.) = дощ

др¹атар (Бр., Зал. В., Стар.) = бельок, що на ньому держиться стеля

др¹анка (Зал. В.) = дошка паркану

драв¹ітін' (Бр.) = пеньок, що на ньому рубається дерево

др¹ужбіни (Терн.) = оден з весільних обрядів

дрис¹ѐн (Стар.) = назва рослини, буряну (дрясен)

д¹уди = «маншети» при сорочці

д¹уга (Бр.) = клепка в бочці

дуп¹іру = допіру, щойно

дуч¹ѐйка (Куп.) = полонка в леді

д¹іду(ô) = вуйко, чоловік тітки

д'і́фка || д'і́ўка (Терн.) = дочка

Ж

жарв'а (Дрозд.) = іржа

жёр, жёрф (Ст., Гус.) = іржа

ж'игаті = штовхати

жил'із'н'і́к (Полн.) = горнець з заліза

жин'ух = жонатий чоловік

ж'итни'ц'а (Бр.) = поле по житі

ж'ыўу (Стар.) = скоро

жмій'і́каті білі́зну = прати в руках

ж'ондаті (Полн.) = жадати

ж'онца = управитель

ж'оўтий брux (Бр.); гл. жоўтугр'удга

жоўтугр'удга (Стар.) = назва птиці (зяблик?)

журав'і́л = 1. журавель, 2. поперечний бельок при журавлі (Стар.)

жур'ідлу (Стар.) = джерело

журн'і́ўка = дрючок, що обертає жорновий камінь

З

зав'олі́ный = заболілий

зав'іван'ц'і́ = голубці

з'аві́ртка (Зал. В.) = деревляна клямка

заві́рш'ыті куп'і́цу с'і́на = закінчити, дати верх

зав'і́тка = покритка

з'агі́ниця (Бар.) = заяць

з'азу́лувук = подушка

зад'ус', на зад'ус' рахув'аті = числити в відворотнім порядку: 10, 9, 8, 7, 6, 5...

заж'і́рві́лий = заіржавілий

зав'і́бнуті = закостеніти із зимна

зав'і́м'і́н'і́ = простуда

зак'азуваті казг'і́ = оповідати казки

з'акру́тіна (Б.) = вир глибокої води; гл. кал'обан'

закру́ц'і́йка = мотив вишивки

з¹акруц'ка = закрутка

з¹алізи (Зал. В.) = «пр¹ичіс вулос'і зв¹охчиний»

замужн'іê = молода замужня жінка

зани^еск'і (Бр.) = зовнішня частина волового ярма

зан¹іхувати = занехати

запамн'ітл¹івый = той, що має добру пам'ять

зан¹іла, зан¹іліс'а (білг. повіт) = місце на снопи

зап¹іраті двѣрі на кл¹амку = зачиняти

зан¹йѣцук (Терн.) = припічок

з¹арак'і = зараз

з¹ар'і (Стар.) = 1. поперечний загін поля, 2. ясна хмара, ясна смуга на небі

зас¹іêка (Б.) = місце на засип збіжжя

з¹атілін' (Зал. В., Стар.) = сворінь у заді воза

з¹аўди (Терн.) = все, завжди

заўк'ін'аті двѣрі на з¹амук (Стар.) = зачиняти двері на замок

захар'ина = сахарина

зачіт¹ок = початок

звін (Б., Вільх., Ст. С.); гл. дзвін

звітк'іл (Мільн.) = звідки

зд^р'іêчій (Бр.) = зизоватий

з¹ѣрку = зернятко

зірн'іц'е (Ст. С.) = зіниця

зл¹аніті = зловити

зл¹атук (Стар.) = золотий гріш

змінтр¹ужіный = змучений

зм¹ыс'ний (Терн.) = смішний, дивовижний

знів'оліный = змучений

з'дз'ів'атіс'і = знущатися

з'імн'іакі (Полн.) = бараболя

з'обру (Полн.) = ребро

з'р¹ідлу (Зол.) = джерело

з'р¹оуку (Полн.) = зіниця

з'р¹удлу; гл. з'р¹ідлу

Й

й¹абрут, г. йабруда (Стар.) = *populus alba*

й¹адла (Стар.) = ткацький знаряд, що з нього навивається пряжу на цівки

й¹айу (Терн.) = яйце

йакур¹атн¹і = якраз

й¹ама = 1. яма, 2. діл на бараболю

йар, на йар¹и = весна, на весну

йарм¹а = 1. ярма волів, 2. коромисла на воду (Стар.)

йаст¹амінт (Стар.) = заповіт (тестамент)

й¹астрін, г. й¹аструба = шуліка

йігл¹іц¹і (Зал. В., Стар.) = деревляна ігла до плетення сітей на риби

йін¹ (Стар.) = наморозь; гл. шат¹, у¹ок¹іс¹ц¹, уушин¹дз¹іл¹іна

йін¹ачий = інакше

й¹іный = інший

й¹іркшый = інакший

й¹істнік || й¹існік (Стар. Ст. С.) = істник, прилад, яким відгортається землю з бляхи плуга

й¹ішиц¹і (Зал. В., Ст. С.) = метелик

й¹уха (Б.) = кров у пса

К

к¹абат = зверхня одіж

кабац¹айка = жіноча одіж: корсет

к¹абзул (Зал. В.) = служить до охоронювання осі в колесі

кав¹ал¹ір = парубок, нежонатий

к¹азал¹ніц¹і = проповідальниця

каз¹ета = часопис

к¹айет (Білгорайський повіт) = зошит

калаф¹атк¹і (Зал. В.) = шматки полотна, дерева, матерії; «лудёр бл¹уску на калаф¹атк¹і»

кал¹атаўка (Б.) = мала дошка, прикріплена в стіні над жорнами, що в неї входить «жорн¹іўка»; гл. крас¹ен¹ц¹е і вар¹иха

калат¹ушка (Вільх.), кулут¹ушка (Ст. С.) = поличка в масниці; гл. кулут¹оўц¹і і руб¹ілічка

- кало|бан' (Бр.); гл. з|акрутіна
 кал|івы = полотняні капці для мерця
 кал|іті халупу (Стар.) = ліпити глиною хату
 к|амін' = жорна
 кант|ичка = книжечка з колядами
 канч|ук = шкуратяний нагай
 кан'ук гл. й|астріп
 кап|ін'ц'у = трошки
 кап|іц'і = шкура, привязана до «держака» і «біяка» ціпа
 кап|усніску = місце, де була капуста
 канч|ук = мішок із свинського міхура на тютюн
 караб|атіс'і (Стар.) = качатися
 карац'убіна (Стар.) = ягода черемхи
 кач'ієлу (Стар.) = кружок, колесо без сприх
 качіп|ыск'і = рід великої фасолі
 к|ачка (Б., Вільх., Стар.) = гак на кінці дишля; гл. ф|ірман
 к|ламб|ірта (Стар.) = поперечна платва в стіні
 кл'іб|ан'іа = приходство; гл. нупіству
 клон, г. кл|оба (Стар.) «майі трийц'і лабок абô гурстук пр'єжі»
 кл|опіт (Ст. С.); гл. кал|атаўка і вар|иха
 клуч|иц'і, клуч|иска (Вільх., Ст. С.) = деревляні колики на хребті даху,
 що служать до придержування стріхи
 кл|учка (Вільх., Ст. С.) = складова частина журавля
 к|обиц'а (Б.) = деревляна колода, на якій рубають дрова; гл. драв|ітін'
 к|обиц'і (Стар.) = нога до лавки з дошки
 кôл|и'вôрôтôк (Вільх.), кун|ивôрôтôк (Б.); гл. гал'к'і і к|оўрут
 к|онік (Стар.) = деревляний стовпчик, уміщений на долішній поперечці
 т.зв. штат|іў (гл. штат|ілу) при ткацькому варстаті
 к|опыл (Бр.) = нешлюбна дитина
 к|ориц n|ол'і (Бар.) = ½ морга
 к|ос'ін' (Полн.) = червень
 к|ошик (Стар.) = складова частина жорен, де всипається зерно
 к|оўрут (Стар.), к|оўрутиц (Зал. В.); гл. гал'к'і і кôл|и'вôрôтôк
 қошит (Стар.) = кошт
 к|қшитітіс'і = мати кошти

- краж*'*ĕ*ука (Стар.) = головка квашеної капусти
кр'ампач (Зал. В.) = 1. коротка нагайка, 2. суковата палиця
кр'амса, рл. *кр*'амсы (Тис.) = залізо на стегнах воза
крамск'*ойі* ууд'ін'ĕ (Стар.) = мійська (купча) одежа
крас'ен'ц'е (Бр.); гл. *кал*'атаука і *вар*'иха
кр'ĕк, рл. *крик*'*і* (Мільн., Терн.) = корч
крижак'*і* (Стар.) = складова частина «л'іцїу», що йде від «у'узди» до
 «п'оуудїу», поміж обома кінцями «крижак'і» перехрещуються
криж'авіц (Стар.) = складова частина ткацького варстату при
 «снுவ'ад'л'і», виглядає, як палик з двома зубцями
крич'аті (Терн.) = плакати
кримп'уліц (Зал. В.) = затесаний по обох кінцях колик, помічний при
 вязанні снопів
кримс'ак (Зал. В.) = кропивяний мішок
криш, г. *кр*'ижі, *кр*'ижик = хрест, хрестик
крів'а (Б., Ст. С.) = кроква
кріп = окріп
кр'оле (Зал. В.) = дах над вуликом
кр'осна (Зал. В.) = ткацький варстат
кст'іны = хрестини
кст'іті = хрестити
кс'ĕнци, г. *кс*'ĕндза = неофіційна назва священика
кс'ржка = книжка (на південному сході надсянського говору вжива-
 ють: *кн*'ішка)
ки'усло (Б.) = чересло, ніж плуга
кич'аний = хрещений
куб'ĕл'і = кошачок з лика
куб'іта = жінка
куж'ĕлікі = пряхи
куж'іука = деревляний валок, що на нього навивається прядиво
кул'ачык хл'іба = бохонець хліба
кул'од'іс (Стар.) = криниця з журавлем
кул'отка (Ст. С.); гл. *драв*'ітін' і *к*'обиц'а
кулут'оуц'і (Стар.); гл. *калат*'ушка і *руб*'ілічка
к'ул'а (Білгор. і люб. повіт) = коло, «кул'а стул'а, кул'а ст'айн'і»

- кул'ак (Терн.) = будяк
 кул'і́йа = залізниця
 кул'і́чка (Бр.) = колісцята, теліжки
 кул'п'ак (Тис.) = задня клениця при возі
 куман'і́чына = конюшина
 куман'і́чыску = місце, де була конюшина
 кун'і́пный = конопляний
 куп'ак бул'п або с'і́на = копець бараболь, стіжок сіна
 купан'і́ц'і = долішня частина саней
 кур'ачка (Зал. В.) = знаряддя до підкурювання бджіл; гл. *фай'урнік*
 к'уриц (Бр.) = своринь при гряділю
 кур'опка (Зал. В.) = деревляний посуд на збіжжя
 к'урск'і́й = курячий
 курт'ак (Зал. В.) = літня блюза з «чінув'атіни» без гудзиків до колін
 кус'н'і́е = ' кус'н'і́е п'ол'і
 куцуп'ир (Ст. С.); гл. *гацам'иш*
 к'учі (Стар., Ст. С.) = хлів на свині
 к'ушка (Зал. В.), к'ужга (Стар.) = 1. піхва на камінь до коси, 2. згідливо: лице, «дай му ф'к'ушку»
 к'і́ди (білгор. повіт, Полн., Терн.) = коли
 к'і́рдал (Б.) = кнур; гл. *к'і́рнус*
 к'і́рнус (Стар.) || к'і́рніс (Ст. С.); гл. *к'і́рдал*
 к'і́рч'оли (Бр.) = короткі сані на дерево
 к'ыц'а (Б) = кружок з дірками при паличці маснички
 к'і́ждин (Полн.) = кожний
 к'і́ба (Стр.) = чайка
 к'і́й'ан' (Зал. В.) = деревляна довбня помічна при рубанні дров
 к'іс'і́е = деревляна частина коси
 к'іт (Бр.) = вал із соломи на хребті стріхи
 к'і́чка = відповідно повязаний сніпок соломи до пошивання стріх

Л

- л'ава, л'аўка = дошка
 л'ага = груба палка
 л'ад'н'і = гарно

- л'анва (Зал. В.) = клямра, що споює вісь колеса в возі з «штильвагою»
 ланн'о, ланн'іті = вапно, вапнити
 л'ах'і = одежа
 л'єнчі (Бол., Гус.) = вика
 іпут'єнт = пленіпотент
 ітп'іка = електрика
 л'окот' (Біг., Стар.) «майі 20 пасім пр'ієжі»
 л'окшыни (Стар.) = крайні клюски
 л'окші (Бр.); гл. л'окшыни
 лох (Стар.) = рівчик вижлоблений в дереві гибликом
 луг'аза = рід круп з ячменю
 лук (Стар.) = тримбулька
 лун (Зал. В.); гл. л'он
 луп'аўка = опалка
 л'учук (Стар.) = виточений патик, що вправляє в рух веретено «шпуляра» при ткацькому варстаті, уживали його давніше, нині на його місці є колесо
 л'ітарі (Зал. В.) = бельки, що до них прибита підлога
 л'іци = віжки
 л'он (Тис.), «жили'ізу, жи трим'айі к'олу, жиби ні фт'іклу з ў'оси»
 л'ос = доля
 л'уцк'ій = чужий, «л'уцк'і д'іті»

М

- майд'ачка гл. гал'айда
 мал'ованка = біла полотняна спідниця, мальована в чорні квітки
 м'анділ, г. манд'єл'і (Стар.) = копиця снопів
 марш'ына = машина
 матіл'іна = бадилля бараболі
 м'атка (Полн., Терн.) = мати
 мат'ус'ка (Полн.) = хресна мати
 мац'оха, м'ачиха = мачуха
 м'ачка = мучна страва
 мідз'єлний п'аліц = мізинний палець
 мік'іл'євіни (Стар.) = лупки з проса

мінтр¹ыка = метрика
 міт¹аті, м¹ѣчи = кидати
 м¹ѣну = дуже
 мл¹ака (Бр.); гл. груз¹ава
 млін¹ѣц (Ст. С.) = жорна
 мл¹отка (Терн.) = 1. молода на весіллі, 2. молоденька курка
 мн¹ѣтла = мітла
 мн¹ідл¹іті лен = терти лен
 муж¹ык (Баб.) = мущина, чоловік
 мулуд¹а (Стар.) = молоденька курка
 мулуд¹уха (Милк.) = молода на весіллі
 мур¹айка = мурашка
 муржул¹іна (Бр.) = модерев
 мутал¹іц¹і, «mal¹ѣйц¹і мушк¹і»
 мута¹ѣл¹, г. мутаџ¹л¹ѣ (Стар.); гл. мут¹ал¹
 мут¹ал¹ (Бр.) = мотиль
 мут¹ашка = моток ниток, «штыры мут¹ас¹ц¹і нит¹ок»
 мутіл¹іц¹і = недуга в худоби
 м¹утра (Тис.) = залізна шруба на осі колеса залізного воза
 м¹уха в ж¹ыт¹і = рід трави, що росте в житі слотною порою

Н

н¹авалніц¹і (Полн.) = буря, злива
 н¹авіришнік; гл. в¹ерхні^ек
 наган¹ѣті (Стар.), «наган¹ѣті пр¹ѣжу на лучку»; гл. напушч¹ѣті
 най¹аті = найняти
 н¹айдух = байстриук
 нал¹іпа (Полн.) = припічок
 напушч¹ѣті (Стар.), «пр¹ѣжу на ц¹іви»; гл. наган¹ѣті
 н¹аріжніц¹і (Бр.) = кічки на рогах даху; не мають головок
 нас¹ат (Бр., Ст. С.); гл. з¹алитук
 натуружн¹іті (Стар.) = натрясти, насмітити; «натуружн¹ітус¹і зб¹іжмі
 на б¹ойску»
 наўуч¹іц¹іл (Полн.) = учитель

н'ачын'і (Стар.) = ткацький прилад з довгих, вузьких дощечок і грубих ниток; через нього переходить пряжа в часі роблення полотна
начыр'ати воду = черпати воду
наш'илнік = упряж на шиї коня
н'єндза = нужда
нєх = нехай
н'єц'іта = нецки
нід'опура (Зал. В.) = ледащо
нізв'ітук (Зал. В.) = нерозвинена капуста без головки
нік (Полн., Терн.) = ніхто
нџсилк'і (Бр.); гл. *й'арма*
н'оши (Б.); гл. *й'арма*, *нџсилк'і*
н'ай = хай
н'ігды = ніколи
н'іма (Терн.) = нема

П

пав'ус = довгий дрюк, що його привязують поверх снопів, або сіна
п'азуха = перед сорочки
пажунк'і = суніці
пал' = дрова
пал'ім'ар || *пан'ім'ар* = паламар
п'ал'нуті(с'і) = ударити(ся)
п'аніст, *п'агнусти* = ніготь, нігті
пан'ич'изна (Полн.) = панщина
парав'ора (Бр.) = поперечня скиба поля на спад води
парадг'і = підбиття ноги
пар'айшлу = (*przeszło*) поверх
пар'апійчка = гірший пшеничний хліб, т.зв. «підшкрабок»
пар'афійа, *парафій'ан*, рл. -*и* = парохія, парохіянин, -и
п'аси (Зал. В.) = при возі спуюють вісь з підвіссям
п'аск'іл (Зал. В.) = клинчик, що придержує косу з «кісетем», стиснений залізним перстеном
п'асму, «*п'асму м'айі 24 н'іц'ц'і*»
пах'олук (Бр.) = стовпчик при гостинці

n¹au'ip = молитва

n¹éśik (Стар.) = деревляний стовпчик, уміщений на долішній поперечці т.зв. *штат¹лѹ* (гл. *штат¹ла*), що служить до придержування полотна на ткацькому варстаті

пирижигн¹ати = перехрестити

n¹ихнуті = пхнути

пыдв¹аліна (Бр.) = підвалина

n¹ыrvatka (Стар.) = перій

n¹ыта (Полн.) = батіг

n¹ыттирка (В., Ст. С.) = задня люшня у возі

підв¹аліни (Стар.) = каміння під вугли дому; гл. *станд¹ари*

підв¹іс'ук (Зал. В.) = накриває вісь

підг¹орлиц¹'а = частина волового ярма під шиєю

підл¹ога (Б., Стар.) = перший брус по підвалині; гл. *пишиц¹'éс'а*

під¹ошва (Бр.) = долівка, підлога

n¹іздритіс'і (Полн., Терн.) = подивитися

пій¹ати, n¹ійму = взяти когось із собою

n¹іл'ну = скоро

n¹ін'із'і (Полн., Терн.) = гроші

пірн¹ий (Бр.) = гострий (хрін)

пітыл'луга, «птах, жы дз'обайі д'єрву»

піт¹ока пір¹ад'н'а (Стар.) = перед воза

піт¹ока зад'н'а (Стар.) = зад воза

n¹ітпалук (Зал. В., Стар.) = паляниця

пітпр¹ийік (Зал. В.) = отвір під припічком

n¹ітсанк'і (Стар.) = короткі сані на дерево

пітсуб¹ітк'і (Зал. В.) = дошки, прибиті під вистаючими кроквами

піўтар¹ак (Біг., Зал. В., Стар.), «30 нас¹ём пув¹іс'мн'інуї кун¹іпнуїї
пр¹'éжі»

піх¹ота, «фас¹ол'і, жи с'і ні т¹ычыт»

піх¹отніску = місце, де була фасоля

пій¹етка (Вільх., Стар., Ст. С.) = вухо коси

пій¹рыц'і (Стар.), «муха, жи л'іт¹айі йак мута¹в'єл»

пл¹'ага, пл¹'агаїї (Стар.) = мокрий сніг, паде мокрий сніг

пл¹'атру = стрих

- пл'онтру* = поверх
план'іти (Стар.), «*хмары ніч'ыстый*»
пласк'ачка = кічка вязана не при колосках
пл'ахта = простирало
п'огрп, г. *п'огрибу* = похорон
п'огрумдз'г'і (Стар.) = пограбки збіжжа, або сіна, що лишається на полі по кошенні
п'одушка (Зал. В., Стар.) = складова частина воза, що знаходиться над підвісям
п'озір, г. *п'озуру* = вигляд, погляд
п'онуз'і (Зал. В.) = разом спутати 2 коні
п'орпіц'е (Ст. С.) = дерев'яна поперечка в ямці жорнового каменя
п'орпіц'а (Бр.); гл. *п'орпіц'е*
пр'єсніц'і = дошка з паликом, на якому застромлений кужіль
пр'єтка = пряха; гл. *куж'єльнікі*
пр'ибік (Зал. В.) = прибудування при стодолі до переховування паші
приз'ір'адлу (Вільх.) = дзеркало
призур'ыстый = прозорий
прий'ати = прийняти
пр'икулутук (Бр., Ст. С.) = великий сніп вимолоченої соломи (околот)
пр'илаўук (Зал. В.) = довга лавка, що звичайно стоїть при печі
прин'іс'нік (Зал., В.) = післанець, що в часі весілля приносив господарям хліб і горілку
прип'амітати (Полн.) = пригадати
прип'аска (Полн.) = запаска
прип'ін (Зал. В.) шнур до припинання коня
прис, гл. *брис*
прист'аглий = спілий
прист'іраду (Ст. С.) = покривало на ліжку («капа»)
прис'улук = присілок
приўд'єжнік (Зал. В.) = верхня зимова одіж
пр'орп (<б) в л'од'і (Полн.) = полонка в леді; гл. *дуч'ейка*
пр'отак = решето, що має дротяну сітку
прут = 1. хребет коси (Б., Вільх., Стар., Ст. С.), 2. поперечка, що лучить чепіги плуга (Стар.)

пув¹ала = стеля

пув¹ід'іті = сказати

пув¹ісму = жмут чесаного прядива

пув¹істі = сказати

п¹уга (Зал. В.) = довгий гарап

пудв¹ориску = подвіря

пуд¹ѐнук (Стар., Ст. С.) = поміст у возі

пузір¹атіс'і = дивитися

пукл¹ад = спокладане поле

пукр¹атици (Куп.) = погайки

пукр¹ива (Терн.) = кропива

пулув¹іл'а (Біг.) = гачки до полення бараболі, що їх уживається перед
«плужкованням»

пул¹удні (Бр.) = обід

пул¹удрабук = дрюк у драбині, до якого прикріплені щаблі

пул¹уйка = загін поля (Стар. Черн.); «х пул¹уйц'і йєст шт¹уриста
с'оџг'іу абу чвѐрт' м'орта» (Дар.); «пул¹уйка майі д'ѐс'ім' п'а-
сим пр'ѐжі» (Біг.)

пул¹умацук (Бр.), «так назив¹айут на К'опыс'н'і (назва села) чвѐрт'
зб'іжі»

пулутн¹о = полотно коси

пум¹іст = 1. долівка, підлога (Б., Ст. С.), 2. підлога в коморі, хлівку
(Зал. В.)

пум¹остіна (Б.); гл. пуд¹ѐнук

пун (<пункт) = строфка пісні, вірша

пуп¹іству = приходство

пупр¹истав¹аті = 1. доспівати, 2. перейти на польське; «пупр¹истав¹а-
ті на п'ол'скуйі»

пуразув¹аті (Стар.) = зорати лиш раз

пур¹іх, г. пур¹ога (Тис.) = отримання носів у санях

пурпл¹іц'і (Стар.); гл. п'орніц'е

пус¹ацка (Зал. В., Стар.) = долівка

пус¹ыранк'і = передвесільний обряд у молоді, де приймають гостей
хлібом і сиром

пуск¹онні кун¹опл'і (Стар.) = плоскінь, коноплі муж. роду

пуст|ел'і = ліжко
путир|афія = фотографія
пуўус|ібу = поодному, зокрема
пуц|есія = посесія
пуч|инук (Зал. В., Стар.) = веретено з нитками
пушп|ани = форшпани
пишніч|'енка (Бр.) = поле пшениці
пишн|'ічніску, гл. *пишніч|'енка*
пищ|'ес'а (Б.); гл. *підл|ога*

Р

райт|ак (Стар.) = решето з деревляною сіткою
р|амін' = рамя
рам|'ін' = шкура
ран|'іс'ку = дуже рано
р|ейнт = дяк
р|'енц'ух = торба на пашу для коней
ріж|ок, рл. *рішк|'і* (Бр.) = місце на збіжжя в стодолі
різ|уха (Зал. В.) = рід трави
ріств|о = різдво
руб|атка (Бр.) = подерта сорочка
руб|'ілічка (Б.); гл. *кулут|оўц'і*
руг|ачка = кічка вязана при колосках
руд|авіна (Зол.) = іржа
руждиств|о = різдво
рузмай|'іт'і = різно
рузмн|'ітувати = розкидати
рук|овини (Милк.) = заручини
руст|'ічук (Бр.) = мала пливуча вода
руствар|'еті = відчиняти
руч|щ'і (Бр.) = передні клениці
рушчиб|ати с'і = шибати собою

С

сад|'іл'і (Стар.) = робітниця до садження барабодь

садув'іна = овочі

самут'ок'і (Стар.) = ткацький прилад, що має вигляд, якби стільчика, на якому опираються «йадла»

сан'и'ц'і (Бр., Тис.); гл. купан'іц'і

свак (Полн.), «йак м'айі м'ойу ц'отку», вуйко

сват (Стар.) = назва споріднення для батьків у подружжі

св'аха (Стар.) = назва споріднення для матерей подружжя

свін'ух = назва рослини

св'ітум = дуже рано

св'ора (Зал. В., Стар.) = розвора

свуй'іті с'і = споріднюватися

с'ен'дз'а = суддя

с'ет'ні с'і буй'аў = дуже боявся

син'ач'є (Бр.) = баняк з синьої глини на молоко

си'рд'єчку (Бр.) = стриж дерева

сік'ір'ація = асекурація

сік'істр'ант = екзакутор

сік'істр'ація = секвестрація

сір'єдук (Терн.) = середина

с'іла = скільки

скамб'ара (Зал. В.) = довга, суха тріска

скарв'онук (Терн.) = жайворонок

скв'арин'є (Ст. С.) = солонина

ск'ік (Зал. В.) = 2 коні спутані разом а крім цього кожний спутаний на обидві передні ноги

ск'ок'і (Терн.) = скоро; «бй'єй ск'ок'і»

ск'ома = оскома

сконт = звідки

ск'опок (Б.) = скопець на молоко

ск'орусвіт = дуже рано

скриптурк'і = зошити

ск'ураті = скористати

скуруд'іна = заскороджене поле

скут (Полн., Терн.) = звідки

ск'утук = наслідок

- сл¹ишну (Терн.) = чути
 сл¹онку (Полн.) = сонце
 см¹агнути (Стар.), «л¹ен смагні» = вже вирваний лен доспіває, як деякі головки є ще зелені
 смук (Стар.) = мучна страва
 снув¹ад'іл'і (Стар.) = ткацький прилад, на якому «снується» пряжу з ців
 с¹оха (Бр.) = дрючок в копиці сіна
 сп¹асіный = товстий, грубий
 спід'н'ак (Бр.) = спідній камінь у жорнах
 сп¹ору, сп¹іриши = скоро, скорше
 спруж¹ычка = порічка
 спуд¹ар = господар
 спуч¹ыўж = відпочинок
 ст¹айа (Дар.), «ф ст¹айі й¹єст віс'імдіс'і¹єт' с¹оўгїў абу нїў м¹орта»
 ст¹айанку, або ст¹айі (Стар.) = міра, частина поля; «на йідн'ім ста¹-
 йанку ж¹ыту, а на друг¹ім ўув'єс»; «то й¹єст к'іл'ка заг¹онїў біз
 між'і»
 стамт¹ут (Полн., Терн.) = звітки
 станд¹ари (Вільх.), ст¹андури (Ст. С.); гл. підв¹аліни
 ст¹егна (Бр., Стар., Ст. С.) = передні сніці у возі
 стер' (Бр.) = стебло, стерні
 ст¹ичин' (Полн.) = січень
 ст¹оба (Стар.), ст¹она (Ст. С.) = стовпець у плузі, якого держиться гряділь і чепіги
 стр¹ами = стовпчики в санях
 стр¹елба = рушниця
 стріл¹а = поперечний бельок при журавлі
 стріп (Бр.) = отвір на дим у стрісі
 стрик = стрий
 стр¹унк'і (Зал. В.) = вишарпані торочки одежі
 ступи¹ёр (Зал. В.) = толок у ступі
 ст¹ушка (білг. повіт) = стяжка
 суд¹а (Стар.) = тут
 с¹ука (Стар.) = деревляний стовпчик, уміщений на т.зв. *штат'ілах*, що перепускає пряжу на ткацькому варстаті

сукм|ана = верхня одіж з вовни
сукн'ê (Стар.) = стрічка, стяжка
сул|омн'інка (Зал. В.) = бочка з соломи на збіжжя
сулумн'анік (Бр.); гл. *сул|омн'інка*
с'уржиц'а (Терн.) = мішанина пшениці й жита
сус|инка (Мілн.) = сосонка
с'арка (Полн.) = сірники
с'вар (Зал. В.) = шувар
с'в'істалу = свистак
с'віст|ати = свистати
с'іданка (Стар.) = частина «*пр'êсниц'і*», на якій сидиться
с'ід'л'лечка (Стар.) = лопатка до віяння збіжжя
с'Лага (Стар.); гл. *к'ій|ан'*
с'лêк, рл. *с'л'ік'і* = слід
с'л'луза || *с'л'лоза* = тама на ріці
с'н'ід|аніти = снідати
с'п'офка (Терн.) = пісня
с'т'агел (Бр.) = поперечка, що сполучує чепіги плуга

Т

табїл'ув|ати = інтабелювати
т'аг'ло (Бр.) = частина волового ярма на карку
тагр'ічн'ій = тамтогорічний
тал|абати = топтати
тараф'êлі = тороки обдертої одежі
тар|инка, рл. *тари|нк'і* (Бр.), *тар|унук* (Стар.), *тар|инук* (Зал. В.) =
 перстені на колодці колеса; гл. *шт|оси*
тат|ус'о, *тат|ус'ко* = хресний батько
твар = лице
т'êмка = пам'ять; «за *м'ойі т'êмки*»
тил'іга пир'ед'н'а (Бр., Тис.) = передня частина воза
т. зад'н'а (Бр., Тис.) = задня частина воза
т'ычыті фас|ол'у = давати тички до фасолі
т'їжба = натовп
т'іл'у = тільки

t'ískati = кидати

tr'ес'інка = пашна солома для худоби

тріс'к'ом літ'іті = бігти скоро

три'ман'ц'і (білг. повіт) = хресні родичі

тримбул'ак (Бр.), «ж'оўтий к'амін' ду кус'и; ду негу тр'е^аба в'оди»

тр'умна = домовина

туд'ый = тоді

туд'ыныйка = туди

ти'евік (Терн.) = черевик

t'утка (Гус.) = тітка

Ў

ў'ог'ін = хвіст

ў'ок'іс'ц'і (Бр.); гл. *й'ін'*, *шат'*, *ўушин'дз'іл'іна*

ў'оклат (Бр.), рл. *ў'оклады*; гл. *б'агра*, *звін*

ў'окулутук (Бр.) = сніп вимолоченої соломи

ў'онір = честь

ў'ор'ін (Бр.) = рябина

ў'осух = пшеничний хліб

ўуб'ачытыс'і = виздоровіти

ў'обрашка тр'єпіт = пропасниця трясє

ў'опций = чужий

ўубж'і'єн (Ст. С.) = обжинки; гл. *він'єц*

ўубісл'о (Стар.) = мотузок із шкірою, що ним звязується кужіль, щоб
прядиво не зсувалося

ўуб'іт, г. *ўуб'іду* (Бр.) = снідання

ўубиваниц (Ст. С.); гл. *ў'окулутук*

ўубис'ц'і'є = 1. подвіря (Ст. С.), 2. господарські забудування (білг. по-
віт)

ўуб'ора = 1. стайня для корів (Зал. В., Ст. С.), 2. подвіря (Стар.)

ўуд'ін'і'є = одежа

ўудр'обіна = дрібка, трошки

ўукл'ацук (Стар.); гл. *ў'окулутук*

ўук'омун = економ

ўукр'опн'і = дуже

йум¹аста = товщ

йурвіс' (Зал. В.) = збитошник

йур¹ини (Зал. В.), «лати, ду йак' ¹іх с' і прибив¹айі дражк' ¹і, душк' ¹і паркан¹у»

йурл' ¹опйан = аероплян

йур¹опл'ан; гл. йурл' ¹опйан

йурудж¹ай (Терн.) = урожай

йус¹еўка = камінь до гострення коси

йус¹ікувуйі мулук¹о = квасковате молоко

йус¹і́н = 1. лавка до сидання (Ст. С.), 2. лавка, на якій переться (Стар.)

йуствур¹иті = відчинити

йус' ¹ц' ¹і́нук (Бр.) = брус у стіні

йуш' ¹е́лнік (Ст. С.) = гусениця

йушин' ¹дз' ¹і́ліна (Б.); гл. йін'

Ф

фай, ф¹айн' і = гарно, добре

фай¹урнік (Зал. В.); гл. кур¹ачка

фам¹і́йа = родина

фарб¹оти (Стар.) = коронки

ф¹ірман (Бр., Ст. С.) = залізний гак на кінці дишля; гл. к¹ачка

ф¹орнал (Стар.) = залізо на кінці дишля

фс' ¹о́ж = все

фс' ¹ц' ¹е́кнутіс' і (Терн.) = сказитися

фтеңчаск' і (Хм.) = тоді

фтакл' ¹е́ті = обтачати

фтал¹абаті = втоптати

фт¹істі (Кор.) = кинути

фтур¹ік (Стар.) = торік, минулого року

ф¹уга (Зал. В.) = 1. заверюха, 2. рівчик, вижлоблений у дощці спеціальним гиблем

фуй¹арнік (Зал. В.) = знаряддя до підкурювання бджіл

фуз¹йа = рушниця

фур¹еґгі (Стар.) = 1. хоругви, 2. процесія

фурт = все

фи|истук (Терн.) = ввесь

Х

х|авулусний (Стар.) = ласий

хал|уна = хага

хамард'і́ (Стар.) = рішня, хворост

хам'є́ї́я (Ст. С.); гл. *фам'і́ї́я*

хам'є́ука = обруч з тростини або дроту, що на нього замужні жінки закладають волосся, а поверх нього дають чіпець

хар|аші́ті (Б.); гл. *вал|аші́ті*

хл'і́у = 1. стайня для коней (Б. і Вільх.), 2. для коров (Стар.), 3. для свиней (Ст. С.)

хлуп|ак (Терн.) = син

хп|є́рі́т = передтим

хруст|а́ті к|он'і (Стар.) = хвостати коні

хур|у́гви (Бр.) = процесія

Ц

ц|ал'і (<*scale*) = зовсім

ц|ампл'і (Зал. В.) = ледові бурульки

ц|арок (білгор. повіт) = відгороджене місце в сінях на молоко

ц|а́у́кум = зовсім

цвак (Зал. В.) = патичок, якби вісь, що на ньому обертається в чінку цівка при ткацькому варстаті

цнє́ мі с'і (Терн.) = скучно мені

ц'в'і́кл'і (Зал. В.) = квадратний шматок полотна, вшитий під пахою для поширення рукава сорочки

ц'і́нка (Стар.) = тростинка

ц'і́п'і́на (Вільх., Ст. С.) = частина ціпа, яку держиться в руках; гл. *ді́рж'і́к*

ц'і́ота, ц'і́отка = тітка

Ч

- ч¹ал'іт', г. ч¹ал'іді (Стар.) = діти, домашні
 чаран¹ок (Зал. В.) = 1. окладинка ножа, 2. долішня ручка при поздо-
 вжній пилі
 чарасл¹о || чирисл¹о = ніж плуга; гл. киш¹усло
 чар¹аўству = чарівництво
 чипірг¹ач (Бр.) = лилик; гл. тацом¹иш і куцун¹ир
 чін¹ок = служить до розсновування нитки при тканні полотна
 чінув¹атіна = рід лняного полотна
 чіпір¹иц'е (Зал. В.) = печериця
 чл¹овік (півн. зах. пограниччя) = чоловік
 чл¹онк'і п¹алцій = чиколонки пальців

Ш

- шаб¹ата (Зал. В.) = сіно з мокрих лук, «з різух¹і і с¹в¹ару»
 шал¹ата (Зал. В.) = сіно з різухи
 шал¹опка = суконка
 ш¹андар = жандарм
 ш¹аргати (Стар.) = їсти лакомо, хапчиво
 шарг¹ач (Стар.) = ткацький прилад, на якому уміщені ціви; гл. ш¹ар-
 гут
 ш¹аргут; гл. шарг¹ач
 шат' (Ст. С.), ш¹ошат' (Терн.), ш¹ошиц' (Полн.); гл. йін', ш¹ок'іс'иц',
 ш¹ушин'дз'іл'іна
 ш¹єриун = шершень
 ш¹єр' (Бр.) = дрібний лід, пливе водою; гл. ш¹єриш
 ш¹єриш (Б.); гл. ш¹єр'
 ш¹ирка (Стар.) = довга, вузька дощечка
 шин¹ірка, рл. шинірк'і (Бр.) = шишка
 ширх¹ун (Милк.) = шершень
 шлап = старий черевик
 шлап¹улі = згірдлива назва від «шл¹анаті»
 шл¹єйфа (Тис.) = дручок до гамування воза

- шлѐ*, рл. *шл'і* = частина упряжі коня з мотузів; дається їй на шию і під черево коня
- шмай'орі* (Зал. В.) = шмаття, старе дрантя
- шм'ирг'іл'* (Зал. В.) = камінь до гострення пили
- шохт* (Стар.) = складова частина «*н'ачин'і*» при ткацькому варстаті;
«*шохт скл'адуйі с'і з 2 шин'ок і н'іч'ініці, а м'айі 8 г'аг'іу*»
- шпар'итк'і* (Стар., Зал. В.) = 2 дощечки з цвяшками до натягання полотна на ткацькому варстаті
- шп'ул'аті* (Терн.) = кидати
- шпул'ѐр* (Стар.) = ткацький прилад, при помочі якого навивається пряжа на «*ц'і'іви*»
- шт'аба* (Б., Вільх.) = обруч на колесі воза
- штат'іла* (Стар.) = складова частина ткацького варстату
- штул'ага* = нім. *Stellwage*
- шт'ыліску* (Стар.) = деревляна частина мотики, рискаля, вилів
- шт'оси* (Ст. С.); гл. *тар'унук*
- шт'ука* (Зал. В.) = 12 ліктів пряжі
- шч'амбра* (Зал. В.) = кусок тріски
- шчарб'іна* (Зал. В.) = кусок виломаного дерева або заліза
- шчиб'аті й'аб'га* = збивати яблука з дерева
- шчин'ѐті* = 1. вичищувати решетом зерно із сміття, 2. патрошити рибу (Зал. В.)

Пояснення до мапи

Ця мапа не є образом усіх прикмет надсянського говору. Не зазначую тих явищ, що виступають на цілому просторі (напр. мішання $v \text{ \textasciixchar{2} } z$, $\phi \text{ \textasciixchar{2} } x$, обниження $e > a$ і ін.), хоч деякі з них дуже характеристичні для надсянського говору, бо до цього треба було би ще прослідити, й долучити обшири на схід і південь, а це не належить уже до теми моєї праці.

1. лінія означає південно-східню границю рефл. $*i > \hat{i}(i)$ і $*e > \hat{e}(i)$.
 2. лінія означає південно-східню границю вимови, що не знає переходу $'a > 'e$.
 3. скісні лінії означають говірки, що в них вимова $'a$ не є в повній силі, тому не можна її ідентифікувати з повищим.
 4. лінія означає вимову рефл. $*o$ в нов. закритих складах $> u^i$, u , y , ω .
 5. цим знаком означую знані мені місцевості, в яких рефл. $*e$ в нов. закритих складах $> 'u$.
 6. лінія означає південну границю вимови y по задньязыкових.
 7. лінія означає появу т.зв. епентетичного l у групах пограничних говірок.
- Не просліджено, як далеко на південь і схід сягає це явище, бо воно входить уже в обсяг інших говорів.
8. лінія означає невеликий острів прогресивної асиміляції під оглядом дзвінкості.
 9. лінія означає вимову $-c 't'$ - в групі говірок на півдні надсянського говору.
- Не просліджено, чи така вимова сягає й далше на південь.
10. лінія означає південно-східню границю вживання форм. instr. sing. fem. на $-om$ і рівнорядних з цим форм типу $z^l adat$.

МАПА НАДСЯНСЬКОГО ГОВОРУ

Рис. М. Пилипчук

На пограниччях надсянського говору

На пограниччях надсянського говору¹

Вихідною точкою цієї праці є надсянський говір, якого опис оголошено друком².

У згаданій монографії я не зовсім докладно вирішила деякі питання, головне ті, що в'яжуться з означенням приблизної південно-західної границі³ надсянського говору. З огляду на брак відповідного матеріалу я обмежилась тільки до загального окреслення, що «між надсянським, лемківським і бойківським говорами простягається смуга змішаних і перехідних говірок, на яких території стрічаються елементи цих сусідніх говорів»⁴.

Докладніших даних про це нема теж у дотеперішній мовознавчій літературі, бо дослідники лемківського і бойківського говорів більше уваги присвячують означенню лемківсько-бойківської границі, а при обговорюванні північних меж цих говорів обмежуються тільки до загальників та схематичних ліній. Так напр. А. Княжинський, означуючи межі Бойківщини, сам підкреслює їх неточність і недокладність⁵; при тому найбільшою недокладністю Княжинського треба вважати те, що він при

¹ Ця праця в первісному своєму вигляді становила дві окремі частини, що були готові до друку незабаром після проведення теренових дослідів. Двократний вибух війни [у вересні 1939 р. та у червні 1941 р., – *упор.*] негативно вирішив долю рукописів, відісланих уже до друку. Тут в сконденсованій формі передаю в скороченні зібраний матеріал, залишаючи на даліше в рукописах низку прикладів, окремих текстів і словник.

Перед 10-ма роками під час дослідів над говірками на надсянсько-лемківському пограниччі важко було передбачити недалеку трагічну долю тієї закутини нашої батьківщини: усі села опинилися на захід від т. зв. лінії Керзона; багато з них зникло зовсім з лиця землі, а їх населення розійшлося по всім світі. Факт неможливості будь-яких дослідів у згаданих околицях скріплює вагу зібраного матеріалу.

² Марія Пшепурська, *Надсянський говір*. Праці Українського Наукового Інституту. Т. XLIX. Варшава 1938.

³ Вживаю тут вислову “приблизна границя” тому, що вважаю неможливим означити докладні межі якомусь говорові.

⁴ *Ibid.*, ст. 2.

⁵ Пор. А. Княжинський, *Межі Бойківщини*. “Літопис Бойківщини”, ч. 1, Самбір 1931, ст. 36.

порівнюванні бойківського говору із сусідніми говорами на півночі бере до уваги тільки наддністрянські говори, та ані словом не згадує про існування надсянського говору⁶.

Подібно надто загально окреслює північну межу Бойківщини С. Рабійвна, означивши її приблизно ріками Стривігором і Дністром⁷, що теж має зв'язок власне з наддністрянським, а не надсянським говором.

Також ніхто з дослідників Лемківщини не присвятив спеціальної уваги питанню лемківсько-надсянської мовної межі, хоч до висвітлення цього може причинитись подекуди спроба визначення східної границі лемківського говору при допомозі декількох ізофон у праці польського лінгвіста З. Штібера, який стверджує, що на схід від цієї границі є вже перехідні говірки⁸. (Для надсянського говору мають значення південна й східна границя ствердіння *-n'*, *-m'*, *-c'* і північна границя вимови *кы*, *гы*, *хы*). Загалом усі матеріали дослідників Бойківщини й Лемківщини в північному напрямі відносяться найдалше до північної частини Сяницького і Ліського повітів та до південної Самбірщини⁹.

У згаданій монографії про надсянський говір не дослідила я теж докладніше експансії «надсянських» мовних прикмет в південному і східньому напрямі і схрещення їх з прикметами інших говорів. Я взяла до уваги передусім його центральну частину, в якій з повною силою виступають усі його сутні прикмети. Вправді в різних місцях дослідила я також деякі пограничні говірки, але цей матеріал не давав ще докладного уявлення про характер найближчого оточення надсянського говору.

Беручи до уваги недотягнення щодо цього в моїй і інших працях, я присвятила свої діалектологічні студії в 1937-38-40 рр. дослідженню географічного поширення в південному й західньому напрямі деяких

⁶ Ibid., стр. 25.

⁷ Z. Rabiejówna, *Dialekt Bojków*. "Sprawozdania z czynności i posiadzeń Polskiej Akademii Umiejętności", XXXVII, nr 6. Kraków 1932.

⁸ Z. Stieber, *Wschodnia granica Łemków*. "Sprawozdania PAU", XL (1935), nr. 8.

⁹ Крім згаданих авторів можна тут ще навести праці: І. Верхратський, *Die Mundart der Gegend von Uherci bei Lisko*. Archiv f. sl. Phil. XXVI, XXVIII. Я. Рудницький, *До бойківсько-наддністрянської мовної межі*. "Літопис Бойківщини", ч. 6, Самбір 1935.

фонетичних, морфологічних і лексичних явищ, що їх уважала я сутніми для надсянського говору. При тій нагоді пощастило мені записати цілий ряд інших прикмет, що їх описую нижче. Деякі з них записала я зовсім випадково, не передбачуючи їх появи в різних говірках, тому й визначення їх географічного поширення не зовсім докладне.

Не вичерпую теж усіх фонетичних і морфологічних явищ пізнаних говірок, бо це не було метою моїх теренових дослідів.

Спис досліджених місцевостей в географічному порядку

В Перемиському повіті: 1) Хирина, 2) Березка, 3) Бахів, 4) Ісканя, 5) Руське Село (*Рус'ко Село, рускус'ан'ці*¹⁰), 6) Павлокома (*Пудукома, пудук'імці*), 7) Лубна, 8) Глідно, 9) Селиська, 10) Поруби, 11) Кінське, 12) Согорів Долішній¹¹, 13) Добра Шляхетська; в Добромильському повіті: 14) Явірник Руський, 15) Липа, 16) Брижава, 17) Креців, 18) Ліщава Горішня, 19) Ліщавка, 20) Лімна, 21) Тростянець (*Тріс'т'аниці*), 22) Грозева (*Гр'оз'іва*), 23) Войткова (*В'от'кува*), 24) Юркова, 25) Лісковатий, 26) Лопушниця, 27) Квасинина, 28) Мігова, 29) Княжипіль (*Книжи'піль*), 30) Ляцька (*Л'ец'ка*), 31) Грабівниця, 32) Губичі, 33) Кропивник, 34) Папортно, 35) Ліщина, 36) Угники¹², 37) Берендьовичі, 38) Риботичі, 39) Посада Риботицька, 40) Трійця, 41) Болозов Горішня; в Мостиському повіті: 42) Грушатичі, 43) Чішки, 44) Цвіржа, 45) Пакість, 46, Хлиплі, 47) Райтеревичі, 48) Макінів, 49) Волчищовичі, 50) Дмитровичі, 51) Долгомостиська, 52) Борятин, 53) Хоросниця; в Самбірському повіті: 54) Биличі, 55) Ляшки Муровані, 56) Городовичі, 57) Воютичі; в Рудецькому повіті: 58) Пиняни, 59) Купновичі; в Яворівському повіті: 60) Моранці, 61) Бунів, 62) Селиська; в Городецькому повіті: 63) Галичанів, 64) Добростани, 65) Страдч, 66) Мшана.

¹⁰ В дужках подаю в фонетичній транскрипції цікавіші народні назви поодиноких місцевостей і мешканців.

¹¹ Польська назва Srogów.

¹² Польська назва Hwnniki.

Крім цього деякі дані по окремих питаннях маю з місцевостей, в яких особисто не була. Від покійного проф. І. Зілинського маю декілька інформацій із сіл Березівського повіту: Вара, Володж, Яблониця Руська, а від о. І. Чолача із села Ямна Долішня Добромільського повіту.

Відстань поміж дослідженими місцевостями не всюди однакова: від 4-ох до 20 км., бо мою метою не було докладно дослідити всі говірки тієї смуги, тільки виловити географічне поширення мовних явищ, які вважала я типовими для надсянського говору. Терен, на якому схрещуються риси сусідніх говорів, вимагав дослідження навіть безпосередньо сусідніх із собою говірок, і навпаки: там, де однорідні явища повторювались більш-менш консеквентно, можна було допустити меншу докладність.

Кожну з говірок старалась я, по змозі, пізнати всебічно дорогою розмов, записування текстів і питальника, а при несприятливих умовах намагалась принайменше сконстатувати існування поодиноких явищ, що послужили мені до класифікації цих говірок.

Умовини праці не були всюди однакові, тому й кількість об'єктів, яких мову досліджувала я, різна: від 1-7, через що й зібраний матеріял різнородний кількісно й якісно.

Пояснення скорочень

Б. – Бахів, Берн. – Берендьовичі, Берз. – Березка, Бил. – Биличі, Бол. Г. – Болозов Горішня, Борт. – Борятин, Бриж. – Брижава, Бун. – Бунів, В. – Вара, Вол. – Володж, Войтк. – Войткова, Волч. – Волчищовичі, В. К. – Воля Крецівська, Воют. – Воютичі, Гал. – Галичанів, Гл. – Глідно, Гор. – Городовичі, Граб. – Грабівниця, Гроз. – Грозева, Груш. – Грушатичі, Губ. – Губичі, Дм. – Дмитровичі, Добр. Ш. – Добра Шляхетська, Добр. – Добростани, Длгм. – Долгомостиська, Иск. – Исканя, Кв. – Квасинина, Кінс. – Кінське, Княж. Княжипіль, Крец. – Креців, Кроп. – Кропивник, Купн. – Купновичі, Лип. – Липа, Лім. – Лімна, Ліск. – Лісковатий, Л. Г. – Ліщавя Горішня, Ліщк. – Ліщавка, Ліщ. – Ліщини, Лоп. – Лопушниця, Луб. – Лубна, Ляц. – Ляцька, Л. М. – Ляшки

Муровані, Мак. – Макінів, Мор. – Моранці, Мш. – Мшана, Міг. – Мігова, Павл. – Павлокома, Пак. – Пакість, Пап. – Папортно, Пин. – Пиняни, Пор. – Поруби, П. Р. – Посада Риботицька, Райт. – Райтаревичі, Риб. – Риботичі, Р. С. – Руське Село, Сел. – Селиська (в Перем. повіті), Сел. яв. – Селиська (в Яворівському повіті), Сог. – Согорів Долішний, Тр. – Трійця, Трост. – Тростянець, Угн. – Угники, Хир. – Хирина, Хл. – Хлиплі, Хор. – Хоросниця, Цв. – Цвіржа, Ч. – Чішки, Юрк. – Юркова, Я. Р. – Яблониця Руська, Яв. – Явірник Руський, Ямн. – Ямна Долішня.

Пояснення фонетичних знаків

З уваги на технічні труднощі запроваджую тут доволі спрощену фонетичну азбуку, яка не віддає аж надто докладно всіх звуків описуваних говірок.

Знак *ê* віддає незвичайно характеристичний звук надсянського говору і означає звужене *e*; знак *ы* означає категорію заднього *и*, знак *ə* редукований-голосний *e*, рідше *и*.

Риска над голосним позначає подовження, а знак *õ*, *ã* їх носовість: *кãфiна*. Короткий нескладовий *у* позначаю дужкою над буквою *ÿ*, – нескладове *і* та *й* – буквою *ÿ*. Паляталізацію приголосних позначаю знаком *ʹ* поруч приголосних. Крапка під приголосним означає несамостійні альвеолярні звуки і т.д. Знак *ŋ* означає задньоязикове *н*. Керуючись аргументами практичного характеру для означування наголосу вживаю вертикальну риску перед голосними: *xʹata*, *pʹiba*. Знаком *||* позначаю чергування звуків або паралелізм форм, знаком *>* перехід звука в інший звук; *<* походження звука від іншого, старшого.

Фонетична азбука

А, ã, б, в, г, г, д, дж, дз, е, ê, ə, ж, з, и, ы, і, й, к, л, м, н, њ, о, õ, п, р, с, т, у, ÿ, ŷ, ф, х, ц, ч, ш.

Скорочені граматичні терміни

Дав. в. – давальний відмінок, жін. р. – жіночий рід, займ. звор. – займенник зворотний, знах. в. – знахідний відмінок, кличн. в. – кличний відмінок, майб. ч. – майбутній час, мин. ч. – минулий час, місц. в. – місцевий відмінок, множ. – множина, наз. в. – називний відмінок, наказ. сп. – наказовий спосіб, одн. – одина, орудн. в. – орудний відмінок, 1. ос. одн., 2. ос. одн., 3. ос. одн. – 1. особа однини, 2. особа однини, і т.д., 1. ос. мн., 2. ос. мн., 3. ос. мн. – 1. особа множини, 2. особа множини, і т.д.; сер. р. – середній рід, тепер. ч. – теперішній час, умовн. сп. – умовний спосіб, чолов. р. – чоловічий рід.

Фонетика

Вокалізм

З цілої низки мовних явищ, що виступають у цих сильно зрізничкованих говірках, я взяла до уваги головню ті, які, повторюючись у більшій кількості сусідніх із собою говірок, займають суцільний простір і через те до деякої міри можуть бути виразниками впливів даного говору.

У своїх дослідях я виходила із становища надсянського говору, тому передусім розглядала ті прикмети, які, на мою думку, є найсутніші для нього. Отже:

1. Рефлекс $*i > i$ та $*e > ь > \hat{e}(i)$: *руб¹іті, ніс¹аті, с¹івый, м¹ільый, гуд¹іна, діт¹іна, вуз¹іті, т¹ѐпльый, вѐрб¹а, д¹ѐрѐву, сѐрп, ніс¹и, зімл¹ѐ* і т.д.

Щоб не повторюватися, обговорюючи вдруге ту саму річ, зазначу тут тільки, що опис цього явища і його звукову аналізу переведено в згадуваній вже праці про надсянський говір¹. Там допроваджено ізофону повищого явища в південно-західньому напрямі найдальше до сіл Брилинці й Тисова. Від цих двох місцевостей ізофона типу *діт¹іна, т¹ѐплу* (літерат.: дитина, тепло) звертається в північному напрямі й іде на північ від Хирини через половину Бахова (де являється вона тільки в одній, т.зв. «долішній» частині села), через половину Іскані (тут уже хитання: $\hat{i} \parallel u, \hat{e} \parallel e$, але $i < *i$ та $\hat{e} < *e, *ь$ виступають щораз то рідше), на північ від Руського Села, через половину Павлокоми ($i < *i$ та $e < *ь, *e$ тут, подібно як в Іскані є вже щораз рідшою появою), на захід від Явірника, на захід від Кінського і на схід від Согорова.

Здавалося б, що ця прикмета, маючи опертя в близькому сусідстві польських говорів, повинна зрости тут на силі й засягнути більше простору в південно-західньому напрямі в порівнянні з центральною частиною надсянського говору. Тим часом, як видно з опису, територія її поширення зменшується тут до вузької смуги здовж річища Сяну, а її ширина не переходить тут простору двох-трьох сіл. Що більше, в тих

¹ Оп. cit., ст. 15.

селах, в яких воно являється, з повною силою виступає вона здебільшого тільки в рефлексах *i, бо рефлексом *e, *ь тут може бути ê || e, зате в ненаголошеній позиції на місці *e, *ь – тільки i².

Приклади: *йі|сті, гул|'алі, танц|'ув|алі, кус|'іті, задус|'іў, замкн|'уті, сан|'іц|'а, жм|'єн|'а, в|'єп|'рик, з|'єрку, || вин|'ец, пус|'ел|'а і т.д.; в ненаголошеній позиції: ні ніс|'у, к|'опіц, м|'ісці, н|'аві|'ршиник, сліз|'а, сіб|'є (Луб.); р|'усіни, ні зн|'алі, ні худ|'ілі, ні мош|'в|'ьт|'ігнути, б|'ьлі, вун|'і, дєн|', нєс|', цнє мі с|'а, бул|'єсн|'іц|'а (Гл.); худ|'ілі ми, всє мі то йєст на м|'ислі, з л|'удьм|'і б|'ьлі, дєн|', склєп з в|'ечир, ц|'еркуў (Сог.), был|'і, худ|'іл|'і, дзв|'інік, м|'усітс|'а прац|'ув|'ати, м|'усіті н|'іті (мусите піти), вис|'а нах|'одіті, з ніх, чер|'евікі, сан|'іц|'а, сєрп, з|'єрку || зіл|'єн|'ый, геў (Сел.), густ|'інцім, спыт|'атиса, вил|'ік|'ій, с|'нів|'алі, худ|'іў, кіл|'ум|'етры, ўв|'єс, ф сіл|'у, б|'уди, пр|'ьйді, ўт|'єц, смєрт|', пус|'ел|'а (Хир.), што рубіті, гл|'адаті, зачаліс|'а будуваті, збіжа, пухувалі, він рубіў, йідє, дє, ду сєбі (Р. С.). В Іскані, що лежить безпосередньо над р. Сяном, як сказано вище, в більшості випадків *и* (<*i) та *е* (<*e, *ь): гуд|'іна, пув|'ід|'ілі, г|'одитса, свар|'или л|'уди, зач|'али, пузір|'али, вз|'алу, с|'нів|'али, н|'едали; п|'єрша, гм|'єрла, прин|'єсла см|'єрти || м|'алі, б|'ьлі, м|'ыслілі, трим|'аті, пухув|'аті; ê належить тут до спорадичних випадків: дєрєву.*

В Павлокомі подібний розвиток описуваного явища: худ|'ил, руб|'ил, сл|'иску, гад|'али, ўрубу|'ел|', бер|' (бери!), с|'ынови, ў ўгн|' || м|'аті з н|'імі, дав|'аті, ду н|'єгу два|'д|'єсца, л|'азілі, л|'уді. Кінське, яке лежить на захід від Сяну, тільки в спорадичних випадках знає *і* <*i та *є*(i) <*e, *ь, бо всюди вже *и* та *е*: ўпув|'ід|'али, х|'одит, л|'уди, руд|'ина, д|'іти, вун|'и, нам|'овила; зм|'єрзни, пл|'ечи, дес|', ду не|'гу || куп|'ілам, дєс|'.

В говірках на південь і захід від визначеної ізофони буває ще в деяких селах, що близько сусідують із вищезгаданими, спорадично *і* <*i та *є*(i) <*e, *ь, зрештою всюди вже *и* та *е* (пор. долучену карту).

2. З інших фонетичних рис “надсянською” прикметою можна уважати ще явище: *к|'і, г|'і, х|'і* (д|'іўк|'і, с|'н|'іг|'і, гріх|'і)³, що виступає у значній кількості описуваних говірок, замість літературного: *ки, ги, хи*, в різних граматичних категоріях, не зважаючи на місце наголосу.

² В центральній частині надсянського говору консеквентно тільки: *є* <*e, *ь.

³ Пор. М. Пшепюрська, *Надсянський говір*, ст. 15.

Напр.: *байк'і, стр'іх'і, кін'с'кій, р'ітк'ій* (Хир.), *хлупак'і, ѱ'огірк'і, к'і'єпск'ій, шіл'к'і, пац'іорк'і, бугірк'і, к'і'нути, так'ій*.

Протилежним бігуном цього явища є групи *кы, гы, хы*, (д'івк'ы, с'ніг'ы, гріх'ы), що виступають у лемківському й бойківському говорах.

Як удалося мені ствердити, нема наглого скоку від *к'і, з'і, х'і* до *кы, гы, хы*, і саме на цій смузі є переходова стадія між одним і другим явищем у виді *к'є, х'є, зє*. Вищечитовані групи *к'і, з'і, х'і*, маючи опертя в близькому сусідстві польської мови, виступають у всіх говірках з рефлексом $i < *i, e < *e, *b$, а крім цього посуваються ще значно далше на південь. Про незвичайну експансивність цього явища свідчить те, що воно виступає у всіх місцевостях, де є групи *к'є, х'є, зє* (ніде не стрічала я говірки з виключно панівними групами *к'є, х'є, зє*), та появляється в місцевостях безпосередньо за ізофоною *кы, гы, хы*⁴.

Таке мішання двох типів утруднює повести виразну ізофону одного з них, тому на карті зазначую лінію, що відмежовує простір, на якому виступають тільки форми *к'і, з'і, х'і*. У всіх позиціях і всіх граматичних категоріях вона біжить на північ від Доброї Шляхетської, Ліщавки, Ліщави Горішньої, попри Трійцю, на північ від Ліщин, Губич до Грабівниці, на північ від Грушатич, на північ від Боленович, Хлипель, на захід від Волчишович, Хоросниці і Селиськ.

На південь і захід від тієї лінії є сполучення *к'є, х'є, зє*, яких поява залежить від наголосу і граматичної форми.

Як сконстатувала я, групи *к'є, х'є, зє* виступають головно під наголосом і то здебільшого в іменниках: *хробак'є, льшк'є, качк'є, шчидрачк'є* (Добр. Ш.), *байк'є, ск'єба, сок'єра* (Крец.), *книшк'є, парінк'є, сок'єра, грітк'є, хустк'є, шіпк'є* (Трост.), *діўк'є, шапк'є, вкємс'* (Юрк.) і т.д.

В тих самих місцевостях в ненаголошеній позиції є сполучення *к'і*: *гірн'акі, к'аскі, кухар'оін'кі* (Добр.), *р'укі, муз'ікі, картофл'іанікі* (Лім.), *чер'евікі, х'усткі, граб'ал'нікі, кісил'щ'а, р'окі* (Войт.), *вн'укі, м'укі* (Юрк.), і т.д.

⁴ Порівняй інформації З. Штібера в праці І. Зілинського, *Питання про лемківсько-бойківську мовну границю*, ст. 96.

В прикметниках і займенниках є також сполучення *к'і*: – *вел'ик'ій*, *добр'ан'с'к'ій*, *п'ан'с'кій* (Добр.), *так'ій*, *вел'икій*, (Крец. Л. Г.), *т'ашк'ій*, *лихк'ій* (Лім.), *гром'ац'кій*.

Тільки в деяких говірках найдалше висунених в південно-східному напрямі є в цих позиціях голосний *и*: *р'ус'к'ій*, *п'ол'с'кій*, *книжп'іл'с'кій*, *картофл'аники* (Юрк.), *гром'ац'кій*, (Юрк., Міг., Ліск.).

Артикуляційне місце голосного *и* після задньоязикового приголосного не всюди однакове. Не раз акустично пригадує воно категорію звука *и*, інколи категорію звука *е*, але через технічні труднощі передаю його тільки одним знаком *é*. В обох випадках під впливом передньої артикуляції цих голосівок приголосний *к* пом'якшується.

Те саме, що про сполучення *к'é*, можна казати й про групу *х'é*. Вона виступає в тих самих місцевостях і в тих самих граматичних категоріях, що і група *к'é*.

Приклади: *пастух'é*, *гріх'é*, *блех'é*, || *д'ух'і*, *т'ихій*, *роп'ухі*.

Окремо треба поставити групу *ги*, в якій приголосний *г* не є паляталізований, а в артикуляції голосного нема такого різничкування, як по *к* і *х*. Крім цього сполучення *ги* вживається більш консеквентно, не зважаючи на місце наголосу: *мог'ила*, *г'ину*, *пирог'и*, *н'оги*, *р'оги*, *дорог'ий*, *д'оґий*.

Групи *кы*, *гы*, *хы* із заднім *ы* зустрічала я тільки в селі Лісковатий, що є вже виразною бойківською прикметою. Це явище виступає тут консеквентно в усіх позиціях: *бык'ы*, *шістк'ы*, *чер'евикы*, *вил'икый*, *л'ісков'ац'кый*, *гамир'иц'кый*, *тр'охы*, *х'ыбло*, *м'ухы*, *гріх'ы*, *г'ыну*.

3. З попередніми прикметами в'яжуться явище розрізнювання **і* та **ы*. На місці **і* тут майже в усіх говірках звичайно *и* переднього ряду середньо-високого піднесення, інколи з відтінком голосного *е*, головно під наголосом: *ход'ити*, *нос'ити*, *ж'ити*, *род'ина*, *б'ити*, *кос'ити*.

Рефлексом **ы* у великій кількості говірок є звук заднього ряду високосереднього піднесення, який зовсім пригадує паралельний звук у надсянському говорі⁵ і появляється в тих самих фонетичних умовах, значить передусім по губних, сонорних та в прикметникових закінчен-

⁵ М. Пшепюрска, *Надсянський говір*, ст. 18.

нях: *быў* (= був), *мыў*, *в'ыпцў*, *м'ыслити*, *сын*, *дым*, *кур'ыту*, *коб'ыла*, *мал'ый*, *л'ышка* (ложка), *м'ытый*, *косм'атый*.

Артикуляційне місце цього явища не всюди однакове: в деяких говірках воно пересувається більш до задку, приймаючи подекуди й лябіяльне забарвлення. Щоб не виходити в надто великі деталі, я не буду зупинюватись на подрібному описі різних відтінків цього *ы* в поодиноких селах. Згадаю тільки, що більш задня вимова *ы* панує головню в селах, що безпосередньо сусідують з польською мовою, або виказують споріднення з лемківським, чи бойківським говорами. Така вимова особливо замітна в селах Павлокома, Лубна, Добра Шляхетська, Кінське, Воля Крецівська, Квасинина, Мігова.

Приклади: *сыр*, *мыш*, *в'ыдала*, *в'ытагніш*, *заб'ыла*, *в'ыдусит*, *Пирим'ышл'а* (Добр.), *в'ышла*, *тазд'ын'а*, *в'ыт'ала*, *ит'ыри* (Міг.), *сын'ы*, *в'ыбрали*, *в'ыстарчит* (Квас.), *в'ыратуваў*, *в'ымн'а*, *л'ыствы* (Луб.). Тільки говірки на південному сході від ізголюс *к'і*, *г'і*, *х'і* та *в||г*, *ф||х* не розрізняють **і* та **ы*. (пор. карту).

4. Майже в усіх цих говірках послідовною і живою прикметою є т.зв. *укання*. Це явище переходу ненаголошеного *о>у*, знане в надсянському говорі, де є одною з основних прикмет⁶, тут найбільш консеквентне в говірках, близьких до надсянського говору, менш виразне в говірках з бойківськими впливами.

Приклади: *дуждж'у*, *ни б'илу*, *пувід'али*, *пулув'ицка*, *здур'ов'яа*, *вун'о* *ни й'илу*, *к'авалук гур'оду*, *ўуд'ин'а*, *пум'алу*, *ни б'илуса*, *в'идну*, *худ'или* (Берез.), *на гур'і*, *на руг'у*, *ж'олуп*, *кур'ыту*, *пупір'ек* (= поперек), *с'ірута* (Хир.) і т.д.

5. В переважаючій кількості говірок виступає тут також лябіялізована вимова *а* в дифтонгу – *аў*, що можна завважити головню в часто вживаних формах минулого часу. Участь губ при артикуляції цього *а* є тут така виразна, що часто вона не тільки пригадує, а то і зливається зовсім з голосним *о*: *маў*, *даў*, *браў*, *вз'аў*, *вт'аў*, *фкр'аў*, *діст'аў*, *стуй'аў*, *чит'аў*, || *моў*, *доў*, *броў*, *вз'оў*, *фт'оў*, *трим'оў*.

Така вимова особливо виразна в говірках сіл: Липа, Креців.

⁶ Оп. cit., ст. 22.

6. Цікаві висновки своїм географічним поширенням й способом вживання насуває явище зберігання 'а з попереднім м'яким і шиплячим приголосним, а власне явище переходу 'а>'е. Щодо цього можна тут відрізнити 3 типи:

а) 'а: д'ак, з'ать, п'ят', з'іл'а, ш'апка, час.

б) 'а||'е: з'ат||з'ет', п'ят'||п'їет', час||ч'єс.

в) 'а>'е: з'ет', п'їет', з'іл'ї, ш'єпка, ч'єс.

Значна частина просліджених мною говірок зберігає 'а і то в усіх позиціях, не зважаючи на місце наголосу, походження цього 'а і якість попереднього приголосного. Це передусім говірки, що сусідують з польською мовою і з лемківським та бойківським говорами.

Приклади: С'ан, б'анц'а, в'яз'ати, п'ам'їатам, віс'іл'а, зб'їжа, т'аашко, м'їс'ац, ж'ати, ўуд'їн'а, п'ят', й'їмн'а, ст'айн'а (Хир.); при чому спорадично являється займенник зворотний с'ї || с'а, Берез.: зган'ала, тот с'а нагл'адаў, спр'їа'чтис'а, в'яз'ати, ж'ати, п'ам'їатат, ч'асом, д'як'ова Мар'ис'а, здур'ов'їа, р'об'їят, м'їс'ац, т'аажко, с'пол'а || спорадичного: нишч'ас'ц'є, див'їтна'їц'ї, д'єс'їт', штирд'єс'ц'ї. Бах.: згадж'аїїс'а, то с'а наз'їват ступн'їц'а. Іск.: земл'а, м'їс'ц'ами, ст'ав'їят, блудуса буй'ала, х'од'ат, з'ачали, п'їадис'ат, к'он'ам (винятки: – п'їет', нишч'єс'ц'а, б'їд'л'їта), Р. С.: рускус'ан'ц'ї, віс'іл'а, зб'їжа, м'ис'а с'м'її'алі, піл'д'н'а, з'акс'а пусп'рав'їаїї; Павл.: п'ят', С'ан, поган'ал, с'їмдис'ат, сп'їдниц'а, судумн'ан'їй, ўуд'їн'а, (винятки: д'єв'їт', д'єс'їт', й'їдина'с'ц'ї, двад'єс'ц'ї, с'а||с'ї), Луб.: зап'алас'а, п'ят', бр'ат'а, зб'їжа.

Майже в кожній місцевості, де зберігається 'а, трапляються ще винятки з: 'а>'е, переважно в тих самих словах, в яких появу 'е можна пояснювати обопільним сусідством м'якого приголосного і браком наголосу.

б) Між явищем зберігання 'а та явищем 'а>'е є перехідна смуга, що охоплює невелику кількість говірок, де 'а || 'е: з'ат', лімн'ани, тил'ата, шм'ат'а, вз'аў, привит'аўс'а, вз'али, т'аашко, шїзд'їс'ат, зб'їжа, коман'їц'а, р'обл'ат, під'н'аў, з'од'атс'а, кв'їт'а, гост'їлис'а, д'акуваў, д'їўч'ата, справл'али || зач'єла, спуд'обатс'ї, він с'ї п'їтат, п'їет', д'єв'їт', д'єс'їт', шч'єс'ц'а⁷, – ш'єпка, ж'єба ||

⁷ В цьому слові 'а || 'е.

жаба, пур'едук, грітк'і́, зач'і́лус'і, гус'ц'і́тс'і || гус'ц'і́тс'і; пйат', д'ес'ат', підіс'ат, пул'ован'а, л'ачи (= лягти), вз'аў, вйаз'ати, ж'еби, мач'і́ти, пучіт'ок, с'і (Тр.), з'ат', тил'а, с'п'ол'а, глин'иц'а, звй'аска || пйет', шч'ес'т'е, лішч'еўц'і, ж'еба, пурй'едук, ч'ес, ч'естка, кусарй'е, пучістув'аў, мідж'і́ (= межа), зб'іжі, дирж'і́ек, прй'і́жі, гр'уші і т.д.

Стріча двох мовних явищ на терені однієї говірки представляється доволі хаотично, бо часто одні й ті самі слова творяться раз з 'а, другий раз з 'е, як напр. у Лімній. Деінде знов можна завважити деяку правильність в тому, що одні слова творяться з 'а, другі з 'е. Так напр. у Тростянці 'е виступає по шиплячих та р, по інших м'яких 'а.

в) Чим далі на схід, тим більша кількість слів з 'е; аж вкінці це явище добуває собі повну перевагу над 'а. Консеквентний перехід 'а>'е занотувала я в говірках з впливами наддністрянського говору та, очевидно, в чисто наддністрянських говірках (порівняй карту!).

Тут 'е являється по м'яких і по шиплячих у всіх позиціях: л'і́ец'ка, д'і́кували, й'і́ец'і, с'вй'ета, т'і́мл'у, ч'ес, ш'і́енка, ж'і́еба, тил'е, ўубіс'ц'і́е, з'і́л'і, здур'овійі, віс'і́л'і́е с'і́ зач'і́елу, молод'і́ета, ўуган'і́ела, пам'і́етам, поч'і́нчин'е, ўубаўл'і́еў і т.д.

7. У деякій частині описуваних говірок *e>'у: – н'ус, привй'ус, фт'ук, л'ух (= ліг), пл'уў (= плів), пйук, привйуў, вйурх (<верг, кинув), с'ул (від село), мн'ут (= мед), л'ут (= лід), т'утка (= тітка).

Це явище переходової стадії в незавершеному ще процесі ікавізму, знане в деяких архаїчних говорах західньо-українського діалекту, зокрема в західній частині Надсяння⁸ і на цілій Лемківщині⁹ за винятком найдальше висунених на захід сіл, де *e>'u¹⁰. Маючи опертя в найближчому оточенні, виступає воно послідовно в частині описуваних говірок і являється навіть у місцевостях з деякими бойківськими впливами. Східня межа його поширення біжить більш-менш на схід від Тростянця, Трійці та Риботич. На захід від цієї лінії побіч форм типу -фт'ук – трапляються інколи форми типу -фт'ік, напр. прин'ус,

⁸ Пор. М. Пшепюрська, *Надсянський говір*, ст. 16. І. Верхратський, *Про говор долиський*. ЗНТШ XXXV, ст. 16.

⁹ І. Верхратський, *Про говір галицьких Лемків*, ст. 25.

¹⁰ Z. Stieber, *Wschodnia granica Łemków*, str. 248.

л'уг, мн'ут || *фт'ік* (Тр.), *прин'ус* || *прин'іс* (Трост.), л'ут, мн'ут, сійук, н'ус || *фт'ік* (Ямн.). На схід від визначеної лінії є тільки форми типу -*фт'ік* і тільки спорадично це явище виступає в деяких місцевостях у відокремленому слові *т'утка*, *т'уччині д'іти* (тетині діти).

8. *O>Ы

В усіх описуваних говірках рефлекс *o>i: *ніч, стил, кін', сіл'*. Тільки в декількох місцевостях березівського повіту еволюція *o не дійшла до *i*, замість чого являється тут задній звук з лябійальним забарвленням, який передаю знаком *ы*. З цим явищем зустрілась я в селах: Павлокома (*стыл, ныс, к'ыс'ц', сыл', кыт, выс'ім*), Лубна і Глідно (*Гл'ыдно, стыл, кын', выр* (= міх), *ныш, жынка, снып, сп'ыдниц'а, п'ыду*).

Подібно в деяких говірках надсянського (головно в с. Тернавка, де виступає зовсім ідентичний з вищеописаним звук¹¹ і лемківського говору¹² *o не дійшло ще до *i* та є переходною стадією в формі звуків *ы* або *и*.

9. У вокалізмі описуваних говірок на окрему увагу заслуговує явище секундарного повноголосу, яке я спостерегла в цілому ряді місцевостей у різних дієслівних формах: в інфінітиві, в тепер. і мин. часі, в дієпр. мин. часу. Напр. *дер'ети, зvir'ечи* (= скинути, Угн.), *вер'ечи, звер'ечи* (Берн. Тр.), *мер'ети* (Ліщ.), *гвер'ечи* (Іск.), *завир'ечи* (Лоп.), *натир'ети* (Л. Т.), *дир'ети п'іря* (Лип.), *вер'ечи* (Луб.), *паравер'ечи; роздер'ели* (Добр. Ш.), *ўбдер'етый; “ж'омн'ір биў так'ій ўбдер'етый”*, *ўупир'ета* (= оперта, Лім.); *дир'е, гмир'е* (3 ос. одн., Угн.), *йа гмир'у* (= умру), *“мама гмир'ут”* (Лип.), *йак ви ни натер'ете, ту най вун'и натир'ут* (Л. Г.); навіть у іменнику: *віт смер'ети м'ами* (Добр. Ш.).

Як видно з цитованих форм, на виникнення цього явища склалися не тільки фонетичні, але й морфологічні чинники, головно в формах теперішнього часу.

Не передбачуючи появи тієї дуже цікавої мовної риси, в деяких місцевостях я записала її зовсім принагідно, а докладніше просліддила я її аж на надністрянському пограниччі (порівняй карту).

¹¹ Op. cit., ст. 16.

¹² Op. cit., ст. 24.

10. В декількох місцевостях у південно-західній частині нашої смуги, в яких схрещуються надсянсько-лемківсько-бойківські мовні прикмети, завважила я підвищену, звужену вимову голосних *o*, *e*, інколи й голосного *a* в наголошеній позиції. Липа: *к'ун'і*, *на к'ун'ах*, *с'унци*, *ўўбул'уна*, *г д'ума*, *чирв'уни*, *т'уму*, *заг'уна*, *під'уме* (= підійме), *на цм'унтари*, *пу ну* (= по неї), *г'унит*, *мітл'ум*, *двум*, *ўўг'ін'*, *сук'інча*, *з г'імби* (= обличчя); *м'ама*, *захм'арилосі*; Добра Шлях.: *к'уні*, *м'увіат*, *сул'умоў*, *д'умі* (= додому), *мулук'ум*, навіть у запозичених словах: *кс'унц* (*кс'ўшка*).

Із зіставлення прикладів можна зробити висновок, що на таку підвищену “напружену” вимову голосних під наголосом може мати вплив сусідство носових звуків, або голосних високого ряду (*y*, *i*). Одначе в цих самих говірках я нотувала випадки, в яких згадані підвищені голосні виступають також в оточенні інших приголосних: *х'оуду*, *л'оускіт*, *хл'оупці* (Добр.), *п'оутім*, *г'оулуўа*, *р'оугіў*, *ф п'оуруху*, *м'оуго* (Сог.).

Ці звуки характеристичні не тільки підвищеною “напруженою” артикуляцією, але в порівнянні з іншими голосними вони виказують помітне здовження так, що часом викликають навіть враження дифтонгу. Тут, можливо, деяку роль в появі описаних звуків міг відограти також акцентуаційний чинник.

Звужене *é* в словах, знаних у значній кількості наших говірок: *д'éвіт'*, *д'éс'ім'*, *нэс'* (= сьогодні), *н'éс'ка*, є вислідом сусідства наступних м'яких звуків¹³.

11. Затрата інтервокального *й* в теперішньому часі дієслів *мати*, *дати*: *їа маў*, *їа знаў*¹⁴.

Ці замітні форми завважила я в селах Павлокома (“*їа дз'іс' маў ўў-г'ен*”), Лубна (“*їа маў д'імі*”), Глідно (“*їа маў дун'к'і*”). Акустично ці форми роблять враження форм минулого часу, але різниця між одним і другим часом в тому, що в минулому часі є для кожного з родів окрема форма, в тепер. часі для всіх трьох родів тільки одна: *м'аў їім*, *м'алам*, але *їа маў* (= маю).

¹³ Бойківське *отéц'*, *гóрнéц'*, *дéн'* (Z. Rabiéjówna, *Dialekt Wojków*, str. 20, 21).

¹⁴ Подібно в бойківському говорі (пор. І. Зілинський, *Карта українських говорів*, ст. 8) і лемківському говорі (пор. І. Верхратський, *Про говір галицьких Лемків*, ст. 132).

Цікаво, що розвиток цього явища обмежується цими двома дієсловами, в інших звичайні на цьому терені форми тепер. часу: *г'адам*, *н'амятам*, але старше покоління вживає частіше форми *знам*, а не *знаў*.

Консонантизм

12. В консонантизмі на спеціальну увагу заслуговує явище *в* || *г*, *ф* || *х*: *в л'іс'і* || *г л'іс'і*, *фнаў* || *хнаў*.

Ця прикмета, що виступає в цілому Надсянні¹⁵ (в надсянському говорі тільки місцями трапляються малі острівці, де нема цього явища) і Лемківщині¹⁶, тут, на терені описуваних говірок, займає значну частину простору, експандуючи далеко на південь і схід. Лінія її географічного поширення біжить на схід від Юркової, на північ від Ліщин, Грабівниці, Грушатич, на південь від Боленович, Волчишович, Дмитрович, на схід від Долгомостиськ і Борятина.

Мішання *в* || *г*, *ф* || *х* виступає в назвці в прийменниках і префіксах, не зважаючи на якість наступного приголосного та визначається великою силою і послідовністю в уживанні.

Приклади: *гд'ома*, *хпй'атниц'у*, *ф сіл'у*, *гмер* (Хир.), *гбр'ала*, *гвер* (= кинув), *г м'ени*, *гв'ечір*, *г нас*, *г л'іс'і*, *фкраў*, *хнаў*, *х пот'ік* (Лип.), *х н'ойас*, *фч'ера*, *гв'ечир*, *хп'еріт* і т.д.

У деяких випадках можна говорити не тільки про *в* || *г*, *ф* || *х*, а радше про *в* > *г*, *ф* > *х*, що трапляється найчастіше перед губними, як вислід дисимілятивного процесу: *гмер*, *гм'ийу*, *гм'ійу*, *хнаў*, *хп'уїс'і*, *гв'ажаш* (= уважаєш), *гв'ашім л'іс'і*, *г б'уд'і*, *хпй'ецу*, *хп'еріт*, *х н'оли*, *г б'оц'у'і*, *х н'ысук*, *г в'ечир* і т.п. Перед пливкими *р*, *л*, і носовими *м*, *н* також часто з'являються *г* і *х* на місці *в*, *ф*: *г нас*, *г л'ісі*, *глан'уї*; перед сичним *с*, *з*, натомість, уже частіше *в*, *ф*: *ф сил'і*, *ф сад'у*, *в зимли*; перед задньоязиковими *х* на місці *ф* належить до рідших появ: *хкр'аў*, *хкр'як* (= в корч), а перед *г*, *х* є можливе тільки *в* і *ф*. Чим далі на південь і схід, тим більше тратить на силі описуване явище, аж вкінці зникає

¹⁵ Пор. М. Пшепюрська, *Надсянський говір*, ст. 25, 26.

¹⁶ І. Верхратський, *Про говір галицьких Лемків*, ст. 75, 76.

зовсім. В говірках на південний схід від визначеної лінії (ізглоси) вимова *в* у прийменниках і префіксах відзначається менш енергійною артикуляцією так, що губно-зубне *в* переходить у губно-губне *в*, а власне в нескладотворне *ў* і то навіть у позиції перед глухими приголосними, що є зовсім незнане фонетичній системі надсянського говору (поза деякими спорадичними випадками). В наслідок слабкої артикуляції нерідко можна завважити зник цього нескладотворного *ў*.

Приклади: *ўп'оли*, *ўл'іс'і*, *ўкраў*, *ўт'ік*, *ўсад'і* (Лоп.), *ўКнижип'оли*, (*ў*)¹⁷ *Вил'ікім* (назва села), (*ў*) *н'ашій чк'ол'і*, (*ў*) *л'іс'і*, (*ў*) *мир'ати*, (*ў*) *м'ерла*, (*ў*) *н'ід'іл'у* (Лім.), *ў іїдн'ім сил'у так, а* (*ў*) *др'угім так, пан* (*ў*) *мер, він ўс'о забире*, (*ў*) *зим'і*, (*ў*) *л'ім'і*, *їа ни м'їю т'ого, він мер м'іс'ц'і*, *бул'ис'мо Самбур'і* (Райтар.), *б'ивим Пир'емишли* (Груш.), *бул'итми гр'уд'ух, чора з'ілісмо с'ей* (= весь) *гур'ох* і т.д.; залежні відмінки від займ. *вес: с'огу, с'ім'а*.

Це явище лучиться з характером кожного білябіяльного *в*, головню при кінці складів, де часто зникає, напр. в прикметниках, утворених від назв місцевостей: *булуз'іс'к'їй*, *вушчич'іс'к'їй*, *купн'іс'к'їй* (= болозівський, волчищівський, купнівський).

13. У великій кількості описуваних говірок загальнопоширеною прикметою є диспаляталізація *с*, *ц* у прикметникових суфіксах *-ск-*, *-цк-*: *п'ан'скій*, *л'уцкій*, що має своє опертя в надсянському і лемківському говорах.

Лінія поширення цього явища в порівнянні з ізглосою *к'і*, *г'і*, *х'і*, посувається даліше на південь і біжить на північ від Тростянця, Войткови, Квасинини, Кропивника, на північ від Губич, Грабівниці, Грушатич, Райтаревич, Хлипель, Макінева і на південь від Городка Ягайлонського. На північ від тієї лінії панують виключно форми з твердими *с*, *ц*: *к'іп'ескій*, *р'ускій*, *зас'ан'ск'їй*, *к'ін'скій*, *їавірн'ицкій*, *пир'ам'иск'їй*, *добр'їан'скій* і т.д.

На південь від визначеної лінії є м'які *с'*, *ц'* у групах *-с'к-*, *-ц'к-*. Спосіб уживання і географічне поширення цього явища є також одним з доказів, що тут маємо до діла з перехідними говірками. Отже подібно, як *ки*, *ги*, *хи* групи *-с'к-*, *-ц'к-* – не охоплюють усіх граматичних

¹⁷ У дужки беру *ў* слабкої артикуляції, або в випадках повної його затрати.

категорій, тільки обмежуються деякими з них. Вони виступають головню в прикметникових суфіксах (*п'ан'с'кій, хл'опс'к'ій*), натомість в іменникових суфіксах приголосні *с, ц* є тільки тверді (*п'асвиско, бул'биско*).

Приклади: *на К'ін'с'кім, х побл'ис'к'ім сил'і двірс'к'ой п'оли, п'ан'с'кой, хл'опс'кой п'оли* (Добр.), *бір'ец'кій, с'іл'с'к'ій, л'уц'ка п'анас'ц' || п'айнск'і п'оли, лум'ен'скій л'іс, край'ен'ска дор'ога* (прикметник від назви Крайна), *хл'опск'ій, л'уц'кій л'іс* (Лім.), *п'анц'кій л'іс, двірс'к'є п'оли, гром'ац'кій л'іс* (Трост.), *тріс'ц'ан'ец'кій, к'єпс'кій, п'ол'с'кій, двірс'к'є, хл'опс'к'є п'оли || п'асвиско* (Юрк.), *квасын'ын'с'к'ійі пол'а, п'ан'ц'койє п'оли* (Квас.), *л'ісков'ац'к'ій, гамир'ыц'к'ій, грум'ац'к'ій, сл'ис'ко* (Ліск.), *н'ім'ец'ка, бл'ис'ко, п'асвиско, хлопч'иско* (Лоп.), *квасин'ин'с'кого, два р'ин'с'ких* (австрійський гріш), *книжип'іл'с'к'ій* (прикметник від назви 'Книжипіль') || *в'ойско* (Міг.), *Л'іец'ка, л'іч'ин'с'к'ійі л'уди, кроп'уїниц'кій л'уди* (Ляц.), *на віц'і'їс'к'ім гр'ун'т'і, кроп'уїниц'койє п'оли, п'ан'с'к'ій л'іс || п'асвиска, двор'иска* (Кроп.), *г'убиц'койє, п'ол'с'койє п'оли, ц'іс'арс'к'ій ліс* (Губ.).

На північ від проведеної лінії поширення трапляються тільки спорадичні форми з м'якими *-с'к-, -ц'к-*, але вони обмежуються тільки появою у відокремлених словах: *бл'ис'ко, сл'ис'ко*.

14. З повищою прикметою в'яжеться явище диспаляталізації визвучного *-ц* в словах: *хл'опиц, п'алиц, горн'ец*, що є панівним майже в усіх говірках нашої смуги. Тільки в двох найдалше висунених на південь говірках. В Лопушниці і Лісковатім, визвучні *ц* є м'які: *хл'опиц', горн'ец', п'алиц'*.

15. Спорідненим з двома останніми прикметами є диспаляталізація визвучного *-т* в дієслівних формах 3 ос. одн. і мн.: *х'одит, р'обит, пр'осит, в'озит, в'идит, х'од'ат (х'од'іт)¹⁸, р'обіят (р'обііт), н'ос'ат (н'ос'іт), в'оз'ат (в'оз'іт), в'ид'ат (в'ид'іт)*. Це явище є загальнопоширене не тільки тут, але в більшості говорів західньоукраїнського діалекту і нерідко дістається до мови пересічного галицького інтелігента.

¹⁸ Такі форми виступають у говірках *а' = е'* (і в ненаголошеній позиції).

16. Групи *ч'а, ж'а, ш'а*: *ч'ас, ж'аба, ш'анка*. М'якість *ч', ж', ш'* виступає тут перед *а* (у всіх інших позиціях ці приголосні вже ствердли) і являється на теренах, на яких зберігається *'а* з попереднім м'яким. Одначе не в усіх місцевостях, де *'а, є* групи *ч'а, ж'а, ш'а* з м'якими *ч', ж', ш'*. В говірках, що близькі до надсянського говору, є тільки *ча, жа, ша* з твердими шиплячими, а м'які приголосні в цих групах на півдні нашої смуги більш-менш рівнобіжно з групами *к'е, г'е, х'е* та *-с'к-, -ц'к-*.

Цю прикмету занотувала я в селах: Добра Шлях., Ліщавка, Ліщавка Горішня, Войткова, Юркова, Квасинина, Лісковатий, Лопушниця, Мігова (пор. карту).

Приклади: *ч'ас, ч'асто, звич'ай, д'іуч'ата, на поч'атк'у, ч'аш'а, скінч'ат, ж'ати, ж'аби, ш'анка, ш'абл'а, п'ери'а, н'аш'а, д'іуч'ат, кач'а* (= ткача), *ж'аба, збіж'а* (Крец.), *к'оч'а, т'отч'ас* (= тоді) і т.д.

Звичайно всюди, де *'а > 'е* шиплячі в групах *ч'е, ж'е, ш'е* є також м'які, що є зовсім природне в говорах з *'а > 'е*, одначе тут на цьому терені ступінь м'якості шиплячих є сильніший, як напр. у центральній частині надсянського говору.

17. Годиться згадати ще про такі фонетичні явища, які вправді не дадуть охопитись виразними ізофонами, але в сусідніх говорах належать до важливих мовних рис, та про ті, що хоч являються відокремлено на малих острівцях, проте вони консеквентні в уживанні і ярко відмежовуються від цілого оточення.

До перших належить: брак т.зв. епентетичного *л* після губних: *р'обйу, л'убйу, д'ивйус'і*. Це явище виступає в більшій частині наших говірок, подібно як і в надсянському, лемківському та бойківському говорах. Тільки в кількох місцевостях на південному сході нашої смуги можна подибати форми: *зр'обл'у, м'овл'у* || *зр'обйу, м'овйу* (Трост.), *т'амл'у* (Гроз.), *б'авл'атс'і, вітп'равл'ат, справл'айут* (Лім.), *зр'обл'у, м'овл'у* (Юрк.), *м'овл'у, л'убл'у, ст'авл'у* (Ліс., Кроп.), *б'авл'ит* (Пап.), *м'овл'у, л'убл'у, потр'афл'у, ўуствл'ели* (Ліщ.), *ўурубл'ейі* (Губ.).

Труднощі у визначенні ізофони описуваного явища лежать у тому, що в різних місцях на просторі з панівними формами *р'обйу, л'убйу*

трапляються говірки, в яких можна зустріти форми: р¹обл'у, л¹убл'у (Сог.). І навпаки – у говірках, в яких виступає епентетичний л, інколи трапляються форми з браком цього л, що особливо послідовне в словах *дирив¹йаний, здор¹овйа*.

18. Подібно не можна докладно означити географічного поширення групи -с'ц'- (с'ц'ін'а, н'ос'ц'іл', в м'іс'ц'і).

У більшій частині говірок панує тип с'ц'ін'а.

Явище типу с'т'ін'а із групою -с'т'- занотувала я в Добрій Шляхетській (л'ис'т'а, с'т'ін'а), в Ліщаві Гор. (Тріс'т'ан'ец), в Тростянці (г'ос'т'і, тис'т'ове, с'т'ін'а, Тріс'т'аниц), у Войтківій (г'ос'т'і), в Берендьовичах (с'т'ін'а, к'іс'т', гіс'т') на Посаді Риботицькій (с'т'ін'а).

19. В різних місцях тієї смуги виступає група -чк-<-шк- (чк'ола, чк'ода), як вислід асимілятивного процесу. Оце явище занотувала я в місцевостях: Лубна, Поруби, Кінське, Согорів, Добра Шлях., Креців, Воля Крецівська, Липа, Ліщава Горішня, Лімна, Тростянець, Грозева, Юркова, Квасинина, Лісковатий, Лопушниця, Мігова, Папортно.

Виходило б, що група -чк- виступає в говірках, близьких до лемківського і бойківського говору, не можу, на жаль, ствердити нічого певного про географічне поширення цього явища, не розпоряджаючи відповідним матеріалом до цього питання¹⁹.

20. Мовні явища, обмежені малими островами сіл, виступають головно на українсько-польському мовному пограниччі. Це між іншим: займ. пит. *што* (що дорогою асиміляції постав з **цьто*) замість літературного *-що-*. Це явище виступає в селах: Ісканя (*што ви гад'ате?*, *дешто*), Руське Село (*што руб'ілі*), Лубна, Глідно (*ні зн'алі мы, што руб'іті*), Іздебки, Вара, Володж, Яблониця, Поруби (*што гад'ате?*), Кінське, Согорів (*шт'ос'а з н'огу ст'алу*)²⁰.

21. В малій кількості говірок на українсько-польському пограниччі виступає визвучне -л замість літературного -ў у формі мин. часу: *хпал*,

¹⁹ В частині діалектологічних дослідів буває так часто, що якусь прикмету завважається принагідно, не передбачуючи можливості її появи на даному терені і шойно тоді досліджується її планово.

²⁰ При цій нагоді можна згадати, що в більшій кількості наших говірок виступає загальногалицький займ. *шо*, дуже рідко *шчо* (Добр. Ш., Лип.), спорадично появляється польське *чо*.

брал, гадал, поган'ал, вид'іл, бил, роб'ил, ход'ил, пыш'ол, ш'олим (= я йшов); також у середині слова перед твердим приголосним замість -ў- є -л-: ж'олтый, але: воўк²¹, (усі приклади з Павл.); хпал, был, ўужин'илс'а, вз'ал, прув'адил, вінс'а затурбув'ал, лиш'ил (Кінс.).

22. У говірках, в яких виступає звужена вимова голосних перед носовим (пор. Вокалізм, 10), виступає неменш цікаве явище розщиплення м'якого *н* перед деякими приголосними. В позиції перед щілинним приголосний *н*, затрачуючи елемент зімкнення, виділює м'якість в окремий звук, при якому або залишається носове забарвлення, або зникає зовсім.

Приклади: м'ейный, т'ыйый (= тонший) (Павл.), м'ейший, т'ойший (Добр. Ш., Луб.), ўуб'ойнску (Крец.), б'ойнску (Луб.).

Перед африкатами і проривними приголосними виділюється також окремо елемент м'якості, але зімкнення не все зникає.

Напр.: с'ойнци, ф скрийн'ц'і, пшип'ур'ойнка (= перепілка), йур'ейнка, Йайнко (Янько), Г'айнка (Ганька) (Добр. Ш.), жинчаройн'кі, гулув'ойн'ка, гурів'ойн'ка.

Останні приклади можуть представляти перехідну стадію розвитку групи -н'к->-йк²².

23. На окрему увагу заслуговує місце наголосу, яке в цілому ряді слів в говірках, що близько сусідують з польською мовою, перекидається на другий від кінця склад: в'ода (Хир., Берз., Лип.), з'ора (Сог., Павл.), ст'ара (Кінс., Добр. Ш.), прин'есі (Кінс.), сп'ечи, круч'ений (Добр. Ш.), н'іті (= пити) (Сог., Сел., Іск.), ск'ура, с'а н'атри (Лип.), жн'іва, в'еду (Луб.). Інколи місце наголосу на третьому або четвертому від кінця складі всупереч літературному наголосові: з'ачаліс'а (Р. С.), в'елік'ій (Луб. Павл.), н'екичена, н'е далі (Іск.), н'амйатати (Іск.). Рідше наголос перекидується на кінцевий склад: дурут'ом, сухут'і (Луб.).

²¹ Така форма тут можлива всупереч попереднім через брак опертя в рівнорядній формі польської мови (*wilk*).

²² Групи -йк- в здібнілих і пестливих прикметникових суфіксах знані в надсянському і бойківському говорі.

Морфологія

Подібно, як у фонетиці, так і в ділянці морфологічних явищ виступає цілий ряд форм, незнаних морфології літературної мови, з яких одні є архаїчними залишками з давніших станів розвитку мови, другі вислідом схрещення і взаємного впливу однієї відміни на другу.

Не буду по черзі докладно переходити цілої відміни поодиноких частин мови за загально прийнятим порядком систематики граматичних категорій і на перше місце вилучу передусім ті форми, що є типові для наших говірок, обіймають суцільний простір і через те дають відмежуватись окремими ізоглосами. Про деякі з них була вже мова у згадуваній монографії надсянського говору, інші – в порівнянні з надсянським говором є новою появою.

1. В значній кількості говірок виступають і визначаються великою живучістю форми орудн. в. жін. р. одн. типу – *том руком*. Ізоморфема цього явища, подібно як ціла низка вищеописаних ізофон, ділить смугу наших говірок на дві частини: північно-західню і південно-східню. Вона біжить на схід від Кінського, на північ від Доброї Шлях., Ліщавки, Ліщави Горішньої, Лімни, Ямни Долішньої, відки спрямовує в північному напрямі, лишаючи на сході Угники й Берендьовичі. На північний захід від тієї лінії загальноновживаним у всіх говірках є закінчення орудн. в. жін. р. одн. – ом. Напр.: *с так¹ом б¹абом, н¹т с¹ц¹ін¹ом, з н¹ом* (Берз.), *укр¹аін¹ском м¹овом, за ст¹айн¹ом* (Хир.), *у¹ос¹ін¹ом, х¹устком* (Р. С.), *за хал¹упом, за дур¹огом, с¹ол¹ум* (= сіллю, Павл.), *к¹ос¹ц¹ум, над млуц¹арн¹ум* і т.д. Поширення цих форм і їх послідовне вживання в говірках нашої смуги має своє опертя в ідентичних формах частини надсянського¹ і лемківського². Зрештою це явище появляється також поза межами Надсяння й Лемківщини у різних місцях західньо-українського діалекту і знане навіть подекуди на Поділлі.

¹ М. Пшепорська, *Надсянський говір*, ст. 38. (Тут міститься пояснення повищих форм).

² І. Верхратський, *Про говір галицьких Лемків*, ст. 120, та І. Зілинський, *Питання про лемківсько-бойківську мовну границю*, ст. 89-90.

На південний схід від визначеної ізоглоси панують форми типу *тоў рук|оў, зимл|еў*, яких генеза в противенстві до попередніх форм, криється не в морфологічних, а в фонетичних чинниках.

Приклади: *д'іўкоў, систр|оў, м'атиреў, к|остеў, коман|ицеў, нид'ілеў, рук|оў* (Луб.), *м'амоў, хал|упоў, н'ашоў газд'инеў, стод|олоў, с'ілеў* (= сіллю), *с'ц'ін|оў* і т.д.

Цитовані форми знані також не тільки в південно-східній частині надсянського говору і в східній Лемківщині, але й у значній кількості західньо-українських говорів так, що інколи вкрадаються навіть до мови пересічних інтелігентів. Одначе вищенаведена лінія не розмежовує абсолютно докладно географічного поширення форм обох типів. Експансивними є форми типу *том рук|ом*, які в деяких говірках виступають рівнобіжно побіч *тоў рук|оў* (Крец., В. К.), в інших знову входять в ужиття серед молодого покоління (Угн.).

Що більше, закінчення *-ом* в орудн. відм. одн. ж. р. має бути також на північ від містечка Лісько (села Гузелі та Янківці)³.

2. У відміні іменника поминаю інші нелітературні форми, що знані не тільки в Надсянні, але й в інших західньо-українських говорах, як напр. закінч. орудн. в. одн. м'якої відміни іменників чол., жін. і сер. р. *-и*: *на кон|и, на зимл|и, в н'оли* і ін., а беру до уваги головно ті, яких географічне поширення можна чітко визначити.

Такою формою є закінчення давального й орудного відмінка в іменниках чол. роду *-еви, -ем*, після м'яких і шиплячих приголосних: *кон|еви, кон|ем, ковал|еви, ковал|ем, гост|инцеви, гост|инцем, шеўц|еви, шеўц|ем* і т.д.

Приблизна схематична межа цього явища іде на схід від Тростянця, Лішави Горішньої, на захід від Трійці, Посади Риботицької, Тисової, на північ від Дроздович, на захід від Новосілок, на схід від Годинь, Соколі і Бунева.

Приклади: *Васіл|еви, кун|еви, Васил|ем, ковал|ем, градл|ем* (Іск., Бах.), *хлопциви, хл|опцим, гост|инцим, кусар|еві, кусар|ем, кун|еві, кун|ем*, але *стр|ужові*⁴ (Луб., Добр. Ш., Крец.), і т.д.

³ Z. Stieber, *Wschodnia granica Łemków*. "Sprawozdania PAU" XL (1935), nr 8.

⁴ Це польське слово і зберігає польське закінчення.

На південний схід від визначеної межі в тих самих відмінках за аналогією до твердої відміни панують уже в більшості форми: *кон'ови*, *кон'ом*, *ковал'ови*, *ковал'ом*.

Приклади: з *дуждж'ом*, *тов'аришови*, *п'исарйови*, *кон'ом*, *тов'аришом*, *п'исарйом* (Лоб.), *гост'ин'ц'ом*, *кон'ови*, *с кон'ом* (Ліс.), *з'ат'уви*, *з'з'ат'ум* (Міг.), *віц'ови*, *віц'ом*, *кун'ови*, *кун'ом* (Угн.), *густ'ин'ц'ом*, *хл'опц'уви*, *с хл'опц'ум* (Кроп.), *ўуґн'ови*, *ўуґн'ом* (Ліщ.).

З повищими формами не йдуть рівнорядно іменники жінок сер. роду з м'якими пнями. На просторі із формами типу *ковал'єви*, *ковал'ем* в орудн. від. ж. р. виступає закінчення *-ом* як після твердих, так і після м'яких приголосних: з *л'ушн'ум*, з *млуц'арн'ум*, *к'ос'ц'ум*, *с'ол'ум*, з *н'ом*, з *б'апц'ом*, *с пшен'иц'ом* (Луб., Кінс., Явір).

В говірках з формами типу *тоўрук'оў* після м'яких приголосних зберігається голосний *е* в закінченні орудн. в. одн.: з *неў*, *к'остеў*, *с'ілеў*, *газд'инеў* (Лоп., Ліс.), значить незгідно з іменниками чоловічого роду, в яких в ідентичних формах після м'яких в закінченні є голосний *о*, але в деяких говірках (Цв., Груш.) *-о-* із закінченням *-ом* експандує також на іменники жінок р.: *зимл'оў*, *сп'ідниц'оў*. В інших знову (Хор., Добр. Ш., Стр.) вплив закінчення твердої відміни на м'яку зазначається тільки в орудн. в.: *шиўц'ом*, *ковал'ом*, під час коли в дав. в. зберігається закінчення м'яких пнів: *ковал'єві*, *шиўц'єви*. Консеквентне вживання останніх форм виступає в центральній і північній частині надсянського говору та на його південно-західньому пограниччі, де знаходить опертя в ідентичних формах лемківського говору.

В іменниках сер. р. типу *жит'а*, *кам'ін'а* в орудн. в. одн. закінчення *-ом* всупереч формам іменників чол. р., в яких на тому просторі є закінчення *-ем*, напр.: *кам'ін'ум* (Лип.), *жерд'ум*, *нас'ін'ум* (Павл.), *т'імін'ум*, *в'ымн'ум* (Добр.), *жит'ом*, *ў'угл'ум* (Луб.).

3. В наз. в. множини в деяких говірках збереглися архаїчні закінчення *-ове*: *газд'ове*, *старост'ове*, *дружб'ове* (Іск.), *дружб'ове* (Берн.), *д'ід'ове* (П. Р.), *с'вітк'ове* (Ліщ.), *брат'ове* (Крец.), *брат'ове*, *газд'ове*, *син'ове*, *кум'ове* (Павл.). Однак ці форми не є поширені, ані загально вживані. В деяких говірках вони виступають у щоденній мові (напр. в Павлокомі), в інших держаться тільки у весільних або інших обрядах, чи загалом в якихнебудь урочистих зворотах.

Навпаки на Лемківщині й Бойківщині, де зберігається більша кількість архаїзмів, повищі форми живі й послідовні⁵.

У всіх записаних говірках дуже послідовно зберігається архаїчний знах. в. множ. не тільки в іменниках, що означають живі предмети, але також в іменниках, що означають особи чол. роду. Отже не тільки: *пас|у кор|ови*, *в|иджу к|он'і*, *пил'н|уйу тил'|ата*, але й: *ж|ен'ц'і запра|ула*, *ж|ен'ц'і напу|їла*, *пуб'и|у фс'і зл|од'її* (Добр.), *мулуд|а ц'улу|ала буй|ари* (Губ.), *їа ма|у сын'ы* (Гл.), *запх|ау фс'і д'іт'кі* (чорти) *ду мішк|а* (П. Р.), *хл|опц'і вбир|айутс'і за циг|ани* (Войтк.).

На окрему увагу заслуговують форми род. в. множ. усіх іменників, бо саме в цьому відмінку чітко відзначається взаємний вплив поодиноких відмін. Найбільш експансивним є закінчення іменників чол. р., що заторкнуло своїм впливом інші відміни, отже: *б|аб'і|у*, *с|естр|і|у*, *сл|ез|і|у*, *ни|в|іст|і|у*, *б|ул'б|і|у*, *к|оз|і|у*, *кур|ов|і|у*, *кап|уст|і|у*, *м|ов|і|у*, *с|ел|і|у*, *п|ол|і|у*, *в|едр|і|у*; а також: *г|ост|і|у*, *к|ост|і|у*, *н|оч|і|у*.

Ці форми поширені на південно-східньому пограниччі надсянського говору. Поруч цього в деяких говірках можна завважити відворотний процес: *зуб|ей*, *п|ал'ц|ий*, *кор|алий* (Пак.), *ж|енц|ий* (Груш.), що є більше відокремленим явищем, бо назагал усюди виступають загальноукраїнські форми: *п|ал'ц'і|у*, *ж|ен'ц'і|у*, а в іменниках -і-відміни галицькі форми: *л'уд|ий*, *к|оний*, *гус|ий*, *миш|ий*, *гр|оши|й*.

4. Орудн. в. множ. в переважаючій більшості має закінчення, як у літературній мові: -ами, -ми: *син|ами*, *хат|ами*, *с|естра|ми*, *слиз|ами*, *брат|ами* || *брат'м|и*, *гр|ішми*, *д'іт'м|и*, *двирм|и*, *чубіт'м|и*, *гус'м|и*.

У великій кількості іменників з палятальними основами виступає закінчення -има (-іма): *пал'ц'і|ма* || *пал'ц'і|ма* (Купн., Мш.), *г|орц'і|ма*, *н|ожц'і|ма*, *г|ос'ц'і|ма* || *гіс'ц'і|ма*⁶, *д'н'і|ма*, *косар'і|ма*, *н|очі|ма*, *грабл'і|ма* (Купн.), *м|иші|ма* (Райт.), *жін'ц'і|ма*, *муж|і|ма* (Дм.), *м'іс'ц'і|ма* (Долг.). В цілому ряді географічних назв з м'якими основами те саме закінчення: *Л'ітар|евичі|ма* (<Райтаревичі), *Хл|упл'і|ма*, *К'упну|вичі|ма*, *Гм|итру|вичі|ма*, *Вушч'ичу|вичі|ма* (<Волчищовичі). З формального боку

⁵ І. Верхратський, *Про говір галицьких Лемків*, ст. 118. Z. Rabciejówna, *Dialekt Wojków*, str. 26.

⁶ Паралельність цих форм навіть в обсягу тієї самої говірки.

ці закінчення – це давні дуальні форми дав. і орудн. вв. жін. р. (бо 'а>'е>і з функціонального і семантичного – це вже звичайні форми множини).

5. Від форм літературної мови відбігають закінчення місц. в. множ. іменників з м'якими пнями -'ох: *по пол'ох, на к'он'ух, в гр'уд'ух, л'уд'ух* (Лоп.), *ф тишиц'ох, ф спідниц'ох, по д'ім'ох, ў ўуоч'ох, в з'ос'ц'ух, ж'ен'ц'ух, в н'імц'ух, ф кунупл'ох, на м'ежух*; так само в геогр. назвах, закінчених на -ичі: *в Гуродув'ичух, Вуйут'ичух, в М'істкув'ичух, Вушч'ен'ц'ух*⁷. Поруч цього зберігаються ще закінчення -ех: *ф к'онех, л'удех, гр'удех* (Берз.), *ф с'іних, гр'удих, л'удих, гр'оших, к'оних* (Добр. Ш., Павл., Лип.).

6. Майже у всіх говірках тієї смуги зберігається ще форма двоїни в наз. і знах. в. в сполученні з числівником 2-4, передовсім в іменниках жін. р., рідше в іменниках сер. р., в чол. р. цих форм зовсім немає.

Приклади: *дві руц'і, три б'оц'ц'і, шт'ири кап'ус'ц'і, дві молод'ици* (Цв., Хл., Райт., Бил., Воют., Волч., Дм., Долгм., Борт., Гал., Добр.). В деяких говірках брак дуальних форм по задньоязикових: *дві р'уки, н'оги, три дун'к'і* || *дві кап'ус'ц'і, три б'абі, кур'ові, м'или*; сер. р. нема дуальних форм: *дв'ойе й'аблук, тр'ойе вік'ен, тр'ойе с'еліў* (Пин., Купн., Мак., Пак., Груш., Вол. Г., Добр.). Консеквентні двоїнні форми в жін. і сер. р. тільки в говірках найближчих до надсянського говору.

7. У відміні прикметника звертає увагу архаїчна форма нестягненої прикметникової відміни в наз. і знах. в. одн. сер. р.: *мал'ойе тил'е, й'аройе ж'ито, н'ашойе сил'о*.

Ці форми, подібно як і в надсянському говорі, знані тільки деякій частині говірок тієї смуги (Павл., Луб., Сог., Кінс., Риб., Пап., Кроп., Угн., Квас., Міг., Берн., Добр. Ш., Хир., Ліщ., Губ., Ляц., Граб., Груш.).

В решті говірок є уже стягнені форми: *мал'е тил'е, вел'ик'е н'оле* і т.д.

⁷ Подібне явище знає надністрянським говорам. (Пор. J. Jan ó w, *Gwara maloruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskiej*. Львів 1926, ст. 66. В карпатських говорах це явище виступає із ще більшою силою, бо охоплює іменники з твердими пнями: *лісох, таздох, столох, мухох* (пор. І. Панькевич, *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей*. Прага 1938, ст. 195, 226, 232, 238, 242, 244, 248 та І. Верхратський, *Про говір галицьких Лемків*, ст. 119).

З повищим явищем в'яжуться наз. в. множ., що має тут форми: *та-к'ійі* і *мал'ьійі* || *мал'ы* || *мал'і*, а навіть *мал'і*.

В найбільшій кількості говірок панують архаїчні нестягнені форми напр.: *б'ідний л'уди*, *вил'икійі сноп'и*, *д'обрийі д'іти* і т.д.

В малій кількості місцевостей виступають форми: *дурн'ы л'уди*, *б'ілы кун'опл'і*, *зім'овы*, *мал'ы д'іти* (Р. С., Бил., Ч.). відокремлено виступають форми з пом'якшенням приголосного перед закінченням: *так'і мал'і д'іти* (Ліск.), *б'іл'і з'уси*, *ч'ис'ц'і стол'и*, *тверд'і стол'и*, *ч'ис'ц'і р'ук'і*, *тверд'і*, *з'л'і л'уди* (Лоп.), або без пом'якшення приголосного: *б'ідні*, *б'ілі*, *ч'исті* (Гал., Добр., Мш., Стр.).

8. У відміні займенника в поодиноких його групах, подібно як і в більшості галицьких говорів, зберігається ще чимало архаїзмів, як енклітичні форми дав. і знах. (род.) в. жін. одн. особ. і звор. займ.: *ми* (*мі*), *ти*, (*ті*), *си* (*сі*), *му*, (*мн'а*, *т'а*, *го*: *дай ми хл'іба*, *йа ти дам*, *воз'н'а на пл'ечі*, *йа си закур'иў*, *дай му*, *ни бий го*).

В орудн. в. цих займенників згідно з відміною іменника закінчення *-ом* або *-оў*, залежно від говіркового типу: *мно́м*, *туб'ом*, *суб'ом*, *мноў*, *туб'оў*, *суб'оў*, *неў*.

В займ. *він*, *вуна*, *вуно*, більшість відмінків відбігає від форм літературної мови. В род. і знах. зберігаються архаїчні форми в чол. р.: *йі'о*, (де ненагол. *e > i*) *н'егу*, інколи *н'огу*; в жін. р. спрощена форма *йі*, *нейі*, рідше *н'ойі*, спорадично *йій'о*, в знах. в. теж спрощена форма *йу*, після прим. *н'у*.

Вказівний займенник *той*, *та*, *то*, в говірках на південно-західньому пограниччі має редуplikовані форми: *тот*, *тут'а* (але тільки в наз. в., в залежних відмінках редупликація зникає), на південно-східньому пограниччі вже звичайні форми: *той*, *та*, *то*.

У деяких говірках, що сусідують з Бойківщиною і Лемківщиною виступає займенник: *нон*, *нун'о*, множ. *нун'ы* для вказування дальших предметів. Займенник означальний *фс'ой*, *фс'а*, *фс'о* в відмінюванні йде за аналогією до твердих основ не тільки в чол. р., але й в жін. р.: *фс'огу*, *фс'ому*, *фс'ойі* і т.д. Крім цього в різних говірках запозичено з польської мови: – *фш'иток* (Добр. Ш., Кроп.), *фш'иткі* (П. Р.).

В заперечних займенниках частка заперечна з твердим н: *ник* (= ніхто, Іск.), *нихт'о* (Л. Г.), *фті́м ник ни х'одит* (Ліщ.), *нихт'о са ду н'ойі*

ни призн¹оў (Лім.), нік мі ні пум¹ых кус¹іті (Луб.), нік ні й¹іхаў (Явір.), нич н¹іма (Іск.), нич ни х¹очу (П. В.), нукутр¹ый (П. Р.).

9. Числівники в говірках, що не сусіднують безпосередньо з польською мовою, в основному виглядають більш-менш так само, як у більшості галицьких говорів, замітні тільки різними фонетичними модифікаціями в обсягу голосних і приголосних звуків залежно від даного говіркового типу, в якому являється відповідний числівник.

Приклади: й¹един, інколи ʎуд¹ен (Лоп.), два, дві, тры, шт¹ыры, пйат¹ || пйѐт, шіс¹ц¹ || шыс¹ц¹⁸, с¹ім || с¹ым, в¹іс¹ім || в¹ыс¹ым, д¹ѐвіт¹, д¹ѐс¹ім¹ || д¹евім¹, д¹ес¹ім¹.

Від десяти вгору починається вже більша різноманітність. В говірках, де зберігаються українські назви для всіх числівників, є різниці в закінченні поодиноких числівників. Так напр. від 10-30 в частині говірок є затрата визвучного -т¹, інколи зберігається цей приголосний: ййдин¹айц¹і, дван¹айц¹і, трин¹айц¹і, дв¹айц¹і, тр¹ийц¹і || ййдин¹айц¹ім¹, дван¹айц¹ім¹, дв¹айц¹ім¹, тр¹ийц¹ім¹. Від 50 вгору звичайні галицькі форми: підіс¹ат || підіс¹ет, шіздіс¹ет, дивідіс¹ат || дивідіс¹ет; сто, дв¹іста, тр¹ыста, шт¹ырыста, пйат¹с¹от (з м'яким т¹ в числівнику пйат¹), ш¹іст¹сот, т¹ис¹ач; тільки в с. Лопушниця – тисяча жін. р.: т¹ис¹ача, дві т¹ис¹ачі.

В говірках, що безпосередньо сусіднують з польською мовою, в назвах числівників подібний розвиток явищ, як в говірках сіл Тернавка і Полнятичі, описаних уже в монографії надсянського говору⁹. І тут також від 10 вгору або дослівно запозичені польські назви, або перероблено їх на український лад, напр.: ййдин¹ас¹ц¹а, дван¹ас¹ц¹а, двад¹ес¹ц¹а, трыд¹ес¹ц¹а (Луб.), ййдин¹ас¹ц¹і, дван¹ас¹ц¹і, ʎус¹імн¹ас¹ц¹і, двад¹ес¹ц¹і, трыд¹ес¹ц¹і, шт¹ыр¹д¹ес¹ц¹і (Павл.). Почавши від 50 уже знов українські назви: пйадис¹ат, шийдіс¹ат, с¹імдис¹ат, выс¹імдис¹ат, д¹ивідис¹ат (Луб.), пйадис¹ат, с¹імдыс¹ат, выс¹імдис¹ат, дивідис¹ат (Павл.).

Порядкові числівники в основному творяться так само, як у літературній мові. Числівник тр¹ет¹ій місцями з м'якою основою (Ліщ.), інколи з твердою: тр¹етий (Угн.). Порядкові числівники від шість і сім у

⁸ Звук в говорах, в яких *е, *о не дійшли ще до і.

⁹ М. Пшепюрска, *Надсянський говір*, ст. 42.

частині говірок, – за західньо-українським діалектом, – мають форми *ш'естий*, *с'емий*, а в говірках на південно-східньому пограниччі знані здебільша форми *ш'остий*, *с'омий* (пор. карту).

10. В категорії дієслівних явищ звертають на себе увагу передусім форми *бути* || *бити* (= ESSE) і залежні від них форми – *буў*, *б'ула*, *б'уло*, *б'ули* || *бив*, *б'ила*, *б'или*.

В надсянському говорі і на його пограниччях панують форми *б'ити*, *биў*, *б'ила*, *б'или* (згл. *б'ыти*, *быў*, *б'ыла*, *б'ыло*), залежно від фонетичних систем даних говірок.

Південно-східня межа поширення цього явища біжить на схід від Ляшок М., Городович, Болозви Гор., на північ від Райтаревич, Хлипель, Макінева, на схід від Городка Ягайлонського і Галичанова. На південному сході від визначеної лінії вживаються вже форми *бути*, *буў*, *була*, *було*, *були*.

11. У дієвідміні в окрему групу входять дієслова з суфіксом *-а-* в дієйменнику, яких особові закінчення відбігають від форм літературної мови: *з'адам* (= говорю), *з'адаш*, *з'адат*, *п'іткам* (= зустріну), *п'іткаш*, *п'іткат*, *пузырам* (= дивлюсь), *пуз'ыраш*, *пуз'ырат*, *п'амйатам*, *п'амйаташ*, *п'амйатат*, *сх'овам*, *сх'оваш*, *сх'оват*, *пузб'ирам*, *пузб'ираш*, *пузб'ират*, *пув'ідам*, *пув'ідаш*, *пув'ідат*, *п'адам*, *п'адаш*, *п'адат*, *л'ігам*, *л'ігаш*, *л'ігат*, *с'нівам*, *с'ніваш*, *с'ніват*, *наз'ивам*, *наз'иваш*, *наз'иват*, *ўуб'ертам*, *ўуб'ерташ*, *ўуб'ертат*.

Такі самі форми панують у частині надсянського говору (головно в 3-ій ос. одн.), в лемківському та бойківському говорах, одначе тільки в обсягу однини всі ці говори згідні з нашими говірками. В множині наступає вже зрізничкування: надсянський говір має тут в першій і другій особі множини нестягнені форми: *гад'айіму*, *гад'айіті*, в бойківському стягненні: *з'адаме*, *з'адаме*.

У говірках нашої смуги в першій особі множини існує контамінація обох форм, а саме основа зі стягнутою формою, а закінчення таке, як у надсянському говорі: *з'адамô*, *тр'имамô*, *зл'адамô*, *сл'ухамô*, *с'нівамô*, *ч'итамô*, *ш'укамô*, *розм'авйамô* і т.д. В другій особі множини форми такі, як у бойківському: *з'адаме*, *тр'имате*, *зл'адаме*, *сл'ухате*, *с'нівате*, *ч'итате*, *ш'укате*, *розм'авйате* і т.д. В третій ос. множ. у всіх трьох сусідніх говорах і в наших говірках нема контрак-

ції: *гад|айут, трим|айут, гл|адайут, с'нів|айут, чит|айут, шук|айут, рuzмав|йайут*.

В наслідок стягнення змінюються не тільки форми, але й місце наголосу в повищих дієсловах, що з суфікса переноситься на голосний кореня і залишається на ньому в усіх особах, за винятком третьої ос. множ.: *ш|укам, н|итам, н|амйатам, сх|овам, зб|ирам, м|отам*, але *шук|айут, нит|айут, памйат|айут, схов|айут, с'нів|айут*.

Усі вищенаведені форми знані передусім у західній частині описуваної смуги. На сході, де діють уже впливи наддністрянського говору, поширені звичайні загальноукраїнські форми: *с'нів|айу, с'нів|айеш, с'нів|айе* і т.д.

12. Дієслова не тільки зберігають деякі архаїчні явища, але й виявляють схрещення і взаємне впливання форм і фонетичні еволюції, дальше посунені, як у літературній мові. Так напр. перехід ненаголошеного *e > u^e* спричинив змішання I. і II. коньюгації, що особливо виразно виступає в 3. ос. множ. Форми *х|од'ім, н|ос'ім*, зрозумілі із фонетичного становища (тут *'а > 'e(i)*), вплинули на третю особу множини дієслів першої коньюгації, головню тих, яких основа кінчається шиплячим приголосним: *х|очім, н|ишім, кл|ичім*. Цей процес аналогії ще сильніше діє в зворотному напрямі: дієслова II. коньюгації в 3. ос. множ. приймають закінчення дієслів I. коньюгації: *сп|іут, б|авіутс'і, м|овіут, ж|урутс'і, к|урут, креч|ут*. Проте ні перші, ні другі форми не є послідовно переведені та інколи навіть в межах тієї самої говірки виступають дублети: *ж|урутс'і* || *ж|урітс'і, к|урут* || *к|урім, ў|орут* || *ў|орім*.

13. Новиною із становища надсянського говору є поява в південно-східній частині описуваної сумги форм 1. ос. множ.: *р|обим, ід|ем, б|удем, нес|ем*, що переважають над формами із визвучним *-о-*.

14. Доволі різноманітний своїми формами є наказовий спосіб головню в тих говірках, що ближче сусідують з лемківським говором і польською мовою.

Найчастіше є тут форми з затратою закінчення типу *бер!*, *нес'!* Напр.: *хот' си геў с'істи* (Іск.), *пр|ынис'!* *вос'!* *бер!* *хот'!* *х|од'мо!* (Павл.), *б|ей* (= біжи!), *прин|єс'*, *дрыв|а!* *под'* (= ходи!) *ду м|єні* (Луб.), *нє руж мі* (Гл.), *в|ыкуп си!* *воз' н'а на пл'єчі!* *В|ыниз'мі на тут|у йал|иу і там н'а приві|аш!* *П|от'ті геў!* (Кінс.).

Інколи в деяких дієсловах замість літературного закінчення *-и* є закінчення *-ий*: *бійей, пусмутр'ий* (Іск.), *пулуж'ый го на бік! йїд'ий ду віц'а* (= батька) (Лип.), *худ'ий ду м'ени в'ивідый нас* (Добр. Ш.), *прийд'ий ду м'єні! Ід'ий ду м'іста* (Сог.), *ўбурун'ий нас! роб'ий* (Л. Г.).

Визвучне *-и* у цих формах могло дістатись шляхом запозичення наказового способу типу *дай! знай! кидай!*

При тому є також закінчення з літературної мови: *запит'ай! принис'и! ход'и!* (Риб.), *дупумуж'и! сид'и* (Ліщ., Угн., Риб., Губ., Трост.).

15. Минулий час у більшості випадків має архаїчні складні форми, так як назагал у всіх галицьких говорах: *куп'ивім* (-лам), *куп'ивіс* (-лас), *куп'илисмо*, *куп'илисте*. Особові закінчення цих форм є рухомі і можуть сполучуватися з різними членами речення.

Приклади: *пуч'ійалам, пришл'ам* (Берз.), *д'іт'ий-ім так'іх ні м'ала, на віс'іл'умсі ні хп'ила, йа н'і зн'ала ім с'а див'ила, р'азим шла з Дуб'ецка* (Іск.), *пукуп'ілам хустк'і зім'овы* (Р. С.), *вз'алам си хл'іба, с'ілам си трохи* (Лип.), *куп'іламси хал'упу* (Кінс.), *т'атім сл'ухаў, ни розум'івим, хт'ілизмо, гад'ализмб* (Лип.), *ход'илизмб*¹⁰, *былисте, ци б'ылас, мі'с'ц'і?* (Ліск.), *гад'ализмб, прин'езлисмб* (Трост.), *йагим мулуд'а б'ыла, худ'илизмо, худ'илисте, т'узмо б'ыли*.

В деяких говірках є форми рівнорядні з повищими, в яких через затрату особових закінчень уживається відповідний займенник: *йа пришл'а раз ду ц'ігапкі, йу ми збир'али, ми сирп'ами ж'али* (Берз.), *ми пішл'и і ми там начув'али, ми с'а буй'али*. В говірках в південно-східній частині нашої смуги подібуються форми: *б'уўйам, й'іхаўйам, м'аўйам* – для чол. р., а для жіночого роду – *м'алайам, б'улайам*. В інших особах вже звичайні для всіх цих говірок форми: *м'авіс, м'алас, м'ализмо, м'алисте*.

16. Так само, минулий час, умовний спосіб, має особові закінчення: *хт'іўбым, хт'іўбыс, хт'ілабым, хт'ілабыс, хт'ілибысмо, хт'ілибысте*.

Частка *-би-* враз із закінченням може стояти перед або після дієслова: *ўужин'ц'ўбымс'і з неў*, або: *йа бымс'і з неў ўужин'ц'ў*.

¹⁰ В більшій кількості говірок в закінченні 2. ос. одн., 1-ої і 2-ої ос. множ. приголосний з твердий, інколи м'який, як напр. у Лісковатім.

17. Майбутній час твориться з допоміжного дієслова і дієприкметника мин. часу: *б'удус'а буй'ала, ни б'удус'а смутр'ила* (Іск.), *б'уду с'н'івал, б'удиши поган'ал* (Павл.), *б'удимо в'или він'ец, шо б'удиши р'об'иу'* (Лип.), *б'удус'а плиз'ла* (= плести) (Добр. Ш.), *йа с'а б'уду м'одлила, т'ераз б'удут кунич'і* (= конюшина) *кус'ілі, він с'а ни б'уди у'угл'ад'ал* (Кінс.), *кто б'уді мулут'іу'? йа ни б'уду сп'ала* (Сог.), *ни б'удимо гад'ати* (Угн.).

18. Менше уваги присвятила я дослідженню незмінних частин мови, бо в цій ділянці описувані говірки виказують багато схожого з надсянським говором.

Одним із найбільш улюблених прислівникових суфіксів є, подібно як у великій кількості галицьких говорів, суфікс *-ка, -к'і*, рідше: *-ака*: *тин'ерка* || *тин'ерк'і, т'ерака, т'амака, не'с'ка* (П. Р., Ямн.), *не'с'к'і* (Угн., Ліск.) || *не'с'ка* (Добр. Ш., Явір., Лоп., Ліщк., Лип., Гроз., Сог.), *не'с'к'і* (Крец. Ліщ., Губ.), *дн'ес'ка* (Л. Г.). Цей часовий прислівник має тут ще форми: *дн'ес'* (Берн.), *не'с'* (Міг., Губ.), *нес'* (Іск., Бриж.).

Поширений є також суфікс *-ай* || *-ий* в місцевих прислівниках: *куд'ай, куд'ий, фс'ад'ивай, туд'ивай* (Берз.), *нун'ий* (“*нід'ети нун'ий*”) (Лоп.), *в'іттий* (П. Р.). Останній прислівник місцями може мати також літературну форму: *віт'м'іл'* (Бриж.). Із таким самим суфіксом виступає в деяких говірках прислівник *в'іткіл'* (Бриж.). Заперечні прислівники мають тверде *н* в частці заперечній¹¹: *ниди* (= ніде) (Павл., Лип.), *ниди* (Губ., Міг., і ін.). В говірках, що виказують деякі лемківські риси і близько сусідують з польською мовою, виступає прислівник *геу'* (= тут, сюди): *геу' ним'а т'огу* (Берз.), *хот' геу'* (Іск.).

В тих говірках є теж велика кількість прислівників, дослівно запозичених з польської мови або перероблених на український лад.

Приклади: *т'ерас* (Гл., Берз., Хир.), *н'іма* (Іск., Явір.), *тыш* (= також) (Іск.), *при'нтко* (= скоро) (Павл.), *пй'екні* (Берз., та ін.), *барц* (= дуже) (Іск., Берз., Лім., Лип., Кінс.). Деякі польонізми поширені загально: *йуш, вй'енци, ду'ажу, д'ужу*.

Подібно як у надсянському говорі, велика кількість прислівників кінчається на *-і*: *кр'ас'н'і, л'ад'н'і, д'ивн'і*, а навіть *д'обрі*. В прислів-

¹¹ Пор. заперечні займенники.

нику *домі* (“*прий|іхали д|омі*” – Сог., Крец.), закінчення *-і* відмінкового походження.

Прислівник *торік* має тут форми *та|рік* (Іск., Гл.) || *ти|рік* (Лип.). Загальноновживаний прислівник *зноўс'* замітний часткою *-с'*. Прислівник – *треба* – має тут загальноновживану форму – *тра*.

Як у надсянському говорі, нема тут прийменника – *через*, якого функцію виконує прийменник – *без*, що виступає в значенні “без” і “через”: *під|еж биз м|ени, під|ети биз дур|огу* (біз дур|огу || *ніз дур|огу* || *бриз дур|огу*) (Берз.) || *приз дур|огу* (Бриж.).

Прийменник *к* зустріла я тільки в одному селі: *іди г д'|ідуви* (Ліск.).

Про інші незмінні частини мови (сполучник, вигук, частку) не доводиться багато говорити тому, що вони такі самі, як у надсянському говорі.

Як це часто буває в українських говорах, дуже улюбленим сполучником є сполучник *і*: “*І так хлоп забр|аўс'і і піш|оў д|алі і зайш|оў він ду йедн|узу сил|а і пр|осит він с'і на н'іч*” (П. Р.), “*він ш|абл'у маў при с|обі і зач|аў б|итис'а з н|ими і поб|иў фс'і йїдин|айц'і і найст|аршыї зїст|аўс'а с кл'уч|ами і той с'а в|ыпросиў віт см|ерти в не|гу і р|азум б|ыли д|оўшыї час*” (Добр. Ш.).

Як у надсянському говорі, сполучником висказовим замість літературного *що*, є сполучник *жи*, який виступає також у функції відносного займенника: “*Діти вітпувід|айут, жи йїд|ут суб|і дез' жит'|а гл'|адати*” (Кінс.). “*Тут|а хал|упа, жи при дор|озі*”. Цей сполучник може також бути сполучником наслідковим: “*Він с'і зажур|иў, жи ни хт'іў й|істи*”.

Сполучник *жиби* виступає у функції сполучника бажального, висказового і намірного: “*Ж|ибис ни дучик|аў ду р|ана*”, “*б|ідний пр|осит, ж|иби му буг|ач даў вод|и п|ити*”, “*п|іду ду сус'|ітк'і, жиби ми д|ала серн*”. Причиновий сполучник *б|есту* або *бристото* (Берз.): “*Він б|есту пуй|іхаў ду міста*”, “*бристут|о хліб быў ф|айний*”.

Лексика

Лексичний матеріал, зібраний у цих говірках, якісно доволі нерівномірний. У групі сіл (числом 40), досліджуваних в рр. 1937-1938, я звертала увагу передусім на фонетичні та морфологічні прикмети, а лексичні явища виловлювала більш принагідно. Тут серед цих говірок докладніше, з допомогою окремого запитальника дослідила я лексику сіл Лімна і Лопушниця. Натомість у говірках на південно-східньому пограниччі (усіх 26), досліджених у 1940 р., лексичі присвятила я неменше уваги, як фонетиці та морфології. Тут словесний матеріал збирала я з допомогою запитальника, що обіймав поверх 500 питань, яких метою було дослідити поширення слів з господарської культури, як назви зв'язані з управою поля, назви господарського знаряддя, назви явищ природи, назви частин людського організму, слова з обсягу родинного життя, сільського побуту тощо. Не можу ширше розводитись над порівнянням придбаного тією дорогою лексичного багатства з лексикою літературної мови, бо це вимагало б окремої праці. Розгляну тільки словництво, якого диференціяція в'яжеється з територіальним чинником і те словництво, яке дісталось тут дорогою запозичень з інших мов – (передусім польської).

В загальному у всіх говірках з огляду на такий сам усюди хліборобський побут, зв'язане з ним словництво, мало диференційоване, назви основного, найважливішого господарського приладдя й чинностей, виконуваних ними, майже всюди ті самі. Щойно назви складових частин поодиноких приладів уже більше різноманітні. Так напр. частина ціпа, якою б'ється – це *бій'ак*, інколи *б'илин*; частина, яку держиться в руках – в більшості говірок *дирж'ек*, і тільки в кількох, найдалше висунених на схід місцевостях – *ц'ин'ц'юну*; в говірках, найближчих до надсянського говору дерев'яна частина мотики і рискаля – це *штил* (Пак.), або *штилиско* (Цв.), врешті місцевостей, ближчих до наддністрянського говору – *д'ержилу*¹.

¹ Цікаво при тому відмітити, що в говірках зі словами *дирж'ек*, *д'ержилу*, нема зовсім дієслова “держати”, є тільки “тримати”.

Також в основному назви складових частин воза майже всюди ідентичні; диференціюється тільки назва передньої частини воза, яка місцями звучить, як *пир|една пiт|ока*, місцями як *пир|една тил'|іга*; частина колеса, в яку входять спири – це *зв|оно*, *дзвін*, або *б|агра*; залізо при кінці дишля, залежно від місцевості, має назву *п|есик*, *к'інь*, або *ф|орнал*.

Назви місць, зв'язаних з господарською працею: місце в stodolі, на якому молотиться збіжжя, має всюди назву *б|ойско*, рідше *б|ойише* (Лоп.), за винятком найдалше висунених на схід місцевостей, де є *тік* (Мшана, Добрст., Стр.)²; місце між господарськими будинками – це *пiдв'ірі* (Пак., Хл., Чш., Мш., Стр., Добр., Л. М.), або *у|біс'у'іе* (Пин., Мак., Волч. і Дм.), а *гумн|о* це місце перед stodолою (Добр.)³.

Назви поля за мірою: *ст|айа*, *ст|айка* (Райт.), *в|ертан'і* (стільки поля, скільки потрібно на одне вертання коней при оранні); назва поперечного загона *пiу|пер|ечка* (Волч.), *с|уу|улук*, *пр|изулу|ук* (Хл., Райт.), або *пул|уйка*, при чому остання назва може ще означати *тр|ойі в|ертан'і* (Хл.).

Назви робітників за виконуваною роботою: *плу|г|атор* (Пак., Хл., Л. М., Воют., Купн., Мак., Волч., Дм.), або *у|ур|ач* (Райт., Бил., Груш., Долгм., Борт.); той, що молотить – тут усюди *змул|оц'ук*; той, що сіє – *с'і|вач* || *с'і|й|ач*, *с'і|й|ар*, *с'і|в|ар*; робітник, що грабає сіно – то: *громад'і|л'ник* || *граб|ач* || *граб|ал'ник*; робітник, що поле – то: *полов'і|л'ник* (Мак., Дм.) || *пулув|ец* (Райт., Воют.); робітниця, що поле – *пулув'і|л'ниці* (Долгм.) || *пулув|ерка* (Цв.).

Серед назв господарських рослин диференційована назва картоплі: *карт|офлі* (Иск.) || *б|ул'і* (Лоп.) || *б|ул'вы* (Лип.); конюшини: *к|оніч* (Луб.), *коман|ичина* (Пак.), *коман|иц'і* (Райт., Хл.), *кун'уш|ина* (Мш., Пак.), *у|ур|ишина* (Добр., Стр.). Збіжжя на полі складають в *манд|елі* (*м'андил'*, одн.), це найбільш поширена назва: в *пол|ук'інк'і* чи *кол|упітк'і* (Мш.), або *пул|упітк'і* (Райт., Л. М.).

² Це вже говірки зовсім іншого типу, далекі від якихнебудь впливів надсянського говору.

³ В надсянському говорі також *у|б|ора*.

Ще більш різноманітними є назви страв та складових частин ноші, але це питання вимагало б окремого ширшого обговорення.

Із запозичень з інших мов найважливіші польські, якої впливи тут найсильніші. Візьму до уваги передовсім польонізми: 1. яких географічне поширення можна докладно визначити й через те на їх основі можна будувати деякі висновки, 2. які загально поширені.

1. Дорогою запозичення з польської мови ввійшло до лексики більшої частини говірок нашої смуги слово *gad'ati*⁴ (= говорити), яке виступає в місцевостях більш-менш рівнобіжно із словом *бити* (ESSE) значить у північно-західній частині наших говірок. В південно-східній частині, тобто в наддністрянських говірках, вживається вже загальноукраїнське *зувурити* (Купн., Мак.), *б'ес'ідувати* (Город., Воют.), *каз'ати*, *м'овити*, або *ўгур'ити* з метатезою (Добр., Мш., Стр., Хл.).

В порівнянні з поширенням слова *гадати* всього на кілька місцевостей, менше простору займає польське слово *дз'іс'* (= сьогодні), яке заходить доволі далеко на схід, а його ізолекса біжить також більш-менш рівнобіжно з ізолексою попередніх явищ. (Пор. карту).

В південно-східніх говірках уживається слово *н'ин'і*, *н'ин'кай* (Хл., Пин., Купн., Добр., Галич.), або *н'ес'ка* || *н'ес'* (Л., М., Бол., Вол.).

У північно-західній групі говірок з надсянсько-лемківськими впливами виступає польське слово *ў'угір* (= обліг), що доходить аж до сіл: Пак., Райт., Бил., Город., Воют., Длгм., Борт. Говірки з виразними прикметами наддністрянського говору мають уже слово *перел'іх* (Хл.), *ўубл'іх'* (Купн., Мш., Добр.), або *тул'ока* (Мак., Волчищ.).

Також у тій самій групі є поширений такий наглядний польонізм, як слово *ў'отін* (= хвіст), що доходить до сіл: Хлипл., Пак., Райт., в південно-східній групі *фіст* (Груш., Купн., Волчищ., Борт., Пин.); далше польонізм *д'ужи* (= багато), в протиставленні до наддністрянських говірок, де замість цього слова є *цим'алу* (Хл., Мак., Волч., Дм.), або *куна* (Мш., Стр., Галич., Добр.).

2. Загально поширеними польонізмами є слова *йуш* (= вже), *в'їенци(й)* (= більше), *в'їеґкиши* (= більший), *кст'ити* (= христити), *п'ац'ір*

⁴ Пор. польське *gadać*.

(= молитва), *кс'онц* (= священик). *к'ір'унок* (= напрям), *куб'іта* (= жінка), *кул'іж'аука* (= подруга), *куш'ул'а* (= сорочка), *кав'алук* (= кусок).

У деяких місцевостях, що близько сусідують з поляками, існують польські назви числівників, як про те була вже мова, та польські назви місяців.

Висновки

Опис поодиноких мовних явищ у говірках тієї смуги дає змогу дійти до заключення про впливи, які діють у цих говірках, а далі про загальний характер цих говірок та про окремі говоріві групи серед них.

І. Нелегко дати задовільну відповідь, котрі з описаних мовних явищ треба вважати за безсумнівні прикмети даного говору, бо в багатьох випадках різні мовні явища є спільні двом або й більше говорам і важко ствердити, під чиїм саме впливом вони появляються. Називаючи деякі мовні риси «надсянськими», «лемківськими», «бойківськими» чи «наддністрянськими» я маю на увазі напрям їх географічного поширення, що вказує на їх органічний зв'язок з даним говором. В загальному можна ствердити в різних групах наших говірок ці впливи:

а) надсянські, б) лемківські, в) спільні надсянсько-лемківські, г) спільні лемківсько-бойківські, г) бойківські, д) наддністрянські, е) спільні надсянсько-наддністрянські, ж) польські.

а) Надсянські мовні риси. – При описі поодиноких явищ стверджено, що надсянською прикметою є:

1. Рефлекс $*i > i$ та $*e, *b > \hat{e}(i)$, якого існування в центральній частині надсянського говору і на його пограниччях знаходить оперття в сусідстві польської мови, значить тут радше треба говорити про діяння таких самих чинників у появі цього явища, як про експансію надсянського говору, тим більше, що воно виступає саме в говірках, які безпосередньо сусідають з польською мовою.

2. В подібний спосіб можна пояснити існування груп $k'i, z'i, x'i$, хоч діяння надсянського говору у цьому випадку вже більше можливе тому, що ця прикмета виступає в одноцілій групі говірок, які зливаються з простором надсянського говору. Очевидно, співдіяли тут і польські говори від півночі і заходу.

3. Зате під впливом надсянського говору могло витворитися т.зв. укання та протетичні приголосні, що посунулись в напрямі на південь,

на що звернув увагу ще І. Верхратський¹, який ствердив їх існування навіть у лиському повіті. Поширенню другої прикмети (протетичних приголосних) сприяє ще опертя в бойківському говорі, де вона також znana.

4. Надсянською прикметою треба вважати закінчення 1. ос. мн. – *-мо*, про що була мова вище. Її появу також ствердив Верхратський у говірці с. Угерців.

б) Лемківські мовні риси. В описуваних говірках нема цих найбільше типових лемківських прикмет, що становлять основу лемківського говору (сталий наголос, *о* без протези, диспалаталізація *-н'*, *-т'*, *-с'*). Хіба тільки форму займ. пит. *што*, що появляється в кільканадцяти селах здовж Сяну, можна вважати лемківською прикметою, бо нема її ні в надсянському, ні в бойківському говорі.

в) Надсянсько-лемківські мовні риси: – 1. Форми типу *н'ус*, *фт'ук*; 2. мішання *в – з*, *ф – х*; 3. Диспалаталізація визвучних *-т'*, *-с'* та диспалаталізація приголосних *с*, *ц*, в групах *-ск-*, *-цк-*; 4. форми *том рук'ом*; 5. дієслово *быти* || *бити* (= бути).

З говором т.зв. замішанців, що є підговором лемків, мають наші говірки, головню ці на захід від Сяну, теж деякі спільні прикмети.

Крім вищезгаданих можуть тут ще входити в гру форми тепер. часу: *йа маў*, *даў*, що виступають також у замішанців², лябіялізоване *а* в формах мин. часу: *маў*, *браў*, *даў*, **ō>ы*.

г) Лемківсько-бойківські мовні риси: 1. зберігання *'а*; 2. групи *чк* (*чкола*, *чкода*); 3. контраговані форми *з'адамо*, *з'адати*.

г) Бойківські мовні риси: 1. м'які *с'*, *ц'* в групах *-ск-*, *-цк-*; 2. Групи *ч'а*, *ж'а*, *ш'а*; 3. брак мішання *в – з*, *ф – х*; 4. м'яке *-ц'*; 5. групи *кы*, *гы*, *хы*; 6. кличні форми в іменах власних: *К'ас'ко!* *Пар'ан'ко!* *Петре!* 7. слова: *т'ис'ача*³, *б'ойиш* (= тік), *ск'іпичина* (= данина), *банув'ати* (= тужити). Частка *пак* (тільки в Лісковатім); 8. синтаксичний зворот: *ходи г дідови*.

¹ Die Mundart der Gegend von Uherci bei Lisko. Arch. f. sl. Phil. XXV, 407-424, XXVIII, 513-526.

² І. Верхратський, *Говір Замішанців*, ст. 154.

³ В Надсянщині і Лемківщині цей числівник чол. р.: *т'ис'ач*.

Усі ці явища тільки в кількох говірках на бойківському пограниччі, як Лоп., Ліск., і інші (пор. карту!).

д) Наддністрянські мовні риси⁴: 1. брак розрізнювання *i та *y; ці оба звуки перейшли тут у загальноукраїнське *и*; 2. групи *к'ê, гê, х'ê* під наголосом; 3. форми *ві'ера, мі'ера*, що появляються в деяких говірках (Купн., Мак., Волч.); 4. дієслово *бути* (замість надсянсько-лемківсько-бойківського *бити*); 5. форми *ковал'ови, ковал'ом, за п'ол'ум, з нас'ін'ум*; 6. сильніший, як у надсянському говорі вплив чоловічої відміни на жіночу й середню в род. в. множ. (*баб'іў, к'остіў, с'еліў*); 7. форми 1. ос. множ.: *х'одим, жнем, м'усим*.

е) Надсянсько-наддністрянські мовні риси: 1. *'а > 'е: п'їет', д'їекуйў*; 2. протетичні приголосні: *ў'око, й'їмн'їе*; 3. диспалаталізація визвучних *-ц, -т*: *хл'опиц, р'обит, х'од'їт*; 4. форми орудн. в. одн. жін. р.: *тоў, рук'оў, стар'оў б'абоў*; 5. форми місц. в. одн.: *на кун'и, на зимл'и, ф'п'оли*; 6. форми місц. в. множ.: *в'л'уд'ух, ф'пшиниц'їох, к'їон'ух, косар'їох*; 7. зберігання двоїни в наз. в. мн.: *дві руц'ї, нуз'ї*; 8. мин. час: *ход'ївїм, ход'ївїс, ход'їлам (-ас), ход'їлисмо, ход'їлисте*.

є) Польські впливи тут доволі великі, головно в говірках, що безпосередньо сусідують з польською мовою. Не буду всебічно обговорювати проблеми польських впливів у пограничних говірках, бо це вимагало б окремої праці, але обмежусь тільки найважливішими. Сюди треба зачислити: 1. форми типу *мал, дал, брал*, що появляються в декількох говірках, про що мова була вище; 2. пересуненням місця наголосу; 3. лексичні запозичення, яких є тут дві категорії: 1. дослівні, як *дз'їцко, струш, кс'онішка, ві'їенкішїй, кук'їулка, кул'їечко*, назви місяців і інші та 2. перероблені на український лад, як: *ст'їушка, букарт, крїак, брых, ст'їамтут, пув'їдіти, некіч'їена* і ін. Про польські запозичення в обсягу числівника була вже мова вище.

II. Зіставлення прикмет поодиноких говірок, які тут зустрічаються й схрещуються взаємно у різних місцевостях, – кидає світло на характер цих говірок.

⁴ В дотепершній мовознавчій літературі нема окремої праці, яка б у повноті визначила суть і територіальний засяг наддністрянського говору, тому важко з цілою певністю ствердити, котрі саме прикмети є типово наддністрянськими. Крім назви “наддністрянський” вживаною теж є назва опільський, або центрально-галицький говір.

Вже по дослідженні кількох говірок легко прийти до висновку, що нема тут звичайної одностайности, як це буває в центральній частині якогось говору. Кожна говірка вносить щось нового і під цим оглядом до деякої міри представляє для себе окрему цілість, так, що рідко буває, щоб навіть три сусідні села були зовсім ідентичні щодо мови. Це наглядне передусім в північно-західній частині нашої смуги, в надсянсько-лемківсько-бойківській групі, де в різних говірках стикаються з собою мовні риси двох або й більше говорів, а їх розвій представляється доволі різноманітно. На терені якоїсь місцевости нерідко одні явища розвиваються за тенденціями говору **а**, інші за тенденціями говору **б**, напр.: *н'ус* || *хл'опс'к'ій* (Добр. Ш., Трост.), *пан'с'к'ій* || *пійет'* (Ляц., Кроп., Губ.), *хл'опиц'* || *сній* (а не *сн'ін*) (Лоп., Ліск.).

Одночасно в тих самих місцевостях дане явище в одних словах розвивається згідно з говором **а**, в других згідно з говором **б**, напр.: *з'ам'*, *тил'а* || *ч'ес*, *ж'еба* (Трост.), *хл'опці*, *к'бні* (бойк.) || *на дур'оз'і*, *в в'оц'і*, надсянське укання і протет. приголосні (Добр. Ш.).

В інших говірках дана мовна риса не зв'язана ні з вибраною групою слів, ні з якоюсь граматичною категорією, бо в тих самих словах раз іде за говором **а**, другий раз за говором **б**: *ж'аба* || *ж'еба*, *гус'ц'атс'і* || *гус'ц'етс'і* (Лім.).

Перехідний характер говіркам у північно-західній частині нашої смуги надає також вживання вищеописаних форм 1. ос. мн.: *зб'ирамо*, *з'адамо*, що є вислідом схрещення прикмет поодиноких говорів.

Подібно тереном зустрічі різних говорівих явищ є говірки в південно-східній частині (надсянсько-наддністрянській) описуваної смуги, а проте тут нема такої мозаїкової різноманітності і різкого розходження поміж поодинокими говірками, як це було в вищезгаданій надсянсько-лемківсько-бойківській групі говорів. Тут побіч різновидности поодиноких явищ є багато спільного, що об'єднує поодинокі групи говірок в одну цілість.

III. При всьому зрізничуванні говірок описуваної смуги можна відмітити кілька окремих груп, про що загально згадано саме в попередньому параграфі.

Схематичними лініями поділу можуть послужити ізофони, ізоморфеми та ізолекси, що біжать більш-менш через середину нашої смуги і

протиставляють північно-західню групу говірок південно-східній. Такими ізоглосами є: мішання *в – г, ф – х* і групи *-ск, -цк*, (пор. на карті).

Обидва ці явища відмежовують на північному заході говірки з перевагою надсянсько-лемківських прикмет і протиставляють їх південно-східній бойківсько-наддністрянській групі говірок. Крім цього цю групу (надсянсько-лемківську) характеризує ще значна кількість польонізмів, передусім у говірках, що безпосередньо сусідують з польською мовою, чого не знає ні наддністрянська, ні бойківська група із виразними тенденціями загальноукраїнської мови.

Інший знову поділ можна зробити за напрямом лінії вживання дієслова *б'йти* (= бути), яка відділює надсянську, лемківську і бойківську групу, протиставляючи її наддністрянській (пор. карту). Характеризує цю групу розрізнювання **i* та **ы*, чого не знають наддністрянські говірки, бо саме наддністрянськими є вже, без сумніву, говірки на південний схід від згаданої лінії. Вони представляють собою вже суцільний діалектний тип, об'єднаний тими самими рисами.

Ще в інший спосіб перетинає нашу смугу ізофони *к'і, г'і, х'і* (та інші, рівнобіжні з нею), ділячи її на північну й південну частину.

Говірки на північ від цієї ізофони є в більшості з підкладом надсянського говору, на якому наверстовані лемківсько-бойківські, а також наддністрянські прикмети, і навпаки: говірки на південь від згаданої ізоглоси переважно з лемківсько-бойківською або наддністрянською основою, на яку експандують надсянські впливи.

Окремо треба поставити групу сіл в околиці Городка Ягайлонського, яких говірки я дослідила, щоб визначити географічне поширення деяких явищ у східньому напрямі. Вони не тільки виявляють брак великої кількості описуваних явищ, але крім того відзначаються ще появою нових рис, як цікавими метатезами: *ўугур'ити* (= говорити), *кул'уніток* = (полукіпок), формами: *пув'іс'*, *повіс'и* (= кажеш), *дас'* (= даси), а головно лексичними відмінностями (*тік, парин'ати*), що вказують на інші впливи, які йдуть тут від півночі та сходу.

Література предмету

- I. Верхратський. *Говор Замішанців*. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. III, 1894, ст. 153-210. Львів 1894.
- I. Верхратський. *Про говор долівський*. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. XXXV, ст. 1-128. Львів 1900.
- I. Верхратський. *Про говор галицьких Лемків*. Збірник Фільольогічної Секції НТШ, т. 5. Львів 1902.
- I. Верхратський. *Die Mundart der Gegend von Uherci bei Lisko*. Archiv für slavische Philologie, Bd. XXV, XXVIII.
- I. Верхратський. *Говір Батюків*. Збірник Фільольогічної Секції Наукового Товариства ім. Шевченка, т. XV. Львів 1912.
- I. Ziłyński. *Opis fonetyczny języka ukraińskiego*. Prace Komisji Językowej Polskiej Akademii Umiejętności, nr 19. Kraków 1932.
- I. Зілінський. *Карта українських говорів з поясненнями*. Праці Українського Наукового Інституту, т. XIV. Варшава 1933.
- I. Зілінський. *Питання про лемківсько-бойківську мовну границю*. "Lud Słowiański", t. IV, 1A. Kraków 1936.
- I. Зілінський. *Границі бойківського говору*. "Літопис Бойківщин", ч. 10. Самбір 1938.
- A. Княжинський. *Межі Бойківщини*. "Літопис Бойківщин", ч. 1. Самбір 1931.
- M. Пшепюрська. *Надсянській говір*. Праці Українського Наукового Інституту, т. LXIX. Варшава 1938.
- Z. Rabejówna. *Dialekt Bojków*. "Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności", XXXVII, nr 6. Kraków 1932.
- Я. Рудницький. *До бойківсько-наддністрянської мовної межі*. "Літопис Бойківщини", ч. 6. Самбір 1935.
- J. Szemłej. *Z badań nad gwarą łemkowską*. "Lud Słowiański", t. III, nr 2. Kraków 1934.
- Z. Stieber. *Pierwotne osadnictwo Łemkowszczyzny w świetle nazw miejscowych*. "Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językowego", t. V, 1936.

Мова українців Надсяння

Мова українців Надсяння

Мова надсянських говірок значно різниться від української літературної мови і тому для людей, необізнаних з нею, вона здається то мішаниною українсько-польських слів, то відсталого і навіть «перекрученою», що її не-автохтонам тяжко зрозуміти. Своєрідність і незвичайність мови надсянців впливає з архаїчних елементів, які збереглися на пограниччях українських земель, а також із деяких запозичень із польської мови. Але в основі говірки Надсянщини виростають із того самого кореня, що й інші українські говірки.

До речі, для мене, як для уродженки Тарнавки (Тернавки) Переворського повіту, мова далекого Засяння була наче другою рідною мовою, бо в передшкільному віці зі своїми подругами дитячих забав я розмовляла по-їхньому, а не мовою батька-матері.

Уже в часі моїх студій в Ягайлонському університеті в Кракові професор Іван Зілинський (також уродженець західних окраїн^{*}) заохотив мене досліджувати близькі мені говірки. І так під його впливом, ще молодою студенткою я зайнялася збиранням матеріялів. Упродовж кількох років, перейшовши пішки 156 сіл у різних повітах Надсяння і Засяння, я записала сотні розмов, оповідань, казок та пісень і описів місцевих звичаїв та обрядів. Найбільше уваги я спершу присвятила нашому найближчому сусідству в Мостиському повіті (мій батько переїхав на Мостищину^{**}), а потім говіркам у Перемиському повіті, що становлять наче центр надсянського говору. В інших повітах я досліджувала географічне поширення деяких мовних явищ, що, на мою думку, були суттєвими прикметами цього говору.

^{*} Проф. Іван Зілинський народився у селі Красна, повіт Кросно.

^{**} Отець Андрій Пшепюрський (нар. 1874-пом. 1945), – священик перемиської єпархії, висвячений у 1901 р. У селі Тарнавка служив у роках 1905-1925, від 1925 р. парох у Старяві, Мостиського деканату. Див. спогади про батька: Марія Овчаренко, *Отець Андрій Пшепюрський парох села Тарнавка (1905-1925) (Спомин)* // Ярославщина і Засяння 1031-1947. Історично-мемуарний збірник. Ред. Мирослав Семчишин, Василь Бородач. Наукове Товариство ім. Шевченка. Український Архів. Том XLII. Нью Йорк – Париж – Сідней – Торонто 1986. С. 583-587.

Мала я щастя, що завдяки заходам проф. І. Зілінського, мої дослідження були опубліковані Українським Науковим Інститутом у книжці *Надсянський говір* (Варшава 1938). Надсянський говір відчинив мені вікно в науковий світ.

З приходом большевиків спершу здавалося, що для мене не було перспектив для дальшої наукової роботи. Але несподівано Академія Наук у Києві запросила мене з доповіддю про... надсянський говір. У Києві була я двічі й доповідала також у Київському університеті. Розповідь про мову далеких українських пограничних земель, колишніх волостей великих київських князів, Володимира Великого й Ярослава Мудрого, полонила киян. Найціннішою була для мене заохота до дальших дослідів таких видатних мовознавців як акад. А. Кримський* і акад. Л. Булаховський**. Десь на весні 1941 р. я дістала відрадження Академії Наук з дорученням зібрати в терені матеріял для публікації. Але праця, що мала бути надрукована в Києві, вийшла в світ аж в Америці у Наукових Записках НТШ, т. 162, п.з. *На пограниччях надсянського говору* (Нью-Йорк-Париж, 1954).

Моїм попередником у досліджуванні надсянського говору був відомий учений Ів. Верхратський, який у своїй праці *Про говор долівський* (ЗНТШ, т. XXXV), визначив говір Надсянщини як окрему мовну одиницю і дав йому назву «долівського», покликуючися тут на назву, створену лемками для мешканців околиць Перемишля і Ярослава. Але ця назва не всюди відповідає географічному виглядові терену, бо на південь і захід від Перемишля починаються вже підгірські околиці, замешкані населенням з таким самим діалектом. Тому, що ядро цього говору лежить над Сяном, я назвала його «надсянським».

При спробі визначити приблизні межі надсянського говору я взяла до уваги такі явища: 1) зберігання архаїчного голосного *і* в таких словах як *худ'іті, діт'іна, мал'іна* (= ходити, дитина, малина); 2)

* Агатангел Кримський (нар. 3. I 1871 – пом. 25. I 1942), – визначний український мовознавець, історик, літературознавець і письменник. Один із організаторів Української Академії Наук, її неодмінний вчений секретар (до 1928 р.). У роках 1921-1929 директор Інституту української наукової мови, від 1931 р. Інституту мовознавства АН УРСР. Проф. Київського університету.

** Леонід Булаховський (нар. 2. IV 1888 – пом. 4. IV 1961), – визначний український мовознавець, член Академії наук УРСР, від 1944 р. дир. Інституту мовознавства АН УРСР, завідувач кафедри слов'янської філології Київського університету.

вузька, передня вимова голосного *é*, яке в ненаголошених позиціях переходить в *i*: *дѣрву*, *тѣплу*, *бѣру*, *пѣру* (= дерево, тепло, беру, перу); 3) перехід ненаголошеного *о* в *у*, т.зв. **укання**: *студя¹ті*, *гулув¹а* (= стояти, голова); 4) вимова сполучень *-ки*, *-ти*, *-зи*, *-хи*, як *-кі*, *-ті*, *-зі*, *-хі*: *кнішк¹і*, *г¹іну*, *страх¹і* (= книжки, гину, страхи); 5) перехід *а* в *е* після м'яких та шиплячих приголосних: *зѣть*, *сѣвету*, *жѣба*, *шѣпка*, *чѣс* (= зять, свято, жаба, шапка, час); 6) протетичні *і* та *у* перед голосними *і* та *о*: *ігла*, *уоку* (= ігла, око); 7) мішання *в* з *г* та *ф* з *х* в прийменниках та приростках: *в лѣсі*, або *г лѣсі*, *вмер* або *гмер*, *фнав* або *хнав*; 8) форми минулого часу *фтук*, *люх*, *мют* (= втік, ліг, мед), що поширені в західній частині Перемиського повіту.

Із цих фонетичних прикмет я вибрала дві перші як найсуттєвіші для надсянського говору. На основі своїх досліджень мені пощастило встановити, що форми типу *дітіна*, *дѣрву* послідовно вживаються в центрі Перемиського та Ярославського повітів, а також в Білгорайському повіті на Холмщині, але зникають у східній та південній Мостищині та південній частині Перемиського повіту. Нема цього явища в усіх відомих мені говірках Добромільського повіту. Здавалося б, що це явище (*дітіна*, *дѣрву*), маючи опертя в близькому сусідстві польських говорів, повинно зрости на силі й займати більше простору свого поширення в західньому напрямі. Тим часом територія його поширення на заході зменшується до вузької смуги здовж річища Сяну і несподівано зникає в найдалі висунених на захід говірках Перемиського повіту. І так його нема в селах Павлокома, Селиська, Поруби, Яблуниця, Вара, Лубна, Глідно, Іздебки, що положені на захід від Сяну.

З морфологічних форм наведу тут тільки кілька найхарактерніших рис: 1) закінчення орудного відмінка однини жіночого роду на *-ов*, а в дальше на захід висунених говірках на *-ом*: *дурогов*, *руков* – *дорогом*, *руком* (= дорогою, рукою); 2) закінчення орудного відмінка множини після м'яких та шиплячих приголосних *-ох* (ненаголошене *-юх*): *пу нульох*, *на плічох* (= по полях, на плечах), *в людюх* (= в людях), *в госьцюх* (= в гостях); рідше у деяких говірках з закінченням *-ех*: *в г^рудех*, *в лю¹дех*, *в душ¹ех*; 3) замість літературного слова *говорити* в говірках Надсянщини майже загально вживається дієслово *гадати*: *гад¹аю*, *гад¹аїи*, *гад¹аї*, *гад¹аїмо*, *гад¹аїті*, *гад¹ають*; у деяких говірках в однині вжива-

ються стягнені форми: *ɛ'адам, ɛ'адаш, ɛ'адат*; але в множині збереглися нестягнені форми: *гад'аїмо, гад'аїті*.

Крім низки інших специфічних надсянських рис, що їх тут усіх не наводимо, надсянський говір, очевидно, має також численні прикмети, які зв'язують його з іншими галицькими говорами. Це: 1) тверде *т* у 3-ій особі однини й множини: *він х'одіт, вуні х'одіт*; 2) тверде *ц* в іменникових наростках: *хл'опіц, п'алиц* (= хлопець, палець); 3) тверде *с* і *ц* в прикметникових наростках: *польській, паньській, турецькій*; 4) архаїчні форми в минулому часі дієслів: *худ'івім, худ'ілам, худ'ілісму, худ'ілісті*; 5) рухоме *-ся* в зворотних дієсловах: *я сьі мию, він сьі збір'аї, ми сьі м'олімо* (= я миюся, він одягається, ми молимося); 6) майбутній час складається з допоміжного дієслова і дієприкметника минулого часу, а не, як у літературній мові з дієменника: *буду руб'ів, буду руб'іла, б'удімо руб'ілі, б'удімі руб'ілі, б'удут руб'ілі* (= буду робити, будемо робити і т.д.).

Добре було б згадати про географічне поширення деяких інших фонетичних та морфологічних прикмет, але в короткій популярній статті не місце на це.

У словництві надсянського говору звертають увагу доволі часті запозичення з польської мови такі як *куб'іта* (= жінка), *ксьонц* або *ксенц* (= священик), *куш'уля* (= сорочка), *твар* (= обличчя), *дзіг'арук* (= годинник), *кст'імі* (= хрестити), *юш* (= вже), *дзісь* або *дзь'іські* (= сьогодні), *т'єра* (= тепер), *жиби* (= щоби), *вєнци* (= більше) та інші.

Але, не зважаючи на значну кількість польонізмів, число яких збільшується на захід від Сяну, надсянський говір, проте, зберіг суттєві риси української мови, як, напр., рухомий український наголос, чим різниться від польської мови та від лемківського говору, який так, як у польській мові, має постійний наголос на другому складі від кінця слова.

На закінчення цього короткого огляду хочу згадати з боєм душі, що велика кількість досліджених мною півсторіччя тому говірок Надсяння і Засяння, нині вже не існує. Автохтонне населення цих західних твердинь українства, яке від непам'ятних часів зберігало свої прадідівські традиції, загарбницькі окупанти насильно виселили, що призвело до знищення їхньої національної культури й мови. Можна сказати, що

старовинні говори Надсяння і Засяння зникли з мовного обширу української мови. Тому матеріал, зібраний мною в двох згаданих працях півсторіччя тому, має вже історичну і разом з цим і особливу вартість. Тут повторю слова мого рецензента д-ра Луки Луцева*, що матеріал у цих працях *буде єдиним матеріалом для всіх майбутніх дослідників, які вивчатимуть західні говірки української мови.*

* Лука Луців (нар. 30. X 1895 – пом. 1. XII 1984), – літературознавець, проф. УВУ в Празі та Мюнхені. Після війни у США. Редактор газети “Свобода”, член НТШ і редактор видань цього Товариства.

Зразки мови

Нижче подаємо кілька фрагментів із оригінальних записів у різних місцевостях надсянського говору. Вибираємо фрагменти із старовинних обрядів і звичаїв, які вже давно перейшли в історію.

Фрагмент весільного обряду

Ід'єсі в ст'арусти так: н'єслусы ль'ітру гур'івкі і пит'аютеся: “Ци м'аїті я'лівку пруд'аті?” Тату гад'аї: “Як сі спуд'обаїті, я ні бур'оню”. Як сі зап'ілі, туд'ийка сы заг'оділі і нєслі на запувіть. Запувіть вишла, тудийка рубілі зар'учини. Вз'єлі баривку гур'івкі, старусти сі пусыдалі і пілі, з мнь'іскі ч'арпалі. Прив'єлі мулуцьц'є ду стул'а, і вуна му дав'ала хустку за пояс, а п'єрєтінь на руку. Старуст'и на тар'алі нєслі п'єрєтінь і х'устку. Ф читвєр заручини, а ф суботу зачин'аїмо вісыл'є. Ф суботу в'єчір зачинаїсы в н'єгу і в н'єї. В н'єгу курувал'ї піч'ут старусьць'іни. Свашк'і кр'утіт фігі. В н'єї баба-сусь'іда пліт'є в'інцьі дьля н'єгу і дьля н'єї з барв'інку. Потім вун'а брала р'іску сусн'ову, фкл'адивала їм'у куш'улю і вінєц, і післаньцьі неслі ду мулудогу і сьпівалі:

“Ду мулуд'огу ід'ємо
Куш'улю му ніс'єму”.

Післ'аньцьі ст'алі кулу пур'ога і кл'ікалі:

“Вийді ду нас, Марис'єйку,
Відбір'и сі кушул'єйку,
Ми ду т'єбі їд'єму,
Кушул'єйку му ніс'єму.”

Ст'аруста вихуд'ів і читав, що за тув'ар прин'єслі, фклун'івсьї вісьл'ю, куш'улю зьнев і він'єц і дав мулуд'ому. Мулуд'ий відибр'ав і зав'езував кур'уну дья мулуд'ї за він'єц і іш'ов ду пукл'ону ду і р'одічів. Р'одічі сьїд'алі на л'авці на куж'усї, а мулуд'ї прус'їлі ў благуслав'єньству: “Благуслу'їт нас, пр'осїму” (три рази!) “Няй вас Бох благуслу'їт шч'єсьцюм, здур'овїм і д'обрум д'олїм.”

Як ішл'ї ду сьл'юбу, знов сьпїв'алї:

“Трай нам, скрип'ойку, пісн'ейку,
А ти, Мар'исю, клан'єйсї нїз'єйку,
Як віцьцю, так матьїн'ойцы
Фсьї св'ої родїн'ойцы.”

Вун'ї уб'ої три р'азї сї пукл'онїт фсьїм. Як вих'одьїт с ц'єркви, д'єкуют їгум'осьцюві. (Фсьї сьпїв'ають).

Як мулуд'а їд'є ду мулуд'огу за нїв'їстку, їд'є з нев цїл'ої вісьл'є і сьпїв'ають рузма'їтї. На пур'озї сту'їт мама, абу старша сусь'їда, як нїма мами, ф кужусь'ї парв'єрнінім дугур'и в'овнув. Трим'аї хльїп і вун'ї г'олову клон'їт, а вун'а три рази над нїмі фколу хль'їбум вив'одїт, шуби д'обра д'олы б'їла. Дру'жба їх від'є за рушнік'ї ду хал'упи бїс стів.

Записано в Залїській Волї Ярославського повіту в липні 1932 р. від Анни Шевчик, літ 77, неписьменної.

Похоронні плачі за покійником

Як сьї зав'одит за гмірлим

Жінка за м'ужум

Мій спудар|ойку, муя ластів|ойку, а шош ти мін'ê ліш'êїш бідную вду-
в|ойку, та шо я біс т'êбі с тімі с'ірутами буду рубіла, а яку я сі ту з німі
раду дам, с так'імі дьїтм'і дрібними. Хто вам їстунькі даст, му'ї с'іру-
тойкі, а хто ту на вас зар'обїт, шо ту будї, як та з'їмуйка при'йдї.

Мама за дїт'їнов

Му'я дїт'їнойку, муя л'астівойку, така їд'êш мулуд'ейка пїт с'іру зімл'ейку,
під зіл'êну мурав|ойку. А хто ш туб'ї і'їстуйкі даст, хто тїб'ê вубїкр'її,
кулї я тїб'ê зуб'ачу, кулї ш ти пр'ийдїш, звіткі тїб'ê визїр'атї, хто мін'ê
пуж'êлуї на ст'арїсьць, а хто ж ду менї зашчіб'êчі, муя л'астівойку
л'юба.

*Записано в Наклі Перемиського повіту в липні 1932 р. від Анни
Найдух.*

Як сьї здїйм'аї врокі

Врокі-вруч'истїї, пуг'анїї-нїч'истїї, ягісті хл'опскї, пїт капїлюш'иска,
а дьїв'оцькї пїт кус'їска, а жид'ївскїї під жупан'їска, шчиз'айтї,
слїз'айтї, а дѣстсьї вз'елї і там мах'айтї. Там є тв'ує спан'є, там є твує

накрит'є, там є тву'є сь'іджинь, там є тву'є ї'джинь. Як пупушч'єют
всі кльімк'і, засувк'і, кулудг'і, нях пуп'устіт твуж сл'абісьць, твуж
н'єміч, твій пустр'ів, твій густ'єц, зл'иї в'очи і злий в'їтьір і зл'ої м'ісці,
можи ти в нєгу фступ'ілу. Бу ти є віт фсь'огу кшч'аний, найминув'аний
– Н.Н.

*Записано в Старяві Мостиського повіту в січні 1930 р. від Параньки
Костик літ 67, неписьменної.*

Додатки

Curriculum vitae¹

Марія Пшепорська-Овчаренко

Народилася 19 червня 1909 р. в Тарнавці, пов. Переворськ².

Освіта:

У 1928 р. закінчила матурою Українську Жіночу Гімназію в Перемишлі.

У 1934 р. закінчила Ягайлонський університет у Кракові зі ступнем магістра філології в обсягу слов'янської філології.

У 1945 р. промувалася на доктора філософії в ділянці слов'янської філології на Карловому (тоді німецькому) університеті в Празі.

Педагогічна праця:

У 1934 р. вчила української мови в Укр. Жіночій Гімназії в Перемишлі, в рр. 1934-1939 у Львові, спершу української мови в школі ім. М. Шашкевича, а потім польської мови в школах А. Міцкевича і св. Анни. В 1939-1941 рр., після приходу большевиків, викладала українську мову в Державному Учительському Інституті у Львові та в Медичному Інституті. У 1943-1945 рр. працювала в Українській гімназії в Моджанах, на Чехах. У 1945-1949 рр. викладала українську мову в українських гімназіях в таборах для біженців в Авгсбурзі, Фюсені, а потім в Міттенвальді, в Німеччині. У 1952-1960 рр. вчила в школі св. Миколая в Чікаго.

¹ Заголовок походить від упорядника.

² Про своє дитинство в селі Тарнавка М. Пшепорська написала спогади, див.: Марія Овчаренко, *Отець Андрій Пшепорський парох села Тарнавка (1905-1925) (Спамин)* // Ярославщина і Засяння 1031-1947. Исторично-мемуарний збірник. Ред. Мирослав Семчишин, Василь Бородач. Наукове Товариство ім. Шевченка. Український Архів. Том XLII. Нью Йорк - Париж - Сидней - Торонто 1986. С. 583-587.

Викладацька праця в високих школах:

В 1960-1961 рр. викладала у Western State College of Colorado, а в 1961-1964 в Tulane University в New Orleans, Louisiana. В рр. 1964-1978 працювала в Eastern Illinois University в Charleston, Ill. У 1977 р. отримала тут відзначення “Distinguished Faculty Member” – видатний професор.

У 1971 р. викладала українську мову на літніх курсах в Гарвардському університеті.

В рр. 1972-1983 викладала українську мову та літературу на літніх курсах в Укр. Католическому Університеті ім. Климента Папи в Римі.

Наукова діяльність:

1939-1941 рр. працювала науковим співробітником в Інституті мовознавства філіялу Академії Наук УРСР у Львові. Академія Наук дала їй відрядження досліджувати говори на захід від Львова. 1942-1943 – працювала в Укр. Науковим Інституті в Берліні. Від 1952 р. – дійсний член Наукового Товариства ім. Т. Шевченка.

Прочитала ряд доповідей на наукові та науково-популярні теми. Зокрема на увагу заслуговують доповіді, що їх прочитала на запрошення Академії Наук УРСР в Києві в 1940 р. та в Київському університеті в 1941 р.

Друковані праці:

“Надсянський говір”, Варшава, 1938 р.

“На надсянсько-бойківсько-лемківському мовному пограниччі”³. Записки НТШ, т. 162, 1954.

“Золоті Ворота” – читанка для української молоді, Чикаго-Торонто-Нью Йорк. Три видання: 1955, 1959 і 1962⁴.

³ Тут lapsus memoriae, справжній заголовок надрукованої праці такий: *На пограниччях надсянського говору*. З незначними скороченнями стаття передрукована у *Збірнику пам'яті Івана Зілинського (1879-1952). Спроба реконструкції втраченого ювілейного збірника з 1939 р.* Ред. Ю. Шевельов, О. Горбач, М. Мушинка. Наукове Товариство ім. Шевченка. Філологічна секція. Нью-Йорк 1994. С. 363-382.

⁴ Заходами Шкільної Ради при Українському Конгресовому Комітеті Америки у 1986 р. в Нью Йорку вийшло 4-те поправлене видання читанки: *Марія Овчаренко, Золоті ворота*. Читанка для VII і VIII року навчання української мови. Четверте поправлене видання. Видавництво Шкільної Ради. Нью Йорк 1986. Мистецьке оформлення Михайла Дмитренка і Мирона Левицького. Обкладинка мистця Михайла Дмитренка. На після-титильній сторінці надруковано авторську присвяту: *Українській молоді, щоб глибоко в серце брала ідеали, для яких жили і за які вмирили наші предки, цю книжку присвячую – Марія Овчаренко.*

Збірник на пошану українських учених замучених Москвою. Записки НТШ, т. 172, 1962 (Головна редакція).

Написала ряд статей, з яких важливіші наступні:

“Сергій Єфремов як історик української літератури”. Записки НТШ, т. 172, 1962.

“В несамоциті роки” – організаційно-наукова діяльність проф. В. Сімовича в останні роки його життя”. “Арка”, т. 2-3-, Мюнхен, 1947⁵.

Окрему позицію в її літературно-критичних дослідженнях займають статті, присвячені творчості цілого ряду письменників, таких як Тичина, Осьмачка, Багрянний, Галина Журба⁶, а з новішого покоління – Ольга Мак, Віра Вовк⁷ та інші. Свою студію про “Маріологічні мотиви в літературі розстріляного відродження” присвятила ректорові Укр. Вільного Університету – В. Яневу⁸, а аналізу “Псалмів Давидових” Шевченка – Патріярхові Йосифу Сліпому⁹.

Крім цього має д-р Овчаренко декілька друкованих праць з ділянки літературознавства в англійській мові.

Останнє п’ятиріччя присвятила справам піднесення мовної культури еміграції, а головню питанню російщення української мови в УРСР. Для цієї мети почала редагувати в щоденнику “Свобода” куток п.н. “Мова про мову”, де опублікувала низку статей. Дотепер появилoся 16 випусків “Мови про мову”.

⁵ Вже після надрукування збірника *Ярославицна і Засяння 1031-1947*, вийшла друком ще одна праця: М. Пшепюрьска-Овчаренко, *Мова перекладу Нового Завіту П. Морачевського* // Збірник Мовознавчої Комісії. Науковий Конгрес у Тисячоліття Хрищення Руси-України. Том І. Український Вільний Університет. Наукові записки ч. 13. Мюнхен. 1988. С. 203-248.

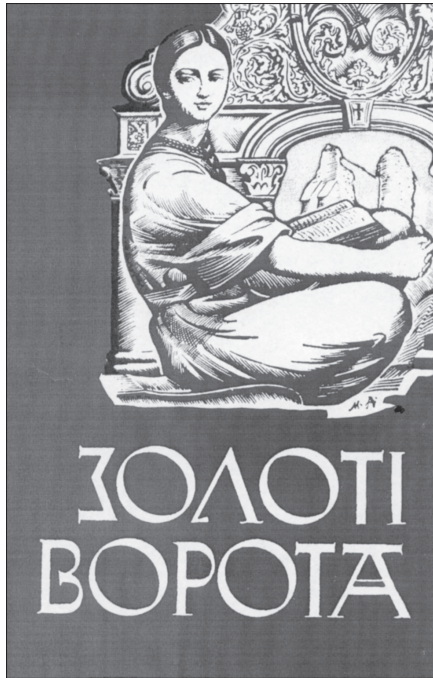
⁶ Див. ще стаття про творчість Юрія Клена: Марія Овчаренко, *Попіл імперій* // “Овід” (Чикаго), VIII, ч. 11 (листопад 1957), стор. 9-13.

⁷ Марія Овчаренко, *Авторка, що має Великого Союзника* // “Овід” (Чикаго), VIII, ч. 5 (травень 1957), стор. 9-12; Марія Овчаренко, *Віра Вовк* // “Українське життя” (Чикаго), 27 січня 1957, 16 лютого 1957.

⁸ Марія Овчаренко, *Маріологічні мотиви в літературі “розстріляного відродження”* // *Symbolae in honorem Volodymyri Janiv*. Науковий Збірник. Український Вільний Університет. Т. Х. Мюнхен 1983. С. 701-709.

⁹ Проф. Марія Овчаренко, *“Псалми Давидові” Т. Шевченка: політичні поеми чи розмови з Богом* // *Intrepido Pastori*. Науковий збірник на честь Блаженнішого Патріярха Йосифа в 40-ліття вступлення на Галицький Престіл 1.11.1944. Український Католицький Університет св. Климента Папи. Науковий збірник. Том LXII. Рим. 1984. С. 665-678.

Про стан української мови в УРСР писала в статтях: “Гортаючи каталог”, “Свобода”, ч. 277, 1979 р.; “Чи новий етап русифікації?”, “Свобода”, ч. 231, 232, 233 і 234, 1980 р.

Пояснення до мапи

На південно-західному пограниччі надсянського говору (1939 р.)

Публікуємо тут мапу до статті п. з. *На південно-західному пограниччі надсянського говору*, яка була втрачена у 1939 році, коли проф. М. Пшепюрьська-Овчаренко передала її до *Збірника на пошану Івана Зілінського*, який з огляду на вибух Другої світової війни у 1939 році не появився в друку, а статті до цього збірника приготовані здебільшого пропали.

У *Збірнику пам'яті Івана Зілінського (1879-1952)* з підзаголовком *Спроба реконструкції ювілейного збірника з 1939 р.*, що вийшов з друку 1994 року під редакцією Ю. Шевельова, О. Горбача і М. Мушинки (Філологічна секція Наукового Товариства ім. Шевченка) поміщена була також стаття М. Пшепюрьської-Овчаренко з іншим заголовком *На пограниччях надсянського говору. Фонетика* (цит. збірник, с. 363-381), яка є майже точним передруком першої частини статті поміщеної у ЗНТШ, Т. CLXII, *Збірник Філологічної Секції*, т. 25, Нью Йорк - Париж 1954, с. 53-69, що відноситься до фонетики, яку ми у цьому нашому збірнику у цілості передруковуємо.

До цієї статті у *Збірнику пам'яті Івана Зілінського (1994 р.)* подано мапу передруковану зі статті М. Пшепюрьської-Овчаренко у збірнику з 1954 р.

Мапа, яка була призначена для статті з 1939 р., залишилися в архіві сина проф. І. Зілінського – Ореста, який її передав у 1968 р. проф. Йосипу Дзєндзелівському, а він опублікував її вперше з супровідним коментарем у статті *Марія Пшеп'юрьська-Овчаренко – дослідниця мови Надсяння* (Записки наукового товариства імені Шевченка. Т. CCXLVI. Праці Філологічної секції. Львів 2003, с. 541-553). Вона відрізняється значно від опублікованої у збірнику з 1994 року, що можна звірити, порівнюючи обидві мапи. Передрукована мапа це єдине, що залишилося зі статті проф. М. Пшепюрьської-Овчаренко, яка пропала у 1939 р., і тому, як нам здається, треба було її помістити у цьому «нашому» збір-

нику її зібраних статей, що відносяться до надсянського говору. Мапа ця відноситься більше до західного пограниччя надсянських говірок до лінії Доброміль-Нижанковичі на сході, а мапа з 1954 року займає територію далі на схід аж до Рудок і Городка (на території нинішньої Львівської області України). Коли йдеться про ізоглоси, на цих двох мапах вони дещо відрізняються від себе, може тому, що відносяться до наполовину більшої території на мапі з 1954 року, ніж на мапі з 1939 р. (про це детальніше пише проф. Йосип Дзедзелівський у цитованій статті).

Михайло Лесів

Листи Марії Пшепюрської-Овчаренко до Михайла Лесіва

1.

[Чарлстон,] 23 жовтня 1987

Вп. Проф. М. Лесів
Люблін, Польща

Високоповажаний Пане Професоре!

Ваш лист з 14-IX був для мене дуже милою несподіванкою. Як це сталося, що Ви віднайшли мене в далеких преріях, на “чужій чужині”, де серед англосаських “турків-бісурменів” тільки я одна душа “християнсько-надсянська”? Радію, що мої праці про надсянські говірки знаходять зацікавлення серед мовознавців. Коли 50 років тому вийшов друком мій “Надсянський говір”, мій батько поглянув на мене і сказав: “Кому це потрібне, і хто це буде читати?”

Але вже за рік колеса історії покотилися в іншому напрямі і на мою книжку знайшлися читачі. Саме про це я пишу в своїй популярній статейці в зб. “Ярославщина”, в якій тільки загально інформую читачів-людей різних професій, про говірки Над- і Засяння, і то тільки в загальних зарисах. Відбитку цієї статті посилаю в Ваше розпорядження, може придасться... “Далекий світ, великий час, пливуть літа рікою...” Думаю нераз про те, що добре було б відвідати своє рідне село, якщо воно ще існує. Маю в Холмі двоюрідну сестру з родиною. Могла б її відвідати, але чи це буде можливо, не знаю. Хотіла б також відвідати свою “Альма Матер” і місто моєї молодости Краків. Треба вже

тепер робити заходи в цій справі. А в липні поїдемо зустрічати наше Тисячоліття, яке звеличить своєю участю Іван Павло II¹.

У нас гостили молоді співаки з Польщі – “Лемковина”². Я, на жаль, не могла їх побачити, бо живу далеко від наших культурних осередків.

Ще раз сердечно дякую за Вашого ласкавого листа і пересилаю побажання найкращих успіхів у науковій праці.

З дружнім привітом,
Марія Овчаренко

¹ Римські святкування 1000-ліття Хрещення Руси України відбулися 10 липня 1988 р. у Ватикані за участю папи Івана-Павла II, який відправив у соборі св. Петра святкову Службу Божу.

² Мова йде про музичний ансамбль “Лемковина”, який у 80-90 роках діяв у селі Білянка під кер. Ярослава Трохановського.

2.

[Чарлстон,] 12 травня 1988

Пан Професор Михайло Лесів
Люблін, Польща

Високоповажаний Пане Професоре!

І знов з Вашим ласкавим листом відізвилися в моїй уяві далекі спогади з-перед більше як півсторіччя. Це все для мене тепер наче далекий привид, про який в американській дійсності майже не згадую, бо й нема з ким... Дякую за гарні слова про мене в “Нашому Слові”³. Це добра й вартісна газета і я радо заперенумерувала б її, якщо це було б можливим.

Не згадуєте, чи дістали Ви відбитку моєї статейки, яку послала я Вам ще 16 жовтня 87 р. Сподіваюся, що вона дійшла щасливо до Ваших рук.

У нас гаряче американське літо. Поволі збираємося на прощу до св. Петра на наше 1000-річчя. Напевно зустрінемо там і прочан з ПНР. Молодь маєте гарну, навіть кращу, як тут у ситій Америці. Молодь у Вас цікавіша до науки і краща в поведінці.

На прощу до Ченстохови не поїду⁴, бо два рази летіти через “велику воду” – це забагато. Хотіла б я дуже поїхати до ПНР⁵, щоб побачити

³ Мова йде про цикл статей М. Лесіва *Українські говірки в ПНР*, що друкувалися у тижневику “Наше слово”. У частині про надсянські говірки (“Наше слово” 1988, ч. 10-20), М. Лесів згадав про Марію Пшепурську та її дослідження надсянського говору.

⁴ У Ченстохові на Ясній Горі, 10 вересня 1988 р. відбулася перша у повоєнній Польщі, офіційна проща українців греко-католиків з нагоди 1000-ліття Хрещення України.

⁵ ПНР – Польська Народна Республіка, офіційна назва комуністичної Польщі.

знайомі місця, але доведеться в Римі відмолювати свої гріхи під благословенням І.-П. П⁶. Може там зустрінемося?

З найкращим привітом та побажаннями
успіхів у Вашій науковій праці,
М. Овчаренко

⁶ Іван-Павло II, папа римський.

3.

[Чарлстон,] 17. VIII [19]88

Проф. Михайло Лесів
Люблін, Польща

Вельмишановний Пане Професоре!

Не знаю напевно, чи Ви вже вдома після вакаційних поїздок, але хочу написати Вам, що мені було дуже приємно й цікаво зустрітися з Вами в Вічному Місті. При цій нагоді хочу попросити Вас дозволу на передрук Вашої цінної статті “Церковнослов’янізми в сучасній українській літературній мові”, що появилася в Гр.-католицькому календарі 1988 р.⁷ Спершу думала я трохи скоротити цю статтю, але ми можемо поділити її на дві частини і опублікувати в двох випусках МПМ⁸. Чи даєте на це свою згоду? Мої співредактори живуть від мене в віддалі яких 800 ам. миль і ми листовно залагоджуємо всі справи, а це забирає багато часу.

Просимо також написати для нашої “Мови про мову” коротку статтю на актуальні мовні теми. Заздалегідь дякуємо за співпрацю з нами.

У нас тепер жахливі спеки, особливо в кукурудзяних преріях, де я живу. Тому кінчаю листа, щоб знайти холодніший куток.

З привітом і пошаною
Марія Овчаренко

⁷ Стаття М. Лесіва *Церковнослов’янізми у сучасній українській літературній мові* була надрукована у “Греко-Католицькому Церковному Календарі” (Варшава 1988. С. 83-89), першому дозволеному комуністичною владою в Польщі, календарі для греко-католиків.

⁸ МПМ – “Мова про мову”, рубрика з мовними порадами, що друкувалася у газеті “Свобода” (Нью Йорк).

4.

[Чарлстон,] 12 жовтня 1988

Проф. Михайло Лесів
Люблін, Польща

Вельмишановний Пане Професоре!

Сердечно дякую за лист з 19-VII та “Бібліографію” Ваших праць, як також за лист з 7-IX. Бібліографія Ваших праць дуже показна (“імпресів”). Останньої неділі я розмовляла телефонічно з проф. Левом⁹, дир. ФС НТШ¹⁰, і ми з ним домовилися, що я буду Вашою “хресною мамою” в переведенні Вас у дійсні члени НТШ¹¹. Вчора вислала свої рекомендації і думаю, що в міленійному році ще перед Різдвом наша ФС збільшиться ще одним членом.

Щиро дякую за Вашу ласкаву згоду передрукувати Вашу статтю “Церковнослов’янізми в сучасній українській літературній мові”. Цією статтею збагатимо нашу МПМ¹², і це буде наше єдине відзначення 1000-річчя.

Радію, що маєте “Збірник мовознавчої комісії” 1988¹³, а ще більше радію тим, що маєте охоту написати хочби й коротку рецензію на ньо-

⁹ Василь Лев (нар. 7. II 1903 – пом. 22. III 1991), – мовознавець і літературознавець. Член НТШ, секретар Філологічної Секції, редактор видань НТШ в Америці. Автор статті *Український літературний рух у Перемислі*, надрукованої у збірнику *Перемиські західний бастион України*. Нью-Йорк – Філадельфія. С. 299-305.

¹⁰ Філологічна Секція Наукового Товариства імені Шевченка.

¹¹ Михайло Лесів став членом НТШ у 1989 р.

¹² Стаття М. Лесіва *Церковнослов’янізми в сучасній українській літературній мові* була надрукована у нью-йоркській газеті “Свобода” (1988. Ч. 3), в рубриці “Мова про мову”.

¹³ Мова йде про “Збірник мовознавчої комісії” Наукового Конгресу в Тисячоліття Хрищення Руси-України. Том I. Мюнхен 1988, Ред. Олекса Горбач. Збірник вийшов як ч. 13 “Наукових Записок” Українського Вільного Університету. Марія Пшепюрська-Овчаренко помістила там статтю: *Мова перекладу Нового Завіту П. Морачевського*. С. 203-248.

го для нашої МПМ¹⁴. Рецензій нам дуже бракує. Про теми інших статей для МПМ ми не домовлювалися, бо не хочу встрявати у Ваші зацікавлення. Для мене особисто була б дуже цікавою стаття про нові новотвори у мові сучасних журналістів та письменників в УРСР¹⁵. Там не тільки безліч нових термінів, але й нові синтаксичні керування. А скільки англіцизмів, що їх ми тут вистерігаємося, щоб не засмічувати мови. А вони їх уживають вільно, мабуть, тому, що те саме бачать в суч. російській мові. Але Ви про це знаєте краще, ніж ми тут в англійському середовищі.

Ще раз дякую за налагодження зв'язків і сподіваюся, що наша співпраця розгорнеться якнайкраще.

З пошаною і привітом
Марія Овчаренко

¹⁴ Рецензія М. Лесіва вийшла друком у варшавському славістичному журналі "Slavia Orientalis" 1989. Т. XXXVIII, зошит 3-4. С. 656-660.

¹⁵ УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка, офіційна назва України у складі СРСР.

5.

[лист без дати]

Проф. Михайло Лесів
Люблін, Польща

Вельмишановний Пане Професоре!

Сердечно дякую за чудову карточку з будинком київської опери. Я дуже мріяла, щоб поїхати на цей з'їзд українців¹⁶, але старий вік убив мої мрії... Читала про це велике свято – з'їзд і дуже радію, що Україна пробуджується з 72-річного сну. Передплачую “Літературну Україну” і там вичитую про все гарне та радісне. Була я в Києві в 1940 і 41-ому році, місяць перед вибухом війни з Німеччиною, коли ще прекрасний Успенський собор в Печерській Лаврі був цілим¹⁷.

Добре, що Ви мали змогу говорити з проф. Дм. Штогрином¹⁸ у справі запрошення на конференцію в Іллінойським унів. Цього року навесні, коли я ще почувалася сильнішою, я переговорювала з ним у справі зорганізування мовної сесії. Побивалася я за тим, щоб запросив Вас, А.А. Бурячка¹⁹ з Інституту мовознавства Академії Наук УРСР, а також

¹⁶ Мова йде про Перший Конгрес Міжнародної Асоціації Українців (МАУ), що відбувся 27 серпня – 3 вересня 1990 р. у Києві.

¹⁷ Успенський собор був знищений радянськими агентами у листопаді 1941 р. в перших тижнях німецької окупації, відбудований у 2000 р.

¹⁸ Дмитро Штогрин (нар. 9. XI 1923), – літературознавець і бібліограф, університетський викладач. На еміграції у США від 1950 р.

¹⁹ Андрій Бурячок (нар. 24. VIII 1925 в селі Ошів на Грубешівщині), – мовознавець. Від 1957 р. працює в Інституті мовознавства НАН України. Автор праць з лексикології, лексикографії та діалектології. Один з ред. 11-томного *Словника української мови*, співавтор *Словника українських рим* (1979), один з упорядників *Довідника з українського правопису* (1984). Керував колективом, що підготував 3-тє (1990) та 4-тє (1993) видання *Українського правопису*. Співавтор *Словника синонімів української мови* у 2 томах (1999-2000).

А. Вовка²⁰ з Н. Джерзі. Хотіла я, щоб темою сесії була “Нормалізація української мови та правопису”. Проф. Штогрин обіцяв та й не обіцяв, мовляв, “нема грошей”, хоч гроші могли бути. Не хочу про це писати, бо була я дуже знеохочена і на конференцію взагалі не поїхала. Дм. Шт. має свої пляни зі своїми колегами, що ще працюють, а я вже емерит. Щоправда, від Шампейн-Урбана, осідку Іл. унів. живу “всього” 50 миль, але авта не маю, і доїзд туди для мене доволі скомплікований.

Колись ці конференції були дуже цікаві, а тепер народ чекає на гостей зі Сходу. Як професор з Польщі, Ви також можете бути атракцією, особливо, коли говоритимете про відродження українського життя та української мови в демократичній Польщі. Прошу натискати на Дм. Штогр., і він, познайомившись з Вами на МАУ, напевно буде готов полагодити Вам приїзд позитивно. Може, цього року вдасться йому запросити також Бурячка або Д. Павличка²¹. Було б дуже цікаво Вас усіх тут побачити.

Ще раз дякую за пам’ять та пересилаю інформації про приміщення для запрошених науковців. Можливо, що для Вашої дружини також буде безплатне приміщення. Треба тільки, щоб вона приїхала також на запрошення проф. Дм. Штогрини як дослідниці української або польської літератури в іллінойській бібліотеці.

Бажаю якнайкращих успіхів у цих наукових заходах.

З привітом
Марія Овчаренко

²⁰ Анатоль Вовк (нар. 11. III 1921 – пом. 9. XI 1992), – хемік та лексикограф, член НТШ. Закінчив Львівську політехніку. Від 1948 р. жив на еміграції у США, де помер. Уклав *Вибірковий англійсько-український словник з природознавства, техніки і сучасного побуту* (том 1-2, 1982-1990), та *Англійсько-український словник назв кольорів та знань про кольори* (1986). Був співзасновником Українського Термінологічного Центру в Америці, та членом Товариства Українських Інженерів Америки.

²¹ Дмитро Павличко (нар. 28. IX 1929), – поет і громадський діяч. На час написання листа, був секретарем Спілки письменників України та народним депутатом СРСР.

6.

[Чарлстон,] 12. IX [19]89

Високоповажаний Пане Професоре!

Вчора отримала Ваш рукопис-рецензію “Збірник праць мовознавців на Ювілей Тисячоліття Хрещення України”.

Ви не написали мені, де Ви хотіли б помістити цю рецензію. Тому, що “Свобода” вже поміщувала рецензії на цей збірник, я думаю, що католицька “Америка” в Філядельфії опублікує її радо. Чи згодні Ви з цим? Без порозуміння з Вами (бо віддалі далекі, а пошта курсує поволі, на Вашому листі дата 29-VIII) зробила я деякі поправки згідно з Правописом 1928-1929 р., який тут вживають у нашій пресі.

Мала я надію, що побачуся з Вами на українознавчій конференції в Шампейн-Урбана в Іллінойському університеті, 19-25 червня. Головний організатор конференції, Дм. Штогрин, який запевнював мене, що запросить Вас і запропонує повернути *всі* кошти за подорож, помешкання й утримання. Але вийшло так, що він доручив це зробити своєму співробітникові, а цей співробітник (поет Б. Рубчак²²) якось пропустив Вас та літературознавця з Варшави Козака!²³ Я пропонувала також, щоб з Києва запросити мовознавця Бурячка, а його також оминули.

Дуже мені прикро, і я тому відкликала свою доповідь про сучасний стан української мови.

²² Богдан Тиміш Рубчак (нар. 6. III 1935), – поет і літературознавець, член-засновник Нью-Йоркської Групи українських літераторів модерністичного спрямування, університетський викладач.

²³ Стефан Козак (нар. 11. VII 1937), – літературознавець, україніст, дослідник українського романтизму, проф. Варшавського університету, член НТШ.

Літо в нас у преріях прикре з безперервними спеками і вологістю. Я живу дуже далеко від наших центрів. До Н. Йорку мені 800 миль, а до Чікаго майже 250 м.!

Поволі відходжу від активнішої участі в нашій наук.-громад. житті, бо й вік уже похилий! Покину й “Мову про мову”.

Бажаю всього найкращого,

Марія Овчаренко

7.

[Чарлстон,] 8. XII [19]89

Високоповажаний Пане Професоре!

Пишу трохи вчасно, щоб Ви ще перед Різдвом отримали мої найсердечніші побажання з нагоди свят і Нового Року (1990!) для Вас і Вашої родини.

Пошта тепер завантажена листами й подарками, тому треба поспішати.

Ваша гарна рецензія на Збірник Мовознавчої Комісії, М. 1988 р. була передана до “Америки” в Філядельфії і там надрукована²⁴. Просила я гол. редактора “Амер.”, щоб послав Вам гонорар, але не знаю, чи він це зробив. Напишу до нього ще раз, якщо буде потрібно.

Не згадуєте в своїх листах, чи НТШ послало Вам іменування дійсним членом цієї найстаршої української наукової інституції.

Дивні й несподівані події відбуваються тепер в сх. Європі... Як даєте собі раду? Щодня оглядаємо найновіші епізоди на TV. І хто сподівався б ще місяць-два тому?

Бажаю всього найкращого

Марія Овчаренко

P.S. Я живу далеко від укр. осередків (до Чикаго 250 миль!), тому посилаю американську картку.

М. О.

²⁴ М. Лесів, *Збірник праць мовознавців на Ювілей Тисячоліття України // “Америка”*. Філядельфія 1989. Ч. 113. С. 2-3.

8.

[Чарлстон,] 5. IV [19]90

Проф. Михайло Лесів
Люблин, Польща

Вельмишановний Пане Професоре!

Сердечно дякую за листа і статтю “Родина й українська мова”, що надійшла до мене щойно кілька днів тому, а Ваш лист має дату 5 II-90!!

За Вашим ласкавим посередництвом увійшла я в зв’язок з проф. Ярославою Закревською²⁵. Свою біо-бібліографію ліпила я щось з тиждень, поки не знайшла всіх даних про себе, що припали вже порохом. Але, на щастя, не було ще запізно, бо мій “сусід” проф. Штогрин з Іллінойського університету їхав до Львова на Заг. Збори львівського НТШ і взяв мого листа до п. Закревської. За кілька днів привіз мені відповідь, написану з великою сердечністю і подякою за матеріял, що був обширніший, ніж вона сподівалася²⁶.

Про життя українців у Польщі читала я цікаве інтерв’ю з Мирославом Вербовим²⁷ з Варшави в “Літературній Україні” (25-I-90 р.) Дуже

²⁵ Ярослава Закревська (нар. 14. XII 1931 у селі Звяртів на Замоїщині – пом. 2. IX 1999), – мовознавець, проф. Львівського університету, керівник мовознавчого відділу Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, член НТШ та Товариства “Холмщина” у Львові.

²⁶ На основі тих даних, М. Закревська написала статті: *Дійсний член НТШ Марія Пшепорська-Овчаренко* // “Вісник НТШ” 1994. Ч. 8-9; *Видатна дочка Надсяння професор Марія Пшепорська-Овчаренко* // Перемишль і Перемиська Земля протягом віків. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції організованої Науковим товариством імені Т. Шевченка в Польщі 24-25 червня 1994 року в Перемишлі. Під ред. Степана Заброварного. Перемишль-Львів 1996. С. 281-288; *Пшепорська-Овчаренко Марія Андріївна* // Українська мова. Енциклопедія. Вид. “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана. Київ 2000. С. 504.

²⁷ Мирослав Вербовий (нар. 19. VIII 1939), – журналіст, гол. редактор тижневика “Наше слово” у Варшаві та щорічника “Український альманах”.

цікава розмова, і тяжко зрозуміти, як ці бідні наші засланці ще тримаються своєї віри і Церкви.

Вашу статтю, що Ви мені прислали, читала кілька разів і зробила кілька поправок у правописі род. в. од. іменників жін. р. III-ї відм.: радості, приємності, більшості – змінила я на *-и*, бо ми тут тримаємося т.зв. “Харківського” (скрипниківського) правопису. Сучасний радянський правопис дуже зрусифікований, і його обов’язково треба відсталінізувати, але київський Інститут мовознавства має відомого русифікатора Віталія Русанівського²⁸, який, мабуть, “ще живе надіями на “білінгвізм”. Тому я не чекаю радикальних змін у доповненому словнику, що начебто має з’явитися ще цього року.

Пишуть і говорять багато про “суверенітет” України, а про відрусифікування мови згадують тільки одиниці. Віталій “Русодед”, хоч і прикидається перебудовником, мовчить про ці переважливі справи.

Вашу статтю пошлю і до “Свободи”, і до “Рідної школи” (журнал Шк. Ради за ред. Єв. Федоренка²⁹). Якщо Ваша стаття мала б бути в “Свободі”, то її, на мою думку, треба б скоротити, бо пересічні “діяспорці” не читають довгих статей, головню з теоретичними міркуваннями. Хочуть конкретних фактів. Але без Вашого дозволу не можу робити ніяких скорочень.

Дякую за пам’ять про мене і пересилаю щирий привіт.

Марія Овчаренко

З Великоднем вітаю Вас і Вашу родину нашим чудовим привітом Христос Воскрес!

²⁸ Віталій Русанівський (нар. 25. VI 1931), – мовознавець. Академік АН УРСР із 1982 р. Автор праць про сучасну українську мову. Член редакторської колегії *Словника української мови* в 11 томах, співавтор *Історії української мови* (т. 1-4, 1978-1983). В українських наукових колах називали його зневажливо Русодед, як відданого співробітника і послідовника русифікаторських ідей Івана Білодіда (по-рос. Белодед).

²⁹ Євген Федоренко, – редактор, освітній діяч у США, член Шкільної Ради при Українському Конгресовому Комітеті Америки. Спільно з В. Яременком упорядкував чотиритомне видання: *Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст. (у трьох книгах)*. Київ 1994. У 1995 р. вийшов додатковий 4 том.

Показчик осіб

- Андрушко, Анна 168
 Багряний, Іван 270
 Беринда, Памво 32
 Білодід, Іван 287
 Боровець, селянка 48
 Боровець, Евдокія 182
 Бородач, Василь 84, 258, 268
 Борцюх, Мирослава 24, 35
 Броварна, Паранька 165
 Булаховський, Леонід 9, 24, 259
 Бурячок, Андрій 281, 282, 283
 Варцаба, Степан 179
 Вербовий, Мирослав 286
 Верхратський, Іван 17, 18, 20, 22,
 23, 44, 46, 61, 62, 74, 91,
 92, 94, 95, 96, 99, 100, 101,
 109, 110, 112, 113, 114, 124,
 147, 148, 215, 226, 228,
 229, 235, 238, 239, 252,
 256, 259
 Вітковський, В'єслав 32
 Вовк, Анатоль 282
 Вовк, Віра 270
 Володимир Великий, князь 259
 Вольніч-Павловська, Е. 55
 Ганцов, Всеволод 46
 Горбач, Олекса 9, 54, 66, 74, 83, 269,
 272, 279
 Грабец, Стефан 24, 54
 Грицак, Петро 5
 Грицеляк, П. 48
 Гук, К. 49
 Гуміняк, С. 49
 Дзендзелівський, Йосип 8, 9, 10, 83,
 84, 272, 273
 Дмитренко, Михайло 269
 Дорош, Фемка 178
 Древо, Ксеня 163
 Дуб, М. 48
 Дякович, Марія 166
 Єфремов, Сергій 11
 Жилко, Федот 20, 21, 60, 70, 71
 Журба, Галина 270
 Заброварний, Степан 15
 Завадович, Роман 12
 Закревська, Ярослава 7, 9, 10, 11, 12,
 13, 59, 60, 286
 Залеський, Антін 59
 Зілинський, Іван 8, 9, 10, 16, 45, 46,
 48, 49, 50, 60, 69, 83, 84, 89,
 91, 92, 96, 97, 99, 108, 109,
 110, 111, 114, 117, 118, 120,
 125, 131, 139, 152, 217,
 222, 228, 235, 256, 258,
 259, 272
 Зілинський, Орест 272
 Іван Павло II, папа 275, 277
 Іванусів, Олег Володимир 85
 Івашкевич, Ярослав 38
 Іларіон, митр. 11
 Качоровський, Василь 172
 Керстен, Кристина 50, 51
 Кисілевський, Кость 19, 66, 89
 Кікта, Степан 12
 Клен, Юрій 11, 270
 Княжинський, Антін 214, 256
 Колодинська, Тетяна 24, 38
 Козак, Стефан 283
 Колодій, Григор 83, 84
 Комар, Богуслава 85
 Костенко, Ліна 11
 Костик, Паранька 154, 266

- Коцан, Г. 49
Кримський, Агатангел 9, 24, 259
Кубійович, Володимир 90
Кулицький, Микола 83, 84, 85, 90
Куляса, Фемка 158
Курашкевич, Владислав 30, 55
Куцила, М. 49
Лев, Василь 9, 279
Левицький, Мирон 269
Лепкий, Богдан 8, 9
Лесів, Михайло 7, 10, 12, 15, 20, 26,
30, 31, 47, 55, 56, 57, 85,
273, 274, 276, 278, 279,
280, 281, 285, 286
Лер-Сплавінський, Тадеуш 8
Лотоцька, О. 48
Лотоцький, Олександр 89
Лукашевич, Г. 22
Луців, Лука 53, 262
Мазур, Ян 30, 31
Мак, Ольга 270
Макарський, В. 25, 26, 28, 34
Маринович, О. 48
Махно, Василь 85
Мачуга, Анна 24
Мисик, В. 49
Місило, Євген 22
Мушинка, Микола 83, 269, 272
Назаревич, Юлія 12
Назарова, Тетяна 59
Найдух, Анна 165
Никонов, В. 16
Нітш, Казімеж 8, 104
Огоновський, Омелян 9
Онишкевич, Мирон 57, 58, 86
Онишкевич, Михайло 78
Осьмачка, Тодось 270
Павличко, Дмитро 282
Паздерко, С. 48
Панькевич, Іван 239
Пасічинський, М. 48
Подільчик, Марина 153
Пура, Ярослав 45, 58, 59
Пухалик, П. 49
Пшешорська, Дарія 7
Пшешорська (з дому Рейнарович),
Юлія 7
Пшешорська-Овчаренко, Марія 5, 7,
8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16,
17, 18, 19, 20, 23, 24, 27, 29,
31, 37, 41, 44, 45, 46, 47, 48,
49, 52, 53, 60, 61, 62, 63, 64,
65, 67, 71, 74, 80, 83, 84, 85,
86, 89, 90, 214, 221, 223,
226, 229, 235, 241, 256,
258, 268, 269, 270, 272,
274, 275, 278, 279, 280,
282, 284, 285, 287
Пшешорський, Анатоль 7
Пшешорський, Андрій о. 7, 258
Пшешорський, Богдан 7
Пшешорський, Євген 7
Рабій (Карпінська), Софія 96, 102,
114, 215, 228, 238, 256
Раделицький, Роман 85
Райнфус, Роман 18
Раковський, Іван 16
Рігер, Януш 24, 54, 55
Рубчак, Богдан Тиміш 283
Рудницький, Ярослав 50, 215, 256
Русанівський, Віталій 287
Семчишин, Мирослав 12, 84, 258,
268
Сверчевський, ген. 22
Сімович, Василь 10
Скиба, О. 49
Сліпий, Йосиф патріярх 270
Смаль-Стоцький, Роман 83, 89
Смігуровська, Танька 166
Смочинський, П. 30
Солтикевич 49
Співак, Іван 25

Степень, Станіслав 85	Янів, Володимир 270
Тичина, Павло 11, 270	Яременко, Василь 287
Трохановський, Ярослав 275	Ярослав Мудрий, князь 259
Фасмер, М. 79	
Федоренко, Євген 287	
Фідівіч, Марина 155	Berenda, Hryć 32
Чолач, І. о. 217	Brückner, A. 74
Шафран, Євген 183	Janów, Jan 239
Шевельов (Шерех), Юрій 53, 54, 68,
83, 269, 272	Karaś, M. 48
Шевчик, Анна 162, 264	Kazimierz Wielki 16
Шкварко, Володимир 171	Paczyński, L. 29
Штібер, Здзіслав 16, 19, 215, 222,
226, 236, 256	Szemlej, J. 92, 96, 256
Штогрин, Дмитро 281, 282, 283, 286	Tomaszewska, M. 45
	Wójcik, E. 46
	Wójcikowski, W. 29

Показчик географічних назв

- Авгсбург 268
Австро-Угорщина 78
Америка 12, 24, 89, 276, 279
Бабичі 29, 93, 105, 184
Баличі 42, 93, 104, 133
Барич 32, 45, 48, 62, 93, 94, 109, 152,
166, 184
Баричка 23, 25, 45
Батичі 32, 45, 62, 94, 109
Бахів 32, 216, 220
Березів 17
Березівський повіт 49, 217
Березка 32, 216
Берендьовичі 32, 216, 233, 235
Берлін 269
Биків 42, 64, 93, 120, 152, 167
Биличі (Біличі) 19, 42, 216
Бігалі 32, 57, 93, 104, 115, 139, 184
Білгорай 30, 74, 104
Білгорайський повіт 15, 23, 31, 46,
48, 55, 62, 68, 91, 93, 105,
109, 110, 112, 115, 135, 142,
143, 144, 260
Білгорайщина 59
Білянка 275
Бірча 33, 42
Біща 29, 30, 48, 55, 93, 105, 145, 152,
182, 184
Бойківщина 19, 52, 57, 214, 238, 240
Боленовичі 42, 64, 93, 106, 115, 126,
133, 184, 222, 229
Болозів Горішній 42, 216, 242
Боратин 33, 34, 94
Бориславка 33, 54
Боровець 30, 93, 94, 104
Борятин 42, 216, 229
Брижава 33, 216
Брилинці 33, 48, 93, 104, 107, 113,
117, 152, 172, 184, 220
Буг 20, 46
Буків 21
Бунів 42, 216, 236
Буців 42, 59, 93, 130
Вара 25, 27, 217, 233, 260
Варшава 8, 12, 15, 16, 17, 20, 22, 23,
24, 25, 26, 29, 30, 32, 38, 44,
47, 51, 54, 55, 56, 57, 65, 69,
71, 74, 83, 89, 91, 214, 256,
259, 269, 278, 283, 286
Ватикан 275
Вашингтон 89
Верхрага 20
Ветлин 48
Вирва 28
Вирова 30, 38, 42
Вишня 21, 34, 38, 40, 41
Вігор 25, 33, 39, 40, 41
Відень 89
Військо (Гуйсько) 48
Вільхівець 30, 48, 93, 104, 105, 110,
112, 116, 121, 139, 184
Вінніпег 50, 89
Вірко 33, 62, 93, 109, 130
Вісла 16
Вітошинці 103
Войткова 25, 216, 230, 232, 233
Володж 25, 217, 233
Волчишовичі (Вовчишовичі) 42, 216,
222, 229, 238
Воля Крецівська 224, 233

- Воля Обшанська 30, 93, 94
Воля Розвинецька 50
Вороців 19
Воютичі 42, 216
Гаї 56
Галичанів 42, 216, 242
Галичина 20, 46, 48, 91
Германовичі 103
Глибока 41
Глиниці 42, 93, 104, 139
Глиницька Воля 42, 93, 104, 139
Глідно 25, 57, 216, 227, 228, 233, 260
Гломча 25, 54
Гнатковичі 33, 57, 93
Годині 42, 93, 106, 110, 236
Горлицький повіт 51
Городецький повіт 23, 42, 52, 216
Городовичі 42, 216, 242
Городок (Ягайлонський) 230, 242, 255, 273
Городоцький район 21
Грабівниця 42, 216, 222, 229, 230
Грозева 21, 26, 216, 233
Грубешівщина 281
Грушатичі 42, 216, 222, 229, 230
Грушовичі 33, 93
Губичі 42, 216, 222, 230
Гузелі 236
Гусаків 42, 64, 93, 109, 115, 121, 126, 133, 184
Ганнісон 10
Даровичі 33, 34, 93, 106, 121, 124, 139, 152, 169, 171
Диків 106
Динів 39
Дітройт 11, 54
Дмитровичі 34, 57, 216, 229
Дністер 20, 28, 69, 215
Добра Рустикальна 26
Добра Шляхетська 26, 216, 222, 224, 232, 233, 235
Добромиль 19, 21, 273
Добромильський повіт 23, 26, 28, 42, 52, 88, 102, 216, 217, 260
Добромильський район 16
Добростани 42, 216
Долгомостиська (Довгомостиська) 42, 216, 229
Дрогобич 7
Дрогоїв 34, 62, 93, 109
Дроздовичі 42, 93, 106, 121, 126, 141, 184, 236
Дубецько 40
Дубковичі 34, 45, 94
Дубровиця 34, 93, 94
Дуньковички 34, 45, 94
Жовква 19
Забіла 106
Заболотці 34, 93, 145
Завадів 59
Закарпаття 54
Заліська Воля 34, 53, 93, 116, 145, 152, 157, 162, 184, 264
Заміхів 24, 34, 45, 56, 94
Замойське воєводство 15, 29, 30, 46
Замойщина 286
Засяння 7, 29, 47, 53, 258, 261, 262, 274
Звяртів 286
ЗДА (див. США) 5
Золотковичі 42, 64, 93, 103, 104, 106, 110, 113, 121, 126, 133, 184
Іздебки, потік 25
Іздебки, село 26, 233, 260
Ісканя 34, 57, 216, 220, 221, 233
Кальників 24, 34, 62, 93, 109, 130, 139, 145, 152, 157, 165
Квасинина 26, 216, 224, 230, 232, 233
Київ 9, 13, 16, 20, 21, 23, 24, 25, 46, 57, 58, 59, 60, 71, 72, 75, 78, 259, 269, 281, 283, 286, 287

- Кінське 21, 26, 216, 220, 221, 224, 233, 235
Княжичі 35, 57, 93, 104, 106
Княжпіль 30, 93, 105, 145, 184
Княжпіль (Україна) 42, 216
Кобильниця Руська 35, 93, 106, 115, 117, 121, 122, 139, 152, 178
Конюхи 103, 152, 170
Коритники 35, 62, 93, 107, 109, 113, 117, 134, 145, 184
Коровиця Лісова 24, 35, 56
Короснянське воєводство 15, 24, 25, 28, 29, 49
Короснянський повіт 89, 258
Краків 8, 16, 31, 32, 47, 48, 83, 89, 90, 96, 215, 256, 258, 268, 274
Краківське воєводство 22
Краковецький район 59
Красичин 35
Красичі 35, 62, 93, 107, 109, 117, 134, 145
Красна 89, 258
Крехів 19
Креців 26, 216, 224, 233
Кречовичі 49
Кривча 88
Кропивник 42, 216, 230
Кузьмина 35
Купновичі 216
Куп'ятичі 35, 93, 106, 121, 124, 139, 152, 175, 184
Курновичі 42
Кусеничі 35, 45, 94
Ляйпціг 89
Лежайськ 17
Лемківщина 17, 19, 52, 57, 215, 226, 229, 235, 236, 238, 240, 252
Липа 36, 74, 216, 224, 233
Лівці 36, 45, 94
Лімна 21, 36, 216, 226, 233, 235, 247
Лісковатий 27, 216, 223, 231, 232, 233, 244, 252
Ліський повіт 19, 51, 101, 215
Лісько 162, 236
Ліщава Горішня 36, 216, 222, 232, 233, 235, 236
Ліщава Долішня 36, 54
Ліщавка 36, 216, 222, 232, 235
Ліщина 36, 216, 222, 229
Лопушниця 42, 216, 231, 232, 233, 247
Лубна 36, 216, 224, 227, 228, 233, 260
Лукавець 36, 93, 121, 139
Львів 7, 8, 9, 13, 15, 16, 20, 23, 24, 45, 59, 83, 84, 85, 86, 96, 111, 239, 256, 268, 269, 272, 286
Львівська область 8, 15, 19, 21, 23, 42, 46, 48, 49, 58, 273
Любачів 17, 24, 35, 36, 37, 38, 40
Любачівка 32
Любачівський повіт 15, 20, 22, 23, 46, 49, 51, 91, 93, 106
Любича 20
Люблін 18, 25, 30, 31, 46, 55, 274, 276, 278, 279, 281, 286
Люблінське воєводство 15, 22, 29, 31, 51, 56, 91
Ляцька 42, 216
Ляшки Муровані (Муроване) 42, 216, 242
Макінів 42, 216, 230, 242
Макова 36, 54
Малковичі 37, 45, 62, 94, 109
Малнів 37, 64, 93, 117, 120, 130
Малнівська Воля 42, 93, 104
Мацьковичі 37, 45, 49, 94, 110, 113
Медика 37, 39, 62, 93, 109, 130, 139
Милків 37, 93, 104, 106, 110, 121, 139, 152, 179, 181, 184

- Мігова (Мигове) 42, 216, 224, 232, 233
 Мільнів 37, 62, 93, 107, 109, 113, 117, 134, 145, 184
 Мільуокі 89
 Мітенвальд 9, 268
 Млини 37, 93, 104, 139
 Моджани 9, 268
 Молодич 37, 49, 152, 179
 Молодовичі 37, 54
 Моранці 42, 216
 Москва 16, 79
 Мостиська 153
 Мостиський деканат 258
 Мостиський повіт 15, 23, 41, 42, 46, 47, 49, 52, 53, 91, 92, 93, 216, 258, 266
 Мостиський район 8, 16, 49, 59
 Мостищина 63, 258, 260
 Мочеради 42, 93, 104, 106, 110, 115, 133, 141
 Мощаниця 38, 93, 104, 106, 110, 121, 139
 Мшана 42, 216
 Мюнхен 10, 11, 54, 66, 68, 74, 89, 262, 270, 279
 М'якіш Старий 38, 93
 Нагачів 48
 Наддністрянщина 52
 Надсяння (Надсянщина) 17, 45, 46, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 69, 83, 91, 226, 229, 235, 236, 252, 258, 259, 260, 261, 262, 274
 Накло 38, 53, 62, 93, 109, 130, 165
 Негрибка 38, 45, 57, 62, 94, 109, 112
 Нелипковичі 38, 93, 94
 Нижанковичі 273
 Німеччина 9, 268, 281
 Ніновичі 38, 45, 56, 62, 93, 109, 116, 122, 140, 145, 152, 163, 184
 Новий Орлеан 10
 Новосілки 38, 93, 115, 151, 236
 Нью-Джерзі 282
 Нью-Йорк 7, 9, 12, 17, 19, 23, 24, 47, 52, 66, 83, 84, 85, 258, 259, 268, 269, 272, 278, 279, 284
 Няньковичі 94
 Оброшин 19
 Олешичі 40
 Оріхівці 38, 45, 94
 Острів 24, 39, 45, 56, 62, 94, 109
 Ошів 281
 Павловичі 49, 50
 Павлокома 39, 216, 220, 221, 224, 227, 228, 237, 260
 Пакість 42, 216
 Пакошівка 27, 54
 Папортно 39, 216, 233
 Париж 7, 9, 11, 17, 19, 23, 24, 47, 52, 66, 83, 84, 258, 259, 268, 272
 Пашова 27, 54
 Пелкині 49
 Переворськ 17
 Переворський повіт 7, 23, 29, 46, 94, 107, 216, 258, 268
 Перемишське воєводство 15, 23, 24, 31, 33, 37, 41, 44, 46
 Перемишський повіт 15, 22, 23, 42, 44, 46, 47, 52, 53, 62, 63, 91, 93, 94, 102, 104, 168, 172, 258, 260
 Перемишль 7, 8, 9, 15, 17, 21, 23, 37, 42, 45, 50, 85, 89, 90, 91, 94, 114, 134, 259, 268, 286
 Пиняни 42, 216
 Підкарпатське воєводство 7, 15, 39
 Підляшшя 48
 Піскляки 112
 Плешевичі 42, 93

- Поділля 235
Поздич 39, 57, 93, 130
Полнятичі 39, 49, 50, 62, 93, 109, 134, 144, 145, 146, 184, 241
Польща, Річ Посполита, Народна Польща 12, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 31, 33, 43, 44, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 274, 275, 276, 278, 279, 281, 282, 286
Поповичі 42, 93, 126, 133
Порохник 49, 50
Поруби 27, 216, 233, 260
Посада Рибогіцька 39, 216, 233, 236
Посяння 17
Потік 30, 93, 105
Прага 89, 239, 262, 268
Рада 23, 34, 35, 37, 39, 45
Радимно 17, 23, 34, 39, 40, 42, 45, 62, 94, 109
Райтаровичі 19, 21, 42, 216, 230, 238, 242
Раківка 30, 93, 94, 105
Рата 20
Риботичі 33, 40, 216, 226
Рим 10, 11, 12, 85, 86, 269, 270
Рожнятів 50
Розвиниця 49
Рокітниця 23, 33, 34, 35, 36, 39, 45
Ропенка 27
Рудецький повіт 42, 52, 216
Рудки 19, 273
Рудківський район 59
Рудно 19
Русь 12, 16
Руське Село 21, 40, 216, 220, 233
Ряшівське воєводство 22, 29, 46, 51, 56
Самбір 214, 215, 256
Самбірський повіт 23, 42, 52, 216
Самбірщина 19, 215
Святе 40, 45, 50, 62, 94, 109
Селиська 27, 40, 93, 130, 216, 260
Селиська (Україна) 42, 216, 222
Сідней 7, 47, 84, 258, 268
Скло, річка 35, 38
Согорів Долішній 27, 216, 220, 233
Соколя 42, 49, 93, 152, 177, 184, 236
Солокія 20
Сосниця 40, 45, 62, 94, 109, 166
СРСР 51, 282
Станіславчик 40, 93, 103, 139, 152, 168
Старе Село 40, 49, 93, 104, 115, 116, 184
Старосамбірський район 21
Старява 8, 40, 41, 46, 49, 53, 64, 92, 93, 94, 109, 117, 118, 120, 130, 140, 141, 149, 151, 152, 153, 154, 184, 258, 266
Стібенко 41, 45, 93, 94
Стібно 41, 45, 62, 93, 94, 109, 139, 145, 152, 165
Страдч 42, 216
Стрв'яж (Стривігор) 15, 32
Стривігор 215
Строневиці 42, 93, 106, 121, 133
Ступниця 28, 32, 36
Судова Вишня 21
Суховоля 41, 93, 104, 115, 152, 160
США 10, 11, 85, 89, 90, 262, 281, 282
Сян 15, 16, 17, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 45, 65, 69, 88, 91, 92, 104, 134, 139, 220, 221, 252, 259, 260, 261
Сянік 17, 21, 26, 27, 88
Сяніцький повіт 19, 51, 215
Танва 15, 20, 29, 30, 38, 42, 46, 55, 104
Тарнобжеське воєводство 15
Тарногород 17, 104

- Тернавка 7, 29, 43, 49, 62, 85, 93, 107,
109, 110, 116, 122, 134, 142,
144, 145, 146, 151, 152, 183,
184, 227, 241, 258, 268
- Тирява Волоська 28, 54
- Тирява Сільна 28, 54
- Тисова 41, 88, 93, 104, 107, 113, 117,
152, 174, 184, 220, 236
- Тишковичі 42, 64, 93, 106, 126
- Томашівський повіт 20
- Торки 41, 45, 62, 93, 94, 109, 130, 152,
166, 184
- Торонто 7, 11, 47, 84, 258, 268, 269
- Трійця 28, 216, 222, 226, 236
- Трійчичі 41, 93, 145
- Тростянець 28, 216, 226, 230, 233, 236
- Угерці 252
- Угники 41, 54, 57, 216, 235
- Угорники 49, 50
- Уйковичі 41, 45, 50, 62, 94, 109
- Україна, УРСР 12, 15, 21, 22, 23, 42,
46, 51, 52, 53, 57, 58, 60, 270,
271, 273, 280, 281, 287
- Улазів 106
- Улюч 33, 49
- Устрики Долішні 27
- Устрицький повіт 51
- Філадельфія 279, 283, 285
- Фюсен 268
- Хирина 42, 216, 220
- Хідновичі 106
- Хлиплі 19, 42, 216, 222, 230, 242
- Хмільок 30, 46, 93, 105, 145, 184
- Холм 274
- Холмська Земля (Холмщина) 48, 63,
260
- Хорів 49, 50
- Хоросниця 216, 222
- Хотинець 42, 45, 50, 56, 93, 94, 116,
122, 136, 140, 145, 152,
158, 184
- Цвіржа (Твіржа) 42
- Цетуля 45
- Циків 42, 93, 103, 126
- Цівків 42, 93, 104, 106, 110, 121, 139
- Чайковичі 49, 50
- Чарлстон 10, 12, 269, 274, 276, 278,
279, 283, 285, 286
- Ченстохова 276
- Чернева 42, 93, 104, 130, 142, 152,
155, 184
- Чернівці 89
- Чехія 268
- Чікаго 10, 11, 12, 268, 269, 270, 284,
285
- Чішки 42, 216
- Шампейн-Урбана 282, 283
- Шустаки 112
- Щирець 19
- Юрівці 28, 54
- Юркова 28, 216, 229, 232, 233
- Яблониця Руська 28, 217, 233, 260
- Явірник Руський 42, 57, 216, 220
- Яворівський повіт 22, 42, 44, 46, 52,
62, 91, 93, 94, 117, 216
- Яворівський район 16, 48, 59
- Яксманичі 42, 54, 57, 93, 130, 139,
145
- Ямна Долішня 217, 235
- Янів 19
- Янківці 236
- Ярослав 17, 24, 45, 49, 91, 104, 259
- Ярославський повіт 15, 22, 23, 44, 45,
46, 48, 49, 53, 91, 93, 94,
104, 107, 134, 260, 264

- Bircza, gmina 32, 35, 36
Bukowica 18
Cambridge, Mass. 50
Chłopice, gmina 33, 34, 36
Colorado 269
Dubiecko, gmina 34, 40
Dydnia, gmina 26, 29, 49
Dynów, gmina 36, 39
Fredropol, gmina 32, 34, 35, 36, 37, 38,
39, 40, 48
Heidelberg 54
Husów 29
Jawornik Polski 42
Krasieczyn, gmina 33, 35, 37, 41
Królik Wołoski 18
Krzywca, gmina 32, 42
Księżopol, gmina 30
Laszki, gmina 38
Leszno 39, 57
Lubaczów, gmina 35
London 11
Louisiana 269
Łódź 55
Łukowa, gmina 29, 30
Małopolska 16
Markowa, gmina 7, 29
Medyka, gmina 33, 40, 41, 42
Nowe Sady 48
Nowogródczynna 51
Nozdrzec, gmina 25, 26, 27
Obsza 30
Oleszyce, gmina 40, 41
Olszanica, gmina 27
Orły, gmina 33, 34, 37, 41
Parsippani 12
Pomorze Szczecińskie 56
Przemysł, gmina 38, 40, 41
Radymno, gmina 34, 37, 38, 39, 40, 42
Sanok, gmina 25, 26, 27, 28
St. Catharines 85
Stary Dzików, gmina 38, 42
Stubno, gmina 32, 33, 34, 38, 41
Szczecin 56
Tyrawa Wołoska, gmina 26
Ustrzyki Dolne, gmina 25, 26, 27, 28
Wiązownica, gmina 38
Wielkie Oczy, gmina 32, 35, 36
Wołyń 51
Wrocław 30, 31
Wybrzeże 40
Zarzecze, gmina 39
Żurawica, gmina 32, 36, 37, 39

Зміст

Михайло Лесів, <i>Професор Марія Пшепюрська-Овчаренко (1909-1998)</i> ..7	
Михайло Лесів, <i>Надсянські говірки в дослідженнях у ХХ ст.</i>	15
Михайло Лесів, <i>Словничок деяких невживаних сьогодні або мало зрозумілих граматичних термінів, якими користувалася проф. Марія Пшепюрська-Овчаренко</i>	80
Від упорядника	83

І. Праці

1. Надсянський говір

<i>Передмова</i>	88
<i>Положення, назва</i>	91
<i>Джерела</i>	92
<i>Загальна характеристика й підставові прикмети надсянського говору</i>	97
<i>Становище надсянського говору серед сусідніх українських говорів</i> ...	99
<i>Приблизні границі надсянського говору</i>	103
<i>Характеристика пограничних говірок</i>	105
<i>Фонетика</i>	
<i>Вокалізм</i>	108
<i>Консонантизм</i>	120
<i>Получення звуків</i>	129
<i>Морфольогія</i>	
<i>Іменники</i>	136
<i>Прикметники</i>	141
<i>Займенники</i>	142
<i>Числівники</i>	143
<i>Дієслова</i>	145
<i>Невідмінні часті мови</i>	147
<i>Словотвір</i>	148
<i>Деякі спостереження з обсягу складні</i>	149

<i>Тексти</i>	152
<i>Слівник</i>	184
<i>Пояснення до мапи</i>	211
<i>Мапа надсянського говору</i>	212

2. На пограниччях надсянського говору

<i>На пограниччях надсянського говору</i>	214
<i>Спис досліджуваних місцевостей в географічному порядку</i>	216
<i>Пояснення скорочень</i>	217
<i>Пояснення фонетичних знаків</i>	218
<i>Скорочені граматичні терміни</i>	219
<i>Фонетика</i>	
<i>Вокалізм</i>	220
<i>Консонантизм</i>	229
<i>Морфологія</i>	235
<i>Лексика</i>	247
<i>Висновки</i>	251
<i>Література предмету</i>	256

3. Мова українців Надсяння

<i>Мова українців Надсяння</i>	258
<i>Зразки мови</i>	263

II. Додатки

<i>Curriculum vitae</i>	268
<i>М. Лесів, Пояснення до мапи На південно-західньому пограниччі надсянського говору (1939 р.)</i>	272
<i>Листи проф. М. Пшепорської-Овчаренко до проф. М. Лесіва</i>	274
<i>Показчик осіб</i>	288
<i>Показчик географічних назв</i>	291

Видавничий проєкт “Перемиська бібліотека” ставить собі за мету ознайомити українського читача з інтелектуальним і духовим доробком українців Надсяння. У серії видань авторів міжвоєнного періоду вийшли такі книги:

Том III. Євген Грицак, **Вибрані українознавчі праці**. Перемишль 2002. 544 с. (Збірник праць перемиського філолога міжвоєнного періоду, вчителя української чоловічої гімназії, члена Наукового Товариства імени Шевченка).

Том IV. Блаженний Григорій Лакота, **Зібрані історичні праці**. Перемишль 2003. 234 с. (Збірник праць про історію Перемишля та перемиської єпархії перемиського єпископа-помічника, члена Українського Богословського Наукового Товариства).

Том VI. Василь Витвицький, **Старогалицька сольна пісня XIX століття**. Перемишль 2004. 160 с. (Збірник праць перемиського музикознавця міжвоєнного періоду, директора перемиської філії Музичного інституту ім. М. Лисенка, члена Наукового Товариства імени Шевченка).

Том XI. Марія Пшепюрська-Овчаренко, **Мова українців Надсяння**. Перемишль 2007. 299 с. (Збірник праць відомого діалектолога, випускниці, а згодом вчительки Дівочого Інституту в Перемишлі).

*

На 2008 рік заплановано опублікувати такі томи “Перемиської бібліотеки”:

Том XII. Василь Гірний, **«Розгублені сили» та інші твори**. До збірника творів письменника (нар. 14. III 1902 у Залській Волі, пом. 5. VII 1981 в Ґданську) увійде повість **«Розгублені сили»** (Краків 1943) й інші твори надруковані у 30-их та на поч. 40-их років у Перемишлі та Львові, а також фейлетони опубліковані у 60-их роках на сторінках варшавського тижневика «Наше слово».

Том XIII. о. Михайло Вербицький, **Лідертафель – пісні для чоловічих квартетів (Млини, 1863-1869 рр.)**. На публікацію складатимуться факсиміле двох рукописних збірників з піснями на слова українських поетів о. Івана Гушалевича, Володимира Шашкевича, Павла Чубинського та Володимира Стебельського. о. М. Вербицький скомпонував ці пісні у Млинах в 60-их роках XIX ст.